Carl Johan Bergman

Gotländska skildringar och minnen tecknade af C. J. Bergman

Visby, Gotlands Allehandas tryckeri, 1882.

– Läs mer om verket här

Det avbildade exemplaret tillhör Uppsala universitetsbibliotek.

Detta verk är fritt från kända upphovsrättsliga restriktioner. Vid användning ber vi att du hänvisar till Uppsala universitetsbibliotek och Litteraturbanken.se.

Ytterligare information om upphovsrätt för detta verk finns hos Litteraturbanken:
https://lb.se/författare/BergmanCJ/titlar/GotländskaSkildringar/faksimil?om-boken

Permanent länk (URN):
https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lb-lb309345-faksimil

Upsala Univ. Bibliotek

Sv. and.
Topogr.
Sv.
Gottl. & Öland.

Ex. 1.

644.

GOTLÄNDSKA

SKILDRINGAR OCH MINNEN

TECKNADE

AF

C. J. BERGMAN.

VISBY,
GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI,
1882.

Förord.

Af de skildringar och hågkomster, som härmed i anspråks-lös samling framträda inför allmänheten, hafva några förut varit i tryck synliga. Men af dessa har enhvar blifvit omsorgs-fullt öfversedd, och dels utvidgad, dels förkortad, samt en och annan helt och hållet omarbetad.

Om samtliga dessa små stycken — tillkomna på stunder, som en trägen tjenstebefattning lemnat lediga — vågar författaren hysa den förhoppning, att de skola äga åtminstone **en** *förtjenst, den nämligen, att vittna om kärlek till den egendomliga, minnes-rika, vackra ö, som är hans foster-ö, och hvars natur, hvars forntid och nutid, hvars hvardags- och högtids-lif skänkt honom materialet till hans teckningar.*

Måtte den förtjensten uppväga samlingens brister i allt öfrigt!

Och måtte, i någon mån och på sitt sätt, dessa teckningar kunna bidraga till att göra den aflägsna, ensliga ön känd och kär för mången vänlig läsare!

Thjelvar's saga.

Så långt tillbaka i tidernas dunkel som Gotlands sägner och häfder gå, finnes ej der ett namn äldre än namnet Thjelvar.

Ty så hette den man, hvilken — enligt den mer än femhundraåriga Guta-Lagens sagohistoriska bihang (»Guta-saga»), samt enligt krönikan och muntliga sägner — var den förste, som upptäckte och bebyggde Gotland. Ön var då — heter det — så lös, så dunkel och föränderlig, att hon om dagarna sjönk och om nätterna var uppe. Men Thjelvar bragte eld till landet: enligt hednisk sed renade han det med eld från troll och andra onda makter, och sedan sjönk det aldrig mer.

Dessa Guta-sagans dunkla ord om den ö, som kan kallas Östersjöns medelpunkt, och som under flera århundraden var hufvudstapeln för Nordens handel, samt frejdad, mäktig och märklig med stad och tempel, med stora rikedomar och festliga folklekar — dessa ord påminna till någon del om den grekiska guda-sagans skildring af ön Delos, hvilken är medelpunkten i Cykladernas sköna »ring» i det egeiska hafvet, men hvilken hade, utan stadigt fäste, flutit omkring i vågorna, tills hon med ens dök upp för att blifva en fristad åt den för gudinnan Juno's svartsjuka och hämnd kring-irrande Latona, när för denna Jupiter's älskarinna tiden nalkades att blifva moder. Och der födde hon, såsom bekant, Apollo och Diana. Och sedan sjönk Delos aldrig mer, säger sagan: stilla låg den undersköna ön på orubblig grundval, och blef med stad och tempel, med skatter och täflingsspel vidt frejdad, härlig och helig. —

Men om Thjelvar heter det vidare i Guta-sagan:

Han hade en son vid namn Hafdi, och dennes hustru hette Hvita-stjerna. Första natten, som Hafdi och hans vif sofvo tillsammañ på Gotland, i det nya hemmet, drömde hon,

att trenne ormar lågo i slingor om hvarandra uti hennes sköte, och det tycktes henne, att de derifrån framkröpo. Denna dröm omtalade hon för Hafdi, husbonden sin. Den förklaring, han gaf öfver drömmen, har sagan klädt i ett par små skaldeverser af äkta nordisk art, hvilka*) här försöks-vis må öfversättas:

»Allt är med slingor bundet,
Bebodt land skall detta varda,
Och tre söner få vi äga.»

Och åt dem gaf han namn medan de ännu ofödde voro:

»Guti skall Gutiland äga,
Grajpr den andre skall kallas,
Gunfjaun kallas den tredje.»

De tre sammanborne bröderne — förmäler sagan vidare — skiftade sedan mellan sig ön i tre delar eller »tredingar» (en benämning, som för öns indelning i kyrkligt hänseende ännu begagnas); men Guti såsom äldst behöll ett slags öfverhöghet öfver sina bröder. Snart ökade sig de inflyttades ättlingar så mycket, att landet icke mäktade föda dem alla, hvaraf följden blef en utvandring till land i Öster.

Hvarifrån och på hvilken tid Guta-folkets ofvannämnde stamfader kommit till ön, antydes icke i sagan. Icke otroligt är dock, att han varit en götisk bonde eller fiskare, som med en liten flock af män och qvinnor från Götaland, det närmast Gotland belägna fastlandet, till nämnda ö utflyttat eller blifvit väderdrifven. Talrika drag i öns äldsta historia röja en urtida mångfaldig förbindelse med Sverige och isynnerhet med Östergötland. Redan i Anglosachsarne Ottar's och Ulfstan's för Nordens äldsta geografi dyrbara reseberättelser, från 800-talet, nämnes Gotland såsom svenskt land. Till stöd för nämnda förmodan om Thjelvar's östgötaursprung hafva några författare, med eller utan skäl, åberopat en i Östergötland nära vid hafvet, i Öster-Nykyrka socken och Österskans' by befintlig runsten med följande inskrift:

»Thurir satte stenen åt Thjalfar, fader sin, som strandade (landsteg?) å Gaut-ön.» —

*) I originalet hafva de följande lydelse:

»Allt ir baugum bundit;
Bo-land al þitta warþa,
Ok faum þria syni aiga.»

Men vi lemna här alla gissningar å sido, för att i sammandrag meddela hvad sägnerna och krönikan utförligare, men i nära öfverensstämmelse med Guta-sagan, förmäla om meranämnde Thjelvar.

När Thjelvar med sitt följe — heter det — efter ett par dagars segling hit och dit, befann sig långt ute på det villande hafvet, och icke visste, hvart han skulle ställa sin kosa, utsände han en korp (liksom Noach en korp och en dufva), och korpen flög spejande högt upp i luften, men återvände snart till farkosten. Dagen derpå lät han korpen åter flyga ut, och i den riktning, der fogeln nu flög och försvann, styrde han sin stäf. Snart upptäcktes det, att land var i sigte; snart kastade man sitt sten-ankare vid stranden af en liten vik och lemnade farkosten. På landbacken gjorde man sig genast läger och hyddor, samt upptände stora eldar. Alla voro nu vid lustigt mod, och lofvade, att vara Thjelvar trogne i väl och ve, på skepp och skär, på tomt och tilja.

Men när Thjelvar, der han stod på stranden, blef varse nymånen, som just gick upp, så lyfte han mot höjden sina händer och tackade gudarne, som nådigt hade fört honom till ett, såsom han tyckte, godt land.

Och han sade till sitt följe: »låtom oss göra nymånen ett offer!»

Efter anställdt offer tillreddes ett gästabud. Tvenne horn, brutna från ur-oxens panna, framburos och fyldes med mjöd. Af dessa horn tog Thjelvar det ena, förde det till sina läppar, och i det han lönligt uttalade hemlighetsfulla ord, drack han en tacksägelse-skål för lycklig färd och för funnet land, samt en lyckönsknings-skål för sin ätt och sitt följe. Derpå vände han hornet något litet nedåt, och lät några droppar falla på marken, samt räckte det sedan åt sin son Hafdi, hvarefter han fattade det andra hornet och tömde det i botten. Sonen följde faderns föredöme, och alla de öfriga följde sedan sonens. Hornen fyldes gång på gång, och under glam och gamman drucko de tills det dager vardt.

Så prisade de i gästabuds-glädjen nymånen. Och ännu i denna dag är det på ön skick och sed, att prisa nymånen, ty åtskilliga arbeten, till exempel plöjning, såning, tjär-

bränning och dylikt, anses icke blifva lyckosamma, om de ej börja vid nymåne.

Kort före afresan hade Hafdi hållit bröllop med en vän och dejelig jungfru, som för sitt fina, fagra anlete kallades Hvita-stjerna. Första natten, som hon och Hafdi sofvo på det nyfunna landet, drömde hon en förunderlig dröm. Det tycktes henne, som såge hon ett härligt land, uppfyldt med sköna träd och välluktande örter, och bland dessa reste sig många höga klippor. Och det tycktes henne vidare, att trenne ormar, slingrade om hvarandra, lågo i hennes sköte och derifrån framkröpo, och att solen öfver dem göt sitt blida sken. Och hvad hon tyckte sig skönja, var nästan mer än en slumrandes dröm: det var som en lifslefvande syn för hennes ögon.

När hon vaknade, var hon helt orolig öfver sin dröm, och berättade den för Thjelvar och Hafdi. Men desse vände sig till en sierska, som befann sig i deras följe, och frågade henne om drömmens mening. Och sierskan genmälte:

»Var ej orolig, Hvita-stjerna! för din dröm, ty gudarne hafva i den bebådat oss något så godt, att vi ej kunna önska oss något som är bättre. Förgäfves hafva vi icke offrat åt månen: nyet har visat oss nytt land, nya och trygga boplatser. *Landet,* som du såg, är denna ö: hur öde och obeqväm hon nu må synas, skall hon dock i framtiden blifva allt mera beqväm och bördig. De *höga klipporna* betyda styrka och herravälde. *Träden* skola tjena ej blott till eld och värme, utan ock till timring af hus, der vi skola hvila, och af skepp, som skola ila långt och vida, landen emellan. *Örterna* skola gifva menniskor och djur öfverflödig näring. De *trenne ormarne* betyda, att du skall blifva moder till trenne söner, och att ormarne voro slingrade om hvarandra, bebådar, att dina söner skola hålla tillhopa i endrägt. Det finnes ock hos ormen en synnerlig liflighet och qvickhet att afvärja eller undfly fiender: så skola ock dina söner blifva lifliga, försigtiga och rådiga att afvärja olyckor och faror. Och liksom ormen kan lefva både på land och i vatten, så skola dina ättlingar blifva flinka och hurtiga både till lands och sjös. Och *solskenet,* som låg utbredt öfver dem — hvad

annat månde det väl betyda än det manliga mod och den höfdinga-ära, som skall omstråla dina söner.»

Så föllo sierskans ord. Men Hvita-stjerna lyssnade och log af hopp och glädje.

Och nära till den vik, der Thjelvar hade hamnat, såg han på en höjd en märklig sten, liknande ett hyende och prydd med en mängd upphöjda, härs och tvärs löpande ränder. Äfven häruti såg han en anvisning, att i detta land nedslå sina bopålar, ty sjelfva naturen hade ju här lagt liksom ett hyende för hans hufvud att hvila på. Han stod derföre fast i sitt beslut att stanna i det nya landet, och han kallade det Gutiland efter Guti, sin fader. Stenen, som han såg, ligger qvar ännu i dag, och ehuru den ligger midt i allfaren väg — på Bjerges backe i Vänge socken — så bortnötes icke dess upphöjda streck och strimmor. Och af denna sten har socknen fått sitt namn, ty »vänge» betyder på Guta-språket ett hyende; »salvänge» kallas en sadeldyna, och en sådan var ofta i forna, tarfliga tider försedd med många streck och band för dess fastbindning på häst-ryggen. Nämnda backe ligger midt och nästan högst på landet.

Nu är att säga, huru Hvita-stjerna en tid derefter föll i barnsäng och födde trenne söner, såsom sierskan hade förutsagt. Och vid högtidligt dop eller vatten-ösning, såsom det fordom hette, blefvo de kallade Guti, Grajpr och Gunfjaun.

I tjugo vintrar lefde Thjelvar i sitt nya hem, sörjande för folk och land. Han lät rödja mark och bygga väg, han anlade offerplatser och lek-vallar, samt tillhöll sitt folk att hus timra, att redskap slöjda, att oxar tämja och att jorden odla. Han bodde — säges det — på den gård i Boge socken, som heter »Thjelders» än i dag. Der bredvid finnas flera stenkummel, och det största af dem kallar allmogen »Thjelvars graf».

Efter Thjelvar kom sonen Hafdi till styrelsen. Han fortsatte sin faders verk, byggde gudahus, anlade landningsplatser, timrade skepp, uppsatte vårdkasar och skipade lag. Vänsäll och årsäll, liksom fadern, styrde äfven han landet i tjugo vintrar. Efter honom har Hafdhem's socken fått sitt namn, och der fick han sin lägerstad.

Hafdi's söner, Guti, Grajpr och Gunfjaun kommo nu till väldet. De delade landet i tredingar och togo enhvar sin treding, men Guti hade öfverstyrelsen på ön, ty han var äldst och ypperst. Grajpr dog först: hans grafhög ligger i Garda' socken. Der omtalas lemningar af »Grajpr's hus», och ett styeke derifrån, midt inne i vilda skogen, ligger »Digur-rör», det digraste och största på hela ön, hvilket också kallas »Grajpr's rör» eller Grajpr's grafkummel. — Gunfjaun dog i Ardre' socken, och vid hans graf blef ett gudahus uppbygdt. — Sedan öfvertog Guti ensam styrelsen öfver hela ön, och herskade der i fyratio år. Hans befästade hus låg i Bäl's socken, och gården heter ännu »Gute». Der invid blef han, efter lång och lycklig lefnad, lagd i hög.

Efter Thjelvar's sonsöner följde deras ättlingar, hvilka, liksom deras förfäder, prisas såsom rådvise och milde höfdingar och stolte idrotts-män. De fortsatte att odla landet, de utvidgade sjöfart och köpenskap, och värjde mot fiender sina odlingar och skatter med udd och egg. Efter dem fingo många socknar sina namn. Och dessa namn mana än i dag till deras minne.

Så långt tillbaka som sägner och häfder gå, finnes ej bland Gotlands minnen ett namn, som är på en gång äldre och ädlare, skönare och betydelsefullare än namnet Thjelvar.

Härledt af en fornnordisk ordstam (»thiálf»), som betyder »arbete», kan det öfversättas med »den arbetsamme». Ingen nybyggare kan med ett mer lyckobådande namn börja sitt verk. Och i den allra första begynnelsen af Gotlands häfder möter oss detta namn såsom ett för all framtid mäktigt manings-ord. Thjelvar var ju den förste, som visade vägen till den ditintills obekanta ön, der han vann åt sig och de sina hus och hem, och der han ordnade ett begynnande samhälls-lif.

Hans namn anvisar ännu vägen, på hvilken odling och ära kunna vinnas åt land och folk. Och till detta mål finnes icke någon säkrare väg. Derföre skall Guta-folket alltid minnas med glädje, att den äldsta bland dess anor, att den förste bland dess bebyggare är: *Thjelvar, den arbetsamme.*

Ivar Stråben och Svea konung.

Efter »Guta-saga» (bihang till Gotlands-lagen) och en folksägen.

Många konungar stridde om Gotland medan det hedniskt var, och ehuru Gutarne alltid vunno seger och värnade sin sjelfständighet, ansågo de dock snart rådligast, att söka sig en mäktig bundsförvandt och skyddsherre. Ty stora skatter hade dels genom vikingatåg och dels genom handelsresor samkats på deras ö, och dessa skatter lekte rofgiriga grannar i hågen. Och redan hade gotländska sändemän många gånger kommit till Svea konung, som i Upsala höll sitt hof, för att af honom utverka ett skydds- och handelsförbund; men alltid hade de måst återvända med oförrättadt ärende.

Då blef det omsider beslutadt i landets rådsförsamling, att ett nytt försök skulle göras, och att en af Gutarnes ypperste män, höfdingen Ivar Stråben af Alfva (eller Avajr Strabajn, såsom han i gamla skrifter benämnes) skulle sändas i nämnda ärende.

Hans namn, som på Guta-språket betyder »den långbente», passade bra för den, som skulle ut på långväga vandringar och färder.

Ivar var, såsom berättelser om honom gå, en mäkta klok och i offentliga värf väl förfaren man.

Innan han mottog uppdraget, uppsteg han i rådsförsamlingen och sade:

I veten det alla, att jag gammal är och går på brädden af min graf. Om I det oaktadt viljen, att jag skall fara en så vådlig färd som öfver hafvet till Upsala konung, så skolen I gifva mig tredubbel mansbot eller tre mans vär-

de, en lott för mig sjelf, en för min borne son och en för hustrun min.»

Detta blef honom beviljadt, och han drog åstad.

Lyckligt kom han fram till Upsala, och när han inträdde i konungagården, satt drotten just till bords med sin drottning och sina hofmän.

Ivar nämnde sitt namn och hvarifrån han kom.

Men som konungen alltid varit Gutarne afvog för deras stolthets skull, bjöd han icke Ivar att ens sitta ned, än mindre att stiga till bords, utan lät denne stå vid dörren och vänta.

Men detta likade icke Ivar väl.

Omsider, och innan måltiden ännu var slutad, täcktes konungen spörja, hvad märkligt från Gutaland Ivar kunde hafva att förmäla.

»Märkligt vet jag just intet», genmälde Ivar, »utom det, att ett sto der hemma nyligen födt på en gång trenne föl.»

»Så!» utropade konungen; »men när tvenne af fålarna taga till lifs, hvad gör då den tredje?»

»*Han gör som jag*», sade Ivar; »*han står och ser på.*»

Konungen brast i skratt och drottningen smålog. Det frimodiga svaret behagade dem till den grad, att de vänligt bådo Ivar stiga fram och läto åt honom gifva ståtelig gästning.

Och sedan framförde Ivar sitt ärende, och det önskade förbundet kom med lätthet till stånd. Gutarne skulle betala Sveakonungen en årlig skatt af sextio mark silfver, deraf fyratio till konungen och tjugo till hans jarl, hvilken skatt dock konungen och jarlen sjelfve skulle låta upptaga och afhemta. Gutarne skulle vidare med sju skepp följa konungen på hans härnads-tåg. Men å sin sida skulle han lemna dem hjelp och skydd, när de behöfde och påkallade det. De fingo fortfarande behålla sitt lands sjelfständiga författning med egna styresmän och domare, och mellan Sveriges och Gotlands folk stadgades obehindrad samfärdsel och ömsesidig handelsfrihet.

Så slöto sig Gutarne frivilligt till Svea konung, och att det första föreningsbandet, för vidpass ett årtusende sedan, blef knutet — det var Ivar Stråbens verk.

Visserligen har under århundradenas lopp detta band

ofta af yttre händelsers mäktiga tvång varit sönderslitet, men det har alltid åter blifvit hopknutet.

Och visserligen hafva under förflutna tidehvarf de aflägset boende Gotlänningarne ofta, förbisedde eller bortglömde, endast fått *stå och se på*, huru de andra stambröderna, som bodde närmare till Svea's thron, mellan sig skiftade och togo till lifs alla huldhetens håfvor; men dessa tider äro förbi, och att föreningsbandet nu har blifvit så starkt, att det, med Guds hjelp, aldrig mer skall brista — det är Sveafolkets och Sveakonungens verk.

Skomakare-gesällen och skatten i Sankt Klemens.

Det var en gång — för ungefär tre och ett halft århundrade sedan — en tysk skomakare-gesäll, vid namn Hans Turitz, som reste på sin profession i främmande land. Han var född i den sachsiska staden Salzwedel. I sitt yrke var han fullärd, och dessutom en hurtig, lefnadsfrisk och vetgirig ung man. När han i en stor stad hade arbetat länge nog för att på lediga stunder hafva hunnit bese dess förnämsta märkvärdigheter, bröt han upp och begaf sig vidare.

Han hade så besökt både norra och södra Tysklands största städer, och under tiden hade han samlat en sådan lust för resor samt genom flit och sparsamhet en sådan reskassa, att han numera, oberoende af sitt handtverk, kunde utsträcka sina ströftåg utom Tyskland. Han genomvandrade Schweiz, gick öfver Alperna och kom till det sköna, soliga, minnes-rika Italien.

Efter långa och angenäma vandringar kom han en gång till en liten stad i Kyrkostaten. Det var en ljum sommar-

afton; han behöfde förfriskningar och hvila, hvarför han tog in på ett tarfligt »trattoria» (eller traktörs-ställe), i hvars trädgård han slog sig ned på en bänk inne i en rymlig, af vinrankor och kaprifolier hopflätad löfsal. Han begärde en bägare vin, och under det han vederqvickte sig med drufvosaften, tänkte han på det aflägsna kära fosterlandet, af hvars språk han på lång tid ej hade hört en endaste ton.

Då inträdde i samma trädgård ett par katolska prester, fetlagda och frodiga, i smutsiga kaftaner af svart bombasett och slitna stora hattar med uppvikna brätten. De voro inbegripna i ett mycket lifligt och, såsom det tycktes, vigtigt och hemlighetsfullt samspråk; ty så snart de märkte, att en obekant befann sig på bänken midt emot den, der de tagit sig plats, bytte de med ens om språk: i stället för italienska språket begagnade de nu det tyska för fortsättandet af sitt samtal.

Den unge Tysken spratt i början till, då han så i hast fick höra sitt moders-mål, hvilket de talade med ganska stor ledighet; men han lugnade sig snart, ty ifvern i deras ord och åtbörder hade gjort honom nyfiken. Under det han med likgiltig hållning smuttade ur sin bägare, slök han på samma gång hvarje ord, han hörde.

— »Vid Sankt Klemens' ankare! du tror således verkligen, broder Gregorius, att vi snart skola få återvända till Visby, der vi måste qvarlemna så många rara skatter, när det lutherska byket — måtte Sankt Mikaël förkrossa det! — i hast jagade oss dädan?»

— »Ja, vid alla helgon!» svarade den andre presten, medan han vänligt nickade åt värdshus-värden, som sjelfmant, liksom af gammal vana, och med ödmjuka åthäfvor framsatte ett litet bord med tvenne fylda bägare — »det tror jag fullt och fast, ty vet du, Ambrosius, jag har nyligen läst ett bref från Rom, deri det står, att kättarne der uppe i Sverige och Danmark redan sjunga på sista versen. Vår heliga moder, den enda saliggörande kyrkan, skall snart i sitt sköte åter församla de förvillade fåren, och för dem, som nu sitta i mörko lande, skall ljuset åter skina klarliga. Våra tempel och kloster der uppe i höga Norden skola å nyo öppna sig för oss: vi skola der åter predika bot och bättring, fasta och späkning, och

sjelfve», tillade han med en from blinkning, »skola vi åter få goda dagar.»

Härvid togo de sig en dugtig klunk ur pokalerna.

— »Ja, ja!» suckade Ambrosius och knäppte sina händer hop om den kullriga magen. — »Amen, det är: ske alltså!»

— »Ack, det var ett förmöget, gudfruktigt och gifmildt köpstads-folk der i Visby!»

— »Och hvilka härliga tempel, kloster och presthus, som der funnos!»

— »Och hvilken ifver med gåfvobref och testamenten till kyrkor och altaren för deras själars salighet!»

— »Och när vi, med S:t Klemens' hjelp, lyckligen återkommit dit, då skola vi taga fram våra gömda skatter», fortsatte Ambrosius, i det han af förnöjelse gnuggade sina bruna, pussiga händer. — »Och först och främst skola vi i min sköna Sankt Klemens' kyrka, der jag, såsom du vet, i fem år var curatus, befria den gyllene gåsen med sina tjugofyra ungar, alla af purt guld, från deras mörka fängelse i kyrkmuren.»

— »Men fruktar du ej, att kättarne der på platsen, hvilka vanhelgat och kanske förstört våra kyrkor, hittat på gömstället, plockat gåsen och låtit ungarne flyga ut i verlden?»

— »Var lugn, ty så väl äro de gömda och fördolda, att ingen obehörig får se ens en glimt af deras härlighet.»

Och nu beskref Ambrosius utförligt och omständligt stället, der skatten var inmurad; han nämnde afståndet från kyrkgolfvet och från väggens hörn samt hur djupt in i muren skatten låg förvarad.

Den tyske gesällen hade lutat sig tillbaka och låtsade sig hafva inslumrat, men djupt i sitt minne inpräglade han hvart endaste ett af prestens ord.

— »Och S:t Hans, der jag några månader var capellanus», inföll Gregorius, »har också, såsom du kanske vet, sina hemligheter. Ty innan fader Jacobus, som der varit curatus, nyligen här gaf upp sin anda, berättade han märkliga saker om det guld och silfver, som ligger gömdt i den kyrkan. En utförlig rapport derom blef insänd till den heliga kurians hemliga arkiv i Vatikanen.»

— »Ja, i Vatikanen», inföll den andre lifligt, »der finnas ock förteckningar på hvad Dominikanerne gömt i S:t Nikolaus

och Franciskanerne i S:t Katarina, jemte tydliga ritningar och beskrifningar på gömställena. Och jag känner en, som läst allt detta, och som under tysthets-löfte anförtrott mig det, och vill du svärja din dyraste ed, att tiga med hvad jag nu ämnar omtala, så skall du få höra något, hvartill du aldrig i ditt lif har hört maken.»

Gregorius böjde sitt hufvud, gjorde kors-tecknet och mumlade några latinska ord.

— »Nå väl! Du skall få veta det. Först och främst: i S:t Nikolaus, du minns den sköna klosterkyrkan med sina tio pelare, der hafva Dominikanerne i södra långsidans mur. . .»

I detsamma ljöd vesper-klockan från en närbelägen kyrka. De båda presterna hoppade till, störtade i sig hvad som fanns qvar i bägarne och satte sig så skyndsamt, deras korpulenser förmådde, i rörelse för att i rätt tid hinna hem till aftonbönen.

Den unge Tysken satt ensam qvar. Han tyckte sig vakna liksom ur en dröm. Då han minst anat det, hade han fått höra sitt hemlands språk, och hade på detta språk fått del af en hemlighet utaf det mest underbara slag — om en gömd skatt af ofantligt värde, hvars förvarings-rum blifvit för honom yppadt.

Han ansåg de ord, han nyss åhört, såsom en uppenbarelse, såsom en vink ofvan ifrån, hvilken bestämde riktningen af hans vandring, och förespeglade honom ett romantiskt äfventyr med guld och gröna skogar i perspektiv.

Såsom lutheran ansåg han sig icke behöfva hysa någon betänklighet vid att tillgodogöra sig en hemlighet, i hvilken han utan all sin förskyllan genom några katolske presters samtal oförtänkt blifvit invigd.

Det gjorde honom alldeles lika, tänkte han, om han vandrade mot söder eller mot norr. Att Visby skulle ligga i Norden på en ö, som heter Gotland, i Östersjön, — det hade han sport under sin vistelse i de nordtyska städerna.

Han bjöd farväl åt det sköna Italien.

Efter några månaders förlopp kom han till Danzig, der det fanns många fartyg, som ämnade sig till Gotland. På ett af dem inskeppade han sig och sina förhoppningar.

Hans Turitz kom lyckligt till Visby, och det första, han der gjorde, var att besöka S:t Klemens. Denna fordom

vackra kyrka stod nu öde och förfallen. Under den brand, som vid ett fiendtligt anfall af Lübeckarne år 1525 hade öfvergått norra delen af staden, hade den förlorat torn, tak, hvalf och innanrede. Han fick snart sigte på det gömställe i muren, hvilket han i Italien hört så noga beskrifvas.

En vacker natt smög han sig dit med behöfliga verktyg, bröt bort de skyddande stenarna och tog fram de gyllene pjeser, som den fördrifne katolske presten hade omtalat. De förestälde, såsom nämndt är, en gås med tjugofyra ungar, allt af purt, gediget guld.

Med denna skatt reste Turitz till Danzig, sålde der guldet, och köpte i stället ett lager af handels-varor, med hvilka han återvände. Ty pryl, beckträd och läster öfvergaf han nu, för att i stället syssla med sax och fina alnvaror, med kostbart kryddkram samt efterhand med skeppslaster och beckade skrof.

Han gifte sig med en förmögen tenngjutares dotter. Lyckan stod honom bi, och inom några år var han en af de rikaste i staden. Med rikedomen följde, såsom vanligt, yttre anseende och ära: han blef efterhand kyrkovärd i S:t Maria, rådman och slutligen borgmästare.

Den sägen, hvarpå denna lilla berättelse grundar sig, finnes kortligen antecknad hos äldre författare, t. ex. i superintendenten Jöran Wallin's »Gotländska samlingar», första bandet (sid. 234). Wallin säger sig hafva »hört historien af gamla hederliga och trowerde Män, ehuru hon tyckes låta litet sällsamt». Men om den ock är sällsam, alldeles otrolig är den visserligen icke till sina grunddrag, om man betänker hvilka dyrbarheter, som hittills hittats och ännu alltjemnt hittas på den gotländska ön.

Säkert är emellertid, att år 1586 fanns det — enligt superintendenten Strelow's »Guthilandiske Cronica» — bland S:t Maria's kyrkovärdar en »Hans Turitz, född i Salzwedel och sedan borgmästare, en from, gudfruktig man, af nämnda kyrka mycket väl förtjent». Och i meranämnda kyrka, S:t Maria, finnes ännu — uppe på loftet — hans prydligt snidade och målade minnestafla, hvilken förut (till 1830) hade haft

sin förnämliga plats i sjelfva kyrkan, på norra sidan nedan för choret. På taflans öfversta del är Gud Fader med utsträckta armar afbildad; midt på taflan synes Frälsaren på korset, och der under en man med sin hustru, båda knäböjande och med knäppta händer. Nederst läses följande inskrift:

"Her neden fore ligger begraffven Erlige oc Welachte Mand Hans Turitz fordum Burgemester her i Wisby, Barnaföd til Salzwedel aff erlige oc gudfrychtige foraeldre, oc döde her udi Wisby den 16 Junii anno 1629. Gud gifwe hanem med alla Guds börn en erfuld oc gledelig upstandelse paa den yderste dag."

Fortsättningen af inskriften upplyser om borgmästarinnans namn och döds-år. Hon benämnes:

"Lydtgarde Lauritzdaatter, barnföd her i Wisby aff Lauritz Kannegetter" (Kanngjutare).

Legenden om Sankt Klemens med ankaret.

Namnet på Klemens-kyrkan i Visby och anteckningar om en der fordom befintlig fresko-målning erinra om en af katolikernes mest underbara helgonsagor.

På långskeppets östra sidomur, norr om ingången till choret, fanns på kalkväggen en målning, föreställande Sankt Klemens bunden vid ett ankare. Lektor J. G. Klingvall, som år 1823 utgaf »Fornlemningar i Visby», berättar om denna kalk-målning, att »sol och väta nästan utplånat bildens färger, men ännu kan man vid nogare efterseende upptäcka hela målningen.» — Numera synas blott här och der några mycket otydliga streck. Hvad ankaret betydde, och hvarföre man i många sjö- och stapel-städer byggt kyrkor till detta helgons ära, förklaras af följande fromma sägen.

Klemens, med tillnamnet »Romanus» såsom född i Rom,

var på den hedniske kejsaren Trajani tid föreståndare eller biskop för den begynnande kristna församlingen i nämnda stad. Af aposteln Petrus sjelf hade han blifvit till prestembetet invigd. Genom sin fromhet, sin vältalighet och sitt nit omvände han allt fler och fler till kristendomen. Han anses vara den Klemens, som aposteln Paulus i sitt bref till församlingen i Filippi (4:de kapitlet 3:dje versen) omtalar såsom »en af sina medarbetare och såsom en af dem, hvilkas namn äro skrifna i lifsens bok.» Klemens räknas derföre bland de apostoliska fäderna.

Men när hans framgångs-rika omvändelse-nit blef bekant för kejsaren, landsförvisade denne honom till half-ön Krim. Der fann Klemens före sig två tusen andra kristne, som voro dömde till arbete i marmorbrotten, och som der utstodo stora vedermödor, isynnerhet genom bristen på dricksvatten, hvilket icke fanns på närmare än sex italienska (vid pass en svensk) mils afstånd. Han ömkade sig öfver deras lidande, och bad Gud om lindring i deras nöd. Och under det han bad, visade sig för honom på en kulle Guds Lam och under dess högra fot framvälde med ens en källa med friskt och ymnigt vatten. I följd af detta underverk och af hans ifriga predikande blef de kristnes antal med hvarje dag allt större. När detta blef kunnigt i Rom, ditsände kejsaren några drabanter med befallning, att binda biskopen vid ett skepps-ankare och sänka honom i hafvets djup. Befallningen verkställdes. Det var år 102, som Klemens led sin martyrdöd. Men vid hans död skedde ett nytt under.

Enligt några uppgifter har hans lik, långt ifrån att med skepps-ankaret sjunka till botten, på detsamma flutit tillbaka till stranden och upp på landet. Och der blef det jordfäst; en kyrka blef byggd öfver stället, och många järtecken förhärligade Klemens' graf. Enligt andra uppgifter*) deremot, tilldrogo sig vid hans död följande händelser. De romerske drabanterne förde honom långt ut till sjös och dränkte honom der, på det att de kristne aldrig skulle finna hans heliga lekamen. Men på stranden stodo hans lärjungar och

*) Se Samlingar af Sv. Fornskrift-sällskapet. II. Fornsvenskt Legendarium, I. s. 360.

vänner gråtande, och bådo, att Gud måtte visa dem den fromme lärarens lik — och genast drog sig hafvet tillbaka tre mil, och de kunde vandra ut från stranden. Och de funno en kyrka, byggd af Guds englar, och der inne ett helgonskrin, som omslöt den saligen aflidne, samt der bredvid ankaret, vid hvilket han varit bunden. Och hvarje år, sju dagar omkring S:t Klemens' dag, drog sig hafvet tillbaka, och de kristne gingo torrskodde ut till grafven och lofsjöngo Gud. Ryktet om detta underverk spriddes vidt omkring, och när, efter ett par århundradens förlopp, kristendomen blifvit romerska rikets stats-religion, flyttades helgonets ben till Rom och begrofvos der i den kyrka, som invigdes till hans ära och som bar hans namn.

Så berättade man efter sägner i Södern om Klemens' martyrdöd.

Men på några ställen i höga Norden fick Klemenslegenden i mycket en annan och ännu djerfvare lydelse, och blef der till en väsentlig del lokaliserad.

Den på Krim vid ett ankare bundne och i hafvet sänkte helige martyren stannade icke på hafvets botten, utan vågorna förde honom genom Svarta hafvet, Medelhafvet samt norr upp i Atlantiska hafvet, och först nere i Kattegat flöt han i land. På östra kusten af Jutland fanns en dag ett lik bundet vid ett ankare, och der skedde genast många underverk; sjuke, som kommo i likets närhet, fingo sin helsa igen: blinde började att se, döfve att höra, lame och lytte blefvo helbregde. Man förstod då, att det var liket af en helig man. Det blef högtidligen jordadt och man byggde öfver dess graf ett litet kapell, kring hvilket snart en by växte upp. En tid derefter kommo underrättelser om förloppet vid biskop Klemen's martyrdöd: man visste nu, att det var denne biskops lik. Af byn blef det snart en stad, af kapellet blef det en domkyrka, och staden heter Århus.

I denna stads äldsta bekanta insegel (från år 1421) synas bilderna af S:t Klemens och S:t Paulus med deras kännemärken, den förre med ett ankare, den sednare med ett svärd. Och S:t Klemens blef domkyrkans i Århus skyddshelgon: bilden af ankaret förekommer i denna kyrka både ut- och in-vändigt, samt finnes äfven i domkyrko-sigillet mel-

lan bilderna af S:t Petrus och S:t Paulus. I samma stads domkapitels sigill framställes S:t Klemens i biskops-skrud knäböjande och med helgonring kring hufvudet: framför honom synes Lammet med segerfanan på en kulle, ur hvilken en källa framspringer — allt syftande på hans underverk, när han på Krim med sina böner skaffade dricksvatten åt de stackars fångarna i stenbrotten. Dessa sigillers bildspråk och den forna kalkmålningen uti Klemens-kyrkan i Visby bevisa tillfyllest, att man här uppe i Norden har satt tro till den förunderliga helgonsagan om biskop Klemens.

Under Medeltiden var S:t Klemens (— liksom ock S:t Nikolaus —) dyrkad såsom de sjöfarandes synnerlige beskyddare: han hade ju efter döden visat sin makt öfver vågorna och på det tunga jern-ankaret gjort en så underbar sjö-resa. Ej blott i Århus och Visby, äfven i Köpenhamn, Slesvig och Ribe, med flera sjöstäder, uppförde man kyrkor till hans ära. I Visby hade S:t Klemens och S:t Nikolaus hvar sin kyrka. Hvad Klemens-kyrkan derstädes angår, tyckes hon — med sin väldiga tornbyggnad, sitt långhus, hvars nio hvalf varit uppburna af fyra smärta pelare, sitt egendomliga vapenhus, hvarifrån en synnerligt härlig (för närvarande af en vidbyggnad dold) portal leder in i kyrkan, sin ståtliga triumfbåge, sitt chor och högchor samt (förmodligen) vackra väggmålningar — hafva varit en af den rika hansestadens förnämligaste kyrkor. Och med rätta var i denna stad sjöfartens skyddspatron hållen i utmärkt ära. Ty, för att begagna den ofvan anförde fornforskaren Jöran Wallin's ord:

»Visby satt i de tider såsom en Drottning på Hafvena, var en Moder för alla krämare, och mest alla Skep, Nordan ifrån och Sunnan, ifrån Östan och Westan, stelde til henne sina segel och stammar.»

Den drömda skatten i Sankt Lars.

En varm och vacker söndags-eftermiddag för vid pass tjugo år sedan var jag hos en borgerlig familj i Visby bjuden på barns-öl. Sedan döpelse-akten med vanlig högtidlighet för sig gått, spridde sig gästerna i den rymliga våningen, och hade, oaktadt all välfägnad, som flitigt kringbjöds, mäkta tråkigt, såsom det tycktes. Det var nämligen för något hvar påkostande, att tillbringa en hel eftermiddag, så sommarskön som denna, mellan skål och vägg i några qvafva rum.

I en af fönstersmygarna, der jag slagit mig ned, hade jag fått till granne fru X., ett äldre fruntimmer af medelklassen. Vi försökte att få ett samtal i gång; men för det mesta tittade vi tysta ut genom fönstret, och vi afundades de menniskor, som, fria och obesvärade, lustvandrade på gatan.

— »Ja, det är rigtigt synd», sade fru X, »att sitta inne en dag som denna.»

Jag instämde.

Det blef en paus.

— »Men à propos», inföll min granne, »vill inte magistern, som skall ha' så bra reda på alla ödekyrkorna, säga mig, hvad den kyrkan heter, som ligger vid färgaren Vendts gård, och finns det väl till den mer än en ingång?»

— »Den heter Sankt Lars, och kallas äfven, i följd af en gammal saga, Södra Systerkyrkan», svarade jag. »Man kan komma till den från Vendts gård, genom chordörren, men kyrkans portar äro för närvarande stängda genom galler. Men hvarför frågar ni så?»

— »Jo, se! jag har aldrig varit der inne, jag nästan skäms att tala om det; men jag har annat att göra än att, såsom de resande, springa ut och in i ruinerna.»

— »Men hvarför frågar ni just om S:t Lars?» sporde jag ånyo.

— »Den föll mig händelsevis i tankarna», sade hon med en viss förlägenhet, som hon sökte dölja, under det hon sysslade med att i sin pirat nedstoppa ett saffransbröd och ett par sockerkringlor, som hon räddat efter kaffedrickningen. — »Men har magistern hört, att herr A. och mamsell B. i går blefvo förlofvade?» frågade hon i tydlig mening att få samtals-ämnet ombytt.

— »Var snäll och säg mig», bad jag ytterligare, »hvarför ni nyss frågade efter S:t Lars? Den måste på något vis särskildt intressera Er, anar jag. Jag känner alla dess vrår och gångar, och skall gerna stå till tjenst med allt hvad jag vet. Var upprigtig och berätta, hvad det är, som fäster edra tankar just vid den ruinen!»

Det märktes genast, att hon ej gerna ville inlåta sig på den saken. Jag blef alltmera nyfiken, och upprepade ihärdigt min fråga.

— »Vill då magistern lofva mig att tiga, så skall jag berätta något mycket besynnerligt om den kyrkan?»

— »Jag skall tiga som muren, jag lofvar Er det, efter som ni så önskar.»

Och fru X. flyttade sin stol närmare till mig och berättade med låg röst:

— »Se, det var så, att jag i natt drömde om den kyrkan, i hvilken jag, som sagdt är, aldrig varit inne. Från Vendtens gård kom jag in i den genom en liten underlig dörr. Och der var så dunkelt och hemskt. Jag stod der en stund och såg mig omkring, då en munk i svart kåpa kom fram till mig och fattade mig vid handen; men jag var alls icke rädd. Han förde mig fram mellan tvenne pelare, och sedan ledde han mig till höger, in genom en dörr och upp för en trappa i muren. I hörnet af trappan stannade han, såg på mig med en blick, som jag aldrig kan glömma, och lade sin hand på en sten i väggen. Och den stenen var annorlunda tillhuggen än de andra. Just som jag skulle fråga honom, hvad detta betydde, försvann han uppe i trappan, som krökte sig till venster. — Var det ej en för besynnerlig dröm? Tror magistern, att den betyder något? Kan det ej ligga en skatt gömd derinne i muren?»

— »Jag tror visserligen icke på syner och drömmar»,

svarade jag, »men jag kan ej neka, att det der låter förunderligt. Frun sade nyss, att det var synd att sitta inne en så vacker afton som denna. Välan, jag föreslår, att vi genast gå till S:t Lars, som ligger helt nära. Frun tar oförmärkt sin parasol, och inom en qvart äro vi tillbaka. Man bjuder just nu thé, och ingen skall märka, att vi gå bort.»

Fru X. tycktes bli' alldeles förtjust öfver mitt förslag. Vi vandrade af till S:t Lars.

Denna i rundbågs-stil och i korsform uppförda kyrka är nu en af stadens mest vördnadsbjudande ruiner. Den mycket ovanliga anordningen med breda och beqväma, genom stora öppningar inåt kyrkan upplysta gångar i nästan alla sidomurarna förlänar åt denna tempelruin en stor märkvärdighet, och har vid flera högtidliga tillfällen gifvit anledning till vackra, egendomliga, dramatiska och musikaliska uppträden.

Från Vendt'ska gården trädde vi genom den lilla, fordom praktfulla chordörren in i kyrkan, och jag egnade en oaflåtlig uppmärksamhet åt min följeslagerskas alla miner och rörelser.

— »Ja, ja», utropade hon med oförställd öfverraskning, »precist så såg det ut. Samma små fönster och samma öppna hvalf och samma dunkelhet . . . och här . . . här kom munken emot mig . . . och så gingo vi ett stycke fram . . . jag känner igen dessa pelare . . . och så till höger, se här! ingången till trappan, der vi gingo upp . . . precist så var det i min dröm!»

Hon skyndade ifrigt upp i trappgången uti norra korsarmens östra sidomur, och jag följde henne hack i häl. I hörnet, der trappan kröker sig till venster, stannade hon och utbrast med otyglad glädje:

— »Här, här är stenen, hvarpå munken lade sin hand. Ja, vid Gud, det är samma sten. Och der uppe i fortsättningen af trappan försvann han. Hvad skall jag tro om allt detta?»

Hvad hon emellertid verkligen trodde om allt detta, syntes tydligt på hennes ögon, som i den dunkla trappgången glimmade liksom af eld. Hon tycktes redan i andanom se muren öppna sig och den gamla helgedomens gömda skatter blänka och glindra derinne.

bli' att omtala saken för min man, som dagen efter den, då vi träffades vid fadderskapet, hemkom från en resa åt landet. Han tyckte som så, att hvad jag drömde, det angick ej någon annan än mig och honom. Han tog mig och en arbetskarl med sig, och vi hade mycket besvär att bryta ut stenen; men, sannerligen för Gud», fortsatte hon med något sväfvande röst, »och så sannt jag är en syndig menniska: der fanns intet, utom några gamla trasor och blånor. Jag vill dö på fläcken, om ej hvart ord är dagsens sanning. Magistern skall tro mig, der fanns knappt så mycket som så», sade hon och strök sina flata händer mot hvarandra med sådan kraft, att en guldring från hennes venstra hand föll klingande på golfvet.

— »Det vill säga», inföll jag skyndsamt, »att det fanns guld med i fyndet, i fall jag får ta' Er på orden och rätt förstår sqvallret af den der guldringen. Men hvarföre har ni ej förtroende för mig? Jag vill ju icke beröfva Er någon del af fyndet.»

Men hon fortsatte sitt bedyraude i ännu starkare ordalag.

Hennes ifver förekom mig emellertid något tillgjord och väckte mina misstankar; men der var ingen bevisning möjlig.

Innan jag gick, förklarade jag för henne, att sedan hon hade brutit sitt löfte till mig, ansåg jag mig ej heller bunden af mitt till henne gifna löfte att tiga med saken.

Om hon funnit någon skatt i följd af sin märkliga dröm, eller icke — det är mig obekant. Bekant är deremot, att hon och hennes man kort derefter företogo en större reparation på deras hus, och att ett visst välstånd mer och mer röjde sig i deras hushållning. Men — till allt detta hade ju medlen mycket väl kunnat komma från något annat håll.

Det enda derföre, som är verkligen visst och sannt i denna lilla berättelse, är — i sina grunddrag — skildringen af hennes dröm och den otvetydiga bekräftelsen af dess innehåll, ådagalagd vid hennes och mitt gemensamma besök i den romantiska och sago-rika ruinen.

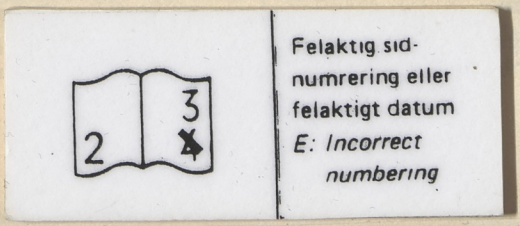

Sägner om Sankt Maria eller Vårfru-kyrkan.

A. Kyrkans skatter år 1427 och kyrkostölden år 1496.

Danske superintendenten och kyrkoherden i Sankt Maria*), Hans Nilsson Strelow har i sin år 1633 på Danska tryckta »Guthilandiske Cronica», s. 202—205, meddelat en märklig och i jemförelse med kyrkans nuvarande inventarium öfverraskande förteckning öfver dess heliga tillhörigheter för fyra och ett halft århundrade sedan. »Jag finner i en gammal bok» — skrifver han — »Vårfru-kyrkans inventarium för år 1427»; och han tillägger den fromma önskan: »o, den som hade hennes inventarium förr än kung Valdemar (1361) plundrade henne!»

Här följer, i ordagrann öfversättning och med försök till förklaring af några svårare ord, nämnda inventarium, för hvars rigtighet den gamle krönike-skrifvaren sjelf får ansvara.

»En bild af rent guld, stor som ett fem års barn. — 6 förgylda nattvards-kalkar. — 1 förgyld monstrans (prydligt, af ädel metall förfärdigadt kärl, hvaruti nattvards-oblaten (hostian) förvaras, hvilket kärl på högtids-dagar utställes på hög-altaret att af katolikerna tillbedjas). — 1 kostelig monstrans, som begagnas på stora högtidsdagar. — 3 små monstranser. — 2 par apostla-bilder (af silfver), förgylda. — 1 par dito af silfver. — 1 par dito, hvaruti man har nattvards-oblaterna vid sjukbesök. — 4 stycken »Myssivende, som gode ere aff guld» (troligen tryckfel i stället för Messe-rede, d. v. s.: allt tillbehör vid messan eller nattvardens utdelande?). — 2 gyllene »Stycker» guldbroderade (chordrägter), som alla dagar brukas. — 1 hvit chor-drägt af silke. — En dito. — En grön dito med bård. — 2 hvita dito af lärft. — 1 dito af kläde. — En blå d:o. — En grön dito. — En röd dito. — 4 chor-

*) Domkyrkan S:t Maria's, samtliga tempelruinernas och de öfriga fornminnenas beskrifning finnes i författarens »*Gotlands geografi och historia*. Prisbelönt täflingsskrift. 3:e upplagan», sid. 50—65.

kåpor. — 1 stort bröst-spänne af silfver, hörande till en kåpa. — 2 stora förgylda knappar till dito. — 6 mess-skjortor med silfverprydnader. — 1 pall af förgyldt silfver, hörande till hög-altaret. — 1 dito, af förgyldt silfver, hörande till »det hellige kors» (heliga korsets altare?). — 2 »Wirocks kar» (rökelse-kärl?) af förgyldt silfver. — 1 evangelii-bok i silfverband. — 2 silfverkärl med »Helligdom» (helgon-qvarlefvor, reliker). — 2 kärl af elfenben med reliker. — 1 tennflaska på 3 stop. — 3 andra flaskor. — 6 par apostla-bilder af tenn. — 3 dito af silfver, förgylda. — 7 hyenden. — 5 stol-hyenden. — 2 silfverkronor på det heliga korsets altare. — 1 dito på S:t Bartholomei altare. — 12 »Bresser» (bröstsmycken, brocher) och 3 spännen, fästade på Vårfru-bilden i kapellet. — Det silfver, som hänger framför bilden, 27 stycken och 3 stora klockor. — På snöret äro 3 skepp, 5 fiskar af silfver och 3 andra smycken. — På den (finnas) 3 snören (med) 12 klockor. — Ett stort »Bagspand er 27 Par forgylt» (? ett spänne, att dermed fästa chordrägten tillsamman, med 27 p. förgylda klockor?) — 28 par knappar, 37 förgylda. — »Spender til det store Altere 27 Par forgylt» (? något att spänna öfver hög-altaret, med 27 p. förgylda knappar?). — Andra små, 58 par, vidare 57 par, vidare 84 par. — På den »Feile» (?), som bilderna hafva på högtidsdagar, äro 6 bröstspännen. — På (högra) sidan äro 56, på den venstra sidan 35 stycken. — 1 förgyldt bälte, hvarvid ett jägare-horn af en hvalross-tand hänger i en förgyld silfverkedja. — 1 enhörnings-horn, beslaget med silfver. — 1 krans af fina perlor med en bild af rent guld. — 1 »Sölff Hönne» (? en silfver-ask, formad såsom en höna?). — 3 stora förgylda kronor. — 6 hyenden med stora silfverknappar. — 10 andra hyenden. — 6 små (helgon-)bilder. — 2 englar, öfverdragna med silfver, vingarna af rent guld. — 6 små (helgon-)bilder af silfver. — 1 kista full med reliker. — 4 monstranser med reliker. — 1 »Budicke» (ask med påskrufvadt lock) med reliker. — 3 kors af silfver. — 1 litet kors af rent guld, hvaruti förvaras (ett stycke af det) trä, hvarpå Kristus dog. — 1 Vårfru-bild. — 1 engla-bild af förgyldt silfver. — 1 »Missivende» (?) med allt sitt tillbehör. — Penningar 221 mark, 10 mark af alla slags mynt, 11 rosenobler (engelskt guldmynt). — 84 »Ar-

noldiske Gylden» (guld- eller silfver-mynt). — 26 ungerska Gylden. — 6 stycken silfver, komna från Lübeck. — 1 ten af guld. — 1 silfverskål. — 2 förgylda kronor, komna från Lübeck.» — »Dette forskrefne» — så afslutar Strelow förteckningen — »var i Vor Frue Kircke i Vissbye; huad hafuer der været hos de mange Kircker oc Closter, inden Byes oc uden Byes, kand en huer vel eracte.» —

Att dessa kyrkans rikedomar, som dels vid gudstjensten i allmänhet, dels på de stora högtidsdagarna voro framställda till åskådande och tillbedjan, skulle leka mången gudlös och roflysten menniska i hågen, var naturligt. Också hände det en natt år 1496, att en djerf tjuf bröt sig in i helgedomen och der lyckades tillgripa några af dess apostla-bilder och andra dyrbara silfverprydnader, med hvilka han obemärkt kom undan. Men honom till straff och androm till varnagel blef vid nästa högmessa den ännu okände tjufven af församlingens kyrkoherde från predikstolen högtidligen belagd med kyrkans vrede och bann. Händelsevis var brottslingen närvarande i templet, när bannlysningen förkunnades. Förfärad och uppskakad dröjde han qvar till messans slut, men då klockorna ringde och ljusen började släckas, smög han sig ut med ångerns qval i sitt klappande hjerta. Stapplande kom han fram till den, ännu i dag qvarstående, för sin ålderdomliga arkitektur märkliga norra kyrkoports-byggnaden, hvars golf då bestod af en »rist» eller en af tätt korslagda jernstänger bildad betäckning, under hvilken fanns en fördjupning i jorden — en anordning, hvilken afsåg att från kyrkogården afhålla på gatorna den tiden kringdrifvande kreatur, och af hvilken hela byggnaden plägade kallas »norra kyrk-risten». Inne i denna, åt norr och söder öppna portbyggnad finnes på hvardera sidan en nisch med låg sittbänk, der under den katolska tiden kyrkans privilegierade fattige fingo sitta för att af kyrkogångarne mottaga allmosor.

När, såsom nämndt är, den i sitt innersta uppskakade tempelrånaren stapplat fram till denna kyrkogårds-port, förmådde han icke gå längre, utan sjönk ned på stenbänken i ena sittnischen och hvilade mot jernstängerna i golfvet de afdomnade benen. Men då uppenbarade sig makten af den heliga kyrkans vrede och bann. Ett mirakel skedde. Jern-

stängerna brusto och böjde sig undan; mannen halkade till en del ned genom öppningen i gallergolfvet, hans fötter sjönko i jorden, och jernstängerna slöto sig med sina spetsar om hans midja. Och der stod syndaren fången. Snart samlades dit mycket folk: han bekände sitt brott, och bönföll att få återställa det stulna. Då förbarmade sig kyrkans prester öfver honom: de kommo i procession med krucifixer och reliker i händerna; chorgossar buro under sång standarer och doftande rökelsekärl. Så erhöll tjufven, efter många ceremonier, fullständig absolution: fängelsegallret öppnade sig — han återfick sin frihet och kyrkan sina skatter.

Den omnämnda »risten» är för icke så länge sedan borttagen och ersatt med ett stengolf. Men sägnen om tempelrånaren lefver på krönikans blad och på folkets läppar.

Jöran Vallin, omkring hundra år efter Strelow dennes efterträdare såsom superintendent och kyrkoherde i Sankt Maria, har i sina efterlemnade handskrifter om samma kyrka en anteckning, som anspelar på ofvanstående sägen: »År 1744 stal en tjuf bort alla penningarna i kyrkans fattigstock, men icke sporde jag, att någon sjönk i jorden, fastän en person var skäligen misstänkt». Förklaringen torde dock icke vara svår. Miraklernas tid var längesedan förbi. Men de gamle prostarne och kyrkoherdarne (»præpositi et curati») vid de katolska kyrkorna samt munkarne i klostren förstodo, hur man præventivt, på ett förekommande sätt, skulle kurera den syndiga begärelsen till kyrkans skatter, och derföre satte de sådana historier, som den ofvan anförda, i omlopp bland en fåkunnig och lättrogen menighet.

B. Domedags-fisken.

När Maria-kyrkans grundvalar lades, framsprang ur jorden en källa, och i den fångades en underlig fisk, som skrek och gret liksom ett barn, så att alla, som hörde det, förundrade sig storligen. Vidundret blef dödadt och med

ett tåg upphängdt inne i kyrkan; och så var sagdt, att när fisken tre gånger fallit till golfvet, skulle yttersta domen stunda. Derföre kallades fisken Domedags-fisken. Sedan blef han flyttad och upphängd i södra kapellet.

Enligt Strelow's berättelse (i »Guthilandiske Cronica», s. 144) fångades den underbara fisken just »den 28:e Februari 1282» (således mer än femtio år efter kyrkans invigning, som skedde 1225). Han nämner också, att fisken skrek och gret liksom en menniska, men tillägger, att dess hufvud liknade ett lejons, samt att detta under förebådade den strid, som sedan — år 1288 — utbröt mellan staden och allmogen.

Vid sitt besök i kyrkan år 1741 tog Carl von Linné detta underverk i skärskådande, och förklarade, att det var en helt naturlig fisk (en »piscis malacopterygius cauda bifurca, pinnis dorsi duabus, etc.»). »Enfaldiga hopen sade» — tillade han skämtsamt i sin resebeskrifning (sid. 165) — »att om denne fisk vore det spådt, att då den blir förtärd, skall domen komma: måste altså icke vara långt igen.» —

Sedan fisken fallit icke blott tre, utan kanske tre och tretio gånger, ledsnade man vid det otillförlitliga oraklet, och för ungefär femtio år sedan kastade man de multnande qvarlefvorna afsides i en skräpvrå uti norra tornet.

C. Jättebenen.

Enligt en gammal saga skall Visby hafva fått sitt namn efter en jättelik, i sagorna om Bråvalla' slag omtalad sköldmö, vid namn Visna, som varit den första, som i ofvan nämnda stad begynt att bygga och bo. Vid uppförandet af Maria-kyrkan blef hon tvungen att biträda, och efter hennes död blefvo hennes qvarlefvor der förvarade. Ett par af ryggknotorna lades på en afsats å södra sidan af den pelare, som står midt emot predikstolen, —

Många lefva ännu, som minnas, huru fromma gummor,

när de vandrade fram i södra sidogången, stannade framför dessa knotor, nego och signade sig.

Men redan C. von Linné vid sitt nyss nämnda besök i kyrkan skingrade det underbara skimmer, hvarmed vantron omgifvit dessa ben, genom förklaringen, att »jättebenen, som här bevarades såsom underverk, voro verkligen hvalfiskben».

De förvaras nu i högre allmänna läroverkets zoologiska samling.

D. Järtecknen år 1449.

Krigs-händelserna i Visby ofvannämnda år, sedan danske konungen Kristian den 1:e sjelf med en flotta och mycket krigsfolk ankommit till staden, hvilken då innehades af svenska trupper, ditskickade af konung Carl den 8:e Knutsson under Magnus Gren's befäl för att förjaga Erik af Pommern och dennes sjöröfvare — dessa krigs-händelser samt den gräsliga grymhet, som då, tvärt emot ingången dagtingan, vid stadens stormning föröfvades, voro — enligt stora Rimkrönikan (60:e kap.) — bebådade genom flera järtecken i en af stadens kyrkor. Att det varit i den åt Frälsarens moder invigda kyrkan, kan slutas deraf, att det var just till henne, som de vid järtecknen närvarande vände sig i sin förskräckelse.

Rimkrönikan skildrar dessa underbara tilldragelser med ord, som i prosaisk korthet kunna ungefär sålunda återgifvas:

Inne i kyrkan voro, strax före Danskarnes anfall, trehundra qvinnor och män församlade, som alla tydligen sågo och hörde hvad som nu timade. På altaret sågs Frälsarens bild på den heliga hostian (nattvardsbrödet) svettas riktiga tårar, liksom en menniska svettas, hvilken sig befinner i stor vedermöda. En af kyrkans klockor började af sig sjelf att ringa. De skönaste helgonbilderna bleknade och antogo likfärg, och samma färg bredde sig öfver de närvarandes anleten. Då kom bud, att Danskarne börjat sin stormning och

satt eld på staden i en af dess utkanter; en våldsam storm uppstod plötsligen och kastade lågorna i vildaste fart in öfver staden.

Då föllo alla, som voro i kyrkan, på sina knän, och bådo innerligen till Jungfru Maria om hjelp och räddning.

Och se! en hvit dufva visade sig, hon flög ut ur templet, flög rakt mot elden, der den rasade som vildast: elden slocknade och vädret vardt stilla.

»Måtte Gud förlåta» — heter det vidare i Rimkrönikan — »den oära (otrohet), som då visades mot de svenske! Sent kunna Danskarne försona de mord, som då begingos på barn och qvinnor: mångenstädes i husens källare lågo mödrar mördade bredvid sina mördade barn, barnaföderskor hade dött af skräck, fattige, halte och blinde hade ömkligen blifvit innebrände.»

Nils Guldsmed.

En till Gotland inflyttad och i Visby bosatt konstförfaren handtverkare, vid namn Nils Guldsmed, hade der genom sin utmärkta skicklighet erhållit talrika kunder och många beställningar — den tiden var det på ön guld och silfver nog att arbeta af. Han hade inom kort tid blifvit en mycket rik man, men derjemte ganska stolt till sinnes. Han hade en öfvermåttan dejlig, men högfärdig dotter, som klädde sig vida praktfullare än de gotländska qvinnorna. Hon fick många tillbedjare och friare, som hon dock spotskt afvisade. Alla, både qvinnor och män, blefvo snart högligen förtörnade på guldsmeden och hans dotter för deras högmods skull: åt henne gaf man öknamnet »kolpustarens dotter», och gjorde om båda många spevisor, som — enligt krönikans ord — i »Kämpaboken» äro införda.

Det var i förtrytelsen häröfver och af hämndlystnad som Nils Guldsmed med sin dotter afreste till Danmark, hvarest han sökte och fick företräde hos kung Valdemar Atterdag. För konungen berättade han öfverdrifna saker om Gotlands underbara rikedom, dess myckna guld och »liggande fä» (det vill säga: klenoder och »pekuniära» skatter). Han utmålade för den snikne och penningbehöfvande kungen prakten i den stolta hansestaden, der husen hade kopparportar och förgylda fönsterposter, och der det fanns så många rika kyrkor och kloster.

I följd af guldsmedens lockande skildringar bestämde sig Valdemar år 1361 för sitt plundrings-tåg till Gotland, såsom den gamla krönikan påstår.

Men om guldsmeden sjöng man sedan en smädevisa, hvaraf början är qvar och lyder som följer:

»Niels Guldsmid drager til Kongen oc liufuer,
Den lede Forræder oc slemme Tiufuer:
De Guther hafuer saa mögit Guld,
De kunde det icke eigo;
Svinen jætter aff Sölfuer Trug,
Hustruer spinder med Guldthieno.»

Det är i fri öfversättning:

Nils Guldsmed drager till kungen och ljuger,
Den lede förrädarn och slemme tjufven:
Guld väga de Gutar på lispunds-våg,
De spela med ädlaste stenar.
Svinen äta ur silfvertråg,
Och hustrurna spinna på guldtenar. —

Om den i krönikan omtalade »Kämpaboken» vore i behåll, skulle helt säkert många andra visor och sägner vara att omförmäla.

Magister Antonii tårar.

År 1615 utnämnde danske konungen Kristian den 4:e en af sina hofpredikanter, magister Antonius Johannis Kolding, till generalprost öfver Gotland och till pastor vid Sankt Maria i Visby. Denne magister Antonius tyckes hafva varit en mycket sträng ifrare för den Luther'ska läran, ty vid sitt första uppträdande i generalkapitlet i Visby utverkade han det beslut, att de många öfverflödiga sido-altarena, de talrika katolska helgonbilderna och de ogudliga väggmålningarna i stiftets kyrkor skulle bortskaffas. Han råkade sedermera ut för onda menniskor, som hos höga vederbörande beskylde honom för egennytta och annat, som honom icke anstod. Slutligen blef han skild från tjenst och embete, och till sina fienders glädje måste han — året är obekant — vandra af »med säcken på ryggen och tårar i ögonen, hvilka tårar likväl för den värste af hans fiender kommo drygt efter», såsom superintendenten Jöran Vallin yttrar i skildringen af stiftets generalprostar. (Gothländska samlingar, I. 174).

Ty — fortsätter Vallin — det öfver hela Gotland löpande ordspråket om »*magister Antonii tårar*» talar mer än mycket om mannens hafda vedervärdigheter. Så går talet, att en myndig herre i Visby, benämnd Kruse, varit orsaken till magister Antonii fördrifvande; men samme Kruse blef sedan den uslaste menniska på jorden, föraktad och hatad af alla, utkörd och bortsparkad från hvar mans dörr, och på slutet uppäten af löss, hvilka han sjelf, i sitt elände och sin ånger, kallade »magister Antonii tårar», hvilka i sådan form föllo öfver hans arma lekamen. — Kruse afled i ett svinstall, ty på hela Gotland ville ingen menniska för honom öppna sitt hus och gifva honom herberge.

Valdemar's-dansen.

När ryktet om kung Valdemar's tillämnade anfall började sprida sig, gjorde de öfver sina rikedomar högmodige Gotlänningarne, i stället för väl behöfliga rustningar till sitt försvar, smädliga lekar och spevisor om den danske konungen, hvilka lekar de utförde vid sina gillen och gästabud. Strelow i sin krönika redogör, fast knappt och otydligt, för en af dessa lekar, och tillägger den för alla tider riktiga erinran: »men ingen holde sin Fiende for Spott» — ingen bör missakta och bespotta sin fiende. Leken tyckes hafva varit en ringdans: de i ringen deltagande höllo sig tätt tillsamman, på det att den, som förestälde kung Valdemar och som vid lekens början befann sig utom ringen, icke under dansen skulle kunna tränga sig in. Den i ringen, genom hvars släpphändthet han lyckats inkomma, skulle straffas och gifva pant. Om Valdemar kommit in i ringen, skulle han hindras, att komma ut igen och anses såsom fånge. De ord, som sjöngos af de dansande, anföras af Strelow på hans gamla danska språk och äro delvis svåra att förstå. De meddelas här i ett försök till öfversättning. De ofta och såsom omqväde förekommande orden: Med vårt lof och fullmakt (»Med varum Luff oc Möydum») anser den nämnde krönikeskrifvaren häntyda på konung Magnus Smek, som troddes hafva gifvit Valdemar lof och tillstånd att angripa och plundra Gotland — hvilket tillstånd det roade de dansande att oupphörligen håna. Dansvisans ord äro, i fri tolkning, följande:

(RINGEN SJUNGER:)

Ut drog Valdemar med vårt lof.

(VALDEMAR SJUNGER:)

— Jag tör väl in mig gånga? —

(RINGEN:)

— Valdemar med vårt lof —
Du må väl ute ståndа.
— Valdemar med vårt lof och fullmakt. —

Det vore dig bättre att hemma blifva,
— Valdemar med vårt lof —
Än nu med Gutarne att kifva.
— Valdemar med vårt lof och fullmakt. —

Du kunde hellre berga hö,
— Valdemar med vårt lof —
Än att komma och gilja här en mö.
— Med vårt lof och fullmakt. —

Sätt sporre på din fot, sätt sporre på din fot!
— Valdemar med vårt lof —
Gutarne komma och rida dig emot.
— Med vårt lof och fullmakt. —

Rid i ring, rid i ring,
— Valdemar med vårt lof —
Och låt din häst här springa omkring!
— Med vårt lof och fullmakt. —

(Om det lyckats Valdemar att komma in i ringen, så sjunges det:)

Bättre kan du leka på lut',
— Valdemar med vårt lof —
Än nu du kan komma ur ringen ut.
— Med vårt lof och fullmakt. —

Om konung Valdemar Atterdag var det bekant, att han skickligt kunde »leka» (spela) på luta. Att han äfven i svärds-lek var öfvad och skicklig, fick Visby' borgerskap till sin ofärd snart erfara. På »Östra by-rummet» (— der kort derefter stenkorset restes till de fallne Gutarnes minne —)

vardt det, d. 27 Juli 1361, en annan dans och i Visby-qvinnornas samqväm andra visor. Inom ringen af stadens murar stod Valdemar stolt, och med segervinnarens rätt gaf han åt sina krigare »lof och fullmakt» att plundra och bränna.

Karfunklarna på Sankt Nikolaus.

På den vackra vestra gafvelsidan af dominikaner-kyrkan Sankt Nikolaus voro i tvenne rosettformiga fördjupningar karfunklar infattade, hvilka om natten lyste så klara som solen om dagen, och hvilka derigenom voro såsom fyrar och sjömärken för de förbiseglande. De voro, under den rika klosterkyrkans välmakts-tid, dess yppersta rikedom, hvadan också beständigt tjugufyra man höllo vakt vid kyrkan; och vid lifs-straff var det förbjudet, att nattetid nalkas helgedomen. Men när Valdemar Atterdag i Juli månad år 1361 plundrade staden, hjelpte ingalunda denna bevakning: på hans befallning utbrötos ur muren de strålande ädelstenarna och fördes tillika med öfriga, från kyrkor och klosterhus samt enskildes boningar röfvade skatter ombord på ett af hans i hamnen liggande skepp, hvarefter han anträdde återresan till sin hufvudstad. Men det bekom honom illa, att han plundrat kyrkor och andra heliga hus: ett förfärligt oväder utbröt, och det skepp, som hade karfunklarna och kyrkoklenoderna ombord, strandade och sjönk med topp och tackel, med man och allo vid Stora Karls-ö, nära gotländska kusten, vidpass 3 mil söder om Visby. Sjelf kom kungen på ett annat skepp med knapp nöd undan i den vilda stormen. Bland kustboarna å gotländska fastlandet, i närheten af nämnda ö, gå ännu många sägner om dessa sjunkna skatter. När vädret är alldeles stilla, tränger glansen af de på hafvets botten liggande kar-

funklarna upp genom vågorna, och ett underbart skimmer hvilar då på den spegelblanka hafs-ytan.

Andra sägner härom äro antecknade i uppsatsen om Karls-öar, till hvilken de sago-lystne hänvisas.

Emellertid är det ej endast i den gotländska sagan och krönikan, som det talas om ädelstenar, hvilka hafva förmåga att lysa i mörkret. En tysk författare, Franz v. Kobell, har i en afhandling om ädelstenarna meddelat, bland annat: »Af de gamle var rubinens glans underbart prisad, och en romersk skriftställare berättar om en sådan, som ägdes af en konung i Pegu (på östra indiska half-ön), och som lyste så starkt, att man vid dess sken kunde se i mörkret. Och kyrkofadern Epiphanius, som var biskop på Cypern och dog år 403, yttrade om denna ädelsten, att han lyser såsom eld genom de kläder, som honom betäcka. Hos Grekerne hette han »anthrax», som betyder »kol», på Latin »Carbo», i meningen af »glödande kol»: deraf det latinska namnet »carbunculus» och det tyska »Karfunkel». — En annan uppgift är, att man under Medeltiden med namnet karfunkel betecknade en förunderlig, eldröd, såsom guld glänsande och i mörkret klart lysande ädelsten, som bland andra egenskaper också ägde den, att göra bäraren deraf osynlig.

Sago-artad, liksom karfunkelns hela väsende, är äfven dess forna befintlighet på Sankt Nikolai gafvel. Förhållandet dermed är säkert detsamma som med borgare-hustrurnas i Visby guldtenar för deras spånad, silfvertrågen för svinen och kopparportarna för husen: det är i Medeltidens krönikor och sägner utsväfvande öfverdrifter i skildringen af en rikedom och prakt, som visserligen voro stora, men som man ändock ansåg sig böra ytterligare förstora. Rosetterna, liksom de öfriga fördjupade prydnaderna på i fråga varande muryta, torde helt enkelt hafva tillkommit för att bryta enformigheten af det eljest alldeles släta gafvelfältet och att deråt bereda omvexling af dagrar och skuggor.

Skatten i Sankt Per's kyrka
och
fältpresten Nils Johansson Lutteman.

En från Gotland bördig fältprest, vid namn Nils Johansson Lutteman, som år 1705 åtföljde konung Carl den 12:es krigshär i Polen, blef en gång under nämnda års fälttåg inqvarterad i ett Lateran-kloster uti staden Trzemesno i nämnda land. Här gjorde han närmare bekantskap med flera af munkarne, och en af desse, som blifvit underrättad om att Lutteman var från Gotland, anförtrodde honom, att i Sankt Per's kyrka i Visby var en skatt förvarad — en skatt så stor, att halfva Sverige icke skulle mäkta att lösa den. Och ville blott Lutteman vänta, så lofvade munken, att från Rom, dit han då ärnade resa, skaffa skriftliga underrättelser derom, ty i Rom låge hela högar af gotländska permebref och andra skriftliga urkunder.

Men snart måste Lutteman bryta upp, och fick aldrig sedan höra något vidare om munken och om de lofvade bevisen för den gömda skatten.

Lutteman, som sedan blef kyrkoherde på sin fäderne-ö, omtalade för sin förman, superintendenten Jöran Vallin, hvad han hört berättas af munken i det polska klostret. Den lärde superintendenten, som då ifrigt sysslade med forskningar i Gotlands historia, meddelade sedan i sina tryckta »Gothländska Samlingar» (I. 259) den märkliga berättelsen, och tillade på sitt vanliga naiva språk: »Jag ville önska, att munken sagt sannt, samt att jag ägde Papperen och att Kronan ägde Skatten: bägge skulle komma rätt väl till måtto».

Och vidare berättar Vallin på det anförda stället:

»Eljest har jag ock hört en annan tradition i orten, som

synes bestyrka den förra, nämligen att för några år sedan» (— före 1740 talet —) »hafva några små barn lekt inne i Sankt Per's förstörda kyrka, då en flicka kommit in i sakristian och sett den full med penningar. Hon tog deraf i sitt förkläde så mycket hon kunde och bar det ut. Penningarna togo hennes anhöriga, men hon sjelf blef blind strax hon utkom. De andra sägas hafva genast gått in i samma sakristia, i mening att hemta mera sådant gods, men icke funnit det ringaste.» —

Förunderlig, liksom den sägen, hvilken Lutteman hemfört från klostret i Polen, var i flera hänseenden äfven hans lefnads saga. Den må här i korthet omnämnas. Han var son till en stadskaplan i Visby, som sedan blef kyrkoherde och prost i Burgs; studerade några år i Upsala för prestexamen, men vid tidningarna om den unge hjeltekonungen, Carl den 12:es första segrar, greps han af krigs-lust och slog ihop sina teologiska luntor. Han afreste till Kurland, uppsökte den svenska krigs-hären och blef anställd vid öfversten friherre Carl Kruse's kavalleri-regemente. Den unge, akademiskt bildade mannen fick så ofta predika för det gudfruktiga regementet, att prest-lusten åter vaknade hos honom, och år 1703 i December begaf han sig till konungens högqvartér på Heilsbergs slott i Kurland, att söka ordination. Han predikade i nämnda slotts kyrka för konungen fjerde dag jul i aftonsången, och d. 1 April 1704 blef han i konungens egen höga närvaro derstädes prestvigd. Nu blef han pastor vid ofvan nämnda kavalleri-regemente, bivistade flera fältslag, och vann allt mer och mer konungens ynnest och bevågenhet. År 1706 erbjöd konungen honom Gothem's lediga pastorat på Gotland, och med tacksamhet mottog han det nådiga anbudet. Sedan han flera gånger predikat för konungen vid högqvartéret i Alt-Ranstadt och i storkyrkan uti Naumburg (i Sachsen), samt vid regementet hållit sin afskedspredikan, begaf han sig på hemvägen till fosterön och ankom slutligen till Gothem d. 1:a Maj 1708. Ännu satt knekten qvar i den nye pastorn. Ty till häst, med höga ridstöflar och långa sporrar, samt med två pistoler i bältet, ankom han till sitt nya hem, der en mängd pastorats-boar samlat sig för att helsa honom välkommen. Framför prestgården afsköt han sina pistoler,

en till höger och en till venster, dermed liksom saluterande minnet af sitt forna fält-lif, steg så af hästen, gick in och klädde sig i prestdrägt, trädde derpå ut och helsade menigheten med ett uppbyggligt tal. I tretiofyra år satt han pastor i Gothem, var en gudfruktig och redlig man, aktad och afhållen inom sina församlingar. Att han äfven bland sina stiftsbröder ägde anseende, synes deraf, att han af dem utsågs att bivista riksmötet år 1730. Vid biskops-visitationen i Gothem 1738 »berömde Præsul (— superintendenten Jöran Vallin —) socknemännens kyrkor, att de voro vackra och väl conditionerade, hade ock vackra predikstolar och i dem bra prester och lärare, skattandes dem derför lyckliga.» — — Fader till elfva barn, af hvilka tre blefvo kyrkoherdar, afsomnade den märklige mannen år 1742 i en ålder af 66 år*).

*) I »Ölands tidning» (årgången 1881) har meddelats om ofvan nämnde Lutteman följande:

»Hos komministern, friherre Falkenberg i Högsrum på Öland förvaras en snusdosa af silfver med locket af snidadt elfenben, framställande å ena sidan Carl den 12:es bild och på den andra Adam och Eva. Denna dosa har af konungen blifvit skänkt till en regementspastor Lutteman, hvilken dog såsom kyrkoherde i Gothem på Gotland, och har sedermera genom arf öfvergått till Falkenberg'ska slägten. Ett i dosan förvaradt utdrag ur Gothem's kyrkobok upplyser, att Carl den 12:e varit närvarande vid nämnde Lutteman's disputation i Upsala och deruti sjelf deltagit, samt blifvit så förtjust af den unge mannens oförskräckthet, att han gjorde honom först till fänrik, så till regementspastor och slutligen gaf honom fullmakt på Gothem's pastorat.»

Hvad angår »utdraget ur Gothem's kyrkobok» må här nämnas, att, enligt upplysning af n. v. kyrkoherden derstädes, kontraktsprosten B. N. Sundahl, finnes i pastoratets kyrkoböcker anekdoten om disputations-akten i Upsala, m. m., icke omförmäld.

Systerkyrkorna.

Det var en gång i Visby, för långliga tider sedan, en mäkta rik köpman, som hade tvenne döttrar. Men dessa lefde i så stor inbördes oenighet och hatade slutligen hvarandra till den grad, att de icke kunde fira sin gudstjenst i samma kyrka. När deras fader dött, och de hade ärft hans rikedomar, läto de bygga hvar sitt tempel: det ena invigdes åt Sankt Lars och det andra åt Sankt Drotten eller den Heliga Trefaldigheten.

Enär ungefärligen samma sägen finnes i England, Norge och flerestädes, och isynnerhet som de båda kyrkornas byggnads-stil vittnar om olika byggnads-tid, har ofvan anförda sägen föga att betyda. Benämningarna Norra och Södra Systerkyrkan, som bland menige man länge varit och ännu äro gängse, torde kanske helt enkelt härleda sig från de båda, endast af en smal gränd åtskilda kyrkornas så att säga systerliga närhet invid hvarandra.

Stenen i grönan dal.

I norra sträckningen af Visby' vidpass sexhundra-åriga ringmur finnes från sednare tid en minnes-sten, som har ofvanskrifna namn och som här må omtalas, ifall någon kan tolka dess hemlighetsfulla inskrift.

Det är i en af de små spetsbågiga nischer, hvilka i en lång, fortlöpande rad nedtill pryda nämnda ringmur, och

snedt emot norra mynningen af Sankt Nikolai-gatan, som den märkliga stenen finnes. Den är en huggen fyrkantig kalksten, som bildar ett slags sittbänk, upptagande nischens nästan hela bredd. Stenen är nära 10 fot lång och något mer än en fot i höjd och bredd. På dess öfra sida läses i latinska versaler (eller stora bokstäfver) följande, i tvenne rader afdelade inskrift:

ÅR 1772 DEN 21 AUG. OCH 1778 DEN 28 APRIL.
ALTID STÅR STENEN I GRÖNAN DAL.

Till höger om denna inskrift läses i mindre djupt inhuggna och säkert på en sednare tid ristade, likaledes latinska versaler:

D. 1 NOV.
L. G. A. S.

Om denna sten har författaren af dessa rader icke hört någon annan uppgift, än den att på 1770-talet tvenne äldre män i staden, som voro särdeles goda vänner, här plägade hvila sig under sina sedvanliga promenader i »Silfverhättan» (såsom vägen längs med det inre af norra stadsmuren ännu plär kallas). Hade väl de båda vännerna valt denna ensliga plats för sina politiska samtal, och har inskriften något afseende derpå? Såsom bekant, är d. 21 Aug. 1772 dagen för den af konung Gustaf den 3:e genomförda statshvälfningen. Om d. 28 April 1778 är för författaren intet annat bekant, än att en ny nationaldrägt, den så kallade »svenska drägten», då blef af nämnde konung och hans hof högtidligen anlagd.

Det vid sidan af denna inskrift tillsatta datum är Gustaf den 4:e Adolfs födelsedag (år 1778). Hvad de derunder tecknade bokstäfverna månde betyda, är obekant. De skulle kunna tolkas med: **L**efve **G**ustaf **A**dolf **S**äll. (?). Fältet är öppet för gissningar.

Att emellertid denna sten varit en mycket begagnad sittplats, synes deraf, att dess öfra del är ganska nött och glatt. —

Om en annan, mycket äldre »Sten i grönan dal» har man den sägen, att engång, när den helige Stefan, som var

Helsinglands apostel eller förste kristendoms-förkunnare, ridit öfver till Jemtland, skall han längst upp mot fjällen och nära norska gränsen hafva kommit till en härlig grön dal och der låtit uppresa en ansenlig sten med profetisk inskrift, hvars lydelse af olika författare blifvit något olika angifven. En skriftställare (O. v. K.) i »Post- och Inrikes-tidningar», för ett par år sedan, har meddelat, att i fråga varande sten står ännu vid Skirdals-porten nära riksgränsen, och att inskriften numera är oläslig, men att den enligt en anteckning af erkebiskop Laurentius Petri (död 1573) haft följande innehåll:

»När Svenske taga vid utländska seder,
Och landet mister sin forna heder —
Än står stenen i grönan dal.

Kyrkor vändas i fångahus,
Gudstjensten mister sitt fångna ljus —
Än står stenen i grönan dal.

Skalkar och bofvar trifvas,
Gode och gamle drifvas —
Än står stenen i grönan dal.

Prester varda bönder,
Och bönder varda vidunder —
Då ligger stenen i grönan dal. —

Andra anteckningar hafva i första raden i st. f. »utländska seder» än »ryska», än »tyska seder». —

Med ofvan nämnda Visby-sten är det slutligen den egendomligheten, att den tydligen aldrig *stått* upprätt, utan alltid *legat*, samt att den ingalunda befunnit eller befinner sig i någon grön dal, utan är hvilande på stengrund och inpassad uti den stengråa nischen af den grofva, väldiga ringmuren.

Trojeborg och dess sagor.

När man strax norr om Visby på nedra strandvägen hunnit förbi ruinen af Sankt Göran, Helgeands-husets eller hospitalets kyrka »extra muros» (utom murarna), samt ett litet stycke derifrån passerat »Spittel-sump» — en liten rännil,

i hvars af folkspråket förkortade namn man igenkänner ordet hospital —, och när man sedan fortsätter vandringen framåt vidpass 700 steg, kommer man till den på en låg gräsplan anlagda Trojeborg eller Tröborg.

Dermed förstås en nästan cirkelrund och plan labyrintisk stensättning, hvars tvärmått är ungefär 64 fot. De många cirkelformiga irrgångarna äro begränsade af små, på smala och låga gräs-rabatter tätt liggande, kullriga gråstenar. Att dessa stenar äro mycket nedsjunkna i den torra och undertill grusiga marken, torde bevisa, att denna besynnerliga stensättning har en mycket hög ålder.

Innerst visar Trojeborg formen af ett kors — en form ofta använd äfven af våra hedniska förfäder — och vid östra korsarmens ända ligger, i medelpunkten af den stora cirkeln, en större hvilo-sten af granit. Kring nyssnämnda kors böja och slingra sig, i ordentlig oordning, irrgångarna ringformigt: deras antal mot söder, öster och norr, från midtelstenen räknadt, är elfva, mot vester sex.

Att »ränna Tröborg» (springa T.) är för ungdomen än i dag en omtyckt lek: ingången i den plana labyrinten är från vester, och efter några steg befinner man sig i den 5:e ringen (räknadt från yttersta omkretsen), och sedan man lupit ett slag omkring, kommer man oförmodadt in i den 2:a, så i den 3:e, derpå i den 4:e, sedan i den 1:a eller yttersta, vidare i den 6:e, samt efterhand i den 11:e, 8:e, 9:e, 10:e och 7:e, och derifrån till målet i midten. Sedan man här på midtelstenen hvilat en stund, ifall det så behöfves, återvänder man i samma irrgångar, hvilka man nyss genomlupit, och när man slutligen kommit ut ur labyrinten, finnes midt emot dess ingång, som tillika är dess utgång, en större kalksten att hvila på.

Det är nöjsamt nog, att se de unga, som med några minuters mellantid efter hvarandra börjat löpandet: än äro de hvarandra helt nära, än åtskilda, än ser det ut, som skulle de möta hvarandra. För att hastigt, såsom man hoppas, komma fram till målet, händer det allt, att någon i stället för att troget följa de utstakade, hvarandra omslingrande ringarna, hoppar in i en annan ring: detta kallas »att stjäla fläsk», men ofta lurar man sig derpå, ty i stället för att komma närmare, kan man komma fjermare från målet. Går

man med vanliga, jemna steg från början till målet, är det nära 500 steg, och vandringen kräfver vid pass 9 minuters tid.

Sådana stensättningar finnas flerestädes på Gotland och anses vara kopior af den vid Visby. Äfven i andra svenska landskap finnas liknande. Namnet, som öfverallt är nästan det samma, tyckes härröra från forntidens dunkla begrepp om det sagofirade Troja, hvars borg var ausedd såsom något rätt utomordentligt. Äfven i Frankrike och annorstädes finnas i golfven uti några katedraler och klosterkyrkor mosaik-prydnader, föreställande ett slags labyrinter, utaf stenar af olika färg, konstmessigt inlagda.

Man har sett uppgifvet, att ofvannämnda stensättningar tillkommit för att bereda förlåtelse och aflösning åt personer, som förbundit sig till, men blifvit hindrade från botgörings-resor till Jerusalem — eller ock åt sådana, som varit för brott anklagade, men mot hvilka man icke hade full bevisning: dessa personer måste under idkeliga böner krypa fram till midten och sedan tillbaka genom alla irrgångarna utan att förvilla sig och utan att vidröra någon af stenarna. — Troligt är dock, att i en aflägsen forntid dessa stensättningar tillkommit endast såsom en fyndig lek vid sjelfva den labyrintiska anläggningen, för att sedan tjena såsom en maning till springandets glada och hurtiga idrott.

Om Trojeborg vid Visby är det ingen brist på sagor, och dessa stå merendels i sammanhang med den i det närbelägna berget belägna »Röfvarekulan», om hvilken snart några ord skola nämnas.

Så förmäler en af dessa sagor, att en ung, vacker jungfru blifvit bortröfvad och förd till Röfvarekulan. Här förelades henne valet mellan att genast blifva dödad eller ock att på en enda natt utlägga en Trojeborg, hvilket man trodde skulle vara omöjligt. Men detta lyckades för den raska flickan, som derföre återfick sin frihet.

En annan saga förtäljer likaledes om en bortröfvad och till döden dömd jungfru, hvilken erbjöd sig, att lägga en Trojeborg, och röfvarebandet lofvade, att hon skulle få lefva till dess hon fullbordat det svåra arbetet. Detta räckte jemnt 365 dagar, och stenarna äro till antalet lika många (nämligen i sagan, ty i verkligheten är antalet vida större: endast den

yttersta ringen innehåller vidpass 210 stenar). När hennes arbete var fullbordadt, vann det så mycket bifall, att hon fick behålla lif och frihet.

Följande tillägg till sagan får man stundom höra. nämligen att jungfrun hetat Troja, och att hon under arbetet med stenläggningen varit med en lång, grof jernkedja bunden vid berget. På samma gång som hon måste släpa hop de behöfliga gråstenarna, måste den arma fången också släpa på den tunga kedjan.

Och slutligen:

Det var engång uti forna dagar i Visby en ofantligt rik, i Italien född man, som lefde i nära förbindelse med en qvinna, hvilken skänkte honom tvenne döttrar. Men modern dog i barnsäng, när den yngre dottern föddes, och denna fick till amma en bondqvinna från Bro' socken. Genom sjöröfveri hade fadern samlat sina rikedomar; men blef slutligen fast och tagen till fånga, der han med ett af sina skepp låg i hamnen vid Lärbro. Med honom gjordes processen kort: vid det stenkors, som står vid landsvägen nära Vesters i Boge blef han skjuten. Den äldre dottern hade under tiden aflidit, och den yngre ärfde nu faderns alla rikedomar. Men denna flicka hade begått ett grufligt brott — hvilket det var, nämnes ej i sagan — och hon blef dömd till döden samt hela hennes förmögenhet indragen till stadskassan. Då erbjöd hon sig hos stadens Råd, att för vinnandet af sin frihet verkställa en stenläggning, som för staden skulle blifva en stor märkvärdighet, och hvartill hon förevisade ett fyndigt och skickligt gjordt utkast. Rådsherrarne antogo hennes anbud med vilkor, att hon skulle få lägga blott *en* sten hvarje dag. Men då hon fått halfva stenläggningen färdig, behagade den rådsherrarne så väl, att hon blef benådad och fick i all sköns frihet fullborda sitt märkliga verk. Hon återfick till och med sin egendom, och lefde sedan länge, aktad och ärad. Och Trojeborg bevarar för alla tider hennes minne.

Galgberget och Röfvarekulan.

Ett stycke i öster från den låga strand-slätt, hvarpå Trojeborg är anlagd, reser sig, vildt och skrofligt, det så kallade Galgberget, hvilket af den der ofvanpå befintliga, mycket märkliga, troligen sexhundra år gamla afrättsplatsen med dess trenne till galgar begagnade stenpelare erhållit sitt dystra namn. Bergets bugtiga och brutna konturer, dess framspringande, här och der nedtill undergräfda klippor, de många remnorna, klyftorna och grottorna, de lössslitna, vid bergets fot dels i den sluttande marken nedsjunkna, dels söndersmulade stenblocken — allt vittnar om hafvets vilda, långvariga strid med kalkberget i en mycket aflägsen forntid.

Den största af grottorna i detta berg heter, sedan långliga tider tillbaka, Röfvarekulan.

Öfver den smala betning, som sträcker sig längs med berget och på den branta backe, som höjer sig till bergets fot, slingrar sig en liten, mycket obeqväm gångstig uppåt, och kröker sig sedan till höger, mellan tvenne framstående klippor, in till öppningen af nämnda kula.

Om denna heter det i sagan, att den var ett tillhåll för fruktansvärde röfvare och en skådeplats för blodiga äfventyr. När man inträngер i den dunkla grottan, finnes der en väldig jerndörr, och der innanför sträcka sig genom berget och under jorden trenne vägar, en till Hästnäs (1/2 mil norr ut), en annan till Sankt Göran's närbelägna kyrka, och en tredje till Solberga nunnekloster (öster om staden).

Men — jerndörren och de många vägarna i berget finnas blott i sagan. Röfvarekulan är ej annat än en mycket bred och inåt sig vidgande remna, som här sträcker sig snedt genom berget. Kryper man in, så mötes man i mörkret snart af bergs-väggar på alla håll.

Det är den lifliga folkfantasien, som i forna tider be-

folkat denna grotta med vilda röfvare och fångna jungfrur, samt försett den med lönliga vägar djupt in genom berget, på hvilka röfvar-bandet i farans stund skulle kunna rädda sina lif och sitt stulna gods.

Den, som är lätt och vig, kan från öppningen till Röfvarekulan klättra upp till bergets platå; men säkrare, fast längre, är vägen dit på bergets södra sluttning. Såsom redan är nämndt, finnes här från Medeltiden en högst märklig fornlemning, hansestadens gamla afrättsplats med trenne, 20 fot höga, fyrkantiga och väl bibehållna pelare inom en cirkelformig ringmur, som håller 42 fot i tvärmått. På dessa, i spetsarna af en liksidig triangel ställda pelare hafva tre bjelkar legat: af dessa har enhvar haft ett visst antal krokar för fästande af rep, i hvilka fordom missgerningsmän hängdes*). Vid vägen från Norderport till galgplatsen stodo i förra tider trenne stora stenkors, öfver hvilkas nedtagande stadens borgerskap år 1555 anförde skriftligt klagomål hos Otte Rud, dansk länsherre på Gotland 1551—1557. Det heter i klagoskriften, att »dessa kors stodo vid den väg, som en stackars menniska skulle gå till sin död och lida sitt straff för sina missgerningar, och genom dem kunde samma menniska påminnas om, att Jesus Kristus dött på korset för alla våra öfverträdelser och synder». På detta fromsinta klagomål svarade Rud, att stenkorsen qvarlågo på marken, och att många sådana blifvit nedtagna till förekommande af afguderi. — Det är troligt, att dessa kors aldrig blifvit åter uppsatta, och af dem finnas numera inga lemningar qvar. I följd af det förakt, som de mera bildade kort efter reformationens införande hyste för katolska minnesmärken, hafva de säkerligen, och för längesedan, blifvit förstörda.

---

*) På flera ställen i Norden hafva fordom dylika galgar, än af sten och än af trä, varit uppförda. Så stod i Köpenhamn, midt på »Gammel-Torv», en murad galge, en ofantlig tre-fot, som ofvantill var sammanhållen af tre tjocka bjelkar, hvilka bildade en triangel. Från hvardera af dessa bjelkar nedhängde tre starka jernkedjor, som slutade med halsringar. Här dinglade de hängdes kroppar i luften, tills rof-foglar förtärt dem. (C. Bernhard, K. Christian d. 2:es Kröniker, 2. 55).

På de sednaste hundra åren, säges det, hafva, för brott begångna inom stadens område, endast 2:ne afrättningar här ägt rum, nämligen år 1796 och år 1845, då mördare här blefvo halshuggne.

Men om ställets minnen äro hemska och dess namn missljudande och obehagligt för finkänsliga öron, så är deremot för själ och öga utsigten härifrån mot söder och vester behagligt egendomlig, lifvande och härlig.

Nedanför berget, bland åkerfält och ängsmarker synes i vacker förkortning Sankt Göran's kyrko-ruin. Längre bort ser man den forna hansestaden, omsluten af sin i Norden kanske makalösa, präktiga, tornprydda ringmur: man ser hela norra och nordöstra mur-sträckan, stigande från randen af hafvet småningom allt högre och högre in åt landet. Man räknar sexton höga, jordfasta torn, omvexlande här och der med sex på mur-kanten hängande så kallade »sadel-torn». Af vestra mur-sträckan synes blott »Jungfrutornet». Öfver stadsmuren bilda planteringarna i Student-alléen och Silfverhättan en rikt grönskande krans, och genom de trenne brècherna eller murfallen å norra sträckan ser man resliga popplar fylla öppningarna i muren. Och inom denna sällsynta mur-krona och denna krans af grönska visar sig Sankt Nikolaus i hela sin präktiga storhet samt längre upp till venster Sankt Katarina's tornspira, och domkyrkan Sankt Maria med sina trenne torn. Stadens små och stora hus ligga inbäddade i massor af löf. Bakom allt detta glittrar Visbyviken. Längst bort begränsas denna vik af den höga, skogbevuxna udde, som slutar med Högklint's branta profil. I vester ser man det oändliga hafvet i dess blåa majestät. Således: haf och land, åker och äng, murar och torn, ruiner och grönska i pittoresk omvexling!

Nyss nämndes, att denna utsigt är egendomlig, lifvande och härlig. Den, som tviflar på sanningen häraf, må antingen sjelf komma hit och med egna ögon skåda och döma, eller ock skaffa sig tillfälle att få se A. T. Gellerstedt's särdeles vackra målning, som framställer denna utsigt och som för några år sedan var återgifven i träsnitt uti »Illustrerad Tidning».

Munken Gerhards sigill.

År 1825 återkom till hem-orten Visby-briggen Jakobina, kapten Göran Ekström, efter flera års fraktfart på Medelhafvet och andra farvatten.

Briggen Jakobina var icke särdeles märkvärdig; men dess kölherre var det så mycket mera. Redan hans yttre ådrog sig uppmärksamhet: den undersätsiga, täta gestalten röjde kraft och bestämdhet; hans sydländska anlete var af söderns sol brunbarkadt och af sjöresorna väderbitet; den framspringande örn-näsan, de starkt tecknade ögonbrynen, den skarpa blicken och det mörka, småkrusiga håret påminte om konung Carl Johans bekanta anletsdrag. Göran Ekström's hållning var en gentlemans, och han räknades med rätta bland Gotlands yppersta skeppare. Dertill kom ett gladt, fryntligt och hurtigt lynne. På sina vidsträckta resor roade det honom synnerligen, att samla egendomliga naturföremål, såsom vackra koraller, snäckor, växter och frukter, samt dessutom mynt och andra märkliga saker. Hvad han på sina långresor insamlat, skänkte han till Visby' då varande gymnasii begynnande muséum, och han var på den tiden, hvad sjökapten Albert Vestöö*) i ännu högre grad blef på en sednare — en nitisk och frikostig befordrare af samlingarnas tillväxt.

Då kapten Ekström ofvannämnda år hemkom, kom han ej heller tomhändt. När han medförde fornsaker från främmande land, plägade han alltid skicka bud efter sin vän och granne, lektor J. G. Klingvall**), som var en ifrig antiqva-

*) Göran Ekström dog på sin gård Öjers i Ekeby d. 10 Oktober 1846. — Albert Vestöö dog vid Porla helsobrunn d. 25 Juni 1878.

**) Klingvall, lektor i matematik och fysik vid Visby gymnasium 1821—1842; kyrkoherde och prost i Roma; död 1866 såsom senior (den äldste) bland presterna i Visby stift. Bland hans utgifna skrif-

rius, för att af denne få veta de hemförda sakernas rätta betydelse och värde.

Och så gjorde han äfven nu.

När Klingvall kommit, framplockade Ekström, bland annat, några tegel från en af Egyptens pyramider, ett stycke golfmosaik (sammansättning af marmorstycken i olika färger) från Alexandria samt åtskilliga grekiska och turkiska silfver- och koppar-mynt. Bland koppar-mynten fanns ett, som var rätt ovanligt, och hvarom han af sin fornkunnige vän begärde särskild förklaring. Detta så kallade mynt var nämligen icke rundt, såsom de andra, utan spetsigt ovalt (äggformigt): det hade stämpel eller prägling blott på ena sidan, och denna stämpel var icke upphöjd, utan fördjupad, och på den andra släta sidan fanns det en liten tapp-lik upphöjning.

Klingvall såg genast hvad det var för en sak. Det var ett sigill af brons från Medeltiden. Och på Klingvall's fråga, hvar och huru denna raritet blifvit funnen, berättade Ekström, att han en gång med en last af hvete från Alexandria kommit till den lilla köpingen Athra på Kandia; och sedan han lossat sin last, hopsopades i lastrummet och på däcket flera spann orent hvete, som såldes till några fattiga grekiska qvinnor derstädes. Dessa betalte med koppar-mynt, och han hade genast, när styrmannen framlemnade liqviden, märkt, att bland slantarna fanns ett falskmynt, men detta såg så gammalt och kuriöst ut, att han mottog det utan anmärkning. — »Jag tänkte strax», fortfor Ekström leende, »att dermed skall jag sätta vännen Klingvall i Visby på prof, när jag engång kommer hem igen. Men om det är ett sigill, så skall du säga mig, hvad der står för ett vapen eller inskrift?»

»Får jag ljus och lack och ett förstorings-glas», svarade Klingvall, »så skall jag se till, hvad jag kan göra; men lätt blir det icke, ty bokstäfverna äro så gnetiga och figurerna så små.»

---

ter må nämnas: »Försök till Uranographi», med planscher, Sthlm 1810; »Fornlemningar i Visby», 2 h:n, text och taflor, Sthlm 1822—24; »Geografi öfver Sverige och Norge, geometriskt konstruerad», Sthlm 18 . . ; »Menniskans pligter», Visby 1856. — Han erhöll 1825 kgl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademiens stora medalj, och var ledamot af kgl. Nord. Oldskriftselskapet i Kjöbenhavn.

Sigillet blef aftryckt, och med hjelp af ett vanligt solglas började Klingvall på följande sätt sin uttydning af figurer och inskrift:

»Innanför en smal omskrift, oval liksom sigillet sjelft, står här bilden af Jungfru Maria med krona på hufvudet, och med dok, som nedhänger långs kinderna, och med en klädnad, som faller i prydliga veck. På venstra armen bär hon Kristusbarnet, som i sin hand håller ett litet kors. Framför henne ligger en munk knäböjande och med knäppta händer; hans kapuschong (kåpans hufvudbetäckning) är tillbakaslagen, och öfver hans hufvud synes en stjerna. Under fältet, hvarpå dessa figurer befinna sig, synes en annan stjerna, sex-uddig liksom den förra. Jag ta'r för afgjordt», fortfor Klingvall, under det han gnuggade sig i ögonen efter ansträngningen, »att det varit en munks sigill, och att det nog är sina goda femhundra, kanske sexhundra år gammalt.»

Ekström, som med uppmärksamhet lyssnat till denna beskrifning, uppmanade nu Klingvall att förklara inskriften.

Den fornkunnige lektorn, hvars antiqvariska anseende stod på spel inför den vetgirige skepparen, vred och vände på sigill-aftrycket, höll det mot dagen än upp än ned, för att få de små bokstäfverna att framträda i rigtig belysning. Slutligen gjorde han ett nytt aftryck, i hopp att detta skulle bli' tydligare.

Skepparen smålog af förnöjelse öfver det synbara bryderi, hvaruti han hade satt sin lärde vän och granne.

Denne blef alltmer och mer otålig.

Men ändtligen, huru länge Klingvall studerade och stafvade och lade stafvelserna tillsamman, och för sig sjelf mumlade för Ekström obegripliga ord, utbrast han plötsligt:

»Kors för tusan, Göran! Du gamle sjö-orre, du anar ej, du, hvad det är för en dyrbarhet, som du tillmånglat dig der nere på Kandia!»

»Dyrbarhet!» utropade Ekström i högsta grad nyfiken. »Stopp och belägg! Hvad är det du säger? Hvad kan det väl stå i det der lilla sigillet?»

Med mycken högtidlighet förkunnade nu Klingvall, att der stod i tydliga, ehuru efter forntidens sed delvis förkortade ord, att sigillet tillhört en munk — *på Gotland*, en

munk af predikare- eller dominikaner-orden, hvars kloster i Visby längesedan blifvit förstördt, men hvars stora kloster-kyrka, S:t Nikolaus, qvarstår såsom en majestätisk ruin, och att munkens namn var Gerhardus, eller Gerarardus, såsom det står, troligen genom ett skrif-fel af sigillgravören. — »Han har bott här uppe i Norder-rotan, der du och jag bo», tillade Klingvall leende, »och hans sigill skulle du få fatt i, på en ö långt nere i Södern! I en framtid skall kanske mången anse alltsamman för en skepparhistoria. Men den här gången är Göran Ekström skepparen, och jag vet, att man kan lita på hans ord.»

Det gamla sigillet blef, jemte allt det öfriga, som Ekström den gången hemfört, föräradt till läroverkets samlingar, och är der fortfarande en liten klenod i den numera rika antiqvariska afdelningen*). Af gymnasiets då varande rektor, den för fornforskning och för ökandet af läroverkets samlingar nitiske lektorn och prosten Joh. Eneqvist (död 1856), författades en kort uppsats om sigillets fynd-ort och gifvare.

I latinska medeltids-versaler har sigillet följande inskrift:

+ S' FR'IS GERARARDI DE GOTLA'DIA ORDI'S P'DIT'

(Förkortnings-tecknen, som här äro utsatta med apostrofer ('), äro å sigillet, såsom vanligt, utmärkta med små streck öfver de abbrevierade stafvelserna).

---

*) Sigillet, hvilket, såsom nämndt, är af brons, är 1 $^1/_4$ tum långt, något öfver $^3/_4$ tum bredt öfver midten; metallplatten är $^1/_8$ t. tjock, och den på öfra sidan befintliga, smala och genomborrade tappen $^1/_4$ t. hög. Den spetsigt ovala formen var här i Norden, mot slutet af 1200-talet, vanlig för de andliges signet: den påminte om den mystiska (hemlighetsfulla) fisk-formen (på det lärda språket kallad »vesica piscis», egentl.: fiskblåsa), hvilken fisk-form ansågs äga en helig, sinnebildlig betydelse, emedan det grekiska ord, som betyder »fisk», är sammansatt af fem bokstäfver, hvilka utgöra begynnelsebokstäfver till de grekiska ord, som betyda »Jesus Christus, Guds Son Frälsaren.» Den på öfre sidan uppstående tappen begagnades såsom handtag, för att kunna fasthålla stampen, medan den trycktes på vaxet. Hålet i detta lilla handtag tjenade till att der anbringa en rem.

Fullständigt utförd blir inskriften följande:

»Sigillum fratris Gerarardi de Gotlandia ordinis prædicatorii» — det är: Brodern Gerhards af Gotland, utaf predikaremunk-orden, sigill.

Huru hade den gotländske munkens sigill kommit till Kandia?

Hade Gerhardus varit skickad från dominikaner-klostret i Visby till påfven i Rom, och under färden blifvit vinddrifven till nämnda ö? Eller hade han varit stadd på pilgrimsfärd till den Heliga Grafven — hade han kanske år 1282 åtföljt biskop Henrik i Linköping (under hvars andliga styrelse Gotland stod), när denne med många kapitels-ledamöter och prester (bland dem är prosten Heymund från Visby särskildt nämnd) anträdde sin vallfart till Jerusalem? Om biskopen vet man, att han på utresan dog i staden Akka (S:t Jean d'Acre, de gamles Ptolemais) år 1283. Har måhända Gerhardus på bort- eller hem-vägen stannat på Kandia, der insjuknat och dött, lemnande efter sig sitt sigill? Eller hade någon annan händelsernas underbara lek fört det lilla sigillet från ön i Östersjön till ön i Medelhafvet?

Ingenting är visst, utom det, att en gotländsk man händelsevis på Kandia erhöll sigillet, och hemförde det, utan att ana dess gotländska betydelse.

I allt öfrigt står fältet vid-öppet för gissningar. Men det går en romantisk tråd genom den enkla händelsen, och Emilie Carlén, som gjort »Jungfrutornet» i Visby så namnkunnigt, skulle kunna skrifva en förtjusande novell om den gotländske munkens rese-äfventyr och om fyndet på en fjerran strand af hans vackra sigill.

Spis-stolpen från Kullands gård.

Bland det minnesrika Gotlands många fornsaker fanns på Kullands gård i Gerum socken (i södra delen af ön) en genom sin run-skrift ganska märklig spis-stolpe af jern. I flera århundraden hade den stått, nästan obemärkt, uti köket i en bondgård, till dess, något af åren 1797—1801, en resande antiqvitets-samlare, konduktören C. G. G. Hilfeling fick sigte på och inköpte densamma. Nämnde konduktör reste på Gotland och i andra landskap på öfverintendenten Per Tham's bekostnad, för att till dennes samlingar på Dagsnäs i Vestergötland uppköpa forn- och konstsaker. Han gjorde på Gotland fyra resor, och hans efterlemnade »Rese-journaler» (8 qvartband, i kungl. biblioteket i Stockholm) innehålla många upplysande skildringar och teckningar af gotländska fornminnen. Den nämnda spis-stolpen fick sålunda en plats i Tham's historiska muséum, och blef af professor N. H. Sjöborg i »Samlingar för Nordens fornälskare» (Stockh. 1824) beskrifven och aftecknad, ehuru ofullständigt och till en del origtigt.

Gotland hade mistat ett märkligt fornminne; men man visste åtminstone, hvarest den förlorade dyrbarheten var till finnandes.

Efter Tham's död (år 1820) blefvo hans samlingar försålda på auktion, och äfven i fråga varande spis-stolpe gick då under klubban. Hvart den sedan tagit vägen, visste ingen. Att en utlänning, Chaumette des Fossés, f. d. fransk generalkonsul, vetgirig forskare och en bland kungl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-akademiens korrespondenter, inropat en större del af fornsakerna, var bekant. Man gissade derföre, att den Kullands'ska spis-stolpen blifvit hans tillhörighet och med sin nye ägare för alltid lemnat det svenska området.

»Men hvarest finnes denna spis-stolpe nu?» — frågade med en fornforskares och dertill en gotlännings lätt förklarliga vemod den lärde professorn Carl Säve år 1859 i sina »Gutniska urkunder», sidan 71.

Forntids saker, liksom libeller och bref, »*habent sua fata*» — hafva sina underliga öden.

En vacker dag år 1859 — samma år, vid hvars början professor Säve hade gjort nyss anförda fråga — hände sig, att i Paris en svensk resande, artisten och fornforskaren N. M. Mandelgren, i en bod, der gamla saker af jern, stål och koppar, m. m., voro till salu, fick se en åttkantig, med krok upptill försedd jernstång, på hvars sidor nordiska runor voro inristade. Liksom andra samlare, brukade han på lediga stunder i dylika bodar speja efter gamla vapen och smycken. Run-skriften å jernstången ådrog sig hans lifliga uppmärksamhet: han gjorde en kalkering (på papper gjordt aftryck) deraf, efterfrågade priset, och skickade, i följd af en lycklig ingifvelse, aftrycket till professor Säve i Upsala, jemte förfrågan, om jernstången vore värd de 40 francs, som jernkram-månglaren begärde.

Brefvet kom lyckligen till Upsala, och Säve hade ej läst många ord af run-skriften förr än han, till sin utomordentliga öfverraskning och glädje fann, att den af Mandelgren påträffade jernstången var den bekanta, för nära 40 år sedan spårlöst, såsom man trodde, bortkomna spis-stolpen från Kullands på hans fäderne ö Gotland. Jemte många tacksägelser skref han till Mandelgren, att genast inköpa den rara run-stolpen. Detta skedde, och en annan svensk resande, en Upsala-magister och en af Säve's lärjungar, friherre R. Cederström, förde nitiskt och troget till Säve den besvärligt tunga antiqviteten.

Professor Säve förärade den till elementarläroverkets i Visby samlingar. Efter hvarjehanda irrfärder, öfver haf och land, befinner den sig således åter på gotländsk grund.

I fråga varande spis-stolpe af jern är 1 aln 20 ½ tum lång, till tre fjerdedelar af sin längd åttkantig, och hvarannan af de åtta sidorna är något bredare. På dessa bredare sidor finnes run-skriften: endast ett enda ord, som inne i meningen blifvit uteglömdt, har fått sin plats och blifvit,

såsom man säger, »öfverskrifvet» på en af de smala sidorna. Till sin öfversta fjerdedel är stolpen rund och ihålig: denna del består nämligen af ett på en sednare tid — troligen vid någon förändring och upphöjning af spiselns öfverbyggnad — tillsvetsadt stycke af en bösspipa. Stolpens tvärlinie är i öfra ändan 1 tum, och i nedra vidpass $1\frac{1}{8}$; nedtill och under run-skriften har stolpen tvenne upphöjda, smala bälten (mellan hvilka den s. k. »gryt-vinden» varit fästad), och upptill, öfver inskriften, har den en vanlig krok (för att derpå hänga »grytkrokarna», m. m.).

Inskriften, utförd i vackra och tydliga runor, är följande

ᚷ BOTMUNDR : KULLANS : HAN : LIT : GERRA HILA : MUR : VERK : OK : SIALF : GERDE : TRRI : VIRK . STUFU : OK : SUMAR : HUS : TA : VAR : H : SUNUDAHR . OK : K : BRIM : STAFR : I : TRETANDO : RADO : OK LYFTHADIS : A : SANTA : SIMIIUTE : AFTON : MARKIT HIT : HUSTRUN

Det är i öfversättning: Botmund Kullands han lät göra hela murverket och sjelf gjorde (han) träverket till stugan och (ett) sommarhus. Då var (runan) H söndags-bokstaf och (runan) K primstaf i trettonde raden. Och (arbetet) lyktades på Sankt Simons (och) Judas' afton (d. v. s. den 28 Oktober 1487). Margareta het hustrun. —

Sjöborg har öfversatt »BOTMUNDR KULLANS» med »Gotlänningen Botmund». Han visste troligen icke, att den gård, der Hilfeling köpt stolpen, heter Kullands, och att Gotlands-bonden efter sitt och sin faders dopnamn sätter hemmanets namn (det sistnämda vanligen i genitiv), t. ex. Båtel Zakrisson Nygårds. —

Den med runor tecknade inskriften har icke egentligen någon historisk märkvärdighet; men den visar, att run-skrift begagnades af allmogen så sent som mot slutet af 1400-talet. Den är märklig derföre, att den, liksom flera andra, i detta hänseende egendomliga gotländska run-inskrifter, har tiden utsatt, då den händelse inträffade, om hvilken minnes-märket skulle erinra.

På denna stolpe finna vi en helt och hållet enskild och — i ordets fullaste mening — huslig anteckning. Den framställer i gammaldags enkelhet en hvardags-historia om en idog

nybyggare, hvilken, sedan andra hade verkstält murningen, sjelf gjorde timmer-arbetet på sin stuga och sitt sommar-hus. Han utsatte omständligt året och dagen, då han, på senhösten, fick sin byggnad i ordning. Och denna minnes-skrift om sin arbetsflit satte han i medelpunkten af det nya hemmet, vid eldstaden, vid »den heliga härden», »*sanctus focus*», såsom de romerske skalderne kallade den. Men i denna hvardags-historia framskymtar dock ett högtids-drag: i den utförliga inskriften gömde Botmund det bästa till sist, ty i sjelfva slutet satte han namnet på den, som delade hans mödor, som bakade hans bröd, som vid spiseln fullgjorde en hus-moders stilla kall, och som skänkte hans hem glädje och frid. Och vackert, betydelsefullt var namnet*) på henne, hvilken han ansåg såsom en »perla» bland qvinnor.

»*Margareta het hustrun.*»

Den lille trumslagaren.

Året 1854 var i många hänseenden ett för Gotland minnesrikt år. — För att under Östersjö-kriget mellan Vestmakterna och Ryssland göra sin neutralitet respekterad och på samma gång värna nämnda ö mot möjliga faror, hade regeringen dit förlagt flera bataljoner, batterier och sqvadroner af rikets yppersta trupper.

Man såg der Smålands grenadierer, Kronobergare, Östgöta lifgrenadierer, samt afdelningar af Jönköpings och Kal-

*) »Grekiska ordet »margaritis», på Latin »margarita», betyder: perla, äfven ett slags ädelsten, hvars värde var tre gånger större än det renaste gulds. — Margareta (från Antiochia) är ett af katolska kyrkans helgon. — På run-stenarna förekommer samma namn under formerna: »Markit», »Markita», »Margareti» och »Margreti».

mar' regementen, af Göta' artilleri och af Kronprinsens husarer.

Kring öns kuster ångade och kryssade, utom engelska och franska krigs-skepp, en mindre svensk-norsk flotta. Vackra örlogsfartyg, på' hvilka den kära, blågula krono-flaggan svajade, helsade på emellanåt i de gotländska hamnarna.

Dertill kom, under sköna Junidagar, glansen af kung Oscar's och hans söners besök, hvilket förorsakade en så mycket större uppståndelse, som alltsedan år 1624, då Kristian den 4:e reste i det på den tiden danska landskapet, ingen konung varit sedd i den aflägsna öns ensliga bygder,

Och vidare: vimlet af förnäme, in- och utländske militärer och diplomater, som kommit att uppvakta konung Oscar.

Det var naturligtvis på Gotland en utomordentlig rörelse och glädje, ett förut oseddt och ohördt lif med glänsande vapenöfningar, storartade fältmanövrer, granna parader, väldiga kanonader och koncertmessiga tapto'n, samt i staden och flerestädes på landet för de älskvärde och redbare officerarne mindre och större, men alltid hjertliga festligheter; det var mellan de i bygderna inqvarterade ypperlige soldaterne och deras värdar ett innerligt förhållande af välvilja och vänskap. Det var en alldeles ovanlig varu-omsättning till höga priser, i synnerhet vid det genom sin väldiga hamn märkliga Fårösund, der engelska flottan hemtade en stor del af sina förnödenheter. Det var öfverflöd på penningar, det var för alla säljare och spekulanter en gyllene tid.

Från detta festliga år skola vi här meddela en liten berättelse. Den handlar dock icke om någon af de många lysande och högt uppsatte furstar, krigshöfdingar och utländska sändebud. som då uppträdde på den eljest tysta ön. Det är tvärtom en person ur den stora hopen, en af de »gemene», och egentligen en af »spelet», som här spelar hufvudrollen.

Den yngste af de elfva trumslagarne vid en af de nämnda bataljonerna hade blifvit inqvarterad i en bondgård uti en af de nordliga socknarna. Han hade fått till bostad en liten, mörk och otreflig kammare i en obebodd sidobyggnad: man tyckte, att den kunde vara god nog åt den lilla pojkvasen.

Janne, så vilja vi kalla trumslagaren, var en fattig, tidigt föräldralös gosse med vårdslösad uppfostran. Öfver

hans fint formade anlete hvilade en sjuklig blekhet: kring de stora blåa ögonen, ur hvilka något hjertegodt och bottenärligt blickade fram, låg en skugga af vantrefnad.

En bond-enka, som bodde på en annan »part» af gården, och som redan länge varit barnlös, men ännu mycket barnkär, hade ofta gifvit sig i samtal med den småländske gossen, och fått höra, hur otrefligt han hade det. Det var ju synd, tyckte hon, att han skulle bo så uselt, och hon, som var sjelfva ordningen och renligheten, anade, hvilka olägenheter en sådan bostad skulle medföra för gossen, som syntes henne vara i behof af en bättre omvårdnad. Hon erbjöd honom en liten kammare i sin snygga och trefliga bostad, och gossen antog, efter af befälet erhållet vederbörligt tillstånd, hennes oväntade anbud med synnerlig glädje.

Den lille trumslagarens uniform var, enligt order, utvändigt alltid putsad och ren, men innanföre var det icke så som det borde vara. Men nu tog den erfarna gumman Gertrud hand om gossen och det med allvar och kraft. Janne fick nu dagligen och ovilkorligen underkasta sig en för barn vanlig och för helsan nödvändig behandling.

Efter en vid Jannes år åfliden son hade Gertrud qvar några skjortor och strumpor samt en hvardags-klädning, som hon skänkte gossen till behöflig ömsning. På sina från exercis, revelj och tapto lediga stunder måste Janne hjelpa gummans dräng i stallet och ladugården samt i åtskilliga landtbruks-sysslor. Hans matportioner lagades af henne, och vid hennes eget bord fick han välja mellan kronans och gummans kost: både den förra och den sednare var god och kraftig. Landtbruks-sysslorna voro väl i början något motbjudande; men gumman befalde, och han måste lyda. Snart fann han nöje i dem. För öfrigt fick han af Gertrud lära sig vackra morgon- och afton-böner, och hvarje söndags-morgon måste han för henne läsa ett kapitel i bibeln eller i Luther's postilla.

Inom kort blef trumslagaren som en ny menniska. Helsa, glädje och käckhet framstrålade ur det vackra ansigtet, som nu fått blomstrande färg och behaglig rundning. Hans blod flöt lättare, hans muskler växte, och hela hans väsende erhöll en pregel af skick och ordning. Han fick grundligt och praktiskt lära sig, att *»om små saker äro små saker, så är*

ordning i små saker en stor sak». Detta var gummans vanliga ordstäf, öfver hvilket hon ofta, i synnerhet i början, höll för Janne små lärorika predikningar.

Förhållandet mellan Janne och »mor Gertrud», såsom han strax fått tillåtelse att kalla henne, blef med hvarje dag allt innerligare. Gossen kände på sig, hur väl han mådde, och han förstod det gagn, han hade af den gudfruktiga, stränga och karska gummans moderliga förmaningar och omsorger. Gumman å sin sida gladdes, att gossen visade henne så mycken lydnad och tillgifvenhet, samt att han trifdes så synbart bra och åt med sådan aptit.

En dag kom Janne hem från reveljen med bedröfvad uppsyn. Order hade kommit, att bataljonen om åtta dagar skulle bryta upp, för att från en landthamn på vestra kusten återföras till fastlandet. Sedan han för Gertrud omtalat detta, satte han sig i en vrå och gret. Han var ju så lycklig der han var, han hade der fått åtnjuta hvad han icke kunde minnas sig någonsin hafva åtnjutit — moderlig huldhet.

Äfven mor Gertrud blef bedröfvad öfver den oförmodade nyheten; men hon ansåg det för sin pligt, att dölja sina känslor.

»Sitt inte och gråt, Janne!» sade hon. »Du tjenar kunglig majestät, och det passar icke för en kronans karl att så der sitta och lipa. Du vet, att jag håller af dig såsom af eget barn, och vi skola träffas igen, om Gud så vill, när du tjenat ut dina år.»

Gumman kände inom sig, att på den förhoppning, hon uttalat, var det ej stort att lita; men hon ansåg sig sålunda böra trösta gossen.

Snart kom uppbrottsdagen. Mor Gertrud hade tvättat Jannes skjortor, stoppat hans strumpor och gjort hans lilla packning i ordning.

»Vänta litet, innan du snör till din ränsel», sade hon, i det hon ur »lädikan» (lådan) i sin kista framtog en vackert inbunden psalmbok, som der, jemte en vissnad blomsterqvast, låg omsorgsfullt inlindad i en hvit näsduk. Boken hade varit hennes aflidne sons konfirmations-gåfva, och blomsterqvasten hade denne burit den dag, då han, med de andra

nattvardsbarnen, »stod i koret». Hon lade varsamt de vissnade blommorna åter in i näsduken och gömde dem i kistan. »Tag den här boken med dig, min gosse, och läs flitigt deri! Hvar du är och hvad du gör, så tänk på din Skapare! Se så», fortfor hon med konstladt lugn, och såg på det gamla vägg-uret, »gif dig nu åstad, Janne! ty dina order skall du lyda, och Gud vare alltid med dig!»

Trumslagaren gick fram till henne för att taga farväl. Det syntes på hans glänsande ögon, att han hade mycket, mycket, som han ville säga; men han fick ej fram ett endaste ord. Han såg på henne så förunderligt godt, och stora tårar tillrade utför hans kinder.

Nu var det också med ens slut med det lugn, som gumman hittills så väl lyckats bibehålla. Den sorg, på hvilken hon tyst och stilla burit i många dagar, bröt ut i häftig gråt. Snart fattade hon sig, klappade gossen på axeln, och pekade på uret.

Janne slängde sin trumma på ryggen, tog sin mössa och skyndade ut.

När han kom till grinden på »lillgården», vände han sig om. Mor Gertrud syntes icke i dörren, såsom han hade väntat, men mellan geranierna och levkojorna i fönstret tyckte han sig se ett sorgset ansigte framskymta. Han rätade sig och förde sin högra hand till mössan, liksom om han stått inför sjelfva sin öfverste. Han visste icke någon bättre, någon vördnadsfullare helsning. Och sedan skyndade han åstad.

Några dagar derefter var Janne hemma i sitt land igen.

Fjorton år sednare, en lördagsqväll i å sommaren, satt gumman Gertrud vid sin spinnrock i sin snygga och trefliga hvardags-stuga. Då rullade en vagn in på gården; en ung, skäggig och välklädd herre hoppade ur, och gick in i stugan.

»God afton här inne! Kan jag få litet mat till qvällen och en säng för natten?» frågade den nyss ankomne.

»Nej», svarade gumman kort och bestämdt, utan att afbryta sitt arbete vid den surrande spinnrocken. »Sådan fin herre kan jag ej ta' emot.

»Ni visar således bort mig, och här är dock allt så fint

och städadt», återtog den resande, i det han såg sig om i rummet, och uppmärksamt betraktade alla föremålen derinne — den perlfärgade soffan, det gamla vägg-uret, den med målade blommor och bokstäfver utsirade kistan, Frälsarens bild i glas och ram på ena väggen, samt de friska geranierna och levkojorna i fönstren: allt mönstrade han med glada blickar.

»Herrn får på gästgifvare-gården, som ligger helt nära, allt hvad han behöfver», svarade gumman, i det hon satte ny fart i spinnrocks-hjulet. »Jag är icke i tillfälle att herbergera resande.»

Den unge herrn steg närmare och ställde sig midt emot gumman.

»Känner du då ej igen mig?» sporde han med rörd stämma.

Gumman spratt till vid det förtroliga tilltalet; men skakningen på hennes gråa hufvud svarade ett tydligt nej.

»Mor Gertrud!» fortfor han, »gamla mor Gertrud! känner du ej igen Janne, den lille bleke och slarfvige trumslagaren, mot hvilken du var så huld och så sträng, och som du skapade om till en frisk och ordentlig gosse? »*Små saker äro små saker; men ordning i små saker är en stor sak*» — minnes du ditt ordspråk, goda mor Gertrud?»

Gumman spratt till, spärrade upp sina ögon, sköt spinnrocken åt sidan, och slog hop sina händer.

»Kors i all verlden, är det Janne, som blifvit så stor och ståtlig!» utropade hon, utom sig af öfverraskning, och mätte honom från topp till tå. Derpå reste hon sig upp och sträckte mot honom sina armar. »Är det verkligen du, Janne? Hur i all verlden har du kommit hit?»

»Jag har enkom rest till Gotland för att få träffa dig, snälla mor! Till din pastor hade jag i all tysthet skrifvit, för att få veta, om du lefde ännu. Till min glädje fick jag ett jakande svar. Hvad jag är lycklig, att få återse dig, att få tacka dig, ty utan dig hade jag aldrig blifvit hvad jag nu är.»

Nu blef det alls icke fråga om att till gästgifvare-gården bortvisa den fine herrn. Den lilla kammaren, der Janne bott såsom trumslagare, städades i ordning; en tarflig måltid

uppdukades, och så blef det ett ömsesidigt frågande och svarande om hvad som händt, sedan de för fjorton år sedan åtskildes.

Janne — vi kalla honom så fortfarande — hade efter erhållet afsked från regementet kommit i tjenst hos en handlande i en köping på fastlandets östra kust; genom duglighet och trohet hade han snart avancerat till bokhållare och var nu sin egen herre i samma köping. Han var sedan ett år gift med sin förre husbondes dotter, hade redan ett barn, och stod sig för öfrigt mycket godt. Han upprepade, att han hade mor Gertrud att tacka för hvad han var, ty af henne hade han fått lära sig grunden till lifvets lycka: gudsfruktan, ordning, arbetsamhet.

Så sutto de språkande långt in på natten, Den följande morgonen skulle Janne resa, för att på qvällen med ångbåten afgå från Visby.

Dagen derpå var gumman tidigt uppe för att, innan den käre gästen vaknade, ha' stugan städad och frukostbordet i ordning. Hon klädde den hvita bordduken med blommor från trädgården, och hon öfverlade med sig sjelf, hvad bäst huset kunde förmå, för att fägna den resande.

Snart kom Janne ut, och åter begynte samspråket om forna dagar.

»Hör på, mor Gertrud»! sade han, »det är i dag söndag. Minnes du, hvad vi alltid gjorde på söndagsmorgonen innan vi åto vår frukost? Får jag icke, såsom förr, läsa för dig ett kapitel i bibeln eller en predikan af doktor Luther?»

Gertruds ögon glimmade till af glädje.

»Tack Janne!» sade hon. »Hvad du kommer ihåg allting! Ja, låt' oss tillsamman läsa Guds ord. Tag och läs evangeliet om enkan i Nain, som fick sin son igen, och sedan i psalmboken om dem som äro på resor: jag tror det är psalmen 370.»

Efter slutad bibel- och psalm-läsning intogo de den enkla, men landtligt läckra frukosten. Medan gumman under måltiden sprang i sina bestyr ut och in, begagnade Janne tillfället, öppnade kistan och nedlade der ett paket, som han vid ankomsten haft gömdt i sin dammrock, och som innehöll hvarjehanda smått och godt, nyttigt och rart.

Afskeds-stunden var snart inne, och gästgifvare-skjutsen körde in på gården.

»Kanske får jag aldrig mer återse dig, moder»! sade han. »Men kom ihåg, att om du någonsin i råd eller dåd behöfver en hjelp, så skall det bli' för mig en rigtig fröjd, att få visa, hur högt jag värderar dig. Här är min adress, och här har du min hustrus, mitt eget och min lilla dotters porträtt. Kan du gissa, hvad barnet heter? Hon heter som du, som hennes fars fostermor! När vi sist skildes, då gret både du och jag. Nu skiljas vi åt med glädje, och med glädje skola vi ofta mötas i våra tankar och böner!»

Gumman fattade med sina båda händer om hans hand, och höll den länge så, medan hennes ögon hvilade på honom.

»Tack!» hviskade hon, »tack, att du kom med glädje till den gamlas tjäll. Jag har i går och i dag varit så lycklig, att jag här på jorden ej kan vänta mig någon större lycka. Enkan fick igen en son, af hvilken hon ansåg sig förgäten — och nu, när helst Gud behagar kalla mig, låter Han mig fara i frid!» —

Samma år på hösten dog Gertrud. Om Janne lefver eller är död, veta vi icke. Men det veta vi, att om han — som i början af vår berättelse endast var en fattig gosse ur den låga hopen oeh en af de »gemene» — om han sedan i allt öfrigt ådagalagt samma hjertelag, som han visade mot sin gamla fostermoder; så är han värd att räknas bland de höge och sällsynte, bland de *väl borne* i landet — såsom det heter i ordagrann öfversättning af ett par välbekanta, uttrycksfulla latinska och franska ord*).

*) Bene natus. Bien né.

Skeppargillet i Visby och dess "Välkomst".

I Medeltidens odlings-historia intaga de så kallade gillena en märklig och aktnings-bjudande plats. Ej blott på sällskaps-lifvet, utan äfven på det borgerliga och andliga lifvet i allmänhet utöfvade de ett starkt inflytande. Dessa gillen voro samfund stiftade till åminnelse af något helgon, och med stränga stadgar och förpligtelser omslöto de medlemmar af båda könen (»gilles-bröder» och »gilles-systrar») till gemensamma andakts-öfningar och barmhertighets-verk; deras ledamöter voro förbundne till ömsesidigt beskydd i nöd och faror, och de sammanträdde till festliga, af skåldrickning, sång och instrumental-musik, stundom också af dans och dramatiska upptåg lifvade »lag» eller samqväm.

Dessa gillen ägde egna embetsmän och tjenare, egna hus eller »stufvor», samt, i följd af gåfvor och testamenten, ofta betydliga inkomster. Bland embetsmännen må nämnas: »åldermannen», som med »stolbröderne» eller »bisittarne» utgjorde gillets styrelse; vidare »skaffarne», »smakebröderne», som skulle profva ölet, och stundom en särskild prest eller kapellan med afseende på gudstjensten och själa-messorna för aflidna ledamöter. Till tjenarne hörde »skrifvaren», som, bland annat, skulle upprätta och fortsätta gillets »liber vivorum» och »liber mortuorum» (anteckningsböcker öfver lefvande och döde medlemmar); »källarsvennen», »dörrvaktaren», och talrike »lekare» eller musikanter, såsom »orgel-lekare», »pipare», »trumpare» (trumpetare), »trumpeslagare» och »lutenister» (lutspelare).

Beslägtade med dessa samfund voro de egentliga handtverks-gillena, ur hvilka efterhand de många olika skrå-föreningarna uppväxte. Dessa föreningar stiftades under tider af allmän osäkerhet och laglöshet till försvar för yrke, lif

och egendom, och de förstodo att af myndigheterna förskaffa sig åtskilliga fri- och rättigheter, såsom egen lag-skipning och doms-rätt i inbördes tvistemål.

I sin forntida bemärkelse hafva gillena länge sedan försvunnit, och yrkes-skråna hafva i vår tid af en friare näringslagstiftning blifvit tillintetgjorda. Med gillena och skråna hafva emellertid många högtidliga plägseder upphört, och skråna märkliga tillhörigheter, såsom »välkomst-pokaler», »gehörs-» eller »makter-stafvar» (spiror), sigiller, »embetslådor», som förvarade års-afgifter, gåfvor och böter samt på pergament prydligt prentade stadgar och andra för tidens borgerliga seder märkliga handlingar, m. m., hafva blifvit dels på beklagligt vis alldeles förstörda, dels vårdslöst bortsluddrade, och endast några få af dessa minnesrika saker hafva tillfälligtvis blifvit räddade och pryda nu någon offentlig eller enskild samling.

Hvad välkomst-pokal och sigill beträffar, veta vi dock, att åtminstone *ett* gille, som äger många århundradens anor, ehuru det i mycket är moderniseradt, med pris-värd vördnad bevarat och ännu i dag begagnar dessa sina ålderdomliga klenoder.

Detta för författaren af denna uppsats bekanta undantag finnes i Visby på Gotland.

Denna stad var, såsom bekant, under Medeltiden i trenne århundraden Nordens förnämsta stapelplats. Genom sina vidsträckta handels-förbindelser och sin derigenom vunna rikedom, genom sitt blomstrande stads-lif, genom den mängd af såväl köpstads-män och konstnärer, som der sammanströmmade från aflägsna orter, som ock af andlige och pilgrimer, hvilka på den stora »östervägen» till länderna i öster och till Jerusalem der hade en hvilopunkt, blef staden rik ej blott på guld och silfver, på skepp och varubodar, på kyrkor och kloster, utan ock på andliga och verldsliga gillen samt borgerliga yrkes-skrån. Att der funnits ett S:t Knut's, ett S:t Lars', ett S:t Jakob's och ett S:t Nikolai gille, samt ett samfund af »Tyskar, som besöka Gotland», bevisas af dessa föreningars ännu bevarade, stora och präktiga, med latinska inskrifter och djupt graverade bilder prydda sigill-stampar. I danska skrifter omnämnes äfven ett Guds lekamens gille

på Gotland. På öns lands-bygd fanns ett S:t Katarina's gille, hvars »skrå» eller stadgar äro i behåll. Att ännu flera gillen funnits på Gotland, är mer än troligt. Af skrå-sigill från Visby Medeltid finnas ännu skomakare- och skräddare-embetenas, båda med latinska omskrifter och väl graverade, det förra med bilden af Jungfru Maria och Kristusbarnet midt ibland skomakare-verktyg på stjernprydd botten, det sednare med en sax bland rosor uti en adlig sköld. Ett köpmans- och ett skeppar-gille fortlefva der ännu, och det sednare äger en ålderdomlig, prydlig och dyrbar »Välkomst» af silfver, samt ett sigill från 1600-talet med bilden af ett seglande skepp och omskrift: »Wiesby Skibperlag. 1683». Af snickarnes och svarfvarnes, hattmakarnes, repslagarnes, smedernes och målarnes välkomster, jemte »skräddare-lagets articklar» af år 1623, »snidkarnes och råckedrejarnes (svarfvarnes) skråå» af år 1655, smedgesällernes »låda» med tillhörande gamla handlingar och »makter-staf» har efter nämnda skråns upplösning största delen funnit en fristad i Visby elementarläroverks samlingar, der också ofvan nämnda sigiller äro förvarade. Hofslagare-embetets i Visby välkomstpokal med tillhörande åtta små minnes-sköldar eller »plåtar» och flagga af silfver finnes i Statens historiska muséum.

Åtminstone några få af den gamla hanse-stadens borgerliga minnes-märken finnas således qvar, och af dessa kan man med lätthet sluta till de öfriga skråns högtidliga tillbehör. Ty det är föga troligt, att i den rika staden guldsmederne, bagarne, slagtarne, skinnarne (körsnärerne), garfvarne, kanngjutarne, m. fl., som omtalas i Visby stads-lag, skulle i någon mån varit sämre än t. ex. skräddarne och skomakarne.

Den äldsta urkund, som skeppargillet i Visby äger qvar, är af år 1682: nämligen en af borgmästare och råd utfärdad, på pergament skrifven resolution på samtlige skeppares »ödhmjuka Supplicque, at oprätta igen och hålla een ordentligh Skippare Sellskap, hvarest dhe kunde rätta och afhielpa förefallande småå Saaker och Irringar dhem emellan». Af den bifallande resolutionens fjorton punkter må här kortligen nämnas: Gillet styres af en ålderman och tvenne bisittare, af hvilka sednare den ene skall vara »ägande skeppare»

(förande eget fartyg) och den andre »satt skeppare» (tillsatt att föra en annans fartyg). En af stadens rådmän skall såsom »inspector» och rådgifvare alltid vara tillstädes vid sammankomsterna. Åldermannen, bisittarne och nämnde rådman afgöra »alla Irringar, om dhe icke vijdare Rättegång, process och borgemester och Rådhs omdömme och resolution sampt Execution kräfva eller tarfva». Gillet väljer inom sig ålderman och bisittare, hvilka alla med ed förpligta sig att »Laget trogn och vähl förestå». De tvenne lag-stadgade sammankomsterna hållas Faste-måndag och S:t Lucie dag; den ledamot, som då utan laga förfall icke »compareror», pliktar tre daler silfvermynt. Vidare bestämmas i resolutionen afgifterna till sällskapet, såsom »äske-penningar» (af den som äskade inträde), »åldermanna-penningar», »skrifvare-penningar» och »fattig-penningar», hvarförutom en »ägande skeppare» skall vid inträdet erlägga till lådan en dukat, och en »satt skeppare» en riksdaler, samt hvardera en tunna öl till laget. Den, som söker till styrmanskap, lemnar ½ tunna öl till laget och 8 öre till de fattiga.

De tvenne årliga sammankomsterna fortforo till år 1824, efter hvilken tid blott en sammankomst om året har hållits, och alltid den 1:sta Mars eller, om söndag då infallit, påföljande söckendag. Vid all asammankomster afslötos förhandlingarna med samqväm, dervid trakteringen (i förra tider endast öl och kringlor, oberäknadt rök-tobak) bestods »in natura» af tvenne ledamöter i tur efter matrikeln. Bland gillets ärender var det — ända in på 1830-talet — på dels ordinarie, dels extra sammanträden en vanlig förrättning, att pröfva dem, som ville blifva skeppare eller styrmän: en bland gillets ledamöter utsedd examinator anställde med de sökande, sedan desse erlagt »äske-penningar» samt afgift för lådans öppnande och fattig-penningar, vederbörligt förhör. Detta förhör omfattade »såväl platt som växande navigation*), samt skick-

*) Dessa båda termer kunna förklaras ungefär på följande vis: då jordens yta tänkes såsom plan, och på kartan eller sjökortet meridianerna utläggas parallella, och latituds-parallellerna på lika afstånd från hvarandra, samt longituds- och latituds-graderna öfverallt göras lika stora, så kallas ett sådant sjökort plant och seglingen efter detsamma plan eller platt. Ett sådant sjökort kan blott

lighet i resolverande af förelagda problemata och uti passande i kortet». Styrmans-förhöret var naturligtvis lättare. Om den sökande väl bestått profvet, blef han »såsom skickelig skeppare (eller styrman) förklarad och skrifven», och nu erlade han stadgad afgift till »Välkomsten» samt »ingifts-penningar». Först efter år 1833 inträdde för förhöret en annan och lämpligare ordning, i det att en i praktisk och teoretisk navigation särskildt kunnig person antogs såsom examinator, hvilket fortfor till 1842, då en ordentlig navigations-skola blef i Visby inrättad.

Sedan 1682 hafva gillets stadgar många gånger blifvit förändrade, allt efter olika tiders åsigter och kraf. Flera af de gamla ärevördiga namnen på embetsmännen hafva utbytts mot nya: åldermannen har blifvit förvandlad till »ordförande», bisittarne till »direktions-ledamöter», skrifvaren till »sekreterare», o. s. v. Dock är i sednaste stadgarna namnet skeppargille bibehållet. I dessa stadgar heter det om det årliga gästabudet: »Tvenne ledamöter skola årligen, turvis efter den ordning de i matrikeln stå upptagna, besörja och bekosta traktering vid gillets ordinarie sammankomst eller det s. k. skepparlaget, samt erhålla, såsom bidrag dertill, från gillets kassa tillsammans 60 riksdaler riksmynt. Vid traktering inträda de det näst påföljande året trakterings-skyldige ledamöterne under benämning 'ungskeppare'». — Och en annan paragraf, som ådagalägger, hvilken aktningsfull omvårdnad gillet egnar sin festpokal, har ur de äldre stadgarna blifvit bibehållen: »Ungskepparne — heter det — tillhör, vid ersättnings-ansvar, att vid allmänna sammankomster hafva inläst pokalen eller den s. k. 'välkomsten' uti dess skåp senast kl. 11 e. m.»

Medelst sina småningom samlade samt omsorgsfullt förkofrade kassor, äfvensom medelst erhållna gåfvor, är gillet i

---

begagnas för korta distanser eller nära eqvator. Af vidsträcktare användning äro deremot de s. k. »växande sjökorten» (Mercators), på hvilka både meridianer och latituds-paralleller visserligen, oaktadt jordens klotform, föreställas såsom räta linier; men så, att endast longituds-graderna göras öfverallt lika stora, men latituds-graderna deremot tilltagande (växande) mot polerna. Häraf skilnaden mellan platt och växande seglation.

den lyckliga belägenhet, att åt ålderstigna eller sjukliga medlemmar samt åt medlemmars enkor och barn kunna lemna årligt understöd och begrafnings-hjelp. Skeppargillets samtliga tillgångar utgöra nu vidpass 41,600 kronor, af hvilkas ränta årligen till nära 100 pensionärer utdelas omkring 1,500 kronor.

I långliga tider har i Visby den 1:a Mars burit en fosterländsk prägel af högtidlighet, lif och glädje. Denna dag har nämligen varit och är ännu seglationens nyårs-dag och de sjöfarandes vårfest. Skeppen i hamnen flagga från tidigt på morgonen, och äfven vid köpmans-husen i staden äro flaggorna hissade. Liksom man under Medeltiden vid gilles-stugans dörr på högtids-dagen satte träd eller stora löfruskor, så är också dörren till det hus, der skeppargillet sammanträder, redan tidigt på dagen festligt sirad, nämligen med stora svenska flaggor svajande från höga stänger. Gatorna vimla af sjöfolk i stora flockar, och fram på förmiddagen ser man »gubben» (skepparen) komma i spetsen för sin besättning på väg till sjömanshuset, der inmönstring sker. Detta vimmel på gatorna, vid hamnen och sjömans-huset är en i sanning egendomlig och glad syn i följd af det skaplynne utaf friskhet, trygghet och hurtig hållning, som utmärka hafvets-kämpar. På eftermiddagen börjar gillets sammanträde, och sedan hvarjehanda löpande ärenden blifvit afgjorda, inviger man på aftonen, uppå fädernes vis, med ett muntert gästabud, med skålar och sånger, isynnerhet glada solo-sånger med väldiga bas-körer, årets blifvande mödor, äfventyr och fridsamma segrar. Här vexlas mellan de från öns olika delar samlade kofferdi-männen under trefligt glam både minnen och förhoppningar; här utbytas allvarsamma eller skämtsamma historier om genomgångna strapatser, bland hvilka mången åt en kapten Marryat's eller Emilie Carlén's penna skulle lemna stoff till glänsande och fängslande skildringar. Denna vårliga sjömanna-fest, som, enligt hvad det uppgifves, icke annorstädes i vårt fädernesland har något motsvarigt, påminner i visst hänseende om vikinga-färdernas raska och barska tid, då man tidigt på våren firade en stor offerfest för lycka och seger under de stundande härnads-tågen.

Jemte all sin munterhet har skepparlaget äfven en djup och allvarlig betydelse: vår tids fredlige, men raske och lefnads-friske vikingar samlas här, enligt urgammal sed, från spridda håll kring gilles-pokalen, samdrägtens palladium (skydds-klenod), den ståtliga, af minnen i egentlig mening omkransade »Välkomsten», för att snart draga ut på skilda vägar öfver trolösa vågor, och för att icke på länge, kanske aldrig mer, mötas igen. Ty mer än mången annan, färdas sjömannen mot obekanta öden, och »Vikingens» härlige skald, Erik Gustaf Geijer, sjunger derföre med rätta:

»Bäst är vara färdig för medgång som fall
Uppå hafvet.»

Och på mången af hafvets kämpar kunna ännu orden i samma sång om »de ljudande böljorna» tillämpas:

»På dem har han lefvat — sin graf skall han få
Uti hafvet.»

Af de 403 skeppare, som sedan år 1740 till och med år 1876 blifvit inskrifne i Visby skeppargille, hafva, enligt matrikeln, 40 omkommit i vågorna, de flesta med man och allo. Och en af dessa 403 fann år 1797 sin död i strid med sjöröfvare på Medelhafvet. Dessutom hafva icke så få i andra verldsdelar fallit offer för der gängse farsoter.

Nu torde det vara tid, att särskildt omtala gillets ofvannämnda »Välkomst».

Denna prydliga silfver-pokal är 17 verktum hög, oberäknadt riddarebilden på locket, hvilken, $4\frac{1}{2}$ tum hög, håller i sin ena hand en flaggstång, som har $7\frac{1}{2}$ tums längd. Klenoden i sin helhet har således vidpass en alns höjd. Sjelfva bägarens djup är nära 7 tum och dess tvärlinie har samma mått. Invändigt är bägaren starkt förgyld, och utvändigt prydd med 5 förgylda, våg-räta bälten. Upptill, långs bägarens rand, går, rundt omkring, en krans af blommor graverad, och midt på bägarens lif kas gap sitta silfver-ringar, som med öglor af samma metall äro sammankedjade. Vid dessa ringar och öglor hänga de s. k. »skyltarna», eller större och mindre, merendels aflångt runda, tjockare och tunnare, förgylda eller oförgylda silfversköldar, som äro prydda med inristade figurer, tänkespråk,

årtal och gifvarnes namn. På mellanstycket, mellan sjelfva bägaren och fot-ställningen, hvilken är af drifvet arbete, är en af listerna prydd med fyra små upphöjda qvinno-ansigten. Fot-ställningens tvärlinie är $8\frac{1}{2}$ tum.

Den ofvan nämnda bilden på locket föreställer en ung örlogs-man i pansar-skjorta, bröst-harnesk och hjelm: han har knäfvelbårar och rikt nedringlande lockar. I högra handen håller han en flagg stång med den svenska krono-flaggan, hvars gula kors här på det blåaktiga silfret är utmärkt med stark förgyllning, och i korsets midt är på ena sidan Gotlands landskaps-vapen, Lammet med segerfanan, inristadt. På flagg-stången har framlidne handlanden, assessorn J. Dubbe's skänkta gyllne skylt fått en heders-plats: genom att i sitt och sin hustrus, Anna Dubbe's, testamente af den 14 Juli 1833 till en särskild pensionsfond förära en tunna guld eller 11,111 riksdaler 6 skill. banko, som efter hans död år 1844 tillföllo gillet, har Dubbe förvärfvat sig rätt till gillets lifliga hågkomst. — I sin andra hand håller den nyss beskrifne, på locket stående örlogs-mannen en oktant, och han är alltså, i sin vapen-skrud och med nämnda sinnebilder, att anse såsom den gotländska seglings-konstens riddare och flaggman.

Pokalen är, såsom redan blifvit antydt, i allo prydlig, stor-artad, vördnadsbjudande. Den väger med sitt lock $192\frac{1}{2}$ lod: genom de vidhängda silfver-skyltarna ökas vigten till vid pass 300 lod. Till förgyllningarna hade 10 dukater åtgått. Guldsmeden härstädes Qvist Falkengren förfärdigade den år 1774, och kostnaden uppgick till 886 daler $14\frac{1}{2}$ skill. silfvermynt.

Huru gillets äldre »Välkomst» varit beskaffad, derom har man ingen underrättelse.

När man vid skepparlaget vill ur »Välkomsten» dricka en annan till, så tillgår det på följande omständliga och högtidliga sätt: den uppbjudande fattar sjelf den tunga, af sina många rörliga skyltars dallring mot hvarandra och mot bägaren festligt klingande pokalen. Den, som uppbjudes till dryckjom, fattar om flagg-riddaren och aflyfter locket, samt svänger det rundt omkring, så att den rörliga silfver-flaggan eller »Vimpeln» kommer att löpa kring flagg-stången. Här-

efter dricker den uppbjudande, under det att de kringstående sjunga »Vimpel-sången». Sedan påsättes locket, och den som nyss drack, öfverlemnar nu pokalen till den uppbjudne och aftager i sin tur locket, hvarmed han under samma sång viftar och »vimplar», medan den andre dricker.*)

Så går pokalen från man till man, under en följd af inbördes skålar, vid hvilka sången alltid är densamma, blott att namnet på den person, som skålen gäller, för hvarje gång förändras.

»Vimpelsången», som går på en egendomligt manlig och munter melodi, är af följande lydelse:

»Och hvem skall denna vimpelen ha'
Med lustigt mod?
Jo, den skall brodern . . . ha',
Vår vän så god.
Så luta nu till,
Du käre stallbroder!
Och drick som du vill;
Men drick som en karl
Tre klunkar å rad,
Å raad,
Å raaad,

*) Att en snarlik ceremoni förekommer vid engelska gästabud, synes af en i tidningarna meddelad beskrifning på en middags-fest, som lordmayorn i London en dag i juni månad år 1879 gaf för »den internationella telegrafkongressens» och »den litterära kongressens» medlemmar — af hvilken beskrifning, författad af en deltagare i festen, må anföras:

» . . . . Det högtidliga ögonblick var kommet, då »vänskapsbägaren» skulle tömmas. »Ordstyraren »(— festens ordningsman, som leder middagens förhandlingar och äskar ljud både för bordsbönerna och skålarna, ty utan hans tillstånd eller uppmaning får ingen taga till ordet —) påkallade församlingens uppmärksamhet, och under allmän tystnad reste sig värden och lyfte, i det han vände sig till sin bords-granne till venster, grefve Lesseps, en väldig silfverpokal med lock på. Lesseps aftog locket och lade det på bordet. Värden omfattade nu pokalen med båda händerna, förde den till sina läppar och drack derur, hvarpå Lesseps tog locket och påsatte det, för att derpå af värdens händer mottaga pokalen. Nu var turen kommen till honom att vända sig till sin venstra granne under fullföljande af samma ceremoni. Från hand till hand gick derpå pokalen vidare. Min granne till venster var en liflig Fransman, som ögonskenligen var djupt rörd af detta för honom främmande bruk med dess gamla minnen, högtidliga ceremoniel och vackra symboliska betydelse.»

Så kommer du ej något buller åstad.
Ty utan buller
Och utan bång
Skall denna vimpelen
Ha' sin gång
Till ljusan dag.»

Det återstår nu att tala om de skyltar, hvarmed »Välkomsten» är bekransad. De äro i sanning vid denna ålderdomliga borgerliga minnes-vård icke det minst märkliga. De flesta af dem påminna om modige, ehuru obemärkte män, som frejdat sina namn genom redbar och nyttig verksamhet, och mer än en af dem har ärofullt genomgått mödor och faror, som förtjente en minnes-runa, åtminstone i fosterbygdens krönika.

Dessa skyltar, hvilkas antal för närvarande (år 1879) är 50, äro dels tacksamhets-bevis, egnade åt gillet och kamratskapet derinom, dels »tabulæ votivæ» (löftes-taflor) med anledning af räddning ur lifs-faror, dels minnen af tacksamma skepps-redare, af några gillets tjenstemän och af några utländska kofferdi-män, som här något år varit vinterliggare och till skepparlaget varit inbjudne. Härtill komma ett par medaljer, nämligen »Svensksunds-medaljen» och för »Tapperhet till sjös, 1788—1790», hvilka ett par gotländske skeppare vunnit såsom i unga år deltagare i kriget med Ryssland nyss nämnda år, äfvensom 2:ne minnes-medaljer, af n. v. konungen såsom arfprins »In memoriam sui» (till minne af sig) skänktå till ett par, också i nämnda krig pröfvade kofferdi-män — hvilka fyra utmärkelse-tecken blifvit af de hädangångne medaljörernas anhörige förärade till »Välkomsten».

De på skyltarna graverade figurerna äro dels af religiös betydelse, t. ex. det allseende ögat; ett altare, vid hvars fot seglings-konstens instrumenter ödmjukt hvila: hoppets ankare, o. s. v.; dels framställa de en liten bild af det fartyg, hvars köl-herre gifvaren varit, och än är fartyget tecknadt för fulla, än för refvade segel, än liggande för ankar, än strandadt och med kapade master, än brinnande, och än ned-isadt; dels förete dessa »skyltar» bilderna af handelns och hafvets gudomligheter, Merkur samt Neptun och dennes gemål Amfitrite; — dels se vi der sinnebilder, som i allmänhet hafva afseende på sjöfarten, handeln, industrien, vaksamheten och det allmänna välståndet.

Hvad inskrifterna angår, så finna vi gifvarens namn, årtalet då han blef skeppare eller då gåfvan lemnades samt tänkespråk, som ofta uttrycka den förtröstan till en högre makt, den frimodiga gudsfruktan, som alltid bor i den äkta sjömannens bröst. Några inskrifter antyda utståndna faror; några prisa vänskapen, kamratlifvet, gilles-fröjden, »ölets guldvåg» i »Välkomsten»; andra innehålla allmänna lefnads-regler och national-ekonomiska grundsatser.

Vi meddela här en förteckning på dessa minnes-plåtar. Inskrifterna äro merendels äkta sjömanna-tankar, korta, oftast vackra och kraftfulla, liksom de valspråk, hvarmed konungar och riddare pryda sina vapensköldar; stundom äro de rimmade och stundom på ett främmande språk. Jemte gifvarens namn, som står främst, angifves i följande förteckning kortligen hvad den graverade bilden föreställer, och derefter tänkespråket.

1. Johan Kjellström- 1740. Ett seglande skepp. — »Första gång i faran stadd, men lyckligen undslapp.»
2. G. M. Donner, 1780. Merkur med sin bevingade staf i ena handen och ett ymnighets-horn i den andra. — »Pecunia nervus rerum gerendarum» (Penningen är drif-fjädern i affärslifvet).
3. O. Fåhræus, 1780. Ett seglande fregattskepp. — »Handeln är mitt lif, min själ — Uppå vattnet trifs jag väl.»
4. Jöns Broander, 1780. Öfver handelns och sjöfartens sinnebilder det allseende ögat. — »Jehovah Bevarar.»
5. Berndt Åker, 1780. Trenne hjertan förenade och der omkring handelns och sjöfartens sinnebilder. — »Concordia res parvæ crescunt» (Genom samdrägt tillväxa små krafter).
6. P. J. Hejdenberg, skeppare-ålderman, 1780. Det allseende ögat samt en kompass, en oktant och ett sjökort. — »Vi visa rätta vägen.»
7. G. Stake, 1780. Neptun åkande öfver hafvet. — »Gud Styre!»
8. O. O. Callander, 1781. En seglande koff. — »Gud vet, hvar jag skall landa.»
9. M. Callander, 1782. En seglande krysshukare. — »Soli Deo gloria» (Gudi allena äran!).
10. G. A. Bacherus (rådman), 1784. Rättvisans sinnebild.
11. A. C. Calissen-dorff, 1784. Akterspegeln af skeppet »Provinsen Gotland». I flaggan: »Lyckan följer». Der under »G. M. och J. N. D.» (Donner, skeppets redare) och »Prov. Gotland med A. C. C. D.» (begynnelsebokstäfverna i skepparens namn).
12. D. Jäderbom, 1784. En brigg med endast undermaster utanför Lergraf (hamn på Gotlands nordöstra kust). — »Uti sjö-

nöd stadd, men genom elden flammande jag uti Lergraf hamnade.»

13. J. N. Donner, 1784. En trana (vaksamhetens sinnebild). — »Försigtighet med förnuft uträttar mycket.»
14. N. Mickelsson, 1784. Ett fartyg löpande i hamn. — »Länge väntad, mycket saknad.»
15. Abraham Lange (borgmästare), 1784. Rättvisans sinnebild.
16. Adam Kahl (rådman), 1785. En lagerkrans.
17. A. Roos (repslagare-ålderman). Repslagare-redskap under en krona.
18. J. Sundahl, 1791. En brigg under segel. — »Vare Gud med mig och friden — Under färdens hela fart.»
19. J. P. Stare, d. ä., 1791. Hoppets ankare. — »Näst Gud vänskapens beskydd.»
20. P. B., 1796. Ett fregattskepp under segel. — »Vind och vett ett fartyg styra — Endast vettet styr vår yra.»
21. A. M. Humble (tullförvaltare), 1802. Ett skepp för ankar. — »Ett fast hopp sviker ej.»
22. C. H. Procopée, 1804. En galeas i storm. — »Akta dygden, är kristnes hela pligt.»
23. Göran Ekström, 1818. Briggen »Jakobina» från Visby. — »Må välmåga spridas genom lycklig sjöfart åt den idoge medborgaren.»
24. William Teasdale, skeppare från Yarmouth, 1818. Det allseende ögat, en passare och ett vinkelmått, mellan dem bokstafven G. — »May your ancient customs exist till time shall be no more!» (Må edra gamla bruk fortfara tills ingen tid mer är!).
25. L. Lange (rådman), 1821. En lagerkrans.
26. P. H. Grewesmühlen (borgmästare), 1821. »P. H. G.» på en sköld, vid hvilken Vasa-ordens-tecknet hänger, en värja och en Merkurs-staf.
27. Dines Ekengren, 1821. Amfitrite stödd vid ett roder. Der öfver det allseende ögat. — »Styr, o Gud, mitt lefnads-roder — Styrer Du, går allting väl.»
28. A. Molander (magistrats-sekreterare), 1821. En sköld hvilande mot ett altare och prydd med ett vattenpass. Der öfver ses Lyckans stjerna. — »Skeppare-societeten i Visby till åminnelse af A. M., dess notarie i . . . år.» (Årens antal icke ifyldt).
29. E. Franzén, 1825. Galeasen »Elisabet Sofia» i brand under Bornholm.
30. H. Ekelund, 1829. Galeasen »Fred och Lycka.» — »Gud mitt hopp.»
31. M. Ekström, 1829. Galeasen »Fru Anna Kristina» liggande för ankar. — »Lycklig enighet.»
32. N. Kinberg (skepps-ombudsman) 1829. Neptun med sin tre-udd i ena handen och svenska flaggan i den andra, i en af hästar dragen mussla. — »Skeppare-societeten till åminnelse.»

33. R. Ödin, 1831. Hukaregaleasen »Lona Katarina» under segel. — »Mitt enkla bud — Är frukta Gud — Och älska mina bröder.»
34. B. J. Sundahl (skepps-ombudsman), 1831. Briggen »Ulysses» under segel. — »På orolig bölja skeppet ilar — Likt vårt lif till målet fram.»
35. J. F. Flodenberg, 1831. (År 1842 skeppare-ålderman och ombuds-man). Briggen »Konjunkturen» under segel. — »Gör rätt och godt, så har du frid — Bland storm och vågors strid.»
36. G. N. Vahlberg (skepp-ombudsman) 1834. Skonertbriggen »Fredrika» under segel. — »Menniskans lefnad är lik skeppet på hafvet.»
37. J. P. Stare, d. y., 1834. Briggen »L'loyds» under segel. — »I lugnet vaksam, i stormen lugn.»
38. J. N. Vahrgren, 1834. Briggen »Ceres» under segel. — »Följ pligtens bud — Hvad öfrigt är, gör Gud.»
39. A. P. Enbäck, 1834. Briggen »Katarina Kristina» under segel. — »Försynen vårdar den, som anförtror sig åt det brusande hafvet.»
40. A. Winsor, 1836. Ett strandadt skepp med kapade master. —»Presented by Alexander Winsor Late Master of the american ship »Molo», wrecked on Fårön island Okt. 30:th 1836.»
41. G. N. Vahlberg, d. y., 1837. En slup ned-isad. — »Carl Oscar ned-isad mellan Möen och Dornbursch d. 20:e och 21:a Mars 1837.»
42. J. N. Stare, 1837. Skonerten »Amfitrite». — »Hafvets silfverböljor vänner skilja — Ölets guldvåg här förenar dem.»
43. J. Dubbe (skeppsredare), 1839. Handelns och sjöfartens sinnebilder. — »Må handeln och sjöfarten blomstra!» — (Denna skylt är den enda, som är af guld, och hänger vid flaggstången på Välkomstens lock).
44. C. G. Bahr, 1852. Briggen »Ulysses» med refvade segel. — »Med tålamod och undergifvenhet, för refvade segel, när stormvinden så fordrar.»
45. A. Dahlgren (skeppare från Finland), 1853. Svenska och finska flaggorna på kors.
46. Gabriel Herlitz' för tapperhet i ryska kriget erhållna silfvermedalj. — »53 fienteliga fartyg eröfrade d. 9 Juli 1790.»
47. David Herlitz' erhållna silfvermedalj, med å ena sidan konung Gustaf III:s bröstbild, och å den andra följande inskrift: »Till David Herlitz för tapperhet till sjös 1788—1790.»
[48. Af C. G. Bahr: konung Carl XIII:s krönings-medalj.]
49. Skepparen O. Fohlström's af prins Oscar för deltagande i ryska kriget 1788—90 erhållna silfvermedalj med å ena sidan prinsens bröstbild och å andra sidan inskriften: »In sui memoriam».
50. Skepparen E. Hjort's af dito för dito erhållna dito dito.

(Medaljerna 46, 47, 49 och 50, äro skänkta till Välkomsten af medaljörernas arfvingar.)

51. C. G. Bahr (skepps-ombudsman) 1876. Neptun med treudd och flagga, stående i en af 2 hästar dragen mussla. — Å ena sidan: »Skepparesocieteten till åminnelse af C. G. Bahr, 1876». Å andra sidan: »Skeppsgosse 1816, examinerad 1822, skeppare 1826, skepps-ombudsman 1859. »Säll är den, som sina händer — I Guds händer sluter in.» —

Bland dessa många »skyltar» fästa vi isynnerhet uppmärksamheten på den, som år 1818 förärades af engelske skepparen W. Teasdale. Han var såsom gäst inbjuden till nämnda års skepparlag, och blef så öfverraskad af gillets egendomliga lynne och vackra plägseder, att han bad att få lemna sitt bidrag till »Välkomstens» prydnad, och han lät på sin minnesgåfva inrista en önskan, som vi här upprepa:

»*May your ancient customs exist till time shall be no more!*»

En tillfällig, utländsk gäst, en son af det stora land, som drifver den mest blomstrande sjöfart, en undersåte af verldshandelns drottning har sålunda, för mer än ett halft århundrade sedan, om det vackra, fäderne-ärfda skaplynnet, de gammaldags festliga plägsederna hos det lilla Gotlands skeppargille i Visby uttryckt och med sjelfva gilles-pokalen i varaktig inskrift införlifvat aktnings-fulla ord.

Ännu fortlefva gillets plägseder.

Och hvem instämmer icke i den långväga främlingens varmhjertade önskan, att de alltid måtte fortlefva?

Dines Ekengren och Engelsmännen.

»Skeppare-gesellskapet» eller Skeppargillet i Visby med sina privilegier och stadgar, sin »ålderman» och sina »bisittare», sin praktfulla »välkomst-pokal» och sina festliga sedvänjor har gamla och vackra anor.

I förra tider ägde årligen tvenne i stadgarna bestämda sammanträden rum — liksom i hednatiden vikingarnes tvenne stora offerfester —, det ena om våren och det andra vid vinterns början, och dessa åtföljdes af muntra samqväm, som kallades »skepparlag». Men för omkring femtio år sedan beslöts, att blott *ett* årligt sammanträde skulle hållas och alltid den 1:a Mars, när denna dag är helgfri — i annat fall dagen derefter. Då flagga alla fartyg i hamnen, då inmönstra skepparne sina besättningar; kring sjömanshuset och på gatorna vimla glada skaror af sjöfolk, och vid porten till det hus, der skepparlaget hålles, svaja från höga stänger svenska flaggor. Och der inne råder kring »Välkomsten» gammaldags trefnad och glädje. Under glam, sånger och skålar vexlas då mellan hafvets hurtige kämpar än allvarsamma, än lustiga minnen af genomgångna äfventyr.

Och så tillgår det ännu vid denna gotländska skepparehögtid*).

Om vi nu i tankarna skulle göra ett besök i skepparlaget på vintern år 1810 — det firades den gången d. 19:de December — skulle vi se, hur i kretsen af starke, härdade och glade män »Välkomsten» vandrade ur hand i hand med öflig ceremoni och under »Vimpelsångens» muntra toner. Öl var då den enda högtids-drycken, kringlor och skorpor det enda tilltugget. Tobak röktes ur holländska kritpipor. Till ett väl beställdt skepparlag, dervid tvenne skeppare i tur voro värdar och »Wohlthäter», och der tvenne »ungskeppare» biträdde vid värdskapet, åtgingo vanligen tre till fyra tunnor öl, nära ett tusen kringlor och hälften så många skorpor.

Den vackra »Välkomsten» kan ej annat än ådraga sig vår synnerliga uppmärksamhet. Här må kortligen nämnas, att den är en stor pokal af silfver, som, med den på locket stående bilden och flaggstången inberäknade, är vidpass en aln hög, och som, utom de talrika derpå hängande silfvermedaljerna eller »skyltarna», väger nära 200 lod. På dessa

*) I denna uppsats är ett och annat om gillets högtids-bruk, om dess »Välkomst» och om »vimpelsången» för fullständighetens i skildringen och sammanhangets skull meddeladt, ehuru det i näst föregående stycke om Skeppargillet redan är omtaladt.

skyltar äro gifvarnes namn, sinnebilder och tänkespråk inristade: de skramla muntert mot hvarandra, när pokalen är i gång. Den nyss omnämnda bilden på locket föreställer en ung örlogsman i full forntida rustning: i den ena handen håller han en flaggstång med den svenska kronoflaggan, hvars gula kors är utmärkt med stark förgyllning, och i korsets midt är Gotlands vapen graveradt; i den andra handen håller han en oktant — han är således den gotländska seglingskonstens riddare och flaggman.

Vid skepparlaget tillgår det ännu och vanligen så, att den, som till dryckjom vill uppbjuda en annan, fattar pokalen: den uppbjudne aftager nu locket och svänger det i höjden rundt omkring, så att den rörliga silfverflaggan eller »vimpeln» löper klingande omkring flagg-stången. Den uppbjudande dricker under det att de kringstående sjunga vimpelsången, hvarefter locket påsättes, och den, som nyss drack, öfverlemnar till den andre pokalen, men behåller locket, hvarmed han nu i sin ordning och under samma sång »vimplar», medan den andre dricker.

Och många gånger hade redan vid ofvan nämnda års skepparlag »Välkomsten» blifvit tömd och åter påfyld, och glädjen stod högt i taket.

Det var i salen af de glada samspråken ett nästan bedöfvande sus och brus; en frisk bris af fröjd och gamman blåste genom laget; då och då måste dock sorlet tystna för en enstämmig munter sjömans-sång, hvars omqväde utfördes af talrika starka stämmor och ofta beledsagades af stormande skrattsalfvor.

Då steg med ens åldermannen högtidligt fram, fattade i sin ena hand pokalen, slog med sin ordförande-klubba i bordet och äskade tystnad.

»Gillesbröder!» — så yttrade han — »här pläga inga långa tal vankas, och jag skall ej heller nu ro fram med mer än att det langar till att få min mening klar. Enhvar bland oss har under det snart förflutna året, i storm och tjocka, bland brott och bränningar haft mången svår dust att bestå. Så är sjömannens lott. Och här i vår krets sakna vi en och annan trofast kamrat, som redan i hafvets famn funnit sin djupa graf. De, som vårt öga här förgäfves söker, hafva

för alltid tacklat af och blifvit afmönstrade. Frid öfver deras våta grifter! Men bland oss, som ännu icke blifvit lotsade in i den sista hamnen, vet jag ingen, som under året haft ett så ovanligt och vådligt äfventyr som Dines Ekengren eller Dines Dinesen, såsom han ock, på goda skäl, sig nu benämner. Han har tett sig såsom en bra sjöman och såsom en trogen Svensk. Derföre, låtom oss vimpla och sjunga för honom!»

»Rätt taladt, ålderman!» ljöd det från alla håll.

Åldermannen räckte »Välkomsten» till Ekengren, en vid pass tretio-årig, undersätsig, ljuslett skeppare med ett särdeles godt och fryntligt uttryck i sitt runda, friska anlete. Sjelf aftog emellertid åldermannen locket och vimplade dermed, under det att sällskapets friska och starka bas-röster enstämmigt afsjöngo den vanliga vimpelsången, som vid alla skålar är densamma, blott att namnet på den person, som skålen gäller, för tillfället förändras.

»Och hvem skall denna vimpelen ha'
Med lustigt mod?
Jo, den skall broder *Ekengren* ha',
Vår vän så god.
Så luta nu till,
Du käre stallbroder!
Och drick som du vill.
Men drick som en karl
Tre klunkar å rad,
Å raad,
Å raaad,
Så kommer du ej något buller åstad.
Ty utan buller
Och utan bång
Skall denna vimpelen
Ha' sin gång
Till ljusan dag.» —

Ekengren bugade sig, drack sina tre klunkar »å rad», med behöflig and-hemtning mellan hvarje klunk, och tackade sedan med några enkla ord för den ära, som man så oförmodadt och oförtjent bevisat honom.

»Men hur var det egentligen med ditt äfventyr, Dines!» ropade en röst ur hopen.

»Tala om för oss den karlabalek, eller hvad det heter,

hvilken du såsom en karlakarl lekte med Engelsmännen! Jag har hört så olika glunkas derom», inföll en annan.

»Är det sannt», frågade en tredje, »att då John Bull redan lagt vantarna på dig och din skuta, du med goda groggars hjelp fick makt med kapare-packet?»

»Ekengren skall tala om hela historien!» ljöd det nu från alla sidor.

Den ene ungskepparen framsatte en stol, och på den nödgade man Ekengren att sitta ned. Kring honom slöt sig en tät krets af lifvade kamrater. Han blef ganska förlägen, ty han talade ogerna om sig sjelf; han ville derföre stiga upp från stolen och draga sig undan, men styfva armar och starka näfvar höllo honom qvar.

Och han måste deran.

»Nåväl», började han, »eftersom I med all gewalt viljen höra omtalas hvad säkert mången af Er tillräckligt hört förut och hvad enhvar af Er skulle gjort i mitt ställe, så skall jag berätta om mitt bråk med Engelsmännen sistlidna Augusti. Men tacken Er sjelfva, om det blir för mycket långrandigt. Jag hade slirat undan de engelska kryssarne*) och lyckligt kommit till Pillau, der jag lossade min kalk-last. Det gällde nu, att lika lyckligt komma hem igen. Eskelund, som står der borta, vet hvad som nu skedde, ty han var med i samma vefva. Det var fredagen den 17:de Augusti på morgonen, som vi gåfvo oss åstad: fredagar äro, såsom vi alla väl veta, olycksdagar i afseende på afsegling. Vinden var dålig, det var dock ingen tid att förlora. Men — 'hast Du mir gesehen?' Medan Eskelund och jag sökte kryssa oss ut, kom en svår engelsk fregatt spännande platt fördevind och kastade ankar på redden. När Engelsmannen fått sigte på oss, sattes genast en prejbåt i sjön, med tio man, och de nödgade oss med skott på skott att dreja bi. Båtens befälhafvare affordrade oss våra skepps-dokumenter och befalde oss att kryssa upp till fregatten; men som det för

*) Som bekant, hade England 1810 förklarat Sverige krig i följd af vårt lands anslutning till det s. k. kontinentalsystemet, enligt hvilket engelska varor ej fingo mottagas i svenska hamnar. Hela kriget bestod dock deri, att engelska kryssare uppbringade några svenska fartyg. Fred slöts 1812.

motvind var oss kaf omöjligt, lättade fregatten sitt ankare, seglade mot oss och tog begge fartygen under sitt lä, hvarpå en officer med talrikare följe än förra gången skickades i prejbåten att besigtiga våra fartyg. Det var tusan så otrefliga ögonblick. Eskelund's galeas, som hade den lyckan att vara något till åren kommen och byggd endast af fur, föll icke Engelsmännen i smaken och blef genast frigifven. Men min galeas, som var af ek hvar bit och i godt stånd, tycktes dem vara ett godt kap. Jag måste gå ombord på fregatten och fick der af chefen veta, att skutan nu var engelska kronans egendom och att jag skulle få två midshipmän och ett par sjösoldater ombord, hvilka skulle föra henne till engelska flottans station vid Hanö utanför Sölvitsborg. Min nya engelska besättning eller rättare bevakning var väpnad med pistoler, sablar och gevär, och hade sina patronkök fylda med skarpa skott, hvilket de tjenstvilligt och artigt, förstås, i förbigående visade mig. Äfven hade de med sig nödig torrproviant, så att patron Lindström, min hederlige redare, åtminstone slapp att bestå dem gotländsk kost. Nog af, de kommo ombord, togo der befälet, hissade engelsk flagg, och så skildes vi från fregatten. Nu ställdes kursen på blekingska skärgården. Men efter ett dygns kryssning för mycket laber kultie, blef det mer och mer motigt med variabla vindar samt regn och blåst. Vi lågo och dejsade hit och dit. I min arma själ kryssade många tankar. Ej ville jag precist slå ihjel mina fångvaktare: jag och mina fyra man hade dessutom ej andra vapen än spakar och några yxor. På natten till måndagen fingo vi en fnysande storm, så att bottenrefven i seglen måste intagas. Alle man voro på däck, både vi och Engelsmännen. Under tiden stormade genom mitt bröst tanken på hustru och barn, tanken på min redare, i hvars bröd jag varit hela min skeppare-tid och som endast hos min försigtighet hade sitt fartyg assureradt. Men hur hemsk och mörk natten än var, tyckte jag mig dock stundom varsna en skymt af hopp. Jag uppgjorde och jag kasserade den ena befrielse-planen efter den andra. Då inträffade, att jag, när dagen grydde, fick i nord-ost-till-ost sigte på Hoburgens välbekanta udde. Det var, tyckte jag, en helsning från hemmet. Beslutet att återtaga kommandot var fattadt, kosta

hvad det ville. Under nattens strapatser hade den ene midshipmannen och de två soldaterna lagt sina vapen i båten på däcket. Sedan vinden på morgonen plötsligen bedarrat, lät jag i all tysthet uti skansen göra ett slags bord i ordning och dit nedbära ett par buteljer rom, några dricksglas och en liten kittel med vatten. — »Vi ha' haft ett Herrans väder och en svår natt, kamrater!» sade jag till dem på Engelska; »vi äro genomvåta och en styrkedryck kan väl behöfvas. I skansen är en grogg i ordning». — Min list lyckades. De tre Engelsmännen, som voro på däck, hoppade genast ned i skansen, och vips! lades luckan på, jernet fäldes öfver och gjordes fast. Jag hade ej tid, att höra på huru de svuro och bultade der nere. Ty *en* fiende återstod ännu, den andre midshipmannen, som nedgått i kajutan för att stoppa sin morgonpipa, och han hade hos sig både sabel och laddad pistol. Ögonblicken voro dyra. Jag tog ur båten tvenne af Engelsmännens dit lagda pistoler, undersökte dem och fann dem vara laddade; befalde min styrman och bästmatros, som beväpnat sig med hvar sin engelska sabel, att följa med, och så gingo vi burdus ned i kajutan. Der satt Engelsmannen i all sköns ro och höll på att slå eld för att tända sin pipa. Jag höll den ena pistolen i högra handen och hade den andra instucken innanför kavajen, men så att kolfven var fullkomligt synlig. Jag tog på mig en sakramenskad morsk min och yttrade: 'Mister Witzman — så hette han — edra kamrater äro mina fångar', sade jag; 'mitt folk bär, såsom Ni ser, deras vapen. Och om Ni rör Er ur fläcken, så jagar jag, *God dam!* en kula genom er skalle, och vräker Er ut genom kajutfönstret. Lemna mig genast er pistol och er sabel; ty numera är jag, näst Gud, åter skeppare på skutan.'»

Här blef berättaren plötsligt afbruten.

»Bra sagdt och bra gjordt, bror Ekengren!» skallade det rundt omkring honom.

Och Ekengren fortsatte:

»Witzman reste sig förgrymmad, rynkade hop sina röda buskiga ögonbryn och tycktes vilja rusta sig till motstånd. Men när han hörde, hur jag spände hanen på pistolen, och när han såg mina tvenne raske kamrater, Vestphal och Östman, svinga med sina dragna engelska sablar, blef han med

ens mol stilla, lade sin pistol och sabel på bordet och sade, i det han åter började syssla med sin tobakspipa: *'All right. I går — dig,* i dag — *mig,* så går det till här i verlden'.»

»Der Herr Witzman witzet sehr gut» hördes i det glada sorl, som här å nyo afbröt Ekengren's berättelse, rösten af en på Gotland bosatt tysk skeppare.

»Witzman witzar bra, men Ekengren är bäst!» ropade en annan.

»Ekengren är bäst!» ljöd ett muntert eko i den stora salen.

Ekengren nickade till tack med sitt klotrunda, ljushåriga hufvud, och fortsatte:

»Min historia är nu snart klarerad. Jag tog Witzman's vapen i förvar och stufvade in dem, jemte de andra vapnen, på ett säkert ställe. Såsom nämndt är, stormen hade lagt sig och vinden kom från sydkanten. Den engelska flaggan ströks, och den svenska flög under glada hurra-rop upp under gaffelnocken. Alla klutar sattes till, och kursen styrdes på närmaste gotländska hamn. Inom ett par timmar var jag i Burgsvik. Der fanns — sedan 1808, den ryska invasionens år, som I alla veten, — en jägare-postering af Jönköpings regemente, och i närvaro af posteringens chef, underofficeren Lilja, och några jägare öppnades skans-luckan, de trenne Engelsmännen kröpo snopna fram, och tillika med Witzman öfverlemnades de med allt sitt pick och pack i Lilja's vård. Mina skepps-dokumenter fick jag tillbaka. Engelsmännen skickades med krono-skjuts till Visby, och der ifrån i samma månad till svenske öfveramiralen Puke i Carlskrona, för att öfverlemnas till engelske amiralen vid Hanö. Sjelf ingaf jag till landshöfdingen och militärbefälhafvaren, baron Rudolf Cederström om hela händelsen en sannings-enlig berättelse*), deri allt var omständligt relateradt, med undantag dock af mitt martialiska uppträdande i kajutan och grogg-tillställningen i skansen. Dessa omständigheter skulle ju, i fall de möjligen blifvit inrapporterade till Hanö, endast hafva kunnat skada de fyra Engelsmännens militäriska reputation. Som

*) Denna berättelse finnes i Militär-arkivet i Visby och är till sina grunddrag följd i ofvanstående skildring.

pojke har jag i flera år farit med Engelsmän, och tycker i det hela om det folket. Och de fyra, som jag fått ombord, hade under hela resan varit mycket höfliga, och i min berättelse ansåg jag mig derföre mot så hyggliga fiender kunna visa mig såsom . . .» (här antog Ekengren en skämtsam uppsyn och strök sig om den trinda hakan) . . . »'såsom *a very gentleman*'.—Och nu omsider är die Geschichte am Ende, såsom Tysken säger.»

Från alla håll hördes bifalls-yttringar öfver Ekengren's raska bragd. Åter sattes »Välkomsten» i gång, och när de sjungande frågade:

»Hvem skall denna vimpelen ha'
Med lustigt mod?»

var det naturligtvis först Dines Ekengren, åt hvilken den klingande och skramlande silfverpokalen blef framräckt. Och sedan gick den laget rundt under högstämd glädje, men »utan buller och utan bång», och om än icke »till ljusan dag», så åtminstone till ljusnande morgon.

Några ord om kapten Ekengren må här tilläggas.

För att under sina redan på hösten 1810 fortsatta resor undgå möjliga efterspaningar från Engelsmännens sida, lät Ekengren i Sjömanshusets journaler och i sina skepps-dokumenter kalla sig Dines Dinesen, hvilket namn han bar tills freden med England blef sluten, och på hans råd lät redaren omtackla galeasen »Petter Niklas» till skonert, och förändrade namnet till »Fem syskon». På samma gång fick skutan på akterspegel och sidor en alldeles ny »skildring».

Ekengren var, såsom bland annat ofvanstående händelse visar, en rask och oförfärad man. Han hade visserligen fått en obetydlig skolbildning, men han var pröfvad i lifvets skola, var i sitt kall duglig och tillförlitlig, var sjöman i hvar endaste led. Mot sin familj och sina vänner var han öm och trofast. Han var son till en sjöman i Visby och bland tolf syskon yngsta barnet. Några dagar före Dines' födelse drunknade fadern, år 1778, under fiske en stormig dag utanför Norderstrand vid nämnda stad. Oaktadt hafvet kräft faderns lif, egnade sig dock Dines åt samma yrke och slöt, liksom fadern,

sitt lif i vågorna, år 1824. I ett lyckligt äktenskap hade han sex barn.

Många vedermödor. äfventyr och lifs-faror, vanliga i sjömannens vexlande lif, hade kommit äfven på Ekengren's lott. Utom det ofvan nämnda äfventyret må ett par kortligen antydas. Omkring år 1814, sent en höst, räddade han i vild storm och med fara för eget lif besättningen å ett fartyg, som strandat vid Visby, hembars utmattad, genomvåt och förfrusen, och måste sedan, för flera veckor, intaga sjuksängen. — År 1823, mellan jul och nyår, hemkom Ekengren till Kathammarsvik, hans vanliga vinter-hamn, sedan han under otroliga ansträngningar bråkat sig fram genom den långs kusten samlade drif-isen.

Ett par år förut, år 1821, förärade Ekengren, enligt öflig skeppare-sed, sin skylt eller minnes-plåt till gillets festpokal, och der hänger den ännu i dag till hågkomst af en visserligen obemärkt, men modig, rådig och redlig man. Den lilla silfver-medaljen bär gifvarens namn och gåfvans årtal: den graverade bilden föreställer Amfitrite, Neptun's gemål, stödd vid ett roder, och öfver henne synes »det allseende ögat». Inskriften är:

»Styr, o Gud, mitt lefnads-roder!
Styrer Du, går allting väl.» —

Om Ekengren's sista äfventyr och död skola vi berätta i nästa kapitel.

Dines Ekengren's död.

1.

För familjen Ekengren i Visby kom julen år 1823 dyster och sorgefull. Han, som var husets stöd, den ömsinte och glade maken och fadern, var sedan en hel månad väntad hem från årets sista resa. Dag efter dag, vecka efter

vecka förgick. Alla de öfrige gotländske östersjö-fararne voro länge sedan hemma hos de sina: endast Ekengren hördes icke af.

Redan hviskades det man och man emellan, att den raske skepparen vore förgången. Vintern hade börjat tidigt och strängt; utanför öns östra kust hade is varit synlig och vilda stormar hade rasat. Och i Ekengren's hem greto hustru och barn. De försök, som vänner och grannar gjorde, att hos dem upplifva hoppet, voro fruktlösa.

En af de närmaste grannarne, sjökapten Elias Klintberg, rördes djupt af familjens bedröfvelse. Tredjedagen jul gick han till en af stadens prester, biskops-adjunkten Carl Eneqvist*), och bad denne att snart besöka och med religionens tröst styrka den nu förtviflade hustrun och hennes barn. Den hjertegode prestmannen ansåg för en embets-pligt att fullgöra detta uppdrag, och på eftermiddagen samma dag infann han sig hos Ekengren's.

När han inträdt i hvardags-stugan, der fru Ekengren med sina sex barn befann sig, gaf modern till ett anskri af smärta och föll i krampaktig gråt. Barnen skockade sig tätt omkring henne, och de yngste bland dem dolde snyftande sina ansigten i hennes sköte. Alla ansågo de prestens ankomst såsom det länge fruktade förfärliga dödsbudet.

»Jag vet, jag vet, hvad magistern har att förkunna!» utropade modern. »Ekengren är död! Han kommer aldrig mera till mig och till sina små!»

Prestmannen försäkrade så eftertryckligt han kunde, att han alls icke hade något dödsbud att frambära. Men han hade hört talas om deras bedröfliga aningar, och endast derför hade han, såsom gammal vän i huset, kommit dit. Han uppmanade dem, att vara vid godt mod: ännu vore ej hoppet ute; när bedröfvelsen vore som störst, kommer ju Herren med sin tröst. Och andra fridens och förhoppningens ord talade han ur sitt varma hjerta.

Men det var omöjligt att öfvertyga modern. Hon förklarade, att han med sina tröstegrunder endast ville förbereda

*) Död såsom prost och kyrkoherde i Källunge 1878.

henne på det värsta. Han kunde så gerna säga sitt ärende rent ut, ty hon hade redan länge varit beredd på sitt öde.

I flera timmar satt presten qvar bland de sörjande, upprepande gång på gång sin försäkran, att han ingenting visste om orsaken, hvarför Ekengren nu dröjde så länge.

Väl hade han hört, att senhösten varit ovanligt stormig, men han hoppades, att Ekengren, som genom sin djerfhet och rådighet alltid slagit sig lyckligt fram genom stormar och faror, snart, med Guds hjelp, skulle vara åter.

Men de trodde honom icke. Aningen om en kommande döds-post hade för länge rufvat öfver deras hjertan.

2.

Ett par dagar derefter, sent en afton, ilade under munter bjellerklang en släde fram på Strandgatan och stannade utanför Ekengren'ska huset. Ett starkt hund-skall ljöd i förstugan och tunga steg hördes i trappan.

Modern och barnen foro till liksom samtidigt träffade af en elektrisk stöt.

»Det är Flink, som skäller, det är far, som kommer!» ropade de med en mun.

Dörren slogs upp. Ekengren och hans pudel rusade in. Äfven nu hördes ett anskri, men det var denna gång af öfverväldigande fröjd. Lika häftig som plötslig var omkastningen från sorg till glädje.

»Lefver du, Dines, lefver du verkligen?» ropade hustrun, som knappast kunde tro sina ögon. »Och vi, som trodde dig vara förlorad — vi, som dag och natt i långa veckor begråtit dig! Men du lefver, Gud vare evinnerligt lofvad!»

»Ja, Han vare lofvad, att jag åter är midt ibland de mina! Men illa åtgångna äro både jag och mitt folk», sade Ekengren, under det han kastade res-kläderna af sig, och med stränga ord tillrättavisade Flink, som med vilda språng flög upp på det ena barnet efter det andra och i sin glädje höll på att slå omkull dem allesamman.

Sedan Ekengren med kraftiga famntag helsat hustru och barn, och midt i rummet stält en koffert, som skjutsbonden burit in, berättade han, huru han på åter-resan först för

storm och motvind flera gånger måst länsa tillbaka ned åt tyska vallen; huru han derefter lyckats kryssa sig upp under Gotland, men der råkat ut för snöbyar och drif-is, men slutligen genom isen lyckats arbeta sig in till Kathammarsvik, på öns östra kust, der hans fartyg nu låg välbehållet på sin gamla vinter-plats.

»Har pappa frusit mycket?» frågade en af de yngsta flickorna, som smekande klängt sig upp på faderns knä.

»Jag höll på, du min stumpa lilla! att rent af frysa fingerstumparna af mig», svarade han. »Men nu, nu skolen I värma upp mig. Här är mig godt att vara, här är jag väl förtöjd. Men, för tusan, jag glömmer bort min redare. Jag måste på en stund skynda till honom för att nämna, att hans fartyg är i godt behåll. Han har väl också varit orolig, kan jag tänka. Laga, hustru, att skjutsbonden får något varmt i skrofvet, och I, barnungar, hållen vakt om kofferten, ty der finns ett och annat för er räkning, hvilket hade bort komma fram till jul-afton, och hvilket jag med er hjelp vid min återkomst skall plocka fram, innan vi i natt gå till kojs.» —

Så slöt det gamla året och det nya året började i denna familje-krets med obeskriflig fröjd och gamman. Hur det nya året sedan slöt, skola vi nu förtälja.

3.

Det var i November 1824. Den 25:e i näst föregående månad hade kapten Ekengren, som då för samme redare förde galeasen »Fru Margareta», utklarerat till sin sjunde Östersjö-resa, efter hvilken han för det året skulle lägga upp.

Rysliga stormar rasade äfven denna höst.

De gotländske skepparne återvände dock lyckligen, den ene efter den andre. Blott Ekengren dröjde. Och liksom förra året började dofva rykten gå om orsaken till hans uteblifvande.

Samme prestman, om hvilken vi förut talat, mötte en dag i slutet af November ute i staden Ekengren's äldsta dotter, som yttrade sin förundran, att magister Eneqvist icke på så lång tid besökt hennes hem. Han svarade, att han ännu lifligt

påminde sig, hur sorgligt hans besök hade varit året förut ungefär vid samma tid och under samma omständigheter, och han ansåg sig derföre böra undvika, att onödigt oroa modern. Men dottern förklarade, att hennes mor denna gång icke vore det minsta orolig, och dess utom skulle hon förbereda modern på hans besök, hvadan också han lofvade att komma redan påföljande dags eftermiddag.

Men just dagen derpå ankom med posten omständlig och tillförlitlig underrättelse till redaren för »Fru Margareta», att vraket af ett kantradt fartyg den 3:e November drifvit i land vid Jasmund på Rügen, och att man af saker och papper der ombord visste, att det var galeasen »Fru Margareta», kapten Ekengren, från Gotland. Ingen af folket ombord var räddad.

Ekengren med sina fem man hade i hafvets djup funnit den sista hamnen!

Redaren sände det ankomna brefvet till magister Eneqvist och bad denne, att på lämpligt sätt meddela enkan det dystra budskapet.

Prestmannen blef utomordentligt bestört och bedröfvad. Han tänkte på sitt löfte, att just denna dag hos fru Ekengren aflägga ett vanligt och gladt besök, och nu skulle det blifva hans lott, att i stället komma med det hemska dödsbudet.

Med allvarsamma tankar gaf sig presten åstad.

När han inträdt i Ekengren'ska hvardags-stugan gick frun honom till mötes leende och glad.

»Välkommen!» sade hon. »Nu blir jag icke alls rädd och uppskrämd vid er ankomst, såsom jag blef i fjor. Ni kan ej tro, huru jag då hade vaggat mig in i sorgetankar. Men helbregda kom Dines hem, då såsom alltid, och han kommer snart äfven nu, ty han har lyckan med sig.»

Der stod hustrun glad, trygg och lycklig i sin okunnighet — och midt emot henne prestmannen, full af sorg och medlidande, bärande i sitt hjerta de dystra ord, som hans darrande läppar ännu vägrade att uttala.

Men mer och mer sökte han fatta mod. Han yttrade, att det dock denna höst varit vida större anledning till fruktan, alldenstund det hade rasat våldsammare och långvarigare stor-

mar än förlidet år, och att lifvet på hafvet alltid vore en kamp med faran och döden.

Men fru Ekengren ville ej förstå andemeningen i prestens ord. Hon upprepade så lifligt sin förtröstan att Gud i år, liksom förut, skulle hjelpa Dines hem trots både storm och is.

När presten såg, hur fullkomligt lugn fru Ekengren var, blef han alltmer orolig, huru han skulle kunna fullgöra sitt uppdrag.

Han gaf sig emellertid i samtal med de äldre döttrarna och frågade, hvad det var som de sydde så ifrigt.

De svarade glädtigt, att det var ett dussin ylle-skjortor, som skulle blifva julklapp till far, och att de hade mycket brådtom att få dem färdiga före hans hemkomst.

En af de mindre flickorna smög sig nu intill modern och frågade med en röst, i hvilken ett barns oskuldsfulla sjelfbelåtenhet röjde sig:

»Vill inte mamma också omtala för magistern hvad jag gör till julklapp åt pappa?»

Och modern berättade nu småleende, att flickan, som förlidet år hört fadern omtala, hur han då på vintern slitit ondt och frusit om händerna, höll på att sticka ett par ylle-vantar till honom.

»Det är ett barnsligt infall», tillade modern, »jag tror aldrig, att han bryr sig om att begagna dem, men meningen är så god, och, liksom vi alla, håller hon så grufligt af honom: vi vilja allesamman, hvar på sitt vis, fägna honom på julafton.»

När presten, hvars själ hela tiden varit djupt upprörd, hörde dessa innerliga uttryck af trofast tillgifvenhet, dessa varma förhoppningar om återseendets glädje, hvilka dock aldrig här på jorden skulle uppfyllas, brusto ett par tårar fram ur hans ögon.

Fru Ekengren, som märkte detta, frågade lifligt:

»Min Gud, hvad fattas magistern? Jag tror han gråter?»

Han fattade nu enkans hand mellan sina båda händer, och såg på henne så stadigt och hjert-innerligt. Med de mildaste, varmaste ord inledde han sitt budskap — men ändock var slaget förkrossande. Olyckan var så oväntad — personen, hvars frånfälle han förkunnade, var så älskad.

Vi vilja ej försöka att skildra den smärta och jemmer, som med ens bröt ut i den nyss så lyckliga, så förhoppningsfulla kretsen.

Men presten tog Bibeln från dess hedersplats, der den låg på byrån bland vackra snäckor och koraller, minnen från familjefaderns ungdoms-tid och hemförda från långt aflägsna länder.

Och han läste om Honom, som är de faderlöses fader och som värnar enkans rätt; han läste om den hugsvalelse, som är lofvad alla dem, som äro trofaste i bön och åkallan.

Och vidare läste han om vanskligheten af jordens glädje, om den sorg, som är efter Guds sinne, om kärleken, som är starkare än döden, om lifvets land, vårt rätta fädernesland, som öppnar sig bort om grafvens port, om odödlighetens visshet, om återseendets hopp.....

Och Guds ord var här, såsom alltid, underbarligen ljuft och mäktigt.

Ingen förtviflan, inga klago-rop hördes mer i sorgehuset. Men stilla och länge flöto saknadens tårar, och med tack och välsignelse firade enka och barn den hädangångnes minne.

Kungs-stugan i Visby, Carl (den 10:e) Gustaf och Sven Orre.

Vid en af de gränder, som i Visby förena Stora torget med Sankt-Hans-gatan, låg helt nyligen en sträcka af sammanbyggda hus, hvilka till ålder och skaplynne voro mycket olika. Den vestliga delen af denna hus-sträcka bestod af en, troligen sexhundra-årig, hanseatisk byggnad med grofva murar, hvälfda våningar och utåt nämnda gata hög

och smal, upptill trappformig gafvel. Den östra delen, inåt gården, utgjordes af ett tvåvånings korsverks-hus, troligtvis från 1600-talet och med den tidens säregna inredning. Mellan detta hus och den nära stående ruinen af Sankt Lars' kyrka, och alldeles intill denna, var mot norr en tredje byggnad uppförd, hvilken på sednare tider begagnades till färgeri.

En höstnatt år 1875 uppstod i detta färgeri en eldsvåda, som med våldsam fart utbredde sig till och ödelade de andra, dermed sammanhängande byggnaderna. Att en del af kyrk-ruinens södra sida och dess vackraste portal efter färgerihusets förstöring ej mer stodo undanskymda, blef visserligen en antiqvarisk vinst af eldens härjning; men rysligt hemsk blef denna härjning derigenom, att en ung moder och hennes trenne barn dervid blefvo under sömnen förqväfda och innebrända. Och den nyss antydda antiqvariska vinsten blef i någon mån förminskad derigenom, att ett af de för den forna hansestadens byggnads-stil egendomliga trappgafvel-husen och att tillika med korsverks-byggnaden ett der befintligt rum, hvarest en af Sveriges ypperste furstar en gång haft sin bostad, på samma gång blefvo förstörda.

I sist nämnda rum, beläget i det antydda korsverks-huset en trappa upp och med ett par kamrar vid sidan, bodde år 1652 arfprinsen Carl Gustaf under sitt besök i Visby, dit han från sitt då varande residens, Borgholms slott på Öland, kommit för att dels bese den stad, det slott och det landskap, hvarmed hans fränka, drottning Christina, den 2 Juni samma år hade »förbättrat» (såsom det hette i den tidens officiella språk) de till hans underhåll anslagna förläningarna, och dels för att jaga på den härtill med sina holmar och myrtrakter särdeles inbjudande ön. Troligen hade han funnit de storartade salarna i Visborgs förfallna slott alltför ödsliga, och hellre valt sig en treflig, fast anspråkslös bostad i ett enskildt hus. Efter den tiden och till minne af den högtförnäme hyresgästen, som ett par år sednare mottog Sveriges krona, blef rummet kalladt än »Hög-stugan», än »Kungs-stugan». Om dess beskaffenhet vet man numera endast, att de tvenne små, qvadratiska fönstren hade synnerligen prydligt snidade sido- och mellan-poster, och troligt är att bland deras små bly-omfattade rutor midtel-rutorna, såsom då på Gotland

var brukligt, varit målade med inbrända färger. Lika antagligt är ock, att rummet haft i taket synliga, med bibelspråk och blomster-rankor, enligt tidens sed, utsirade bjelkar. Under tidernas lopp många gånger reparerad och omändrad, hade slutligen »Kungs-stugan», när den förstördes af lågorna, förlorat hvarje drag af det skaplynne, som utmärkte 1600-talets borgerliga byggnads-sätt.

Efter återkomsten från en längre jagt-resa, på hvilken tullnären i Visby, Sven Orre, som var en ifrig jägare och ypperlig skytt, varit följaktig, befann sig prinsen en höstafton nämnda år 1652, i nyss beskrifna bostad, omgifven af stadens förnämste män, hvilka han inbjudit, samt af Sven Orre, som blifvit hans dagliga sällskap. Der sågos landshöfdingen, friherre Axel Sparre, superintendenten (eller biskopen) Hans Nilsson Strelow och borgmästaren Hans Olssen.

Den liflige, kunskaps-rike fursten var vid språksammaste lynne. Han hade så många iakttagelser att meddela, så många frågor att göra. Snart var samtalet i full gång. Och sedan de talat vidt och bredt om hvarjehanda, både civila och militäriska ämnen, vände sig prinsen till en hvar af sina gäster.

»Det är ett framtids-rikt land, käre Axel!» yttrade han till landshöfdingen, »öfver hvilket du är satt till fader och förstyre; det *abonderar* på skön och fet åkerjord, och kan genom myrarnas utdikning få tusendetals tunnland mera deraf; det är rikt på ängs-mark, skog, fiskerier och på allt, som menniskan till sin nytta synes hafva af nöden. Men näringar och handel äro i ett mäkta *konfust* skick. Landet måste *excoleras*, och först och främst måste du med all åhåga sörja för, att vattnet ur de många myrarna blir aftappadt. Du skall lära bönderna att gräfva diken. Jag har sjelf på Öland börjat med utdikningar, och med största *avantage*. Visserligen blir här genom myrarnas förminskning, beckasinsjagten *perturberad* och försämrad, samt jagtens område och jägarens glädje inskränkt, men jordbruket skall taga ofantlig *favör*, och jordbruket är och blir dock »*robur regni*» (rikets styrka). Öland *producerar* mera säd och lider mindre af oår och missväxt än Gotland, som dock är mycket större. Så får det icke *continuera*. Låt se, att du derom varder

dragandes försorg. Mig skall det blifva kärt, att *recompensera* din trohet och flit.»

»Jag har sett med *indignation*», sade han till borgmästaren, »att man länge sedan börjat barlast-fylla en del af Visby' hamn, och att man fortsätter dermed än i dag. Det der måste *détourneras* och förhindras, käre Hans Olssen! Om borgerskapet här i staden *inconsiderate* och utan allt förstånd ämnar förstöra sin rymliga hamn, så har jag för *intention*, att *fundera* en stad vid Slite, hvars hamn har en *magnifique situation* och *étendue* — en hamn, som Gud der såsom ett underverk af naturen lagt hafver, och som, när Enholmen blir *fortificerad*, varder för fienden oåtkomlig. Men kom ihåg, att jag icke vill *dérivera* och draga *commercen* från eder stad, så framt I icke förstören den sjelfve. Visby har varit i stort *flor* och bör ännu kunna komma att *florera*, men derför är en god hamn alltjemnt ett vilkor — ett *conditio sine qua non*. Och allt, som är stadens högnödiga tarf, skall jag Eder med gunstig *affection concedera*, unna och bevilja.»

Nu vände sig prinsen till superintendenten Strelow, bekant för »Guthilandiske Cronica», som han på Danska författat, medan ön ännu var under dansk styrelse, och som han med de mest underdåniga ord dedicerat till konung Kristian den 4:e. Prinsens lifliga, blåa ögon antogo nu ett misslynt uttryck: han skakade sitt vackra hufvud, hvarifrån det mörka håret i rika lockar böljade ned öfver axlarna.

»Min vördige herr Hans Strelow», sade han till den ålderstigne, gråhårige prelaten, »jag har under min resa då och då *studerat* er krönika. Utan många *ambages* och omsvep, allvarligen men *humaniter*, vill jag säga Er, hur jag derom *judicerar*. Boken måste i grund *retoucheras*. Sätt öfver den på ren och ärlig Svenska, sedan ni *exstirperat* alla edra *phantasier, hypotheser* och *konjecturer* om blodsförvandtskapen mellan Gutarne och Jutarne. Der läses på ett ställe, vill jag minnas, följande *kuriosa* ord: "Guthilands folk berömmer sig af att vara kommet af den bästa blomma, den ädlaste och yppersta slägt i ganske Danmark." — Sannerligen, Gutarne hafva lika litet sin *extraktion* från Jutar och Danskar, som grefvarne af Pfalz-Zweibrücken från de mosko-

vitiske bojarer. Jag har försport, att de fleste af öns *pastores* ännu predika på Danska, och att många sända sina söner till universitetet i Köpenhamn. Detta måste fuller *blameras:* det synes mig nästan *suspect.* Det skall blifva slut på allt det der, på allt jute-snack och på alla danska *inclinationer.*»

Här afbröt sig prinsen för ett ögonblick.

»Men jag glömmer», fortfor han, »hvarför jag *inviterat* Er att komma hit. Dels vill jag genom Er få min tack framburen till Gotlands folk för all den artighet och hurtighet, som de mig betygat, dels, och *particulariter,* vill jag i eder *présence* afbörda mig en tacksamhets-skuld. När du, friherre Axel, åt mig bestälde denne Sven Orre till ledsagare på min resa inom ön, gaf du mig en jagtkamrat, som jag lärt att älska och *estimera.* Han skjuter som en hel karl, och han känner hvarje vrå, der villebråd finnes såväl på Gotland som på dess *pertinentier,* på alla dess holmar och skär. Dertill är han munter och belefvad. På ett af Stora Karls-öns branta stalp, der jag i min ifver under tord-jagten slintat och var nära der an att störta i hafvets bråddjup, gaf han mig ett handtag, som jag aldrig skall glömma. Om han ej hade funnits der, och om han ej varit en så *resolverad* och hållfast man, stode jag kanske ej nu i eder krets.»

Till den vid dörren uppvaktande kammartjenaren gaf prinsen ett tecken. Denne skyndade ut och återkom snart med en stor förgyld silfverbricka, hvarpå stodo fyra stora så kallade fljötglas, fylda med kostligt vin, och midt i glasens ring stod en prydlig flaska af förgyldt silfver, hvars afskrufvade lock låg der bredvid.

»Fatten, gode herrar, edra pokaler! Vi skola dricka Sven Orre's skål.»

Fursten sjelf och de trenne embetsmännen fattade glasen. Sven Orre höll sig afsides. Han var öfverraskad och förlägen.

»Vill ej Sven Orre svara på den skål, som hans hjertligt *affectionerade* jagtkamrat har föreslagit?»

»Ers höghet!» svarade Orre ödmjukt, »det var endast fyra glas, och intet åt mig.»

»Finnes det intet åt dig?» inföll Carl Gustaf småleende. »Ser du icke hvad som står qvar på brickan? Vi andra

dricka ur kristall, men du skall dricka ur silfver. Tag du jagtflaskan! Du känner nog till den, ty vi hafva ofta tillsammans under våra strapatser *récréerat* oss med dess innehåll. Tag ut bägaren, du vet hvar den sitter i flaskans hals, och fyll den med hvad som finnes i flaskans djup. Det är drufvo-must af den *nobla* sort, som *Vater Rhein* består. Och behåll sedan både flaska och bägare *'zum Andenken von mir'*».

Och när Sven Orre omsider fått sin bägare fyld, fortfor prinsen:

»Nu dricker jag samt desse herrar och män med uppriktig *estime* din skål, hedervärde Sven Orre! Lefve du lyckligt och länge, och måtte detta dryckes-kärl ofta skänka dig *récréation* och glädje! Och härtill lägger jag denna önskan: måtte efter dig dina söner, hvilka, såsom jag *présumerar* och hoppas, skola bräs på dig, och efter dem många raska gotländske jägare, trogne mot fosterland och öfverhet, samt *animerade* för en ädel jagts *superba* och manliga idrott, ofta njuta en styrkedryck ur denna bägare! Blifve detta *souvenir* af mig, denna Sven Orre's jagtflaska i alla tider en gotländsk jägare-klenod!»

Sven Orre och hans slägt hafva längesedan gått hädan. Men jagtflaskan finnes ännu qvar, och Carl Gustaf's önskan har gått i fullbordan. Ty för några och fyratio år sedan blef det ursprungligen furstliga dryckes-kärlet af landshöfdingen M. S. v. Hohenhausen i förening med några för fosterländska minnen varmhjertade medborgare inköpt och förärадt till »Gotlands skarpskytte- och jägare-gille». Och på dess högtids-dag är det, efter slutad skyttetäflan, den främste segervinnarens ärofulla rätt, att icke blott föreslå skålen för konung och fosterland, utan ock att få dricka den ur Carl Gustaf's silfverbägare.

Porträttet och bröstnålen.

Ett minne från Qvarnbacken vid Slitehamn.

En större engelsk ångare, stadd på väg till Petersburg, inkom en sommarmorgon, något år mot slutet af 1830-talet, till Slitehamn, för att der förstärka sitt kolförråd. Fram på dagen gingo några af de resande i land, för att på närmare håll betrakta denna plats, vid hvilken stora frihamns-planer en tid voro fästade, och hvilken dessutom för sin lämplighet till örlogs-hamn äfven utomlands var vidt omtalad.

Bland dessa resande var en högrest medel-ålders man med mycket uttrycks-fulla anletsdrag, med lifliga och skarpa ögon, stora mustascher och långt pipskägg, och med en för öfrigt fullkomligt militärisk hållning. Hans ansigte var starkt solbrändt, och tvifvels-utan var han en sydländning — åtminstone måste han i de varma länderna hafva tillbragt många år af sitt lif. I ena handen bar han en anteckningsbok; i den andra en stor ljus parasol, hvilken tillika tjenstgjorde såsom vandrings-staf. De, som sågo honom, gissade, att den utländske mannen var antingen en kunskapande militär, en målare eller en vitter turist.

Ensam begaf han sig upp från hamnen, och skådade öfver allt omkring sig med blickar, som tycktes vara vana att göra snabba iakttagelser. Han vandrade fram längs den, nära hamnen belägna Eneqvist'ska parken, hvars gamla, väldiga och vackra silfverpopplar för ett ögonblick ådrogo sig hans uppmärksamhet. Snart skyndade han upp till den söder om hamnbryggan belägna Qvarnbacken, der på en hög stång den svenska flaggan svajade gladt för den friska vinden från hafvet.

Der uppe har man en fri och vidsträckt utsigt af den

breda Slite-viken, hvilken, skyddad mot hafvet af några öar och holmar, sträcker sig mer än en half mil in i landet. Den har låga, barrskogs-klädda stränder, på hvilka här och der framskymtar än en odlad bygd, och än ett kalkbruk med sina af kalkdammet hvita lador samt en lastbrygga med der utanför förankrade fartyg.

Slite är, såsom bekant, en af Östersjöns yppersta hamnar. Genom trenne sund, af hvilka det mellersta har ej mindre än tretio fots djup, kan med de flesta vindar seglaren dit inlöpa, och han ligger der trygg för alla vindar. I sitt inre kan denna hamn rymma hela flottor af stora handelsfartyg och på den mycket rymliga och djupa redden talrika örlogs-skepp af de största dimensioner.

Utsigten från Qvarnbacken begränsas till någon del emot hafvet, d. v. s. i öster och söder, såsom vi redan antydt, af några öar och holmar. Bland dessa må nämnas Enholmen, der en gång fästningen Carlssvärd, uppkallad efter Carl den 10:e Gustaf och ett minne från den tid (1652—1654), då han såsom arfprins hade Gotland i förläning, stjernformigt utbredde sina fem bastioner. På 1850-talet erhöll denna holme ett nytt befästnings-verk med tretio kanoner. — Mellan öarna framglittrar det i egentligaste mening öppna hafvet, ty inga skär och klippor hota här seglaren. I söder följer blicken den gotländska kusten med dess många små bugter och uddar ända ned mot Östergarnsholm, som med sitt hvita fyrtorn kan skönjas i mycket klart väder. I vester ser man insjön Boge-vik, som genom »Sju strömmar» (små kanaler, öfver hvilka lands-vägen långs hafs-kusten går fram) har förbindelse med hafvet, och vid stranden af nämnda insjö synes Boge' kyrka. Och mot norr, i närheten af Qvarnbacken, utbreder sig den trefliga köpingen med dess långa husrader, ordnade vid tvenne gator. Bakom köpingen ligger det höga, vildt romantiska »Sol-klint», samt ett litet stycke längre bort de pittoreska grupperna af vidunderliga s. k. stenjättar (»raukar») bortom Länna' gård.

Detta vidsträckta panorama: den stora hamnen, der ångare och segelfartyg lågo till ankars, och der lots- och segelbåtar samt emellanåt större seglare ilade ut eller in; de många öarna och sunden, de bland skogsdungar och klippor spridda

bygderna — allt detta gjorde, churu icke naturskönt i högre mening, ett lifligt intryck på den främling, som vi ofvan nämnt. Han valde sig plats och satte sig ned för att i sin minnesbok öfverflytta någon del af den stora taflan, då en tillfällighet inträffade, som störde hans arbete.

På den soliga backen lekte då, såsom vanligt, en skara af barn, dels från de på backens ena sida belägna lots-stugorna, dels från husen i köpingen. De sprungo i allt närmare kretsar omkring den brune främligen, som satt der med sin ritbok framför sig. På Gotland — liksom i Italien och annorstädes — blir en målare, som under sin gula solskärm satt sig ned på en gata eller annan öppen plats, alltid föremål för mycken beundran, och snart är han omringad af nyfikna, i synnerhet yngre åskådare och åskådarinnor.

Bland barnen, som samlat sig kring vår målare här på Qvarnbacken, var ett par tvillingsystrar, döttrar till platsens förnämste köpman. Vi vilja kalla dem Emma och Laura E. Det var älskliga barn, båda två; men i synnerhet den förras hela företeelse var i hög grad anslående. Sällan har Nordens blonda fägring visat sig renare, blidare, hjertligare än hos henne. De stora, lugna, klart blåa ögonen; de mjuka lockarna, ljusgula, som af finspunnet guld, och fladdrande kring det friska, sköna anletet; gestaltens lätthet och finhet — allt var så förunderligt mildt och ljust och fagert, att man icke skulle ha' kunnat tänka sig en liten elfva-drottning mer intagande än detta barn.

När målaren fick se henne, blef han öfverraskad och upphörde med sin teckning. Han betraktade henne länge, och vinkade henne till sig; men hon drog sig blygt rodnande tillbaka. Han ställde till henne vänliga ord på ett mycket smekande, för henne obekant tungomål; men hon tordes icke nalkas. Då steg han upp, gick rakt emot henne, fattade hennes hand, klappade det lilla lockiga hufvudet, och visade henne de brokiga taflor, han hade i sin bok. Med ord och tecken gaf han tillkänna, att han ville teckna af henne; och sökte förmå henne att sätta sig på marken. Efter mycket motstånd lydde hon slutligen. Hon satt der så stilla och lende, men vände då och då sina stora ögon mot lek-kamraterna. Främlingen framtog en liten låda med kulörta krit-

färger, och började teckna hennes porträtt, och tecknade med lust och gamman. Man hade kunnat se, att han icke var någon nybegynnare i konsten.

Alla de andra barnen bildade, tysta och undrande, en ring kring målaren och hans modell.

Snart var arbetet färdigt. Den lilla blondinens bild smålog så godt från det ljusgråa bladet. Han visade porträttet såväl för flickan sjelf som för hennes lek-systrar: de hoppade och skrattade af förtjusning, och tyckte att det var Emma upp i dagen.

I detsamma ljöd en uppbrotts-signal från den engelska ångbåten. Målaren stoppade in sina rit-saker, tryckte en kyss på den lilla flickans panna, och tog ur sitt kräs en bröstnål, hvarmed han hopfäste hennes halsduk, under det han yttrade några ord, som troligen betydde, att hon skulle behålla nålen såsom ett minne af honom.

Derpå vinkade han vänligt med handen, och ilade med raska steg utför backen ned till hamnen.

De båda systrarna sprungo med andan i halsen till föräldrahuset, omtalade i kapp hvad som hade händt, och Emma visade bröstnålen, som hon fått.

Den var af guld, utmärkt väl arbetad och snart sagdt ett litet konst-stycke: den förestälde hufvudet af en jagthund med en morkulla i munnen. På baksidan var ingraveradt:

H. V.

Fadern blef nyfiken, tog Emma vid handen och gick ned till bryggan, der ångfartygets båt låg färdig att lägga ut. Emma utvisade för sin far den redan i båten sittande målaren. Till den engelske styrmannen, som af Emmas fader köpt stenkol, och som nu kom för att taga afsked, ställde fadern en hviskande fråga, hvem mannen med de stora mustacherna och med rit-boken vore, och fick till svar, att det var en fransysk målare vid namn *Horace Vernet*.

Slite-köpmannen, som var en bildad man med ett särdeles varmt och lifligt lynne, lyfte nästan omedvetet på hatten: det var en tyst salut för ett stort namn, hvilket icke för honom var obekant. Han hade ju hemma på sin förmaks-vägg en litografi af Vernet's bekanta »Mazeppa, bun-

den på ryggen af en vild häst, som förföljes af vargar». Hans öga följde länge den berömde konstnären, under det att båten med raska årslag aflägsnade sig från bryggan.

Hur lycklig skulle ej Emma's fader ha' varit, om han hade fått se och välkomna den franske målaren i sitt hus, hvars angenäma, oförställda, gammaldags gästfrihet med rätta var vidt beprisad. —

Målaren på Qvarnbacken var alltså ingen annan än den redan då verldsbekante, mångsidige, för sin utomordentliga skaparkraft prisade konstnären, som — bland mycket annat — på härliga taflor hade i färger skildrat den franska revolutionens, de napoleon'ska bataljernas, de afrikanska fälttågens historia — det var de franska soldaternas i Algeriet vän, kamrat och älskling.

Horace Vernet var nu på kejsar Nikolai inbjudning på väg till Petersburg. Der blef kejsaren ej blott hans ytterst artige värd, utan ock hans lärjunge i oljemålning, och förhållandet mellan dem blef snart särdeles vänligt och öppenhjertigt. Hur manligt och sjelfständigt den snillrike målaren uppförde sig mot sin vän, den mäktige sjelfherskaren, derom vittnar, bland annat, att då en dag samtalet mellan dem kom att röra sig kring Polens undergång, Vernet med stor ifver tog Polackarnes försvar. »Alltså», sporde kejsaren leende, »om jag af Er beställde en tafla öfver Warschau's eröfring, så skulle Ni väl neka att måla detta stycke?» — »Nej, på intet vis», svarade Vernet, »lika litet som jag skulle vägra att måla Kristi lidande på korset». — Och kejsaren upptog ej illa det djerfva svaret, utan belönade det genom att mot Vernet fördubbla sina ynnestbevis. —

Åren gingo. Den lilla Emma E. växte upp och blef såsom ungmö lika fager som hon varit såsom barn. Tidigt gift med en handlande vid hamnen, blef hon en huld hustru och efter hand moder till tretton barn. Med en viss stolthet bar hon vid högtidliga tillfällen minnesgåfvan af den fransyske målaren. Men vid ett besök i Visby råkade hon till sin stora bedröfvelse att tappa bröstnålen, som oaktadt all efterspaning aldrig sedan kom till rätta.

Horace Vernet är död sedan år 1863, och hon, hvars nordiskt väna bild engång hade öfverraskat den sydländske, vid franska och afrikanska ansigts-typer vane konstnären, slöt några år senare — år 1867 — sitt jordiska lif.

På Gotland lefver ännu mången, som sett henne bära den vackra bröstnålen, och som från hennes egen mun hört berättelsen, huru hon erhöll den. —

Målaren och hans modell äro båda hädangångna, och äfven bröstnålen är, såsom vi nyss nämnde, längesedan försvunnen.

Men porträttet, som Horace Vernet tecknade — har det också gått förloradt?

I fall han någon gång i ett historiskt stycke eller i en genre-tafla behöft bilden af ett skönt barn, eller i ett österländskt, bibliskt stycke bilden af en liten engel — hvem vet, om icke möjligen der den lilla ljus-letta gotländskans drag lefva qvar i sent förgängliga färger, och der tjusa ännu med samma milda behag, som en gång omstrålade det hulda, men snart förgängliga originalet?

Strandgatan i Visby.

I den forna hanse-staden på Gotland är det ej blott de talrika tempelruinerna och den tornprydda, i norra Europa snart sagdt makalösa ring-muren, hvilka äro föremål för fornforskarens, målarens och turistens uppmärksamhet och beundran. Äfven de rent borgerliga fornlemningarna — byggnads-verken för förflutna århundradens hvardags-lif — hvilkas egendomlighet undgått en sednare tids oftast smaklösa ändringar och hårdhändta förstöring, erbjuda här, midt ibland en nyare tids anläggningar, något sällsamt och pittoreskt, som äfvenledes är fornvännens glädje och målarens förtjusning. Till dessa borgerliga minnen räkna vi från tolf- och tretton-hundratalen: de höga, smala köpmans-husen af huggen sten med spetsiga, trappstegs-formade gaflar, med hvälfda, pelarburna våningar samt här och der med rinnande vatten och fiskdammar i källrarna; och från sextonhundra-talet: ett och annat bibehållet trä- eller korsverks-hus med framskjutande vervåning och märklig inredning. Och i allmänhet erinra vi om stadens äkta gammal-tyska grund-ritning med för det mesta mycket smala och vanligen mycket krokiga, här och der med hvalf öfverbyggda, ofta rent af labyrintiskt villsamma och dertill merendels backiga gator och gränder. Af dessa mäter sig en och annan i krumbugtighet med det köpenhamn'ska »Wimmelskaftet» och i trånghet med den stockholm'ska »Gåsgränd».

Att staden har bibehållit denna forntida grund-ritning, kommer sig deraf, att den till stor del haft sina hus byggda af sten, och att den på sednaste tre och ett halft århundrade varit alldeles förskonad från större eldsvådor — olyckor, hvilka

vanligen medföra vinsten af ekonomisk ordning och prosaisk regelmessighet, på bekostnad dock af historisk karakter och gammaldags poësi.

Det är, om man vill gifva saken ett riktigt lärdt namn, »den germaniska andens subjektivitet», som, med förakt för rätlinighetens stränga stelhet, har utpreglat det individuella skaplynnets hela godtycke i denna yttre regel-löshet, i detta bizarra virrvarr af än slingrande, än i zigzag brutna husrader, der enhvar har stält sin bostad såsom det honom bäst tycktes. Och att man icke blott lagt sina trappor långt ut på gatan, samt på ett och annat ställe från husets vägg öfver en del af den allmänna stråk-vägen nedfälde ett slags boddisk, för att slippa att hafva sina små-kunder inomhus, utan ock att man genom hvalf öfver gatan förenade sina lägenheter, för att åt sig sjelf vinna större beqvämlighet och utrymme, men till stort förfång för gatans belysning och luftvexling — derom torde man kunna säga, att det varit bevis på dels en stark borgerlig sjelfkänsla, dels en ganska sjelfsvåldig byggnads-smak.

I utmärkte konstnärers skiss-böcker och portföljer, på konst-utställningar samt i in- och ut-ländska illustrerade tidskrifter har man mycket ofta sett riktigt kärleks-fullt utförda bilder af denna stads besynnerliga, med åldriga både stora ruiner och små ruckel samt nya snygga bostäder omfattade gator och gränder. De lifvas och smyckas, dessa verkligen märkvärdiga gator, merendels af närliggande trädgårdars och täppors grönska, af beskuggande höghvälfda valnöt-träd, af murgrönans och vinstockens på murar och plank yppigt utbredda rankor. Och de lifvas dessutom af den för Visby, i jemförelse med norra Europas historiska ruin-städer, alldeles egendomliga närheten till hafvet, hvars friskhet öfverallt omflägtar vandraren, hvars brus han hörer öfverallt, hvars anblick på många ställen fägnar hans öga. Det är samma haf, som fordom gungade hanseaternas skepp till och från denna kust, och som då återspeglade de stolta dragen af den nordiska handelns drottning — det är samma haf med sin eviga rörlighet och vexling, med sin vilda storm och sin milda stiltie, bredvid den stad, som också haft sin vexling af leende fredslugn och härjande stormar, men som icke mer är den samma, som den fordom var. Hanse-förbundets gyllene ålder åter-

kommer för Visby säkerligen aldrig mer; men hafvets luft ger lust och helsa, och det är nog hafvet, som den gamla staden till stor del har att tacka för det lif, som rörer sig inom dess murar. Att den vill föryngras, vill skapa åt sig en framtid — derom vittnar dess flit och sträfsamhet i flera riktningar: den fyller sina öde tomter med nyttiga byggnader eller med vackra trädgårdar och parker: för betryggandet af sin hamns »vågbrytare», hvilken byggdes för att bryta vågorna, men som i stället af dem flera gånger blifvit sönderbruten, förer den, rastlöst och tåligt, mot nordan-stormarna ett mycket kostsamt och redan mer än tretio-årigt krig, hvars fred beklagligen ännu icke är sluten; den utvidgar sin industri och sina handelsförbindelser, föröker sina samfärds-medel med moderlandet; har vågat nedlägga ej mindre än en half million i en jernvägs-förbindelse med sydöstra delen af ön; samt vårdar och hägnar med grönskande omgifning sina stolta ruiner. Och på den vördnad och kärlek, som staden egnar åt förfädernas minnen, bör den väl till en del kunna grunda sin förhoppning, att länge få lefva på jorden, med välgång och trefnad.

På gatorna i Visby ser man ännu flerestädes i murar och i utbyggda, med sittplatser försedda trappor stycken af grafstenar, pelar-baser och kapitäler, som tillhört en kyrka eller ett kloster i närheten, och på några ställen märkas såsom gatläggnings-material fragmenter af grafstenar med munkstilsinskrifter, tagna för lång tid tillbaka från någon kyrko-ruins golf eller från dess länge sedan förstörda kyrkogård. Isynnerhet före den nyligen (1873—77) skedda omläggningen af flera gator voro dessa grafstens-stycken bland gatstenarna talrika. Man kan äfven häraf förstå, hur grym och grundlig den våldsamhet varit, hvarmed inhemske fiender fortsatt den utaf utländske fiender påbörjade förstöringen af stadens monumenter: »quod non fecerunt barbari, fecerunt Barberini:»*. I sanning — man kan utbrista i samma klagan, som Jeremias i en af sina klagovisor uppstämde öfver det förstörda Jerusalem, som dock varit »en furstinna bland hedningarna och

* Hvad (de utländske) barbarerne icke gjorde, det gjorde (i Rom den infödda fursteslägten) Barberini.

en ländernas drottning»: »hur ligga ej helgedomens stenar kring alla gator förströdda!»

Vi vilja här föreslå läsaren en sommar-vandring på en af Visby' gator, och välja dertill den bredaste och en af de längsta — Strandgatan, som under sin sträckning af vid pass 1,200 alnar bildar, äfven den, en på flera ställen krumbugtande linie. På båda sidor om densamma möta oss, bland nutida boningar, talrika minnen af olika slag och från olika tidehvarf. Och likväl är den gatan ingalunda den märkvärdigaste i Visby. Det finnes ju invid den inga ruiner af kyrkor, kloster och helge-ands-hus. Men ändock har om den både historien och sagan mycket att förtälja. Hvad Cicero engång yttrade om det stora Athén, kan med vederbörlig förminskning tillämpas på det numera lilla Visby: »Hvarhelst vi gå i denna stad, trampa vi på ett historiskt minnesmärke».

Strandgatan sträcker sig längs med och på 30 till 60 alnars afstånd öster om den här till stor del förstörda stadsmuren, bakom hvilken låg den fordom stora, af »Södra» och »Norra Fiskareholmen» beskyddade hamnen: norr om dessa, nu med landet sammanvuxna holmar ligger »Norderstrand». Gatan gör alltså ännu, liksom »Strand» i London, skäl för namnet. Den forna hamnen, som hade tre inlopp, har dels genom landets småningom fortgående höjning blifvit förminskad, dels och isynnerhet genom oförsvarlig vårdslöshet under förflutna århundraden blifvit till största delen barlast-fyld och tillgrundad. Ett icke ringa område af hanse-stadens hamn har längesedan blifvit förvandladt till trädgårdar, och på en annan del deraf hafva nyligen en tändsticksfabrik och en mekanisk verkstad blifvit anlagda.

Börja vi vår vandring från söder, hafva vi till venster *landshöfdinge-residenset,* bestående af två sammanhängande oansenliga tvåvånings stenhus, af hvilka det sydliga troligen vid början af detta århundrade blef landshöfdingebostad, och det norra (f. d. Vestberg'ska huset) på 1860-talet af Staten inköptes för att åt embets-lokalerna bereda behöfligt större utrymme. Efter 1720-talet, då »Gamla Residenset» (hvarom nedanföre skall talas) upphörde att vara bostad för länets höfdingar, bodde desse än här än der i hyrda lägenheter.

Midt emot ligger *Slotts-parken,* så kallad till minne af

Visborg's slott, som strax söder härom, på den nu så kallade Slottsbacken, höjde sina torn och tinnar. Den krono-tomt, som parken upptager, var länge en vedgård till den närbelägna för detta Krono-kalkugnen: genom byte blef vedgården flyttad närmare till kalkugnen, och platsen af Planteringsgillet (stiftadt 1858) förvandlad till en vacker promenad-plats med grönskande terrasser, slingrande gångar, angenäma hviloplatser, och med till färg och form mångfaldigt skiftande grupper af buskar och löfträd, bland hvilka sist nämnda, som äro af vid pass tretio olika slag, märkas valnöt-träd, bokar, kastanjer med röda och hagtorn med dubbla blommor.

Blicka vi framåt gatan, så synas på nära håll tvenne af dessa förut omnämnda hanseatiska hus med trappformiga gafvelspetsar, af hvilken byggnads-art numera endast tio hus härstädes återstå med bibehållna grunddrag af deras ursprungliga yttre form. Längre mot norr framskymta i förkortning gaflarna af tvenne andra sådana hus och längst bort en del af det väldiga tornet på S:t Drotten's kyrkoruin. Vi skola snart nämna några ord om en hvar af nämnda hanseatiska byggnader. I allmänhet kan sägas om dessa smala och höga, af grofva, snart sagdt fästnings-lika murar och till en stor del af hvälfda rum bestående hus, att sådana vid denna och öfriga gator merendels stått dels tätt invid hvarandra, dels genom gränder varit från hvarandra afskilda och haft de smala gaflarna ut åt gatan. De bildade så en rad af sjelfständigt uppskjutande stenmassor, hvilka i sin afslutenhet samt genom den af rund- och spets-bågiga portar och fönster dekorerade framsidan och det trappformiga gafvelfältets skarpt utpräglade högspetsighet utgjorde liksom stumma bilder af Medeltidens manhaftiga, sjelfständiga borgare. Sjelfva buro dessa köpstads-män vapen, och det var ju i full öfverensstämmelse dermed som deras bostäder liknade små kastéller.

Vi dröja ett ögonblick vid nuvarande provisoriska sjukhuset, som förut var *gymnasii-hus* och — oaktadt det lilla, förut befintliga, tornet på taket — ganska oansenligt äfven då. Här var alltså förut stiftets högsta bildnings-anstalt med dess boksamling och muséum. Man hade då öfver dess port kunnat skrifva hvad den egyptiske faraonen skref öfver

ingången till sitt bibliotek: »Medicin för själen». Nu vankas der inne, vid farsots-tider, andra medikamenter. En fysisk märkvärdighet är i källaren under detta hus den der befintliga källan med det bästa och kallaste vattnet i det på friska källor synnerligen rika Visby. Denna källa ligger vidpass fem hundra fot från stranden och ungefär femtio fot öfver hafs-ytan, och dess vatten har en beständig temperatur af + 5,50 (enligt Celsii termometer), under det att jordtemperaturen i Visby är + 8,00.

Bredvid sjukhuset ligger ruinen af ett mycket gammalt hus, och snedt deremot ett med omsorg och prydlighet iståndsatt *hanseatiskt hus* (det nuvarande Liljevalch'ska), med en märklig gafvelvägg, hvars öfra del visar fyra höga och smala, spetsbågiga fördjupningar, hvilka innehålla liksom blindfönster med upphöjda poster; öfverst synes en rund fördjupning. Hvardera af gafvelfältets sido-linier har fem trappstegs-lika afsatser, och öfver nyss nämnda runda fördjupning har gafveln ett afrundadt slut.

Invid norra sidan af detta hus ligger en byggnad, som är knuthuggen af groft timmer, sedermera kalk-rappad och utstyrd med några halfpilastrar (det nuvarande Hultman'ska huset), i förra tider *landshöfdinge-residens,* bygdt 1647—48, och sedan betydligt omändradt. Der finnes ännu å nedra botten en fordom grann spisel: dess omfattning är af sandsten i barock-stil, med målade och förgylda sirater: på hvardera sidan om spisel-öppningen står en mennisko-figur, och öfverstycket prydes af friherre *Åke Hansson Ulfsparre's* (landshöfding 1645—48) och hans husfru Margareta Kyle's vapensköldar och namn-initialer samt årtalet 1647. Spiseln är alltså ett minne af Gotlands förste svenske landshöfding, sedan ön efter freden i Brömsebro åter blifvit Sveriges tillhörighet. Den siste landshöfding, som här residerade, var den ädle sjöhjelten *Gustaf von Psilander* (1716—28), hvilken tappert värjde sitt län mot flera ryska anfall — samme man, som till bevis på sin kärlek till Gotland insatte dess landskaps-vapen, Segerlammet, i sitt nya sköldemärke, när han 1719 blef upphöjd i friherrligt stånd, och åt hvilken öns allmoge till ett bevis på sin kärlek förärade en dyrbar silfverpokal, när han

1728 förflyttades till landshöfdinge platsen i Kalmar. På gården till detta hus lågo förut två minnes-taflor af sten med upphöjda sköldemärken och inskrifter. Den ena stenens inskrift innehåller:

tho. ghot. wij. troſt. alleijne

(det vill säga: på Gud allena vi förtrösta) samt

anno. 1542. bleff. dette. hus. bugget. aff. woytzlaff. wobißer

Ladislaw Wobiszer var dansk befallningsman på Gotland 1539—1544 och har troligen i eller vid Visborgs slott uppfört någon byggnad, i hvars mur denna sten varit infattad. Den andra minnes-stenen har, liksom den förra, tvenne upphöjda vapen-sköldar och namnen:

jens. bilde. 1569. fru. karine. ronnow.

Jens Bilde, gift med Katarina Rönnow, var här dansk befallningsman 1560—1571, och har i Strelow's gotländska krönika det vackra vits-ord, att han var »from, rättsinnig och mycket älskad af allmogen». Troligen har också denna sten suttit infattad någonstädes å slotts-byggnaderna, och vid deras förstöring blifvit hitflyttad. Båda dessa rätt vackra stenar inköptes af P. A. Säve, tillhöra nu Gotlands fornsal, och äro sålunda i godt förvar.

Midt emot, på gatans högra sida, ligger det rätt prydliga stadshotellet. Denna mycket gamla och ansenliga byggnad var i förra tider *ränteri*, der länets »räntekista» förvarades», och i dess närhet, på andra sidan om »Svarta gatan», å Svenson'ska tomten, låg *krono-stallet*. På nyss nämnda tomt, mot sistnämnda gata, qvarstår ett smalt, högt hus, hvars stympade gafvel är prydd med långa fördjupningar, liksom blindfönster och snarlika dem å Liljevalch'ska huset. Det gamla ränteriet, med sina grundformer från tolf- eller tretton-hundratalet, var, innan det i vår tid olika gånger blifvit delvis repareradt, ett verkligt ideal af pittoresk skröplighet. Der funnos rundbågiga portar och fönster, en vacker åttkantigt stjernformig ljus-öppning i tredje våningen, finslipade stensäten i fönstersmygarna, många små väggskåp, synliga takbjelkar i salarna, brokiga väggmålningar, krångliga trappor. Kroppås-taket var belagdt med så kalladt munk-

tegel.*) Nedersta våningen, som i midten ännu har tvenne med bägare-lika kapitäler prydda kolonner, uppbärande sex spetsiga korshvalf, är till hufvudsaklig del bibehållen. De båda spetsiga gaflarna hafva qvar sina trappstegs-lika konturer med prydliga toppstenar. I en sidobyggnad fanns ett hvälfdt rum med granna (på femton- eller sexton-hundratalet troligen anbragta) målningar, föreställande frukter, rosor och blomsterslingor på kalkgrunden å väggar och tak, och midt ibland dessa arabesker bilden af Bacchus i ynglinga-gestalt med en bägare i ena och ett ymnighets-horn i andra handen; för säkerhets skull stod vingudens namn utsatt under bilden. Detta rum har, liksom så mycket annat af det öfriga, blifvit omskapadt och målningarna äro borta. I följd af det sätt, hvarpå för ett par år sedan hotell-rörelsen af då varande ägaren sköttes, var det ej blott från väggen i det nyss nämnda rummet som »ymnighets-hornet» hade försvunnit, utan från hela lokalen, och hotellet måste gå under klubban år 1876. Den nye ägaren lät det ett par år stå stängdt och öde, men år 1878 kom det, uthyrdt, i nya händer, som åter fortsätta den förra rörelsen. Bilden af Bacchus har, såsom nämndes, med de andra gamla målningarna gått förlorad; men sjelf lefver han nu åter qvar och regerar öfver hela det ombyggda huset, som kan sägas i vår tid hafva blifvit ett nytt slags ränteri, dit en del af samhället årligen lemnar en frivillig skatt för njutningar och nöjen. De nämnda arabeskerna kan man icke mer få skåda, men besken kan man ånyo få, om man så behöfver, och mycket annat godt dessutom. Hvilken skalkaktig siare var icke målaren, som redan för flera århundraden sedan tecknade Bacchus-bilden på muren i bottenvåningens sidorum!

*) Dessa gammaldags taktegel, som ännu finnas å några hus och kyrko-ruiner, behöfva en liten beskrifning. De äro halfcirkelformiga och af två slag: »honor» (eller »nunnor»), som ligga tätt bredvid hvarandra med den kupiga sidan nedåt och spetsarna uppåt: de äro vidpass aderton tum långa och hafva en bredd af sju tum i öfra och fem tum i nedra ändan. De andra, som kallas »hannar» (eller »munkar»), begagnades såsom täcktegel och lågo hvälfda öfver honornas fogar. Hannarnas längd är sexton och en half tum, bredden i öfra delen fyra och i nedra fem och en half tum.

I hörnet af Strandgatan och den nu framför oss liggande Donners-plats synes å ett stenhus en tafla af sandsten infattad, som bland andra upphöjda prydnader har en vindrufva inom en krans af drufvor och vinlöf samt årtalet 1640 och några namn-initialer. I sednare tid är inhugget årtalet 1753 och några initialer. Troligen har här på sexton-hundratalet någon »Klas på hörnet» haft ett vinhus, och den nyss nämnda taflan har varit hans inbjudande skylt.

Vi befinna oss nu på Donners-plats, der fyra gator och två gränder utmynna, och hvars hela vestra sida upptages af Cramér'ska huset, förut ägdt af det vid början af detta århundrade genom skepps-rederi och handel mycket verksamma brödrabolaget G. M. & J. N. Donner (den förre död 1808, den sednare 1809). I sydvestra hörnet af detta torg stod fordom *stora strandporten*, som ledde ut till skeppsbron. Det kan löna sig att stanna der en stund och betänka, hvilken rikedom, som fordom vandrat in genom den porten, och med hvilka varor rörelsen i Visby hamn bedrefs under Gotlands storhets-tid, då staden var mellan-stationen för östra och vestra Europas varubyte samt hufvudstaden i Hanseförbundets »gotländska och lifländska tertial» (tredjedel). Från vestra Europa hitfördes kläden, lärfter, skarlakan och andra tyger; salt och sill; arbeten af guld, silfver och andra metaller; mångahanda kramvaror samt öl och viner, hvilka varor utskeppades till Novgorod och städerna vid Östersjöns östra kuster. Från nämnda städer hemtades Rysslands handels-artiklar: pels-verk, hudar, lin, talg, smör, vax och honung, samt dessutom, under en viss period, många af Indiens och Persiens kostbara varor, som sedan från Visby spriddes vidt omkring i Europa. Af egna produkter utfördes, bland annat, timmer, kalk och tjära. I en mer än fem hundra år gammal tysk förteckning på hanse-städerna, i hvilken hvarje stads hufvudsakliga köpenskap är omnämnd, kallas Visby »ett tjär- och beck-hus», liksom Riga benämnes »ett hamp- och smör-hus» och Reval »ett vax- och lin-hus».

Midt emot Cramér'ska huset ligger Gotlands hypoteks-

förenings vackra hus, förut under vid pass trenne årtionden ett värdshus, och före den tiden kalladt Engeström'ska huset, till hvars lifligt besökta handelsbod ledde en utbyggd hög trappa med stensäten, allt sammansatt af grafstenar från 1300-talet, som ditförts från S:t Hans' kyrkoruin och forna kyrkogård. Att detta hus mot slutet af 1700-talet ägdes af *Sven Petter Kämpendal,* må ej förglömmas. Bellman's sångmö har gjort Kämpendal's namn odödligt. Om honom finnes *en* poëtisk och *en* prosaisk lefnadsteckning, båda korta, men märkliga. Den förra, af Bellman sjelf, har följande lydelse: »Sven Petter Kämpendal, härold i Bacchi ordenskapitel, borgade sin sista sup på en lefvande gås från Fågelsången, och afsomnade på näringsstället n:o 81 vid Hornskroken». — Den sednare notisen är af Joh. Gabr. Carlén, som meddelat följande upplysning: »K. var hökare och ägde på 1750-talet n:o 155 i qvarteret Kattan i Mariæ församling; hans välstånd lärer tagit ett snart slut.» — Och enligt här gängse sägner, blef Kämpendal, efter att hafva varit en af de lustiga kämparna i de fredman'ska dryckes-lagen och en af de ståtliga härolderna vid det »Bacchanaliska ordens-sällskapets» festliga upptåg, först faktor eller uppsyningsman vid kronobränneriet härstädes, öppnade sedan värdshus-rörelse i ofvan nämnda hus, och då denna rörelse ej ville bära sig, blef han slutligen en välbeställd och högtidlig vice klockare vid domkyrkan. Men den gamla arten satt qvar i kroppen, och vid både allvarsamma tillfällen och i glada samqväm var han samme lustige Kämpendal, som förr han varit.

I vestra hörnet af Donners-plats och Strandgatan ligger ett trähus, som ovilkorligen ådrager sig uppmärksamhet: det är *Burmeister'ska huset,* som nu äges och väl vårdas af stadsläkaren d:r Gustaf Bolling. Detta omkring år 1660 af handelsmannen Hans Burmeister uppförda hus har utskjutande öfvervåning och i den en sal med mycket praktfull spisel samt tak och väggar helt och hållet betäckta med målningar, som afbilda dels händelser ur Gamla Testamentet, framställda uti små taflor i en kring hela rummet under tak-listen fortlöpande rad; dels derunder en hjort- och lejon-jagt i en tropisk skog. Å de i taket synliga bjelkarna äro tyska bibelspråk målade, och mellan bjelkarna bilder af Frälsaren och

evangelisterna, af de fyra riksstånden, af dygderna och mennisko-åldrarna, — att ej omnämna några skälmska figurer, som den eljest högstämde, fantasi-rike handtverks-målaren anbragt i närheten af spiseln och dörren. Hvad det yttre angår, är den södra gafveln nästan helt och hållet höljd af yfvig murgröna. I en liten täppa vid denna gafvel står ett mulbärsträd, representerande ett träd slag, som trifves särdeles väl inom denna stads murar, och som årligen i de läckraste bär ger en rik afkastning. På husets östra sida synes ännu vid dörren uti väggen en lucka, som varit att slå ned ut åt gatan såsom en bod-disk. — Burmeister'ska slägten är i Visby utdöd, men dess namn lefver i ära genom ett par för gotländska studerande i Upsala af mantalsskrifvaren M. Burmeister år 1760 stiftade stipendier.*)

När vi härifrån fortsätta vår vandring, se vi på högra sidan ett gammalt trappgafladt, hanseatiskt hus (der nyss var Johansson'ska bosättnings-magasinet), hvars gafvel har fem afsatser på hvardera sidan samt öfverst en toppsten. Invid dess norra sida har en korsverks-byggnad blifvit uppförd, hvilken nu mera är med kalkbruk öfversmetad: denna sidobyggnads öfra våning var, ända till en nyligen verkställd reparation af hela huset, utskjutande öfver den nedra, och hade ej länge sedan ett par rum, hvilkas väggar betäcktes med måladt lärft, som imiterade gobelinstapeter. I detta hus bodde under en god del af 1700-talet den hedersamme och myndige köpmannen och vice borgmästaren Carl Henrik Lange (död 1800). Till handels-boden var fordom en smal rundbågig port och der utanför ett bislag eller förstugu-qvist med tvenne stensäten, af hvilka hvartdera begränsades ut åt gatan af en, omkring fyra alnar hög, prydligt huggen stenhäll, sådan som man ännu i dag ser utanför ett och annat gammalt hus i Lübeck. — Den smala »Novgorods-gränd», som sträcker sig söder om nyss nämnda hus, begränsas mot söder af en gammal mur, i hvilken märkes en lång rad af (längesedan tillmurade) portar, som man förmodar hafva tillhört någon forntida basar-byggnad, och i trädgården bakom denna mur

*) Burmeister'ska huset blir här utförligt beskrifvet uti en särskild uppsats.

finnes ruinen af ett åldrigt hvalf. — I ordningen följer så ett *kronans förråds-hus,* och dernäst för detta *kronobränneriet,* bygdt 1776, såsom en marmortafla å muren underrättar; öfver hvardera af de båda dörrarna syntes förut Gustaf den 3:es förgylda namnchiffer under kunglig krona, hvilka för hans minne bedröfliga vedermälen ej längesedan blifvit borthuggna. Detta hus, som de sednaste åren varit ett simpelt magasin, blef år 1879 utaf det af P. A. Säve stiftade sällskapet »Gotlands fornvänner» inköpt och inredt till dess »fornsal». — Och derefter på samma sida åter ett gammalt *hanseatiskt hus,* till bredd och höjd det ansenligaste bland de gamla medeltids-husen i Visby. Dess båda gafvelmurars spetsiga fält hafva å hvardera sidan sju trappsteg och öfverst en toppsten. Detta hus, det för detta Dubbe'ska, hvars forna rundbågiga fönster och dörrar blifvit till största delen ersatta med nya sådana i simpel stil, har, utom bottenvåning, fem våningar med boningsrum och deröfver en vind. Huset hade i tidernas längd mycket förfallit och fått å vestra gafvelmuren några högst betänkliga sprickor, som sträckte sig från grunden ända upp till spetsen. Och då för nära tjugo år sedan ett hvalf i det inre plötsligen hade rasat, befarade man, att den ena långsidan skulle gifva sig ut och gafvelmuren ramla, hvarföre polisen lät för en tid afspärra gatan framför huset. Men snart lugnade man sig, och vid den reparation, som nu företogs med den vidlyftiga byggnaden, blefvo dess yttermurar med åtta ankar-stänger af jern hopskrufvade. »Dock lofvar denna svaga och höga byggnad föga varaktighet» — har professor Brunius i sin »Gotlands konsthistoria», förklarat, såsom vi hoppas utan grund. Och när på andra sidan gatan, midt emot den remnade gafveln, en numera afliden militär (majoren Carl Stoltz) åt sig uppförde ett nytt och prydligt boningshus (der nu är postkontor), hade samme professor om honom, som vågat bygga å en så farligt belägen plats, det skämtsamma yttrandet, att nämnde major var den tappraste officer i hela svenska arméen.

Nu möter oss en öppen, med popplar planterad plats, som förut varit större och då kallades *fiskar-torget.* Genom den ännu i den här bibehållna ringmuren befintliga, spetsbågiga *lilla strandporten* stod detta torg i förbindelse med stranden

och hamnen. Vid detta torg, der nu den vackra, på rosor och rankor rika Romdahl'ska trädgården ligger, stod fordom det så kallade

Kalfskinns-huset,

hvarom krönikan och folksägnen hafva följande att förmäla:

När konung *Birger Magnusson* år 1312 besökte Visby, bjöd han till sig stadens »advocati» (fogater, fogdar eller borgmästare) och »consules» (rådsherrar), och begärde af dem, att på Fiskartorget erhålla plats till uppförande af en byggnad. Då de välvise herrarne yttrade sina betänkligheter, frågade han skämtande, om de ej ville skänka honom åtminstone så stor plats, som han kunde intaga med ett kalfskinn. Denna begäran blef utan svårighet beviljad. Nu lät kungen sönderskära ett kalfskinn i smala remmar och intog dermed ett betydligt stycke af torget. Der uppförde han en präktig byggnad, hvarest konungarne sedan vid sina besök i Visby togo in och höllo hof, intill dess att Visborg's slott, vid pass 100 år sednare, blef uppbygdt. Och sedermera blef byggnaden, som erhållit namnet Kalfskinns-huset, upplåten till stadens köpmans gille, och den kallades derefter äfven *Börsen*, stundom *Vinhuset*. Till en börs var huset genom sin belägenhet nära till hamnen och till Strandgatan, der de fleste köpmännen hade sina bostäder och varubodar, särdeles lämpligt. Om dess yttre har man sig endast bekant, att på hvardera långsidan ledde tio präktiga trappor upp till lika många portar. När Strelow på 1630-talet utgaf sin gotländska krönika, var den kostbara byggnaden redan till stor del öde, och nämnes såsom danske konungens, öns dåvarande öfverherres, tillhörighet. På 1700-talet funnos ännu ruiner qvar, bland hvilka märktes flera smärta finslipade kolonner. År 1734 var det fråga om att åter i stånd sätta huset till landshöfdinge-residens, och riksdagen anslog dertill medel, men planen måste öfvergifvas, enär medlen sades vara förskingrade. När det nyss nämnda kronobränneriet icke långt derefter skulle uppföras, togs från Kalfskinns-husets ruiner huggen sten till bränneri-byggnaden, och delar af de nämnda kolonnerna stodo länge såsom prydnader i muren framför den terrass, som sträckte sig längs bränneriet. Terrassen bort-

togs för vid pass tretio år sedan, och kolonnerna fördes af den, som ledde arbetet, till Bjers' gård i Vesterhejde. Nämnda kolonner samt ett mycket stort, bladsmyckadt pelar-kapitäl, som hittats i en trädgård bredvid Kalfskinns-husets plats och som nu är uppställdt uti den af pyramidal-almar omkransade rundeln i D. B. V:s botaniska trädgård, äro emellertid det enda, som ofvan jord finnes qvar af en byggnad, hvars prakt och storhet högligen prisas i Medeltidens krönikor. Men under jord finnas lemningar, som snikenheten icke mäktat förstöra. Ännu år 1877 lefde en nitio-årig borgersman, Nils Holmberg, hvilken såsom barn sprungit och lekt i de djupa, af runda pelare uppburna källarhvalfven: dessa lågo på 1790-talet här och der öppna bland hopar af grus och sten. Och när på 1840-talet det nuvarande Romdahl'ska bonings-huset skulle uppföras och gräfningar gjordes för grundvalen, kommo delar af väldiga hvalfbågar i dagen, men blefvo snart åter betäckta med jord och sten. Dessa hvalf, som ännu afbida den stund, då de få kasta af sitt jordtäcke, tillhöra det forna Kalfskinns-husets underjordiska afdelning, som innehöll elfva stora källare, i hvilka, ännu på 16- och 17-hundratalen, kronans skatte-tjära förvarades. Ofvanpå större delen af dessa nu dolda hvalf-rum breder den nämnda Romdahl'ska trädgården sin yppiga grönska och blomsterfägring. —

Sedan många århundraden har den byggnad, vi omtalat, burit sitt sagodoftande namn af Kalfskinns-huset. Den ofvan anförda anledningen till namnet låter verkligen föga historisk, men den gängse traditionen tyckes liksom vilja understödja den förmodan, att konung Birger vid anblicken af den vid Nordens Medelhaf blomstrande hanse-staden kunnat komma att tänka på den gamla sägnen om det vid Söderns Medelhaf en gång blomstrande Kartago's grundläggning, och velat någon munter stund inför det stolta borgerskapets i Visby vällofliga myndigheter upplifva minnet af den feniciska konungadotterns verldsbekanta list — hvilken dessutom (såsom sagorna förtälja) äfven i Norden, af Ragnar Lodbrok's son Ivar Benlös på Englands kust redan varit — den gången genom begagnande af en hästhud — med framgång repeterad.

Strax till höger härifrån ligger ett hus med balkong och frontispis, uppfördt der, hvarest fordom stadens *rådhus*

en tid hade sin plats. Ett litet stycke längre fram, på högra sidan, möter oss ånyo ett gammalt *hanseatiskt borgarehus*, det nuvarande apoteket, en af stadens äldsta forn-lemningar. Den gotländska Medeltidens borgerliga byggnads-stil är här, både ut- och in-vändigt, bäst bibehållen, tack vare nuvarande ägarens, apotekaren C. J. Marelius' aktning för forntida minnen. Det smala och höga husets nedra våning har tre alnar tjocka murar och är täckt med korshvalf, som hvila på några i husets midt uti rad stående kolonner med bladprydda kapitäler: dessa kolonner uppskjuta ur källaren, hvarest rinnande vatten finnes, och hvarest för en tid sedan en liten fiskdam fanns. Huset har tre våningar. Loftet betäckes med ett spetsigt tunnhvalf, hvarpå kroppås-taket, med till en del bibehållna »munktegel», hvilar. På gafvelsidan åt gatan skönjer man ännu de vackra formerna af flera rund- och spets-bågiga fönster, ty huset har lyckligtvis ej, såsom de förut nämnda, blifvit i sednare tid kalkrappadt, utan visar sig i sin ursprungliga, något mörknade stenfärg, och högst upp har gafveln den egendomliga form, att på hvardera sidan finnas två trappstegs-likt uppstigande tinnar eller krenåer och öfverst resa sig tre sådana i jemnbredd, af hvilka den mellersta prydes af en topp-sten.

Vi vandra vidare fram förbi Romdahl'ska bryggeriet, beläget der, hvarest den af lifländska köpmän uppförda och under erkebiskopens i Riga styrelse ställda S:t Jakob's kyrka fordom låg. Redan på 1740-talet voro ruinerna af denna kyrka försvunna. Förbi nämnda bryggeri svänger från Strandgatan en gata upp till »Späcksrum», en aflång öppen plats, under hvilken från källrarna, som tillhöra det gamla, af byggnads-sten från S:t Olof's kyrko-ruin till stor del uppförda Gazeliska, nu mera Vahlgrén'ska huset lära finnas underjordiska hvalf och gångar, och mången har tyckt sig höra, att det dånar doft, när man kör öfver vissa ställen af platsen. I sist nämnda hus var ett par år »Gotlands fornsal» inrymd — en stiftelse, som varaktigt vittnar om P. A. Säve's kärlek till foster-öns fornlemningar. Öster om mera nämnda hus, vid början af Mellangatan, ligger ett litet, i sednaste tid mycket förändradt trähus, i hvilket Gotlands störste son, *Kristofer Polhem* — mannen med det rika mekaniska snillet, det trogna

fosterländska hjertat, de rena, vackra, kraftiga anletsdragen — föddes den 18 November 1661.

Men från denna lilla utflygt återvända vi till Strandgatan och stanna snart framför den i ringmuren väl bibehållna, spetsbågiga *norra fiskarporten,* genom hvilken hafvets friska luft inströmmar, och der bredvid ser man det fyrkantiga tornet *Silfverhättan* (i dagligt tal och i anledning af der förvarad ammunition kalladt Krut-tornet) i höjden resa sin gråa väldiga massa.

Detta för sin inre anordning synnerligen märkliga torn anses vara det äldsta af stadens alla försvars-verk, och saknar alla förtagningar med den bredvid (vid slutet af 1200-talet) uppförda ringmuren. Höjden från marken till det i en sednare tid pålagda tegeltakets fot är tretio alnar; hvarje sida håller utvändigt sjutton alnar i bredd, och hörnena ligga i kompassens hufvudstreck. Tornet har tre afdelningar öfver hvarandra, och en hvar af dem är ungefär tio alnar hög. I första afdelningen, som är betäckt af ett tunnhvalf, lär fordom, en källa hafva funnits, der, enligt sägnen, närboende hemtat vatten; från detta torn-rums vestra hörn framsipprar stundom vatten. — En yttre stentrappa, som härrör från en sednare tid, förer upp till en rundbågig ingång på sydvestra sidan, hvarifrån man inkommer i andra afdelningen, hvars murar äro mer än fyra alnar tjocka, och i hvilken finnas tvenne rum. Härifrån är i muren en hvälfd trappgång till tredje afdelningen, i hvars vestra hörn finnes en halfrund fördjupning, som tjenat till afträde, med i muren anbragt afledningsrör. I denna afdelning finnes i midten ett fyrkantigt, hvälfdt rum, omgifvet af tvenne omgångar (väktare-gångar?), den ena öfver den andra; till detta inre rum finnes en rundbågig ingång och midt emot den en likadan utgång till öfra omgången, dit en stege leder. I nämnda omgångar ses några större och mindre skott-hål. Öfverst på hvarje sida, tätt under det i sednare tid, såsom nämndt är, anbragta taket, som åt alla sidor har raka vattenfall, finnas trenne krenåer eller skottgluggar. — Enligt en gammal sägen har tornet fordom haft ett glänsande plåt-tak, hvaraf namnet Silfverhättan (silfvermössan) uppkommit. En annan sägen förmäler, att detta försvars-torn tillika varit stadens hårdaste fängelse — en uppgift, som af

tredje afdelningens egendomliga inredning synes bekräftad; denna byggnad skulle således härstädes hafva varit »tornet», såsom detta ord med betydelse af fängelse uti Medeltidens språk så ofta förekommer i talesätten »sitta i tornet», o. s. v. Nyssnämnda sägen tillägger, att de värste förbrytarne lågo i bottenhålan bundne på jernhalster öfver rinnande vatten.

Nu stå vi på den så kallade Fiskar-rotens grund, der Strandgatans nordligaste del löper fram och der större delen af stadens fiskar-familjer bo. Den svalka, som genom den ofvan nämnda norra fiskarporten strömmar in från Norderstrand, manar oss, att här stanna en stund. Egendomlig är också den tafla, till hvilken den ålderdomliga, spetsbågiga porten utgör en mörk och vacker ram. Vi se en del af hafvet, på hvars brädd, ofvan för de af stora stenar bildade, smala »länningarna» eller landningsplatserna, en mängd fiskarbåtar ligga uppdragna, samt en bred, rikt grönskande strandplan, öfver hvilken en poppel-allée bildar en angenäm väg söder ut, och på sidorna derom se vi liksom en liten förtorkad skog af afbarkade, aftoppade, afqvistade träd, hvilka blott hafva några taggar qvar efter de borthuggna grenarna. Gå vi närmare, så finna vi, att dessa träd stå i fjorton jemnlöpande rader. Det är Norderstrands fiskeläge som vi se: dess små fiskar-bodar äro uppradade längs stads-muren och Krut-tornet. För en med kust-lifvet obekant resande från det inre af fastlandet bör kanske omtalas, att de nämnda träden äro i marken nedslagna pålar, som härstädes kallas »gistor»; mellan dem läggas på de utskjutande taggarna smala stänger (»ås-stänger»), öfver hvilka man till torkning hänger de med »flöten» (bark-stycken) i ena ändan, och med små, flata och runda klapperstenar (»hallar») i den andra, försedda fiskgarnen. När dessa i sjön utläggas, hållas de genom flötena »flytande» och genom hallarna lodrätt hängande, för att möta och i sina maskor fånga de vandrande fisk-timmen. Om den minsta rörelse finnes i luften, när garnen äro upphängda till torkning; så vaja de fram och tillbaka i de många och långa »gist-gångarna», och de små klapperstenarna klappa

och klinga då mot hvarandra, så att det låter rätt muntert på den tysta stranden.

Men icke alltid är det tyst här på stranden. På qvällen, när fiskar-folket rustar sina »don» (redskap) och båtar i ordning till nattens fiskafänge, och tidigt på morgonen, när båtarna återkomma med sin större eller mindre fångst och mötas af fiskar-familjernas qvinfolk och barn, som mottaga de ofta tunga, silfverglittrande garnen för att »afbäjnä» (afplocka) dem samt ordna fångsten till försäljning — då är det här bullrande glam och glädje. — Och fram på morgonen komma äfven fiskar-rotens alla ank-familjer — en hvar med sin »änd-drake» (ankbonde) i spetsen — masande i långa linier, förnumstigt och oaflåtligt nickande med sina platta hufvuden, under ett pladdrande och snattrande, som tilltager i styrka ju närmare de nalkas det kära vattnet, i hvilket de skynda att kasta sina tunga kroppar. Och sedan de en stund summit omkring och njutit af svalkan i vågorna, begynner närings-omsorgen. I de grunda små vikarna ställa de sig på hufvudet och arbeta ifrigt med fötterna ofvan vattnet, för att kunna räcka så djupt ned som möjligt, under letandet efter läckra vattenväxter, småfisk, blötdjur och vattenkryp, som de slaska och sila i sig genom de breda näbbarna. Och sedan aptiten blifvit behörigen stillad, sätta de sig, en hvar på sin »bullersten» i vattenbrynet. Stående der på *en* fot, med näbben och den andra foten under den granna och glittrande fjäderbeklädnaden, taga de sig en tupplur på maten, svalkade af hafsflägtarna, söfda af bölje-sången och kostliga att åse.

När på 1840-talet det svenska sjö- och kust-lifvets ypperliga målarinna, Emelie Carlén, tillbragte några sommarveckor i Visby, var det — näst de stora tempelruinerna — ingen plats i den märkvärdiga staden, som så behagade henne som Norderstrand. Här satt hon flera timmar hvarje vacker morgon, beskådande de små och stora seglarne på hafvet, vågornas gång, ändernas lek och hvila samt fiskar-folkets bestyr på landbacken — under det hon lyssnade till böljornas musik, folkets glam och garnhallarnas förunderliga klang.

Stundom är rörelsen och bullret här på stranden af häftigare och sorgligare art. Om på qvällen hela båt-flottiljen

gått till sjös, men på natten blifvit öfverraskad af plötslig storm och våldsam sjögång, som hindrar dem att angöra hemmets strand, så måste de raska karlarna antingen hålla sjön eller, om möjligt, söka sig in i någon aflägsen nödhamn. Då samlas på stranden skaror af qvinnor och barn, spejande, gråtande, förtviflade. Och någon gång har det händt, att hustrur och mödrar på stranden måst åse, huru den öppna båten, som bar deras männer och söner, och som alltför dristigt styrde in genom de höga fraggiga bränningarna, kantrat: under hemska nödrop hängde karlarna fast vid den omstjelpta båtens köl, tills störtsjöarna refvo dem bort och begrofvo dem i sin kyliga famn. På stranden har det då — beklagligen — blifvit några fler värnlösa enkor, några fler faderlösa barn.

Och uttrycken af smärta och förtviflan torde man knappast få höra häftigare och mer högljudda än från Fiskarrotens qvinnor. Det är ett hög-röstadt slägte, vant att tala vid vågors svall och under vindars gny, och då skall man hafva starka lungor för att kunna höras. Dessa qvinnors tungomål är vida hårdare och bredare än den öfriga befolkningens i staden: det för gotländska mun-arten egna sjungandet är hos dem mer utdraget och släpande. Derföre är deras språk obehagligt, deras jemmer hemsk, deras förtviflan hjertslitande att åhöra. Så var fallet här till exempel söndagen den 24 Mars 1844. Till svalka midt i sommarvärmen vilja vi nu bjuda åt vandraren en liten vintertafla från Visby' Norderstrand. Figurerna på taflan äro till största delen från stugorna vid nordligaste sträckan af Strandgatan.

Det var, som antydt är, på vintern 1843—1844. Denna vinters sednare del var på Gotland, som eljest i allmänhet plär hafva så blidt vinterväder, utomordentligt sträng. Från medlet af Februari till början af April låg hafvet isbetäckt, och först den 14:e i sist nämnda månad öppnades åter postförbindelsen med moderlandet. Före isblockadens början hade budskap kommit, att konung Carl Johan farligt insjuknat. I alla öns kyrkor höllos, enligt föreskrift, böner för hans tillfrisknande, och dessa förböner fortforo nu pligtskyldigast mer än en hel månad sedan allt hopp om tillfrisknande var ohjelpligen förloradt, enär den åldrige hjelten redan d. 8 Mars

insomnat i den sista sömnen. Men, såsom nyss nämndes, först den 14:e April ankom Stockholms-post af d. 9:e Mars med tidningen om konungens död. — Fiskar-rotens raska män, och öns fiskare i allmänhet, hade denna vinter på hafsisen gjort en betydlig sjel-(»kut»-)fångst. Här bör i förbigående nämnas, att »kuten» (såsom sjödjuret »Phoca» kallas på Gotland) är genom sitt späck och sin hud ett särdeles värderikt byte, samt att det dessutom mot kutarna råder hos Gutarna ett från urminnes tid inrotadt nationalhat. Kuten, ett eljest så fromt och läraktigt djur, är nämligen den talrika fiskar-befolkningens argaste fiende. Han sönderrifver deras garn eller plockar dem alldeles rena från fisk, i det han, simmande upp och ned långs de med strömming redan fullsatta garnen afbiter alla kroppar och, liksom på spe, lemnar de odugliga hufvudena qvar i garnens maskor. Och kutarna äro sådana stor-ätare, att de anses förtära vida mer af det sofvel, som hafvet består, än hela öns samtlige invånare, från hvilka de alltså ofta taga om än icke brödet, dock fisken ur munnen. En enda kut säges — enligt uppgift i Gotlands Hushållnings-sällskaps handlingar — kunna traktera sig med vid pass 80 valar eller 6,400 stycken strömming i ett mål, och hvar tredje dag behöfver han en dylik förplägning. Säkert är, att man fångat kutar, som inombords haft ej mindre än 14 valar eller 1,120 stycken hela, ännu osmälta strömmingskroppar, alla söndertuggade kroppar oberäknade. Derföre söker ock den gutniske fiskaren att förgöra denna fisk-röfvare på alla möjliga sätt, med skott, med giller, med dråpslag. — Nog af: ofvan nämnda söndag, den 24 Mars 1844, syntes på hafs-isen ingen vak, så långt blicken nådde, och oaktadt vinden var ostlig eller »af-landig» (från land) och således farlig, hade från staden och i synnerhet från Fiskarroten mer än hundrade män och ynglingar med bössor eller stakar och klubbor tidigt på morgonen, i bister köld, utgått på »kut-is», såsom det heter. Men vid tio-tiden på förmiddagen hördes i is-massan liksom det starkaste skott. Vid pass en åttonde-dels mil från stranden blef det snart en lång remna, som vidgades mer och mer, allt eftersom det från den landfasta isen lossnade, vida och hvita fältet drefs af den ostliga vinden vester ut, förande med sig de talrika oförsig-

tiga äfventyrarne. Några af dem, som ännu ej hunnit långt ut och som först märkte faran, summo öfver den ännu blott ett par famnar breda vaken, och kommo, genomlyckliga men genomvåta, i land. Nu blef det i hela staden och framför allt i Fiskar-roten allmän uppståndelse och förfäran. På Strandgatan vimlade skaror af folk, som strömmade till stranden: alla qvinnor, som hade männer, söner och bröder ute på isen, sprungo storgråtande och skrikande af och an. Emellertid blefvo kanonskott aflossade från norra strand-batteriet för att varsko de utevarande; båtar sattes ut, som rodde fram och tillbaka, och som under dagens lopp räddade sjutio personer. Men mörkret kom, och ännu voro många der ute: deras anhörigas förtviflan växte med hvarje timme. För att till *ett* ställe hopsamla de på isen kringspridde och på samma gång signalera hoppet om räddning, inrättades på kanten af den drifvande isen en fyr, och midt emot, på det landfasta isbältet en dylik, samt på stads-muren i linie med de förra en tredje. Räddnings-båtarna fortforo att gå fram och åter; flera män (bland hvilka må nämnas lots-åldermannen Vinberg, viktualiehandlanden Strömberg, skol-läraren Ringbom och stadsfiskalen Bergström) ådagalade den berömligaste raskhet och ihärdighet; länets höfding, den ädle M. S. von Hohenhausen, var sjelf ute vid kanten af den landfasta isen, ordnande, uppmuntrande och belönande. Hvarje halftimme aflossades ett kanonskott. Mellan skotten hördes sökande qvinnors förfärliga jemmer-rop. Före midnatt hade man dock glädjen att veta, det alla från staden voro räddade. Sina erhållna »spolia opima» (feta byten) hade kutjägarne naturligtvis måst lemna qvar på isen. Vid midnatt blef det ändtligen tyst på Norderstrand, stilla på Strandgatan och frid i Fiskar-rotens stugor. —

Närheten till hamnen och Kalfskinns-huset eller Börsen har säkert gjort Strandgatan till den förnämsta handelsgatan i Visby. Med sina kringliggande qvartér var denna »Vesterlånggata» troligen stadens »City»: de qvarstående hanseatiska husen med deras många källare och loft bestyrka denna förmodan.

Om man för några ögonblick finge flytta sig fem eller sex århundraden tillbaka — hur annorlunda skulle ej då

denna gata visa sig! I en lång rad stodo då härstädes smala, höga, trappgaflade hus, resande sig stolt och sjelfständigt, det ena bredvid det andra, med sina af vackra portar och fönster smyckade framsidor, med sina framför portarna framskjutande, beqväma och prydliga marmorbänkar, på hvilka hanseaterne sutto och uppgjorde affärer eller vederqvickte sig i den friska luften efter arbetet inne i de hvälfda, skumma magasinerna. Och midt bland de hög-spetsade byggnaderna höjde sig Kalfskinns-huset i kunglig prakt med sina tio trappor och tio portar — troligen prydt med praktfulla gallerier, småtorn och stora fönster med målade glasrutor.

Och huru vimlade ej då denna nu så folktomma gata utaf brokiga grupper af infödde eller hit inflyttade borgare, af köpstadsmän och handels-svenner från Ryssland och i synnerhet från Novgorod, från Lübeck och öfriga östersjö-städer, från Rhen-trakterna, Nederländerna och England, från Danmark och Sverige, kanske ock från Byzanz och Österlandet — en hvar i sitt lands egendomliga drägt. Bland dessa grupper skymta katolske andlige, dels prester från de många församlings-kyrkorna, dels munkar från klostren. Än smyga här några Franciskaner eller Gråbröder från klostret vid Sankt Katarina, i gråbruna kåpor, med rep om lifvet samt med nakna fötter, och med sina tiggarepåsar i ifrig verksamhet att insamla gåfvor till klostret — välfödda, frodiga, trefliga figurer, ehuru armod och försakelse var deras officiella valspråk. Och än framskrida Dominikaner eller Svartbröder från klostret vid Sankt Nikolaus, med svarta kåpor utanpå de hvita lifrockarna, stolte och högtidlige, men täflande med Franciskanerne i oaflåtlig närings-ifver. Här och der synas nunnor från Solberga' kloster och barmhertighets-systrar från Helge-andshuset — de sednare i vida, vanställande gråa tröjor och kjortlar samt på hufvudena långt framskjutande gråa hucklen, som vanligtvis dolde både ungdom och fägring. Än nalkas ett par munkar, bärande krucifixet och hostian, åtföljde af chorgossar med pinglande ringklockor, stadde på väg för att gifva en döende penningfurste »den sista smörjelsen» och »den heliga resekosten»; än kanske en hel procession af ordensbröder i full högtids-skrud, med standarer, helgonbilder och vigda ljus, beledsagande en likbår och framtågande under

dyster sång mellan andäktigt knäböjande skaror af stads- och landt-folk. Här kommer en pilgrim, som på »Österväg» — öfver Ryssland — återvändt från sin vallfart till den heliga grafven: hans kåpa och vandrings-staf äro prydda med musselskal från Palestinas strand. Snart stannar blicken på några från kejsar-hofvet i Myklagård eller Byzanz i ståtliga uniformer och med stora guldbrakteater på bröstet hemvändande Väringar. En flock af riddare med vajande fjädrar på sammets-baretterna, åtföljde af knektar med bågar och svärd, banar sig väg genom en skara af hedervärda borgare: de sistnämnde, klädde i åtsittande tröjor, snäfva benkläder, korta kappor af holländskt kläde och med mössor, kantade af pelsverk, samt med långa knifvar eller prydliga svärd i metallbeslagna skidor nedhängande från deras läderbälten, draga sig ovilligt åt sidan för de stolte junkrarne. . . . . .

Allt detta och mycket, mycket mer skulle man hafva fått skåda. Och man skulle hafva hört sorlet af många olika tungomål, och sångerna från det in- och ut-ländska sjöfolket i den närbelägna hamnen, under det att, kanske just då, tornklockorna i stadens sexton kyrkor ringde till messa eller bön.

Detta vimmel och detta sorl hafva länge sedan försvunnit, men Visby ligger qvar inom sina höga murar såsom ett stycke af Medeltiden, qvarglömdt i en vrå af Norden — såsom en stor, af fiendehand och tidens tand illa åtgången minnes-bok, i hvilken framfarna slägten tecknat i stenstil icke sina namn, men ännu läsliga intyg om sina timliga sträfvanden och sina själars behof, om sin rikedom, sin konstkärlek och sin gudsfruktan.

Strandgatan har en grönskande fortsättning i *Studentalléen*, en vacker plantering längs den med stranden jemnlöpande stads-murens vestra sträckning. Denna del af staden — den nordvestligaste, vanligen och med anledning af det ofvan beskrifna tornets närhet kallad Silfverhättan — bestod före 1850-talet af åkerfält, mellan hvilkas simpla gärdes-gårdar och stads-muren låg en smal sträcka, som var upptagen dels af en sämre körväg, dels af repslagarebanor och tjärbodar

samt grushopar och annat skräp. Största delen af dessa åkerfält är nu förvandlad till trädgård och park, och den nämnda körvägen till en promenad, som af följande anledning fått sitt nya, i denna stad kanske besynnerliga namn: Student-alléen. Inköpet af nämnda repslagarebanor och bodar samt planeringen och planteringen åstadkommos nämligen, till en början, genom ett öfverskott, som uppstod af medel, hvilka sammanskjutits till firande af studentbesöket år 1852, och planterings-arbetet fortsattes sedan medelst enskilda gåfvor. Denna af stads-muren och en rad af löfträd bildade allée erbjuder en synnerligt angenäm promenad: den är ett slags grönskande »boulevard», som få städer torde hafva så frisk och så rik på egendomligt sköna taflor. Om man genom det så kallade *Murfallet* (som troligen uppstått genom en af fiender gjord brèche eller kanske genom fallet af ett på murens kant anbragt s. k. hängtorn) — eller om man genom de gamla skottgluggarna i muren blickar utåt, så har man en uppfriskande utsigt öfver det vida hafvet.

Ett litet stycke bortom Murfallet och näst den vestra mur-sträckans norra hörntorn (på de gamla kartorna kalladt »Cames») möter oss ringmurens till dimensionerna minsta, men kanske förnämsta torn, ifall man gör afseende på den uppmärksamhet, för hvilken det i sednare tid blifvit föremål — vi mena

Jungfrutornet.

Den gamla saga, som gjort detta torn så namnkunnigt, har i korthet följande lydelse. Danske konungen Valdemar Atterdag, som 1361 eröfrade och brandskattade Visby, kom året förut på hösten, förklädd till köpman, hit till Gotland, tog in hos en af landets höfdingar, som bodde på Unghanse' gård. Denne höfding hade en fager dotter, hvars kärlek den förklädde konungen vann och hvars förtroende han sedan svek. Engång, i ett ömt ögonblick, öfverraskades de båda älskande af fadern, som, vredgad öfver hvad han såg och anade, gaf kungen en örfil, »som han paa den tid tog til tacke», såsom det heter i den Strelow'ska krönikan — det vill säga: med hvilken han på den tiden höll till godo, na-

turligtvis för att ej förråda sitt verkliga stånd. Emellertid utspejade han, dels sjelf, dels genom sin älskarinna, hur stor krigs-styrka, Gotlänningarne hade, hvarest bästa landningsstället fanns för hans flotta, och hur staden var befästad. Derefter for han hem, återkom året derpå i sin rätta skepelse, med flotta och krigs-här, samt eröfrade stad och land. Men illa lönade han den unga flickan, som för honom hade utspejat öns försvars-verk, och derigenom bidragit till sin fädernebygds förderf. Då han seglade bort med sitt rika byte, lemnade han henne qvar, tvärt emot hvad han hade lofvat och svurit. Snart föll det hennes landsmän in, att de bland sig måste hafva hafva haft en förrädare, som yppat deras vigtigaste hemligheter, helst det visat sig, att fienden känt till alla deras befästningar och de förnämsta skatternas förvaringsrum. En undersökning anställdes, och snart fick man veta, att under hela ofrids-tiden en hvit duk fladdrat öfver porten till Unghanse' gård, som derigenom, enligt öfverenskommelse med Valdemar, blifvit skonad från den plundring, som öfvergått andra gårdar. I sin sorg, att hafva förrådt sin fosterbygd och att sjelf hafva blifvit förrådd och öfvergifven af den, som hon hållit så kär, bekände höfdingens dotter sitt brott, blef gripen och förd till Visby, samt der lefvande inmurad i ett torn på vestra stads-muren, hvilket efter henne fick namnet Jungfru-tornet. — Så lyder den rörande berättelsen. Att den icke alls håller stånd inför en allvarlig pröfning, må i förbigående nämnas. Uppgiften om kungens besök såsom köpman år 1360 är ogrundad, och om hela förhållandet med höfdingedottern och hennes döds-straff hafva Medeltidens historie-skrifvare intet endaste ord. Det är helt enkelt folkpoësien, som diktat denna dystra saga, hvilken Strelow till en del intog uti sin i mycket romantiserade krönika. Det hade varit för lätt och simpelt, om Valdemar endast genom vapenmakt och svärds-slag blifvit herre öfver den rikaste och starkaste handels-staden i Norden, och i berättelsens enkla väf har man derföre inslagit romantiskt bjerta trådar, nämligen: förklädnad, kärlek, list och förräderi, samt till ytterligare skuggning tillagt otack, grym vedergällning och ett hemskt döds-straff.

Återvänder man nu till södra delen af Student-alléen, och blickar man inåt staden, så ser man mot norr, huru den ståtliga ringmuren, med omvexlande höga och låga, mångsidiga, inåt öppna och derigenom på skuggor och dagrar rika torn, höjer sig med den uppåt stigande marken. Framför sig har man D. B. V:s sköna »*Botaniska trädgård*», anlagd år 1856, med talrika, efter Daniel Müller's ritning, smakfullt ordnade grupper af rara träd och buskar, med höga terrasser och slingrande gångar, med gräsmattor och prunkande blomster-rabatter, samt i trädgårdens sydliga del Sankt Olofs kyrkoruin, omkransad af grönska. Och vid trädgårdens norra sida ser man den gröna, af buskar och träd omkransade, åt de gotländska folk-spelen »pärk» och »varpa» samt andra förströelser bestämda lekplanen, hvars östra gräns upptages af den så kallade *Paviljongen*, som uppfördes efter ritning af arkitekten Åbom, invigdes 1877 och med enkel inredning kostade vid pass 24,000 kronor. Och mot norr synas vidare många nätta täppor och bördiga fält, med små och stora, bland lummiga träd sig gömmande villor och bonings-hus. Och högt öfver eller bredvid den grönskande och blomstrande förgrunden resa sig i en lång rad de stolta ruinerna af Sankt Nikolaus, Sankt Klemens, Sankt Drotten och Sankt Lars. Längre bort synes domkyrkan Sankt Maria med sina trenne torn. Och längst bort i bakgrunden, uppe på »Kyrkberget», ser man fortsättningen af den tornbeväpnade ringmuren, omslutande, sammanhållande hela det stora panoramat.

Efter denna långa och kanske tröttande vandring må nu den nyssnämnda Student-alléen åt den medtagne vandraren bjuda en väl behöflig hvila i poppel-lunden vid Murfallet. Utsigten härifrån mot vester erbjuder i sommarqvällens fägring och frid en tafla, som för Visby och vestkusten är egendomlig — taflan af solens nedgång i vågorna, af himmelens väldiga hvalf öfver hafvets spegel — en tafla ännu lika praktfull som den var för de slägten, hvilka böljade fordom å de nu ödsliga gatorna och hvilka bodde och trodde och bådo i de af tiden skonings-löst förvandlade husen och helgedomarna. Framför oss, så långt ögat når, skåda vi det fria, friska hafvet, som ter sig än så mildt och än så vildt, men alltid fullt af majestät. Hvem mäktar väl att skildra dess rörliga, hvarje

dag så olika, på dagens olika stunder nästan ständigt skiftande lynne, dess leende så tjusnings-rikt, dess vrede så fasansfull? Men skönast är hafvet, när en blid och varm afton andas öfver det slumrande djupet, och det gyllene sol-ljuset ligger dallrande öfver den stilla ytan, på hvilken här och der synas några matta strimmor, de lekande hafs-flägtarnas eller den framsväfvande farkostens lätta spår. För hvarje öbo är denna tafla outsägligt kär, och han förstår så väl, hvarföre en gång i forntiden Xenofon's vid Greklands haf och vikar uppvuxne krigare, efter fält-tåget inne i Mindre Asiens högland, vid återseendet af hafvet jublande utropade dess namn och brusto i tårar, under inbördes omfamningar. Och hur gerna hvilar icke den gotländske öbons blick öfver detta haf, som afskiljer — nej! som förenar honom med den öfriga verlden, — som varit medlet för hans förfäders makt och rikedom, — som gömmer i sitt tysta djup så många hemligheter, sagor och skatter, — som ännu med hämnande stränghet invid någon af Karls-öarnas korallklippor säges rufva öfver kung Valdemar Atterdag's år 1361 sjunkna röfvare-skepp, med dess last af tempel-skatter och klenoder, och som här på redden af Visby i de utåt sluttande, trappstegs-lika afsatserna af öns grundval gömmer Danmarks och Lübecks år 1566 begrafna flottor — detta haf, som för så mången af Gotlands söner är hans hela verld, hans valplats och till slut kanske hans kalla graf. Dess böljors musik har varit hans barndoms vaggsång, dess friska luft har spridt sin svalka öfver hans ungdoms lekar, öfver hans manna-ålders mödor. Med de hvita seglen, som der ute komma och gå, hafva barnets tankar gjort sin första lång-resa till de fjerran drömda landen. I stiltje och i storm har han burits på dess starka rygg och då förstått, att också »vårt lif är en våg som röres en tid», och som sedan »lägger sig ned till ro» i oändlighetens djup.

Och när solen sjunker ned i hafvets sköte, hvilken pensel har väl färg, hvilken tunga har ord, hvilket stränga-spel har toner för att rätt kunna måla denna taflas prakt? De fina, fantastiska molnfigurerna brinna med kanter af purpur och guld: ett silfverskir, ett rosenskimmer, ett färgspel, för hvilket språket icke äger något namn, darrar öfver himmel och haf. Mellan den glödande sol-kulan och stranden ligger

på vatten-ytan sol-reflexen i en bred strimma, lik en af rubiner och kristaller gnistrande väg, af hvars större eller mindre bredd fiskaren förutsäger den kommande dagens vind, liksom han af skyarnas färg och form med temlig säkerhet vet, om morgondagen blir stormig och regnig eller lugn och klar. Och någon gång händer det, att en tät moln-slöja plötsligt utbreder sig framför sjelfva solen, men det långa, smala återskenet dröjer qvar, och den, som är ovan vid solnedgångens med outtömlig rikedom skiftande skådespel och som först då finge se denna underbara ljus-företeelse, skulle hafva svårt att förstå, huru den på hafvet glittrande och flammande purpur-strimman tillkommit. Men, om intet moln döljer den sjunkande solen, så se vi, huru hennes form vexlar, ju närmare hon nalkas horisonten: snart antager hon formen af en liggande oval, och sedan delar hon sig i tvenne smala bälten, som inom kort åter smälta tillsamman. Redan är solens nedra hälft dold af vattenranden, men den öfra glöder nu i starkare purpur, nästan lik den öfra delen af en rundbågig port, genom hvilken utstrålar en glans, som i någon mån torde likna den himmelrikets härlighet, för hvilken seraferna der inne med vingarna skyla sina fromma anleten. Nästa ögonblick är skådespelet fullbordadt: de skimrande skyarna blekna mer och mer, och snart tindra stjernorna fram ur det dunkla flor, som natten sveper kring den somnande naturen.

Hvem har väl i dessa dagens och ljusets sista stunder, hvilka så sjelfmant påminna om slutet af menniskans egen lefnads-dag och om undergången af all mensklig storhet, kunnat skåda allt detta utan ödmjuka och tysta tankar, utan ett stilla svärmeri, utan att inom sig, om ock i dunkla, outsägliga ord, hafva liksom diktat ett slags »Solsång» på sitt eget hjertas rikare eller enklare ton-art?

Rätta ståndpunkten för att se och förstå skådespelet af solens nedgång är — såsom här — på gruset af dödliges storverk, bland ruinerna af en makt, som i försvunna sekler haft sin morgon, sin middags-höjd och sin afton-slockning.

Solen, som gått ned, går åter upp, och det blir en ny dag. Sådan är naturens beständiga föryngring samt oförgängliga rikedom och makt. Men det, som menniskors rikedom

och makt har skapat — dess tid är utmätt, och när det faller, faller det i förgängliga spillror.

Vi hafva nu genomvandrat hela Strandgatan med dess omedelbara fortsättning Student-alléen, dervid mer och mindre märkliga minnen och taflor hafva mött oss. Det är nu för ledsagaren en angenäm pligt, att tacka alla dem, som icke tröttnat och stannat på den långa vägen, utan tåligt följt med ända till vandringens

slut.

Burmeister'ska huset.

Detta i nord-vestra hörnet af Donners-plats och Strandgatan belägna trä-hus, som af gammalt bär ofvanstående namn, blef uppfördt i sednare hälften af sextonhundra-talet, och tillhör således icke Visby' egentligen historiska tidehvarf. Ej heller har denna byggnad något af den kraft och varaktighet, hvarmed den hanseatiska tiden utpreglade äfven sina hvardags-tankar. Men, ehuru i betydelse ingalunda täflande med tolf- och tretton-hundratalens af sten uppförda byggnader, innehåller dock detta i en sednare tid uppförda köpmanshus något så borgare-ståtligt och på visst sätt konst-egendomligt, att en skildring deraf här torde försvara sin plats.

Det var på den tid, då halft-annat tiotal af år hade förflutit efter freden i Brömsebro, hvilken till Sveriges krona återförde den gamla dotterprovinsen Gotland. En svensk generation hade börjat uppspira; men ännu predikade de fleste presterne på Danska, och bland en stor del af köpstadsfolket talades Tyska. Då lefde talrika medlemmar af de utländska

köpmans- och handtverks-familjer, som i olika århundraden inflyttat och här nedslagit sina bopålar. Vi påminna i hast om namnen: Arndt, Bahr, Beneke, Bilefeld, Bulmering, Burmeister, Clipper, Colmeijer, Colvin, Conzysky. Donner, Dedekindt, Eggert, Eisenberg, Gudeknecht, Groot, von Gruten, Helt, Heracker, Herlitz, Kahl, Kolberg, Kemnitz, Kamitz, Kenlock, Kutzsko, Lange, van Lenepe, Lollek, Lyth, Löffler, Lüningh, Maskus, Munter, Nemzen, von Pleskow, Poggenborg, Pommer, Rauchenstrauch, Radloff, Salzwedel, Schlou, Sturtzenbecher, Schmidt, Siwertz, Schmiterlow, Silbernagel, Schabou, Strelow, Schumacher, Schneider, Wahrendorp, Wolter, Westphal, Wilmuth, Vedder, Voigt, Veldermann, och många fler, för talrika att här uppräkna. De flesta af dessa slägter äro längesedan utdöda. De lefde och byggde, de styrde och stälde, dessa 1600-talets män, i många hänseenden annorlunda än vi. De voro barn af ett tidehvarf, som i kultur-historien plär kallas det symboliska (det sinnebildsälskande): det var för dem en kär sed, att i sina bonings-hus på väggarna, på spiseln, på fönster-rutorna och i taket, samt slutligen på taket af det sista bonings-huset — på grafstenen — anbringa figurer och tecken än af helig, än af verldslig betydelse, nämligen bibliska sinnebilder, borgerliga vapensköldar, ofrälse valspråk samt yrkes-emblemer — det mesta sinnrikt och vördigt, storborgerligt, nästan aristokratiskt.

Det var, med ett ord, år 1661, som handelsmannen Hans Burmeister, af en slägt, som från Lübeck ledde sina borgerliga anor, fick sitt i närheten af hamnen och stads-muren belägna, af timmer uppförda och knuthuggna bonings-hus färdigt och inredt. Det qvarstår ännu i dag, i många delar alldeles oförändradt. Redan det yttre har något tyskt eller nederländskt i sin hållning: öfra våningen skjuter på långsidan ut öfver den nedra; takfoten hvilar på synliga bjelkhufvuden; i nedra våningen vid sidan af dörren synes i väggen en lucka, som kunnat nedfällas, och som sålunda bildat en bod-disk ute på sjelfva gatan. Fönstren voro låga och små, med tre »bågar» i bredd i hvarje fönsterluft, och öfra våningens äro till en del ännu så beskaffade, ehuru de i en sednare tid blifvit något utvidgade. På det höga, med tegel täckta kroppås-takets östra vattenfall är en starkt framskju-

tande vinds-kappa med hiss-verk: kappans gafvel-linier äro inåt prydligt vågformiga och sluta nedtill med något som liknar gapande drak-hufvuden. Södra gafveln är, med undantag af fönstren och vinds-gluggen, sedan lång tid tillbaka, alldeles höljd med murgröns-rankor, hvilka, sedan de betäckt hvarje fläck å gafveln, i sin outtröttliga växtkraft klängt sig öfver de framskjutande, vågformigt skurna tak-kanterna, och sedan frodigt utbredt sig öfver en del af tegeltaket. Och dessa från tvenne ganska grofva murgröns-stammar sig utbredande rankor bilda å väggen icke endast en vanlig tunn bladbeklädnad: de äro vid brädväggen liksom fastvuxna träd med lummiga, för vinden vajande grenar, i hvilkas vackra, yfviga, året om frodiga och gröna löfmassor hundratals gråsparfvar bygga och bo både sommar och vinter. I en liten täppa bredvid denna gafvel och framför en likaledes murgrönsklädd flygelbyggnad, står ett mulbärs-träd, representerande ett träd-slag, som trifves så utomordentligt väl inom denna stads murar, och som årligen i de läckraste bär ger en rik afkastning.

Detta om det yttre.

Hvad det inre angår, är det blott en sal i öfra våningen, som fått bibehålla sitt ursprungliga skaplynne. Der inne är hvar endaste fläck målad och utpyntad — med undantag dock af golfvet och numera af fönstren, men dessa sednare hafva helt visst här, såsom förr öfver allt i hus och stugor både i staden och på landsbygden, varit prydda med målade rutor, minnen af slägts och vänners välvilja, och tillika med sjelfva fönstret förärade, när huset byggdes, samt derföre utstyrda med gifvarnes namn och sinnebilder i inbrända färger. Och för öfrigt: Gamla och Nya Testamentet, Palestina och Egypten, Patriarker och Faraoner, de fyra Riks-ståndén, Dygderna, Haf och Land, Sjöfart och Jagt — allt detta är här uti denna borgerliga sal i figurer och bokstafs-skrift, i färger och prent konstmessigt föreställdt.

Salen är 13 1/2 aln lång, 11 1/2 aln bred och 4 1/2 aln hög. Östra och vestra sidorna hafva hvardera ett fönster, södra sidan har tvenne, utvändigt omkransade af murgrön. Att fönstren, såsom nämndt är, ursprungligen varit mindre,

synes tydligt af de ursågade panel-styckena, hvarigenom väggmålningarna till en del blifvit skadade.

Hvad väggarna beträffar, så går nederst en (i nyare tid tillkommen) nära en aln hög fot-list; der ofvan synas målningar, som föreställa jagt i en sydländsk skog, genom hvars löfverk hafvet här och der framskymtar. Öfverst går, liksom en bård, kring hela salen ett måladt (en aln och tre tum bredt) fält, innehållande tjugo-en taflor ur Gamla Testamentet samt tvenne landskaps-stycken med figurer. — Vägg-målningarna föreställa, såsom nyss nämndes, en sydländsk skogs-trakt af den yppigaste växtlighet: man ser fantastiskt tecknade och färglagda träd, blommor och frukter, bland hvilka man tycker sig igenkänna mimosor, astrar, cactusblommor och tulipaner bland ananas, meloner och vindrufvor. Genom den täta skogen framtränga från flera håll förnäme jägare till häst och fot, åtföljde utaf små-svenner, af hvilka en blåser i sitt jagt-horn, en annan bär en falk på handen. Här flyr en kronhjort; der genomborras en hind af kastspjut. Här drifver en hund på räf; der kämpa tvenne jägare med ett lejon, och på ett annat ställe ser man en strid mellan hundar och ett vildsvin. Men jemte dessa scener ur den vilda jagten möta oss äfven gladare bilder: här klifva i allsköns ro papegojor och påfoglar i grenarna, der sitta ett par dufvor och kyssas, och en ung jägare framtittar, liksom lyssnande, mellan löfven. På flera ställen öppnar sig med ens den täta skogen, och man ser i fjerran hafvet betäckt med segel. Mellan de löfrika grenarna framlutar sig en fager guld-lockig yngling, och med fjerrglaset för ögat spejar han utåt oceanen och mönstrar noggrant de seglande, om bland dem hans faders eller hans egna skepp äro i sigte — i sanning en tankebild, som är väl på sin plats i salen hos en köpman, hvars egendom så ofta drifver för vind och våg uppå hafvet!

Vi må nu taga väggarnas öfra afdelning eller bården i betraktande. Der se vi en rad af bibliska taflor, som föreställa: Abraham's resa till Kanaan; — Sara får Herrans löfte att föda en son; — Hagar, fördrifven, med sin son i öknen; — Jakob's dröm; — Jakob brottas med Herran; — Esau's och Jakob's möte; — Jakob's söner köpa säd i Egypten; — De

fängslas såsom spejare; — Josef ger sig tillkänna för sina bröder; — Jakob's söner dräpa Sichem för Dina's skull; — Farao låter dräpa Israeliternas barn; — Farao's dotter räddar Moses; — Tobie fromhet och blindhet; — Herrans engel ledsagar den unge Tobias; — Engeln tager farväl af Tobias; — Jefta's löfte och möte med sin dotter; — o. s. v. Under hvarje tafla är en kort tysk inskrift i guld på svart botten, med hänvisning till det ställe i Gamla Testamentet, der den händelse, som taflan föreställer, är omtalad. Enär dessa taflor, produkter af en vanlig målares fantasi och flit, ingalunda äro några konst-stycken, torde det vara till fyllest, att redogöra för ett par af dem, och vi välja den först och den sist här omnämnda.

»Abrahams resa till Kanaan»: den långa karavanen begynner med en procession af får och getter, två och två; derefter kommer Sara, som är rätt »dägelig under ansichtet», hon leder sin son vid handen; så kommer patriarken sjelf, skäggig och turban-beprydd, med herde-staf på axeln; bakom honom synes på vägen, som slingrar sig genom landskapet, ett tåg af tjenare och tjenarinnor, en kamel och en häst samt småboskap, allt ledvis ordnadt, och i långt perspektiv. Under taflan läses:

"Der Herr ſprach zu Abram: Gehe ausz deinem Vaterlande. 1 Moſ. 12: 1."

Den sistnämnda taflan visar oss Gilead's höfvitsman, den stridsamme hjelten Jefta, som i krigisk skrud på en brun klippare och följd af sina kämpar kommer med seger hem från striden mot Ammoniterna. Om segern skulle blifva hans lott, hade han lofvat Herran till bränne-offer hvad helst som ur hans hus skulle först komma honom till mötes, när han återvände. Och nu kommer ur palatsets port hans unga dotter, omgifven af sina högtids-klädda leksystrar och tärnor, under festlig musik; sjelf är hon klädd i krona, mantel och rosig klädning, och spelar på cymbaler; de öfriga spela på harpor, lutor och »gittith». Bedröfvad öfver sitt gjorda löfte och det hemska öde, som i följd deraf nu skall drabba hans enda barn, sträcker fadern upp sina händer och blickar förtviflad mot himmelen. Underskriften är följande:

"Meine Tochter, wie beugeſt du mich. Richt. 11: 35."

Taket är, likasom väggarna, betäckt med figurer och inskrifter. Tak-bjelkarna äro synliga och prydda med allehanda blad- och blomster-sirater samt brokiga band-flätor. På några bjelkars insidor läsas bibliska kärn-språk och vishets-regler, såsom:

"Herr, Gott, du biſt unſer Zuflucht für und für. Ehe denn die Berge worden und die Erde, und die Welt geſchaffen worden, biſt Du, Gott, von Ewigkeit zu Ewigkeit. Lehre uns bedenken dasz wir ſterben müszen, auf dasz wir klug werden. Pſalm. 90: 2. 12."

"Meine Kindlein, ſolches ſchreibe ich euch auf, dasz ihr nicht ſündiget, &c.. 1 Joh. 2: 2."

"Lieben Kindlein, ich ſchreibe euch, dasz euch die Sünden vergeben werden, &c., 1 Joh. 2: 12."

Och vidare hela verser ur Psaltaren, Vishetsboken, Johannes' evangelium och Pauli bref: fadderliga råd och moderliga varningar — en »hustafla» af gyllene vishet för ung och gammal!

I taket mellan bjelkarna märkas följande helfigurer: Frälsaren samt de fyra evangelisterne (bland hvilka Mattheus och Lukas icke äro illa tecknade) enhvar med sin sinnebild: engeln, lejonet, oxen och örnen. Nyssnämnde prest- och läroståndets höge representanter omvexla med figurer, som föreställa de tre öfriga ståndens: en adelsman med sin husfru, en borgare med sin hustru och en bonde likaledes med sin. — Vidare ser man här Fosterlandskärleken under bilden af den bekante Romaren, som på sin stridshäst frivilligt störtade sig i det rykande jord-svalget, hvilket öppnat sig midt på torget i Rom, och enligt augurernas förklaring, icke på annat sätt skulle kunna igenfyllas, än att det, som utgjorde Roms makt och styrka, der offrades: Marcus Curtius, som så tolkade siarnes ord, att Roms styrka bestod i vapen och mannamod, offrade på nyssnämnda sätt sig sjelf för sitt fosterland. — Och för öfrigt synas: Lyckans gudinna på ett bevingadt klot och med ett segel spändt öfver sitt hufvud; Fredens med en palmqvist, Kärlekens med en fackla, Höghetens med en gyllene krona; Troheten och Fåfängligheten såsom tvenne barn, af hvilka det ena smekes af en hund och det andra blåser såpbubblor. Och för öfrigt porträtter i medaljonger af manlig och qvinlig

både ungdom och ålderdom, samt arabesker af vinrankor, blommor och frukter. I taket nära södra väggen är byggnads-året »1661» måladt inom en krans, som bäres af tvenne englar.

Såsom erkändt är, dessa målningar röja ingalunda en mästares hand. Men genom den bibliskt-historiska samt i allmänhet undervisande och lärorika karakter, som dessa taflor i förening med bibelspråken, sinnebilderna och porträtterna obestridligen förlänte åt en borgares högtids-sal, äro de, såsom betecknande för sin tids lynne och sed, icke utan märklighet.

Men . . . sedan den konstförfarne målare-mästarens fantasi sålunda sväfvat högt uppe bland idel heliga bilder, englar, dygder samt bibliska händelser och tänkespråk, har den på slutet sjunkit ned i hvardags-lifvets prosa. Så målade han vid dörren en apa med röd mössa, hvit ringkrage och ett skummande flöjtglas i ena framtassen, liksom bjudande den inträdande välkommen. På kalkväggen vid spiseln satte han en tupp, vaksamhetens härold, troligen till erinran om aktsamhet med elden, och deröfver målade han en tafla, föreställande en ungersven, som gångar sig i grönskande lund och leder vid handen sin käresta. Derunder läses:

"Gleich iſt arm
Hellt er doch warm."

(ehuru arm, håller han dock varm), hvilka ord torde kunna lämpas både på ungersvennen, som synes katig och kry, och på den bredvid stående spiseln, som väl är låg, men djup: båda lofva värma och trefnad. På ena utsidan af den framskjutande spiselmuren har han målat en skata, beklagligen utan underskrift, så att man icke vet, om den skalken till målare dermed syftat på de möjligen pratsamma och sqvalleraktiga Visby-matronornas aftonglam vid vinterbrasan, eller på något annat. Och på den andra utsidan af spiselmuren syntes förr den fula och lyckligtvis i skuggan obemärkta bilden af en gumma, som blottat en bakre del af sin lekamen, och värmer den vid en flammande stock-eld. Vid en nyligen å spiseln nödvändig befunnen reparation hade denna sido-målning med den nästan halfnakna gummans bild måst uppoffras. — Såsom det tyckes, har målaren slutligen trött-

nat att, på beställning, vara sublim och högstämd, och derföre har han i vrårna vid eld-staden gifvit fritt spel åt sitt i botten muntra lynne.

Dessa sist nämnda skalkaktiga fantasier äro målade på kalkgrund, allt det öfriga på trä, med oljefärg. Målningen har, enligt tradition inom Burmeister'ska slägten, hvars sista qvinliga ättling för ett par årtionden sedan afled, väl blifvit omfernissad, men aldrig renoverad, och den är således något mer än två hundra år gammal. — Enligt tillförlitliga uppgifter hafva härstädes i förra tider många förmögna familjers trähus haft salar dekorerade i alldeles samma stil som denna. Numera är Burmeister'ska salen den enda i sitt slag i Visby, och, liksom hela det märkliga huset, har den lyckligtvis i sin nu varande ägare, stads-läkaren doktor G. Bolling, en med kultur-historiskt sinne begåfvad, omsorgsfull vårdare. — Andra salar och gemak från sexton- och sjutton-hundratalen hafva haft sina väggar täckta med gyllenläders-tapeter: denna redbara lyx har nästan allestädes måst vika för en nyare smaks ofta smaklösa och simpla anordningar.

Ännu återstår det, att nämna några ord om Burmeister'ska salens spisel, hvilken, ehuru låg, ingalunda är arm på sirater. Framför sido-pelarne, som uppbära det med lister och figurer i barock-stil grant utpyntade öfverstycket, står å hvar sin sida en kortväxt, knubbig romersk soldat med sköld och harnesk, och med ena handen på bröstet — stinnögda bussar med vågformiga, utåt sirligt kammade knäfvelbårar. Baserna, hvarpå de stå, äro prydda med löf och frukter i upphöjdt arbete. På nyssnämnda öfverstycke, midt öfver spisel-öppningen, synes ett aflångt fält, som å hvardera sidan stödjes af en bevingad hafs-nymf med ringlande delfinstjert. På detta fält står årtalet »1662» mellan tvenne vapen-sköldar i full heraldisk stål. Den ena, som omgifves af bokstäfverna H och B (Hans Burmeister), innehåller den aristokratiske borgarens slägtmärke: en naken vildman med krans om midjan och med klubba i handen, uti gyllene fält. Den andra skölden, som omgifves af bokstäfverna K och B (Karin Burmeister), innehåller, såsom det höfves en qvinna, en blidare bild, nämligen en fogel med ett ax i näbben, likaledes på guldgrund. Öfverst på sidorna af ett med frukt och

blommor prydt fält ligga tvenne morska lejon med gyllene manar. Dessa af sandsten skurna spisel-ornamenter prunka till öfverflöd af färger och guld. Att det inre af den förut djupa och öppna spiseln i sednare tid blifvit fyld med kakel, har i ingen mån skadat ornamenterna.

Burmeister'ska slägten, som ännu lefver i Lübeck, Hamburg, Jena och kanske flerestädes, är, såsom nämndes, utgången i Visby. Men på *ett* sätt lefver dock för Gotland namnet qvar, och fortlefver i ära och välsignelse, nämligen genom ett par, för medel-löse gotländske studenter vid Upsala akademi, af mantals-kommissarien Martin Burmeister (en ättling af Hans B.) år 1760 stiftade stipendier.

Öfverste Norby's död.

Hvem är den vålnaden med blod i håret?
I höga pannan bär han banesåret,
Just som han emot döden bröstgängs stod.
Det *Norby* är. Vid Stralsund's gråa murar
Han föll, som brodden fäld af hagel-skuren —
Den förste Svensken ej och ej den siste,
Som fuktat Tysklands slätter med sitt blod.

G. L. Silfverstolpe,
På krigsvetenskaps-akad:ns högtidsdag
1846.

Den lilla ön Gotland har haft den stora lyckan, att åt moderlandet hafva skänkt en son af lysande och evärdlig ära. Denne son är: Kristofer Polhem, Sveriges största mekaniska snille.

Näst honom, den fredliga odlingens storverks-man, torde Gotland bland sina öfriga utmärkta söner, hvilka »hedrat fader och moder» och spridt glans öfver sin fosterbygd, böra med tacksam glädje i främsta rummet sätta en tapper och ädel krigare, öfversten Johan Norby. Alldeles för tidigt, såsom menniskor döma, blef han bortryckt, och han lemnade åt saknaden att ana, till hvilken höjd af ära han hade kunnat stiga, om han längre fått lefva.

Det, som han blef och var, bör emellertid vara till fyllest, att i Sveriges häfder försäkra hans namn om en vördnadsfull ihågkommelse. Älskvärd, kunskaps-rik, oförfärad, pligt-trogen och botten-ärlig — se der i få ord grund-dragen af hans väsende.

Johan Norby föddes i Visby den 30 April 1754. Fadern var handelsmannen derstädes Per Persson Norby, prestson från Klinte, i hvilken socken han ärfde Bönders gård (3 1/4 mil söder om Visby),dit han sedan utflyttade, och der han dog. Modern var häradshöfdinge-dottern Barbara Magdalena Laurin, hvilken efter sin förste mans död ingick nytt gifte med en öfverstelöjtnant Johan Kristofer Tigerström. Denne uppmuntrade sin unge styfsons håg för krigare-yrket. År 1772, efter idkade studier vid Upsala' akademi, blef Joh. Norby kadett, 1773 underlöjtnant och 1783 löjtnant vid artilleriet. På 1780-talet tjenstgjorde han vid den på Gotland (till år 1788) förlagda afdelning af Vendes' artilleri.

För några årtionden sedan lefde på Gotland ännu mången, som i följd af nära personlig bekantskap visste att omtala löjtnant Norby's lefnadsfriska, muntra och redbara lynne. Han var, enligt samtidas beskrifning, en man af behagligt yttre, med kraftiga, bestämda anletsdrag och medel-hög gestalt, samt stark, vig och rörlig. Af jagt var han synnerligen road, och hans like såsom skytt var det svårt att finna. Icke engång under jagtens strapatser lärer han tillåtit sig bruket af spritdrycker: han var i allt, sades det, exemplarisk. Många berättelser äro ännu gängse om hans raska och ansträngande jagtpartier (ofta den tiden hjortjagter), i hvilka hans ungdomsvänner, hofpredikanten G. T. Lütkeman i Dalhem, prosten N. J. Herlitz i Sanda och hemmans-ägaren Åkerman i Hemse, med flera redan hädangångna män, plägade deltaga. De voro alla, äfven de båda prestmännen, hurtiga karlar, som täflade

med Norby i jagtens idrotter. Men Norby var och förblef beständigt den, hvars lod slog säkrast och hvars byte blef rikast. I dessa glada äfventyr och manliga lekar var han alltid hufvudfiguren och hjelten.

Men det var ej endast i lek, som Johan Norby var hjelte.

Åren 1789—1790 deltog han med Vendes' artilleri-regemente uti kriget i Finland. Här utmärkte han sig vid flera tillfällen genom personligt mod och anförare-skicklighet, och i synnerhet vid Häddila by den 1:e September 1789 genom att i nio timmar försvara sitt batteri mot en mångdubbelt starkare fiende. Dagen derefter blef han också af konungen belönad med Svärds-ordens riddare-stjerna. 1790 blef han kapiten och 1794 major. Enär han under kriget ådagalagt äfven vidsträckta teoretiska insigter, blef han ledamot af de kommittéer, som 1796 och 1802 tillförordnades att undersöka artilleriets tillstånd och att föreslå förbättringar af detta vapen. År 1801, då man befarade ett fiendtligt besök af engelska flottan i Stockholms skärgård, fick han uppdrag att iståndsätta och förstärka de befästningar, som försvara inloppen till hufvudstaden från saltsjön, hvilket uppdrag han fullgjorde med samma skicklighet och ifver, som han i allt plägade ådagalägga. År 1804 blef han öfverste och chef för Vendes' artilleri-regemente och året derpå ledamot af krigsvetenskaps-akademien. Under kriget med Fransmännen i Pommern återfinna vi der öfverste Norby och hans regemente. Vid en skärmytsling utanför Stralsund stupade han, träffad i hufvudet af en fransk skarpskytts kula, den 21:e Februari 1807.

Hans död väckte inom och utom arméen stor sorg och saknad, och vid budskapet derom skall konungen hafva yttrat, att han skattade denna förlust högre än en förlust af 10,000 man. Och andra ansågo, att förlusten af Norby var den största olyckan i detta för Sverige olycksfulla krig. Det var nämligen hos många en aning, att om Norby fått lefva, skulle han, i tider af örlig, säkert hafva blifvit en ypperlig fältherre.

Omständigheterna vid hans död, såsom de af åsyna vittnen, dels dåvarande kapitenen vid Vendes' artilleri-regemente, sedermera landshöfdingen och stats-rådet Joh. af Vingård, dels af andra, som hörde till Norby's omgifning och betjening, i

hufvudsaklig öfverensstämmelse, meddelats, äro så romantiskt märkliga, att de väl förtjena att omtalas.

Vi skola här beskrifva tilldragelsen enligt hufvuddragen af Vingård's i »Minnen af händelser under en lång lefnad» framställda skildring. Han nämner der ofta och med kärleksfull vördnad »sin tappre öfverste» och skildrar denne såsom »utmärkt hederlig och ganska allvarsam» samt såsom en »metodisk ordnings-man». Den sedan så ryktbare Carl von Cardell var då, år 1807, öfverstelöjtnant vid Norby's regemente. Att mellan dessa män rådde ett ovänligt och spändt förhållande, bör icke väcka förundran, när man besinnar den ofantliga olikheten i deras lynnen. Cardell var visserligen högst utmärkt »såsom praktisk artillerist och för sitt djerfva knektamod», »en nutidens berserk, som borde varit bunden, till dess han behöfdes samt först då lös-släppas»; men han var »med sin dåliga moralitet och sitt demoniska lättsinne svår att ha' att göra med, och han låg i ständig strid med sina officerare, hvilka ock derföre rätt hjertligt hatade honom». De med anföringstecken meddelade uttrycken äro Vingård's. Norby deremot med hjertats och bildningens öfverlägsenhet, med sin utmärkta befälhafvareförmåga och med den »*mira comitas*» (sällsamma blidhet), som forntiden prisade hos den atheniensiske hjelten Miltiades, var afhållen och högt värderad såsom en ärans man och dertill, enligt hvad nyss är antydt, såsom ett lofvande fältherre-ämne. Vi nämna här i korthet detta missförhållande mellan Norby och Cardell, emedan bland det svenska manskapet det ryktet länge fortlefde, att nämligen Norby blifvit skjuten af en utaf afunden hos hans närmaste man legd lönmördare, hvilket hemska ryktes grundlöshet af det följande torde klarligen inses. —

Under det att en fransk armée-afdelning, vintern 1806—1807, höll de svenska trupperna inneslutna i Stralsund, roade sig generalen G. M. Armfelt tidt och ofta med små utfall, hvilka väl icke aflupo utan förluster, men som hade till ändamål, att folket icke skulle blifva ovant vid krutröken. Under dessa utfall var vanligen den ofvan nämnde kapitenen Vingård befald, att från ett af stadens kyrktorn med en god kikare iakttaga och anteckna fiendens rörelser samt att med ett snöre nedhissa sina anteckningar till nedanför stälda husarer,

som med dem genast ilade till Armfelt. Denne ledde merendels sjelf utfallen, hvilka, ehuru företagna i mindre skala, dock voro utmärkta snart sagdt för öfvermod. Man. red utmanande in bland de franska förposterna, för att narra skott af dem och sätta deras reserv i alarm, samt att få dem att förfölja ända in mot Stralsunds fästnings-vallar, derifrån de naturligtvis helsades med kanonmusik och skarpa skott. Det blef snart ett slags täflings-lek mellan de svenske officerarne, att på trots och en i sänder spränga genom de franska rytteri-posterna till den bakom dessa liggande byn, för att der afskjuta ett par pistol-skott och dermed alarmera den i byn posterade truppen, samt att sedan i fyrsprång vända tillbaka. Detta kallades att »döpas till knekt», och den återkomne emottogs alltid af kamraterna med muntraste jubel.

För att emellertid betäcka sin förpost-kedja, började Fransmännen anlägga små fält-verk, och för att skydda det dagliga trupp-ombytet och att från sidan af förpost-kedjan afhålla Svenskarnes »pjafferingar» (skrytsamma rörelser), anlade de en liten vall. Det var från denna som Norby blef skjuten. Före ofvan nämnda, ej blott gagnlösa, men — såsom det snart genom Norby's död visade sig — olycksbringande mandoms-yttringar, hade Fransmännen der icke haft en enda infanterist, utan blott kavallerister. Vingård afgaf dagligen sina rapporter från kyrktornet och vågade snart anmärka det skadliga i dessa onödiga utmaningar. Och ehuru han redan vederbörligen var »döpt», och hans mod sålunda till fullo ådagalagdt, började dock Armfelt och kamraterna att skämta derom i anseende till hans upprepade förståndiga betänkligheter. En vacker dag fick han befallning att rida ut, för att skaffa närmare kännedom om den sist anlagda vallen. Han gaf sig åstad på sin gråa, väl inridna skimmel, som oftast under tiden skakade på sitt vackra hufvud vid hvisslandet af kulorna från det franska fält-verket: — nog af, sedan femton eller tjugo kulor susat förbi honom, återvände han oskadd till generalen, afgaf sin rapport och mottog, under högtidligheter, som liknade en riddare-dubbning, de amplaste vitsord om sitt mannamod.

Dagen derpå, den 21:e Febr. 1807, då ett utfall från

fästningen ägde rum och en skärmytsling med fienden uppstått, hade Norby varsnat, att på ett håll utfallet icke lyckades så som sig borde. Han befalde genast sin tyske betjent, Tüsell, att sadla två hästar och att följa med; han ville ut, för att på nära håll iakttaga tilldragelserna.

När Norby på sin gråa häst red ut, träffade han i stadsporten general-adjutanten C. F. Mörner, som frågade, hvart öfversten ämnade sig. — »Ut för att hjelpa till att köra undan de franska kanaljerna», svarade Norby och sprängde åstad åt det håll, der striden var lifligast. Han tog plats vid de skjutande kanonerna, hvilkas befälhafvare vände sig till honom och bad, att han skulle rida undan ur kulregnet, enär öfversten, der han satt till häst med sin svajande blågula plym på hatten var en alltför inbjudande skott-tafla för fiendens skyttar; men Norby svarade: »Ingen har patent på att lefva beständigt». I nästa ögonblick kom från ett träffsäkert gevär den kula, som — enligt hvad sedan blef upplyst — var ämnad åt den föregående dagens, i Fransmännens tycke alltför närgångne spejaren, nämligen kapiten Vingård, och som nu i stället träffade Norby. Med genomskjutet hufvud störtade denne ögonblickligen till marken. Det var knall och fall — ett plötsligt slocknande, en död utan dödsqval.

Öfverste Norby's död väckte utomordentlig bestörtning, väckte en förbittring, som genast behöfde gifva sig luft i en eftertrycklig hämnd.

Och denna utfördes på följande sätt:

Genom sina iakttagelser från kyrktornet hade Vingård märkt, att aflösningarna från de franska fält-verken hade, sedan några der befintliga vattendrag tillfrusit, gjort sig en genväg inom kanonskott-håll, hvilket de annars med omsorg plägade undvika. Vingård, som kände träff-dugligheten hos hvar enda kanon i Stralsunds fästning, lät genast hemta en viss tjugofyrapunding, »som skjöt öfver bank i spetsen af en bastion», laddade den med fullt skott och lät till yttermera visso framför kulan lägga ett par kappar jernskrot i en påse. Kanonen rigtades med yttersta noggrannhet på det ställe, der den franska aflösningen skulle passera. Den aflösande truppen fick i all sköns frid marschera öfver stället, ty med den ansåg man sig

icke hafva något otaldt. Men icke så med den aflösta och återtågande, ty när den i sluten massa kommit på ort och ställe — då small det och skottets verkan var förfärlig. En mängd Fransmän blef liggande på isen; de som blifvit lindrigt sårade, sprungo, krälade och kröpo omkring; andra, som voro oskadde, började fly till höger och venster. Denna syn väckte hos de svenske officerarne en helt annan sinnes-stämning än den, som hämnd-känslan nyss hade alstrat. För att nu lugna de flyende och förmå dem att taga vård om sina sårade kamrater, hoppade Vingård upp på kanonen och ställde sig der med armarna i kors, för att sålmedelst tillkännagifva, att något nytt skott icke skulle komma i fråga. Der han stod, kapprak som en parlamentärs (underhandlares) flagg-stång, såg han sig vara föremål för många hotelser af knutna näfvar; men, utom skott-håll för hvarje gevärs-kula, stod han lugn. En besynnerlig rörelse med ett af de upptagna gevären, hvilket svängdes fram och tillbaka öfver hufvudet på en af de sårade, lockade Vingård att med sin kikare undersöka, hvad detta kunde betyda. Då uppstod ett slags tecken-språk mellan några af Fransmännen och Vingård, hvilken dervid trodde sig förstå, att geväret, som så svängdes, varit just det, som dödat Norby, och att skytten, som begagnat det, låg svårt sårad. De hade således å sin sida ganska rigtigt insett anledningen till det förfärliga kanon-skottet. Vingård å sin sida, viftade med sin näsduk och lade handen på sitt bröst såsom ett bevis på sitt deltagande.

Några veckor sednare fogade händelsen, att Vingård i sällskap med general Armfelt kom midt ibland de vid nyss nämnda tillfälle sårade och stympade Fransmännen. De hade nämligen, den 2:a April, ridit in till Greifswald, och vid erhållen underrättelse, att några Svenskar skulle ligga på det af Fransmännen derstädes inrättade, men nu öfvergifna militär-sjukhuset, begåfvo de sig dit. En af Svenskarne, som de der träffade, omnämnde, att i samma hus var qvarlemnad en mängd Fransmän, som alla blifvit sårade genom ett och samma kanon-skott från Stralsunds fästning, hvilket skott ofta utgjorde ämne för deras samtal. De hade sagt sig hysa den förmodan, att någon af dem skjutit en svensk general, hvars död man hämnats med nämnda grufliga skott. Armfelt och

Vingård gingo nu till salen, der desse Fransmän lågo. De voro några och tjugo till antalet, mer och mindre sårade och stympade, bleke och skäggige. Armfelt tilltalade dem på deras språk: det fägnade honom, att se dem väl vårdade, och han försäkrade dem, att de äfven fortfarande skulle blifva det, och han hoppades, att de snart skulle få återvända till deras sköna hemland; han visste af egen erfarenhet, hvad det var att ligga sårad, och han ömmade derföre varmt för sårade krigare.

Armfelt's vänliga ord och det synbara deltagande, hvarmed de yttrades, lifvade de bistra ansigtena och framkallade ett allmänt: »Vive le général suédois!»

»Man har berättat mig», fortsatte generalen, »att I alla blifvit sårade på *en* gång af ett skrot-skott från Stralsunds fästning: är det så?»

En af de sårade svarade, att så var förhållandet. En annan yttrade härvid, att han ensam hade för alla de mord, han begått, förtjenat olycks straffet; han hade qvällen förut blifvit efterskickad för att skjuta ned en svensk officer, som spejande och trotsigt hade ridit genom de franska förposterna för att undersöka ett uppkastadt fält-verk, och som, enligt uppgift, skulle rida en grå häst; i flera år hade han för sina skarpa ögon och säkra hand nyttjats till slika värf och liksom gått i lån från det ena regementet till det andra. Denna gång hade han dock tagit miste och skjutit en generals-person, hvilket skarpskyttarne eljest af sitt befäl varit förbjudne att göra, och den skjutnes fall hämnades af Svenskarne genom det förfärliga kanon-skottet.

Sedan Armfelt underrättat skarpkytten, att den, som stupat, var en öfverste vid artilleriet, och att artilleri-officerarne så hade hämnats sin älskade befälhafvare, berättade skarpskytten vidare, att han sett, huru en af Svenskarne hoppat upp på kanonen och med åtbörder af deltagande gifvit tillkänna, att intet nytt skott skulle lossas, hvadan man fått tillfälle att släpa bort de sårade från isen, der de annars skulle hafva frusit i hjel. Och om den svenske officern på kanonen haft rigtigt skarp syn, skulle han kunnat se, huru berättaren med sin friska arm ryckte till sig sitt gevär, som kamraterna hade svängt öfver honom, och slog sönder det mot

åsen, på det att medelst det vapnet ingen menniska mer skulle blifva dödad.

Vingård nämnde nu, att det varit just han, som varit spejaren på den gråa hästen och alltså varit utsedd till offer för skarpskyttens kula, och att det äfven varit han, som sprungit upp och stält sig på kanonen.

Armfelt och Vingård skildes nu med rörelse från desse olycklige krigare, hvilka i hämnd-känslans hänförelse blifvit utkorade till försonings-offer för en tapper chefs beklagansvärda död.

Med Vingård's skildring, som här blifvit behöfligen förkortad, och till hvilken några från andra källor hemtade tillägg blifvit gjorda, öfverens-stämmer i allmänhet hvad af Norby's betjent, Tüsell, som efter sin herres död med dennes vapen, böcker och uniforms-persedlar, kom till Gotland och der på Bönders gård slutade sina dagar, blifvit berättadt om tilldragelserna vid och efter öfverstens död, dock med den olikhet, att den tyske betjenten fullt och fast delade den gängse, men grundlösa misstanken, att mannen, som dödade Norby, varit köpt af en högre svensk officer. Påtagligt är, att härmed syftades på Cardell, för hvars befordran Norby ansågs stå i vägen, och som sedan blef Norby's efterträdare såsom chef för regementet.

Att öfverste Norby icke endast inom svenska arméen var aktad och ärad, bevisar följande händelse:

Året efter hans död, eller 1808, den 23:e April — ryska invasionens på Gotland andra dag — stod kl. 5 e. m. den ryska förtruppen, vidpass 300 jägare, vid Norby's moders, öfverstelöjtnantskan Tigerström's gård Bönders i Klinte stadd på marsch till Visby. Officerarne gingo in samt reqvirerade åt sig förfriskningar och åt truppen »Brot und Branntwein»; utanför vimlade det af bullrande ryska soldater. Godvilligt lemnades allt, som huset förmådde; ej heller blef något öfvervåld föröfvadt. Ensam i sitt rum, midt i det högljudda sorlet, befann sig ägarinnan, svag, sängliggande och ännu tärd af sorg öfver sonens året förut timade död. Hon blef nu, vid detta utomordentliga tillfälle, häftigare ansatt af sin sjukdom och nästan otröstlig. Hennes styfson, Axel Tigerström, fullgjorde, så godt han kunde, sitt tvungna och obehagliga värdskap. Klockan 7

bröt den ryska truppen upp, sedan den erbjudit betalning för hvad den erhållit, hvilket dock afslogs. Kort derefter kom ryska hufvudstyrkan tågande, och med den öfverbefälhafvaren, kontre-amiralen Bodisco. I närheten af Bönders gjordes halt; Bodisco med sina officerare tog in derstädes och fick till aftonmåltid hålla till godo med det förråd, som fanns qvar. Ryske befälhafvaren frågade genast på Tyska Axel Tigerström, om förtruppen uppfört sig fredligt och höfligt, hvilket bejakades, dock med tillägg, att ägarinnan af gården, som nyligen mist sin ende och synnerligen älskade son, öfverste Norby, och som af sjukdom länge varit sängliggande, blifvit af detta öfverraskande och talrika besök högst oroad.

»Öfverste Norby»! utropade Bodisco lifligt, »är jag i dess fru moders hus?»

Derpå berättade han, att han med öfverste Norby varit nära bekant och haft med honom i tjenste-väg mångfaldig beröring på den tid, då svenska och ryska arméerna i Pommern åren 1805 och 1806 voro allierade. Han hade då lärt känna Norby's utmärkta egenskaper, och sedan med verkligt deltagande sörjt öfver dennes död, när den genom tidningarna blef i Ryssland bekant. Då Bodisco icke kunde personligen få träffa värdinnan, anhöll han, vid sin afresa kl. 10 på aftonen, om framförande af sin vördnadsfulla helsning, och tillade, att det skulle göra honom ett särdeles nöje, om tillfälle erbjöde sig att visa någon tjenst åt modern till hans tappre vän. — Emellertid lät han till bevis på sin välvilja genast uppsätta och undertecknade egenhändigt ett slags proklamation, som uppslogs i förstugan till bonings-huset, och som var af innehåll, att ingen Ryss, hvem det ock vara månde, skulle på Bönders gård få göra några reqvisitioner eller föröfva något slags öfvervåld. Denna skrift gjorde god nytta under de trenne veckor, som Ryssarne innehade ön, emedan officerare, kurirer och trupp-afdelningar ofta färdades förbi och der ville taga in. —

Den uppgift, som man på Gotland af en och annan hört framställas, att den gren af Norby-slägten, från hvilken öfverste Norby härstammade, skulle leda sitt ursprung från en af danske amiralen och länsherren på Gotland, ogifte Severin

Norby's söner, vid namn Bengt eller Bernhard, torde vara ganska svår att bestyrka.

Bland sina historiska samlingar har Visby' allmänna läroverks muséum äran att förvara, bland många andra minnes-rika klenoder, den sabel, som öfverste Norby bar, då han stupade, och hvarpå några fläckar synas, som anses härröra från stänk af hans blod, samt ett litet porträtt (en silhouette), den enda bild af honom, som oss veterligen finnes qvar. Dessa reliker äro i nämnda muséum på sin rätta plats. De skola påminna den uppväxande ungdomen om ett ädelt föredöme af manliga dygder, om ett rättskaffens och vänsällt lif, som i krigets vilda lek offrades för konung och fädernesland.

Sju årtionden hafva redan rullat fram öfver Johan Norby's fjerran graf. Den rörande hänförelse, hvarmed hans jemn-årige och under ordnade förtäljde om hans lifs öden, bevisar otvifvelaktigt hans sällsynta värde. Deras stolta, men genom hans död med ens afbrutna förhoppningar om en för honom ärorik och inflytelse-rik framtid, deras kärlek, beundran och saknad, deras alla hågkomster, deras »dom öfver dödan» torde bäst och kortast kunna sammanfattas i den engelske skaldens bekanta ord i det sköna sorgespelet:

»He was a man, take him for all in all». *)

Det är en odödlighet äfven här på jorden, att *så* få lefva i samtidas och i efterlefvandes minne.

*) Han var en man, en man, och det i allo. Hamlet, I: 2.

Snäckgärdet och D. B. V.

Tal på sällskapet D. B. V:s högtidsdag, i dess skolsal, d. 9 Juli 1848.

Bland de många pittoreska, af målaren och turisten hittintills nästan obemärkta strandpartier, som åt Gotlands vestra kust gifva ett så egendomligt, ett så vildt och romantiskt skaplynne, bör det vid pass 3/8-dels mil norr om Visby belägna Snäckgärdet icke förgätas. Under detta namn sammanfattar man tvenne små, grunda, nästan halfcirkelrunda vikar, af hvilka den norra, under de första tiotalen af innevarande århundrade, var en älsklings-plats för stadens badande ungdom. Hvad som dock säkerligen mer än badlokalens ingalunda stora beqvämligheter förvärfvade åt Snäckgärdet så talrika sommarbesök, var dock tvifvels-utan den, i förhållande till det inre af det gotländska ö-landet, storartade omgifningen och den fria, lifvande utsigten öfver strand och haf från bergs-höjden derbredvid. Den väldiga kalk-klippa, på hvars till stor del fruktbara hög-slätt vi bygga och bo, framspringer här med nakna, nästan lod-räta och mångfaldigt brutna konturer mot vattenbrynet och blottar så för dagen de olika lagren och den sällsamma arten af sin urgamla daning. Klippväggens öfra del består af ljusgrå, tät och hård kalk-sten, liggande i 2 till 3 fots mäktiga hvarf: den är sönderbrusten, styckad och taggig, med utstående hörn liksom små bastioner, och med skarpa vinklar in i berget, der i fordom tid de stenblock hafva suttit, hvilka nu vid bergets fot ligga vräkta och staplade öfver hvarandra. Betraktar man närmare dessa i förstörelsens stunder utbrutna klipp-stycken, så finner man, att de bestå af idel kalk-skeletter efter millioner organiska va-

relser, skapelsens kanske äldsta djur-arter, hvilka engång i det för oräkneliga årtusenden sedan här svallande hafvet ägde lif och njutnings-förmåga, men som derefter, sedan de utspelat sin roll i de lefvandes verld, blifvit hopslammade, på hafs-bottnen nedbäddade och öfvertäckta, samt med sina underbart förvandlade kroppar bidragit till bildandet af detta i så många hänseenden märkliga ö-berg. Småningom höjde och ännu höjer sig denna ö ur vågorna. Den vackra och merendels så form- och färg-rika kalksten, af hvilken nämnda lager och derifrån nedfallna stycken bestå, kallas — såsom bekant är — enkrinit-marmor: den har fått sitt namn af dessa vackra, numera nästan endast i Vest-indiens haf lefvande stråldjur eller zoofyter, som geologen på en gång så poëtiskt och så träffande kallat enkriniter eller förstenade »liljor». Dessa zoofyters (»växtdjurs») fina stänglar — af det olärda folket kallade »bergs-ljus» — ligga vanligtvis sönderbrutna, här och der likväl med sina fina stråt- eller tentakel-kronor välbehållna och i brokig omvexling med musslor och koraller, liksom oförgängliga mumier begrafna eller rättare bevarade i stenmassan. — Den nedra delen af klippväggen består deremot af en lösare sten-art, af blågrå, mycket lerhaltig mergelskiffer, ordnad i fina, jemnlöpande, nästan rätliniga lager med inbäddade klimpar af jordblandad kalksten, och denna lösare beskaffenhet hos bergets fot förklarar den förstöring, den utgräfning nedtill, som gifvit åt berget dess vilda, imponerande karakter.

Bland ofvan nämnda, ur berget nedfallna klippstycken förtjenar ett isynnerhet vår uppmärksamhet. På den lilla udde, som afdelar Snäckgärdets tvenne vikar, hvilar ett bergstalp, af fiskare-folket i trakten kalladt »Predikstolen», med snedt mot vattenbrynet stupande linier, nedramladt eller — man skulle tycka så — nedslungadt,

»i hedendag af jättehänder kastadt»

ej mindre än 50 till 60 alnar från sjelfva berget. Troligen har det i fordom tid suttit högt deruppe på bergets ås och bildade då ett tak öfver den gröna afsatsen, den täcka terrassen i bergets södra hörn, hvilket då i underbar bildning kunnat mäta sig med sjelfva »Getsvältans» vackra grotta i Högklints (en knapp 3/4-dels mil söder om Visby belägna)

strand-vägg. Nu hvilar detta stalp till hälften öfver stranden, till hälften nedsjunket i den. Vågorna, som fordom gingo högre, hafva utfrätt alla dess lösare beståndsdelar, rundat och jemnat de hårdare samt såmedelst bildat dessa många skrefvor, dit vindarna burit matjord, dit vindarna och foglarna fört gräs- och blomster-frön — dessa små gröna däldder, dessa vänliga fördjupningar med sina mjuka gräs-dynor, der den trötte vandraren vid de ständigt sqvalpande böljornas enformiga sång inbjudes till hvila.

Längre ut i vattenbrynet står i närheten af »Predikstolen» en ensam, vittrad och mossbelupen klipp-pelare, vanligen kallad »Klockaren». Han står der liksom en utpost, varnande seglaren att nalkas.

Att botanisten bland Snäckgärdets klippor och branter har glädjen att se tvenne rara oxel-arter (Sorbus aria och S. hybrida), må i förbigående omnämnas.

Griper man sig an med en klättring uppför berget, hvilken vid dess sydvestra hörn går lättast för sig, så får man deruppe ett panorama af (jemförelsevis) storartad och hänförande skönhet. Mot söder följer ögat långs landt-borgen den gröna, vänliga strand-rabatten, som halfcirkelformigt omfattar Snäckgärdets sydliga vik; derefter ilar blicken öfver betes-hagar med mörka, melankoliska grupper af barrskog, och mellan dessa utbreda öppna slätter och blomsterklädda brinkar leende dagrar. På en af dessa slätter, hvilken liknar en skådeplats med kulisser af höga tallar och med sittplatser på en långsträckt, murgröns-klädd, vackert sluttande skogsbacke, samlar sig ofta ungdom från staden, och en viss dag på sommaren äfven vårt sällskap till »pärk» och »varpa» samt andra glada och hurtiga folk-lekar. Det är den för oss alla välbekanta Åhsberg'ska hagen!

Längre bort försvinner den steniga, i små uddar oupphörligt afdelade stranden. Landtborgen ofvan om barrskogen fortsätter mot söder sin höga, tvärbranta sträckning, och öfver dess hvita krön resa sig i fjerran Sankt Maria's i Visby trenne torn. Nedanför berget visar sig långt bort den norra, nästan välbehållna sträckan af stadens vackra ringmur, sänkande sig, tornbeprydd, ned till sjelfva hafvet. Och der bakom ser man en ny vik skjuta in — man ser sedan den

höga stranden bilda trenne skarpt tecknade uddar, med lodräta, nästan utåt lutande profiler, af hvilka uddar den ena försvinner bakom den andra, i gradvis bleknande färgtoner.

Det är detta stora system af berg och klippor, af vikar och uddar, af skog och vatten, som, med den forna hansestadens gråa vålnad i bakgrunden, här tillsammans bildar en tafla, som visserligen annorstädes vida öfverträffas, men som dock är dristig och kraftfull, och vid hvilken ögat dröjer med muntert välbehag.

Under oss bildar berget en liten, i det föregående redan omnämnd afsats, en grönskande terrass, af naturen anlagd mellan bergets väggar, med en beqväm nedgång mellan tvenne stenblock, och der bredvid till höger ett i sjelfva klippan bildadt fönsterhål. Och om i fordom tid det redan omtalade bergs-stalpet låg såsom tak häröfver, så behöfves ej mycken fantasi för att här se en rigtig jätte-kula med både port och glugg, och att tänka sig huru jätten sjelf, belägrad i sin kula, uti nödens sista stund i raseri lyft taket af sin boning och vräkt det ned öfver sina framstormande fiender. —

Men vi stiga åter upp på bergets rygg och skåda ännu engång kring den vidsträckta taflan. Några getter klättra i de för menniskor otillgängliga skrefvorna. Några vild-änder simma så makligt på vattnet der nere. Ute på hafvet höras fiskares år-slag. Nästan på enhvar af de kring stranden slump-vis strödda stenarna sitter den nätta, men oroliga stensqvättan; de snöhvita tärnorna kretsa behagfullt kring vikarna, och strandlärkan, af naturen liksom bestämd att med sin konstlösa sång lifva de kala klippor, der ingen annan ädlare sångfogel kan trifvas, hoppar glädtigt på stranden. Man hörer från den strax ofvanför belägna norra lands-vägen vagnarnas rullande, man hörer i stilla väder till och med klockslagen och ringningen från tornen i staden.

Mot norr är utsigten lika vidsträckt, men mer enformig. Under berget se vi den lilla bad-bassängen, genom hvars genomskinliga vatten framlyser den finaste sandbotten, här och der skuggad af de bruna och gröna vattenväxterna; vidare se vi en liten vattenqvarn, några små hus, några uddar, och längst bort »Korpeklint» och »Stenkyrkehuk», badande i vågorna sin hvita fot.

Men hafvet midt framför oss — det fria, friska, härliga hafvet så långt blicken når, med roddbåtar längs stranden samt en och annan seglare eller ångare i fjerran . . . . . ! Den Juni-qväll, då dessa rader nedskrefvos, låg under högblå, molnfri himmel detta mäktiga haf så mildt, så stilla drömmande, höljdt liksom med ett täcke af glittrande silfverskir. Och ju mer det qvällades, ju närmare solens strålande klot sänkte sig mot horisonten, desto rikare och varmare började ett skimmer af glödande purpur och rödaste guld att dallra på den glänsande ytan, tills i konungsligt majestät solen gick ned, och det tjusande färgspelet på himmel och haf allt mer bleknade och försvann.

Innan jag afslutar detta topografiska utkast, återstår det att nämna, att ett dunkelt historiskt minne är fästadt vid Snäckgärdet. Strelow i sin »Guthilandiske Cronica» förlägger nämligen den första platsen för staden Visby »till den vik, som löper in ned emot Korpeklint, hvarest man i gammal tid ägde en hamn för sina »snäckor» och skepp, hvarom ännu det ställe bär vittnesbörd, som heter Snäckgärdet». Hvad angår stadens ursprungliga läge, är den gamle kronikörens uppgift af intet värde. Att i hedna tiden krigiske vikingar här haft en station för sina farkoster, och att gärdet deraf fått sitt namn, är deremot alls icke otroligt.

Men vid Snäckgärdet har fästat sig ett annat, ett fredligt, ett skönare minne, hvilket framtida forskare skola möta icke med likgiltighet och tvifvel, utan med vördnad och erkänsla.

Behöfver jag här i dag nämna detta minne? Behöfver jag ens en ursäkt för den landskaps-målning, hvarmed jag kanske redan tröttat eder uppmärksamhet? Det är ju detta samfunds fosterbygd, dess barndoms-strand, dess egentliga högtids-sal under himmelens tak, mellan klipp-väggar och brusande vågor, som jag tecknat i hastiga och bleka drag, förvissad, som jag var, att edra egna hågkomster skulle gifva lif och fulländning åt min tafla. Mellan Snäckgärdets vikar och berg stiftades, under vänsälla lekar, detta förbund, midt i hvars fosterländska stiftelse vi sitta i dag, vördnadsfulle och undrande, huru några få enskilde mäns i början så ringa, så anspråkslösa tanke vuxit ut, tagit gestalt och burit åt samhället både ära och gagn. Ty sitta vi icke här, liksom odlaren sitter lycklig

och tacksam i skuggan af det träd, som han sjelf planterat: nu har det i marken slagit djupa rötter, nu gungar det i vinden sin stolta krona, kring nejden sprider det sin skugga och sitt doft, och unga slägten samlas kring dess stam, för att njuta af dess frukter; då minnes han med rörelse, hur ringa det frökorn var, som såddes ut, men dess grodd var frisk, och Gud har gifvit växten.

I mer än ett afseende, om jag icke misstager mig, har detta samfund emottagit ett omisskänligt intryck af det ställe och af de förhållanden, bland hvilka det växte upp. Och det är derföre som jag ansett detta ställe välförtjent af en skildring. Dessutom — betrakta vi icke med synnerlig uppmärksamhet sjelfva den plats, der en märkligare händelse tilldragit sig? Söker icke främlingen här i vårt gamla Visby med historisk pietet efter den hydda, der Kristofer Polhem såg ljuset? Visar man icke vandraren än i dag vägen till Hångers källa i Lärbro, der den ypperlige psalm-sångaren, superintendenten Israël Kolmodin (död 1709) inspirerades till sin ljufliga hymn:

»Den blomstertid nu kommer
»Med lust och fägring stor —»

och hafva icke detta ställes »fagra blomster-ängar» blifvit liksom fredade, helgade genom minnet af den fromme skalden? En sådan minnets förklaring skimrar ock nu öfver den strand, der detta samfund såg ljuset, der det inspirerades till sin ädla, högsinta verksamhet för unga medmenniskors väl, — en verksamhet, som vi gerna kunna kalla en from hymn, en härlig lärodikt om barnasinnets »blomstertid», som också »kommer med lust och fägring stor», men hvars groningskraft är för känslig och späd, och hvars blifvande frukt är för dyrbar och rik, för att icke ställas under odlarens vård och kärlekens hägn. Och ädla gerningar, i hvilka den sköna tanken, den varma viljan »tager mandom och blir handling» — är dock och blir för alltid kronan af all poësi.

En sådan poëtisk betydelse äger stiftelsen af edert sällskap, af hvars historia jag nu utbeder mig att få påminna Eder om hufvud-dragen.

Sällskapet D. B. V.

I dag för 34 år sedan — den 9:e Juli 1814 — hade tio unge män från Visby samlat sig för att bada i Snäckgärdet, såsom ofta deras sed var. De voro: *Lars Stenberg, Johan Ehinger, Nils Cramér, Johan Velin, Göran Fåhræus, Hans Petter Löfvenberg, Carl Fredr. Calijsendorff, Petter Adolf Hägg, Suno Engström* och *Joh. Segerdahl* — af hvilket antal vi i dag äga glädjen, att inom kretsen af sällskapets ledamöter se de trenne förstnämnde, verkande ännu genom föredömet af ett nit, som 3:ne årtionden icke hafva förslappat, trenne minnes-rika veteraner, inför hvilka vi, ett yngre slägte, med vördnad böja våra hufvuden. En af stiftarne har ur sällskapet utgått, och de sex sistnämnde lefva numera endast i vårt samfunds minnes-goda häfder. Vid nämnda tillfälle beslöts stiftandet af ett sällskap med bestämda regler och eget namn, som tecknades D. B. V. (d. v. s. de badande vännerne). Till »president» för första sammankomsten valdes Calijsendorff, som på en af de följande sammankomsterna höll ett föredrag »om slutna sällskaps-inrättningar», deri han förklarade, att sällskapets ändamål var »glädje och munterhet», och föreslog, »att man borde införa en ordning, som utan att pålägga nöjet ett tvång, kunde vara enlig med vett och smak.» I följd deraf valdes d. 5 Aug. ett utskott, för att utarbeta fullständiga stadgar. Enligt de allra första statuterna (af d. 20 Juli) »skulle det antagna namnet D. B. V. förblifva en hemlighet, som ingen ägde rätt att för någon profan yppa och uttyda.» President valdes för hvarje sammankomst, och skulle denne vid nästföljande sammanträde tjenstgöra såsom sekreterare. Sammanträdena höllos hvarje tisdag och fredag i Snäckgärdet, så länge badtiden räckte; men den öfriga delen af året den 1:a och 3:e tisdagen i hvarje månad inne i staden. Nya ledamöter anmälte

sig och intogos. I början erlades ingen särskild afgift, men stränga plikter bestämdes: ingen fick, t. ex. afbryta den, som hade ordet, vid vite af 16 skillingar; för ordavrängning och smädelse och för den, som dröjde mer än 1/4:dels timme i Norderport (från hvilken utfärden skedde), samma plikt; för den, som utan anmälan uteblef, 32 sk., allt banko. Hvarje sammankomst afslöts med tömmandet af en bål, som turvis bekostades utaf en af ledamöterna, kallad ceremonimästare.

Sådan var i korthet sällskapets begynnelse. Af det första årets protokoll märkes här och der, att det slutna brödrasällskapet i början varit föremål för inskränkta och oblida omdömen, och ansedt endast såsom ett svärmande ungdoms-upptåg; det hemlighetsfulla i sällskapets namn och sammanträden framkallade »kritiker ur lättrörda munnar, såsom vore ej badningen, utan bacchanaliska nöjen ändamålet med utresorna». Men dessa mot sällskapet rigtade misstankar och raljerier förklarades dock uttryckligen i ett af protokollen för »ovärdiga sällskapets uppmärksamhet, alldenstund de, liksom eko't från en klippa, fördubblade falla tillbaka på smädaren». För öfrigt sysselsatte man sig med grundliga undersökningar om nyttan af bad, och ledamoten, d. v. stads-komministern *Georg Herlitz* föredrog ett längre anförande i ämnet, hvaruti han åberopade exempel af Greker och Romare, samt omdömen af Moses och Tisot. Tillika ansåg man nödvändigt, att öfverenskomma om vissa försigtighets-mått före, under och efter badningen, och det beslöts, att läkare derom skulle tillfrågas. Man klagade öfver vissa ledamöters »stundom alltför lustiga upptåg i vattnet, såsom att uppklifva på stenar, och der öfva en slags kamp.» Den 2:a Aug. föreslogs, att utom badningen, ett nytt nöje skulle införlifvas med sällskapets plan, näml. att »på den tid, då badning icke kunde äga rum, vissa dagar borde bestämmas till skridsko-åkning», denna nordiskt manliga lek. Om detta förslag hördes dock intet vidare. Likasom sällskapets eget lif, så utmärka sig dess äldsta protokoll för humor och glädje: »Man åkte till Snäckgärdet på svigtande vagnar, dragna af luftiga hästar»; och när, efter slutade öfverläggningar, ordföranden »gaf signalen till den invärtes badningen, då försvinner hvarje skrynkla i de efter debatterna dystra fysio-

nomierna: ingen slaf flyger så hastigt åstad för att fullgöra despotens bud, som ceremonimästaren nu skyndade, att frambära bålen». Om en af ledamöterna (B. A. Sahlsten), som var dykeri-kommissarie, berättar ett af protokollen, att denne, »gladt öfverraskad öfver äran att så snart vara befunnen värdig ett rum i detta sällskap, och hänförd af en hos alla dykande varelser medfödd inre dragnings-kraft till allt fuktigt och vått, skyndade till en bredvid på ett bord placerad, med vatten och andra fluida fyld skål, för att deri göra sina dykeri-experimenter, men måste hindras af ceremonimästaren, som på embetets vägnar förklarade, att denna skål hade en vida högtidligare bestämmelse». Dylikt och annat skämt fyller isynnerhet det första årets protokoll, som alltid afslutas med förklaringen, att sammankomsten försiggått än »med allmän glädje och tillfredsställelse», än »med harmoni och vänskap», och än sluta de med en tacksamhets-betygelse åt ceremonimästaren, derför att han »med mycken éclat fullgjort sitt åliggande, komponerat vettiga och glada skålar, samt bryggt bålen med så utmärkt smak».

Snart framskymtar dock bland all denna munterhet behofvet af ett allvarligt och gagneligt syfte. Den 9:e Aug. föreslog ledamoten *Georg Herlitz* för det månads-gamla sällskapet i ett längre och utförligt motiveradt föredrag en bestämd plan för sällskapets blifvande verksamhet. Vi anse oss här böra meddela åtminstone ett utdrag af hans förslag, emedan det gaf åt sällskapet dess framtida pregel, emedan äran af dess fosterländska arbete tillkommer i första rummet just honom:

»— — — Men någon moralisk syftning» — yttrade han — »borde väl ock sällskapet hafva. Bör det ej vidtaga något, som tillvinner det egen tillfredsställelse, andras aktning och tacksamhet? Vi lifvas alla af denna anda. Låtom oss då, styrkte af yttre och inre badning, gå att för-eviga sällskapets namn med någon god gerning! Vår stad äger ingen fattigskola. Ingen gifves, som antager sig tiggarens barn, hvilka kringstryka gatorna i sjelfsvåld och uppväxa i mörker. Der viljan är, kommer snart förmågan. Vi kunna upprätta en skola, der till en början 8 á 10 fattiga barn kunde undervisas i innan- och utan-läsning samt bokstafs-

teckning från 6:e till 10:e året. Men hvarifrån skall fonden tagas till denna inrättning? Tillåten mig ett förslag. Jag önskar inga allmänna hopläggningar, ty de utgå ofta motvilligt och skapa stundom ledsnad och tvång. Men det gifves omständigheter i hvars och ens lefnad, då han liksom känner sig muntrad och styrkt till en god gerning: i glädjens ögonblick äro hjertat och händerna gerna öppna, och känslan väckt till det goda. Således: en ingången äktenskaps-förbindelse, en makas lyckliga förlossning, återvunnen helsa, ett fartygs fullbordade resa, en lyckligt afslutad affär, en vunnen befordran, en familje-fest — dessa och dylika omständigheter må kunna bidraga till ändamålet. Sällskapets kassa må blifva det altare, der det tacksamma hjertat frambär sitt offer. Eller: de långa höst- och vinter-aftnarna förnöta vi ofta vid spelbordet; kunna vi då icke afsätta någon point af vinsten? Härigenom skulle vi snart få en fond af 50 till 100 riksdaler, som blefve lön åt läraren. Och härigenom skulle vi känna en vällust, den vi fåfängt söka i hafvets och i bålens bölja, vällusten af det goda medvetandet om en ädel handling, af samtidens tacksamhet, af de uppväxandes välsignelser.» — — —

Herlitz' förslag emottogs af sällskapet »med allmän enthusiasm» och förbindliga tacksägelser. Flera anonyma penninggåfvor inflöto strax derefter i följd af det vaknande intresset för en ädlare verksamhet, och protokollet berättar, hur lifligt rörde sällskapets ledamöter voro öfver dessa ädelmodiga drag: man till och med diskuterade, huruledes man skulle kunna förklara de okända gifvarne sin erkänsla. — Den 12:e Nov. blef en skol-ordning pröfvad och fastställd, 2:ne skolinspectörer valde och en vaktmästare antagen. I December valdes f. d. handelsbokhållaren Jakob Kahl till »skolmästare», dock blef han för sin höga ålders skull försigtigtvis antagen för endast 1/2 år. Hans lön bestämdes till 100 r:dr b:co. Följande året (1815) d. 7 Febr. var skolan i gång med 11 gossar. Protokollet för den 4:e April beskrifver med rörande enkelhet sällskapets glädje, när de »på dess bekostnad uppklädda eleverna infördes och presenterades: barnen sågo glada och nöjda ut», och af ordföranden förmanades de till flit och

sedlighet. På Herlitz' förslag beslöts, att som skolbarnen numera hade passande kläder, skulle de tillsamman, under uppsigt af läraren, deltaga i högmesso-gudstjensterna. — Snart klagade den nitiske och uppmärksamme Herlitz öfver den gamle läraren, och i följd deraf beslöt sällskapet, för att kunna få en ung studerande, som sedan kunde vinna presterlig befordran, att hos kungl. maj:t anhålla om presterlig tjenste-års-beräkning (1 1/2 eller åtminstone 1 års) för sin lärare. I och för vinnandet af detta ändamål skulle nu höga vederbörande underrättas om sällskapets stiftelse och syfte, och d. v. rådmannen och advokatfiskalen Carl Abraham Cramér åtog sig, att under vistandet vid den instundande riksdagen å vederbörlig ort befordra denna sak. Sällskapets underdån. begäran blef emellertid af kungl. maj:t afslagen, men förnyades sedan och bifölls d. 9 Sept. 1819, då läraren hugnades med rätt, att för 3:ne tjenste-år beräkna 2:ne i presterlig befordrings-väg. Kort förut (d. 23 Sept. 1818) hade lärarens lön blifvit förhöjd med 33 r:dr 16 sk. b:co, med vilkor, att han skulle undervisa 24 lärjungar, till hvilken förhöjning Herlitz förband sig, att så länge han var stads-kaplan, bidraga med 1 tunna spannmål årligen. År 1820 flyttade Herlitz, såsom utnämnd kyrkoherde i Fole, från staden, och sällskapet förlorade i honom en af sina verksammaste medlemmar.

Men snart inträdde för sällskapets skola ett nytt och vigtigt stadium af utbildning. På högtidsdagen, d. 9 Juli, år 1821 föreslog landshöfd. frih. Jakob Cederström den s. k. bell-lancasterska vexelundervisnings-metodens införande, hvarigenom 100 barn skulle kunna af en lärare undervisas. Han understöddes härvid nitiskt af d. v. domkyrko-adjunkten Joh. Carl Laurin — densamme, som år 1819 organiserade borgerskapets söndags-skola, år 1823 fruntimmers-samfundets flick-skola, och som år 1824 stiftade en privat-vexelundervisnings-skola. — Cederström's vigtiga förslag blef d. 17 Aug. s. å. (1821) utan votering antagen. Nu märktes behofvet af en egen och lämplig skol-lokal — dertill begagnades några rum i det forna s. k. krono-bränneriet, och man föreslog, att genom teckning af 40 aktier à 25 r:dr b:co bereda sig tillfälle till uppförande af ett eget skolhus. Denna plan blef dock på ett an-

genämt sätt gjord öfverflödig, alldenstund handlanden Hans Petter Löfvenberg d. 2:a Okt. inför sällskapet anmälte, att handlanden Timotheus Segerdahl ville till detta ändamål förära 1,000 r:dr b:co. I följd häraf beslöts en tacksägelseadress, och att genom något lämpligt monument å byggnaden bevara minnet af den frikostige gifvaren, samt tillika att åt honom, »i och för hans insigter i byggnads-konsten» — såsom det heter i protokollet — uppdraga ledningen af arbetet. Denna Segerdahl's betydliga gåfva var desto mer öfverraskande, som Segerdahl ej sjelf var ledamot af sällskapet, men hans äldste son hade varit en af dess förste stiftare, och då denne genom en olyckshändelse i unga år omkom, fann kanske den ålderstigne fadern en lindring i sin sorg genom att understödja det verk, som sonen hade påbegynt. Tim. Segerdahl, bondeson från Sigers i Eista socken, var född 1754 och dog 1832, och hans minne har inom detta samfund, hvars medlem han dock aldrig blef, genom en särskild högtidlighet blifvit firadt.

Följande året (1822) d. 8 Jan. var den nya skolmetoden i gång, och i Sept. s. å. flyttades skolan till konsistoriirummet vid domkyrkan. Metodens stora nytta och gossarnas framsteg intygades af lektorn, d:r Per Säve. Och 1823 d. 1 Sept., begynte undervisningen i eget skolhus, hvars plats man lämpligen hade utsett på det s. k. Kyrkberget, med rymlig lekplats på den gröna klinten, med vidsträckt och vacker utsigt, med högt och sundt läge. Betydelsefullt är dessutom denna skolhusets plats, i sjelfva fattigdomens qvarter, midt emellan behofvets kojor och Maria-templet, liksom för att genom sin undervisning, sin »Bergs-predikan» visa armodets och värnlöshetens barn vägen till helgedomen, vägen till sedlighet och kristliga dygder. År 1824 på högtidsdagen erhöll den 84 år gamle skol-läraren tjenstledighet, med bibehållande af halfva lönen såsom pension; och i Aug. s. å. valdes till hans efterträdare studenten Lars Carlson. Den 2:a Nov. invigdes sällskapets nya, i skolhusets öfra våning inredda sessions-sal med bön, tal och illumination. Sällskapets detta år gjorda underdån. anhållan om dubbla tjenste-år för läraren blef af kungl. maj:t afslagen. Den väckta frågan om betalande skolbarn diskuterades och förkastades i Febr. 1825.

Det följande året (1826) var elevernas antal 145, hvaröfver läraren klagade. År 1829 d. 16 Juni hugnades skolan med besök af d. v. kronprinsen, och blef till erinran derom på Tim. Segerdahl's bekostnad en minnes-sten insatt å skolsalens södra vägg. Den 19:e Aug. beslöts, att normal-antalet af skolbarnen skulle vara 120, dock skulle alla de nuvarande bibehållas, till dess de genomgått skolans hela kurs. Samma år afled skol-läraren Carlson, till hvars begrafning sällskapet af sin kassa anslog understöd. I hans ställe valdes d. 25 Aug. s. å. studenten Joh. Bokström, som på begäran erhöll afsked d. 6 Juli 1830. Till förekommande af så täta ombyten, beslöts d. 7 Sept. s. å., att lärarens lön, som under Kahl's lifstid endast utgick med halfva beloppet, skulle höjas till 133 r:dr 16 sk. b:co, hvarjemte han fick åtnjuta fria bonings-rum i skolhuset, ved, och, såsom redan är nämndt, halft-annat presterligt tjenste-år. — Samma dag hemstälde fabrikören Carl Bergman, att sällskapet måtte med sin skola förena borgerskapets söndags-skola (bland hvars stiftare han varit och hvilken hitintills fått begagna sällskapets lokal och inventarier), emot öfvertagande af dess fond, stor 333 r:dr 16 sk. b:co. Detta förslag bestreds af flera skäl: det blefve för sällskapets lärare för mycket betungande, att nödgas arbeta äfven den 7:e dagen i veckan, tillökningen i hans lön blefve relativt dertill för liten; han skulle möjligen komma att vårdslösa sällskapets egen skola. Efter en långvarig diskussion blef Bergman's motion afslagen, hvarvid dock stads-majoren Joh. Ehinger yttrade, att »ingen mer än han vore öfvertygad om nyttan af söndags-skolan; han önskade fördenskull, att sällskapet hade styrka att taga densamma under sitt hägn, men under nuvarande omständigheter kunde det ej ske». — Efter Bokström valdes till skol-lärare studenten Martin Fredr. Hägg, d. 2 Nov. 1830, hvilken erhöll på begäran sitt afsked d. 1. Febr. 1833, då studenten Lars Jakob Ringbom blef vald, hvilken förestått skolan till 31 Jan. innevarande år, då han begärde sitt afsked. På hans förslag hade sällskapet år 1835 beslutit, att från hufvudstaden anskaffa material för 8 à 10 skolor; till tjenst för blifvande vexel-undervisnings-skolor på landet. År 1836 d. 11 Juli inspekterade d. v. stats-sekreteraren för ecklesiastik-ärendena, Aug. von Hartmansdorff sko-

lan, deltog sjelf i förhöret, och förklarade sig nöjd med dess resultat. Samma år föreslog lands-kamreraren Lars Johan Gardell linearteckning, och stads-majoren Göran Fåhræus koralsång såsom nya undervisnings-ämnen. Det förra uppdrogs åt läraren, det sednare åt d. v. löjtnanten C. O. Kjörkander emot årligt arvode af 25 r:dr b:co; efter Kjörkander (död 1846) blef magister Carl Johan Oskar Laurin till sång-lärare antagen. Härigenom erhöll undervisningen en berömvärd utvidgning. Genom teckningen vinner gossen för hand och öga en för hans blifvande yrke alltid behöflig säkerhet. Liksom sången, måste äfven teckningen på det unga sinnet åtminstone i någon mån utöfva ett bildande inflytande. Sången bemäktigar sig hjertat, styrker dess moraliska känslor, utbildar röstens och hörselns organer, och den lilla öfning, gossen vunnit, kan ofta under ensligt arbete och bekymmerfulla stunder blifva en källa till tröst och glädje.

Ett nytt bevis på sitt nit för skolans förbättring visade sällskapet då det antog landshöfd. Michaël Silvius von Hohenhausen's förslag d. 5 Dec. 1837, att bekosta för läraren en resa till hufvudstaden, för att i der varande vexel-undervisningsskolor göra sig bekant med de nyaste metoderna för hufvudräkning och öfriga undervisnings-ämnen samt andra der införda förbättringar, hvilka kunde på sällskapets skola tillämpas och göras fruktbärande. År 1840 väcktes åter frågan om skolbarnens kyrko-gång och om deras plats i kyrkan. — Examen har årligen hållits på högtidsdagen, d. 9 Juli: i början belönades 4 de flitigaste gossarna med ett slags hattspänne af silfver, men sedermera flere och med böcker eller kläder, hvartill högst 20 r:dr b:co hvarje år var anslaget. År 1845 hade sällskapet tillfredsställelsen att belöna hvar 6:e gosse. Sedan skolbarnens antal blifvit så mångdubbladt, kunde endast de mera behöfvande komma i fråga till att undfå beklädnad, hvartill årligen högst 100 r:dr b:co har åtgått. Denna vårtermin har studenten Lars Lyth varit såsom lärare antagen.

Vi hafva nu framstält grund-dragen af skolans historia. Sedan numera denna skola blifvit öfverflödig, genom kungl. maj:ts nåd. stadga om folk-undervisningen i riket, af d. 18

Juni 1842, och sedan stadens folkskola redan blifvit organiserad, går sällskapet D. B. V. att öppna sig en ny bana för sitt arbete. Sällskapets kommitté, som fått sig uppdraget, att föreslå en passande förändring i sällskapets verksamhet, har vid behandlingen af detta vigtiga ärende gått tillväga med en berömlig noggrannhet; från flera städer hafva upplysningar blifvit hegärda om allmän-nyttiga inrättningar till de fattiga klassernas gagn, och ett cirkulär har blifvit utfärdadt till alla sällskapets ledamöter med uppmaning, att inkomma med benägna förslag i ämnet. Såsom svar derpå har prosten Per Vallgren inlemnat ett motiveradt projekt om ett landtbruksinstitut; en anonym ledamot om en teknologisk skola, och biskopen d:r Carl Erik Hallström alternativt om en småbarns- eller slöjd-skola. Dessa förslag har kommittéen tagit i öfvervägande, men ansett, att ett landtbruks-institut särskildt för staden icke vore lämpligt, enär dels kostnaden skulle blifva alltför stor, dels ock någon egentlig landt-hushållning icke skulle kunna inläras på den mark, som staden möjligen kunde upplåta, och hvarom enligt motionen skulle anhållas; — vidare att kostnaderna för en teknologisk eller slöjd-skola skulle öfverstiga sällskapets nuvarande tillgångar, ehuru en sådan inrättning vore både nyttig och ändamåls-enlig. I stället har kommittéen fästat sig vid 2:ne inom densamma uttalade åsigter, näml. vid lands-sekret. d:r Lars Hambræus': om en småbarns-skola, i förening med fruntimmers-samfundet härstädes, och vid lektor Carl Cramér's: om ett slags understöds-anstalt, hvarigenom sällskapet kunde 1) till välkända personer af olika yrken utpensionera ett visst antal barn, som genomgått folkskolan, och derigenom bereda dem så väl nödig omvårdnad, som ock passande praktisk undervisning, samt sålunda rycka dem ur lätja och vanart, och göra dem skickliga att sjelfva engång bereda sig sitt uppehälle; och 2) understödja utmärktare, omisskänliga anlag, samt bereda dem tillfälle att kunna fortgå på den bana, som naturen tyckes hafva dem anvisat. — Sedan dessa båda förslag inom kommittéen blifvit afhandlade, blef slutligen vid anställd votering Cramér's antaget att, såsom uttryck af kommittéens åsigt, underställas sällskapets pröfning och afgörande, och skulle Hambræus' mening reservations-vis bifogas. Vid sednast hållna samman-

träde har sällskapet emellertid afgjort, att dess skola skall upphöra med den termin, som i dag slutar.

Denna skola, hvars sista års-högtid vi således i dag fira, har i 33 år, genom enskildes frivilliga och frikostiga försorg inom vårt samhälle uppfylt ett behof, som först nyligen af regering och ständer blifvit rättvisligen erkändt såsom en af det allmännas mest maktpåliggande angelägenheter. Den stora tanken: »fri undervisning åt alla», som behöft så många år för att arbeta sig upp till offentligt erkännande, har således äfven hos oss, till vårt samhälles heder, längesedan varit förstådd och efter förmåga förverkligad. 869 fattiga gossar hafva från skolans begynnelse här fått sin första elementära bildning. Genomgå vi skol-matrikeln — och vi kunna göra det med tillfredsställelse — så synes, att de fleste af detta antal hafva sedan, såsom meningen varit, ingått i den egentliga arbets-klassen, eller egnat sig åt sjöfart och handtverk. Men af detta antal äro äfven icke så få, som vunnit en mera bemärkt ställning inom samhället: så hafva 40 blifvit borgare, deraf 5 handlande, 5 skeppare och de öfriga handtverkare; samt 8, som blifvit tjenstemän, deraf 2 prester och 4 civile. Måhända skulle desse sednare, utan det tillfälle till kostnadsfri undervisning, som sällskapet beredde dem, aldrig hafva hunnit den mera oberoende plats, de nu såsom aktade medborgare intagit, och i detta fall bör sällskapet lyckönska ej blott dem, utan äfven sig sjelft, som fick blifva ett medel att väcka, uppmuntra och möjligen rigta deras anlag till en större och inflytelse-rikare, andlig eller materiell verksamhet. Sällskapet bör lyckönska sig, att äfven hafva fått lemna ett, om ock ringa, bidrag till den så ofta gjorda, för Sverige så egendomliga och så hedrande iakttagelsen, att i vårt land bildningens salar stå öppna för alla, äfven för den fattigaste, och att till och med den ringaste arbetares son genom duglighet kunnat stiga upp till embeten och värdigheter. Men när vi så lyckönska oss, vilja vi dock icke i ringaste mån beklaga det öfvervägande flertalet af de forna lärjungar, hvilkas lott det blifvit, att med egna händers verk i egentlig mening sörja för sig och de sina. Ty så långt hafva vi längesedan kommit, att det ärliga arbetet, af hvad art och hur ringa, hur obemärkt det än må vara, tager ut sin rätt, och vinner den

berömmelse, det förtjenar; och att det icke är embetet eller ståndet, som upphöjer mannen, utan mannen, som genom duglighet upphöjer sitt stånd. Och hvad den timliga lyckan angår, så veta vi ock, att den icke är uteslutande de s. k. högre klassernas lott, utan att trefnad, förnöjsamhet och lugn tvärtom ofta är medelklassens och den obemärkte arbetarens afundsvärda rikedom.

För att betrygga och förkofra denna de arbetande klassernas trefnad, har äfven detta sällskap ådagalagt en hedrande verksamhet. Genom sin *Sparbank* har det erbjudit sina forna lärjungar och deras familjer en fortfarande omvårdnad, har emottagit, förvaltat och förökat deras besparingar, och riktat dem med materiel vinst, liksom förut med moralisk och intellektuel. Det var den 2:a Juni 1829, som stiftandet af en sparbank under sällskapets garanti föreslogs af landskammreraren *Lars Joh. Gardell*, hvilken till denna inrättning står i samma förhållande, som Georg Herlitz till fri-skolan. Det onekligen vackra förslaget emottogs dock af flere ledamöter med en viss betänksamhet och farhåga, såsom skulle denna nya stiftelse, hvars nytta man icke ville bestrida, komma att inkräkta på skolans fördelar, och sällskapets kassa komma att sitta emellan. Emellertid utverkade Gardell, att en kommitté blef nedsatt, för att behandla frågan, och vid voteringen om dess afgifna betänkande vann förslaget med 12 röster mot 7. En ledamot, som fruktade en möjlig förlust för sällskapets kassa, föreslog nu, att till omkostnadens betäckande medel genom subskription skulle insamlas, hvarpå Gardell svarade med den försäkran, att sällskapets uppoffringar i och för sparbanken de första åren, långt ifrån att blifva betydliga, sannolikt i längden skulle godtgöras genom uppkommande årlig vinst, sedan företaget väl kommit till stadga. Samma dag — det var den 26 Nov. 1829 — uttalade också sällskapet uttryckligen sitt fattade beslut, att näml. »sällskapet förband sig att i verkställighet sätta samt under sitt ansvar för insättande medel bedrifva en sparbanks-rörelse härstädes, till allmänhetens gagn; sällskapet likväl förbehållet, att med denna inrättning upphöra, om förluster uppstode». Den enda seger, som den alltför betänksamma minoriteten tillvann sig, var bestämmandet, att kostnaderna för 1:a året icke skulle få öfverstiga den af

kommitterade föreslagna summan af 21 r:dr 32 sk. b:co. Första insatsdagen var lördagen d. 9 Jan. 1830. Gardell erbjöd sig, att utan ersättning detta år föra räkenskaperna, hvarmed han de 4 första åren fortfor. 1830 i Sept. var sparbankens ansvars-summa 1,460 r:dr, 1831 i Dec. 5,000, 1833 i samma månad 7,550, med en räntevinst för sällskapet af omkring 100, hvaraf nu 66 r:dr 32 sk. anslogs såsom en i alla fall ringa ersättning för bokförarens stora möda. 1841 d. 2 Mars höjdes bokförarens arvode till 133 r:dr 16 sk. — 1842 utgjorde sparbankens ansvars-summa vid årets början 27,000 och vid dess slut 37,000: med behållen räntevinst af 200 r:dr. År 1844 begärde Gardell sitt entledigande såsom kassaförvaltare och bokförare, hvilka befattningar han alltifrån sparbankens början innehaft, och sällskapets protokoll intygar »hans kända nit för den inrättning, hvartill han gifvit upprinnelsen, och hans utomordentliga skicklighet, som svårligen skall kunna ersättas». Skol-läraren Ringbom blef nu till kassaförvaltare utvald. 1846 d. 2 Sept. omnämner protokollet, att rikets sednast församlade ständer hade beviljat sällskapets begäran om assignations-rätt på rikets ständers bank sålunda, att 5,000 r:dr b:co komme att hos vederbörlig myndighet, från början af hösten, sparbanken tillhandahållas mot 5 proc. ränta å den del af kapitalet, som lyftes, och återbetalnings-skyldighet inom september påföljande år, dock med vilkor, att sparbankens regler skulle af kungl. maj:t pröfvas och stadfästas, hvilket ock skedde, efter några obetydligare redaktions-förändringar. Insättarnes i sparbanken tillgodohafvande kapital, som vid slutet af år 1842 var 37,000:, hade vid slutet af år 1847 uppgått till 45,383 r:dr, hvaraf sällskapets räntevinst utgjorde 451 r:dr*). (Från sparbankens början till slutet af sistnämnda år, har sällskapet deraf erhållit en vinst af 2,121 r:dr). Sålunda har inrättningen varit i åtnjutande af ett

*) År 1881 d. 30 Juni utgjorde sparbankens skuld till insättarne 655,102 kr., och resevfonden 63,818 kr.; insättarnes antal var 5,859, och hvarje sparbanksboks medelvärde var 110 kr. 10 öre. — Från sparbankens öppnande har der insatts 2,857,048 kr., hvaraf under samma tid uttagits 2,827,605 kr. — Den ränta, som sparbanken under mera nämnda tid beredt åt sina insättare, var 625,659 kr. — Sparbankens vinst för sista räkenskaps-året var 4,388 kr. —

alltjemt stigande förtroende, och Gardell's år 1830 med förslagets vedersakare kommunicerade förklaring, att detta företag, i stället för att skada, tvärtom skulle komma att rikta sällskapets kassa, har således af »Högsta Domstolen», såsom Tegnér benämner erfarenheten, blifvit bekräftad och fastställd. Att denna sparbank äfven motsvarar sin egentliga bestämmelse, visar sig deraf, att bland dess insättare är antalet af arbets- och tjenste-folk, lärlingar och gesäller, studerande, sjömän, handelsbetjenter samt allmoge och deras barn öfvervägande.

Till och med af denna sammanträngda framställning utaf de båda hufvudresultaterna af sällskapets verksamhet, näml. *folkskolan och sparbanken,* bör det synas, att det varit såväl ett lefvande nit, som ock ett fruktbärande och välsignelserikt arbete, som utmärkt sällskapets tillvaro. Genom samdrägtig nitälskan och klok förvaltning har sparbanken, detta några fosterlandsvänners verk, från en ringa begynnelse utvecklat sig till den omfattning och betydenhet, att den för ett helt samhälle, nästan för ett helt landskap blifvit vigtig och välgörande. Edert sällskap, mine herrar, som en gång för 34 år sedan i ett af sina protokoll lät anteckna, att dess kassa-behållning utgjorde 2 r:dr 16 sk. b:co, kan nu omtala, att vid 1847 års slut, då antalet af ledamöter var 65, utgjorde behållningen i dess enskilda kassa 7,742 r:dr. Sällskapets inkomster bestå af ränte-vinsterna utaf kapital-fonden och sparbanksvinsten, ledamöternas årliga afgifter à 6 r:dr, samt de nyinvaldes introduktions-afgifter à 4 r:dr b:co*).

Besinna vi denna hastiga och öfverraskande förkofran, besinna vi tillika den upphöjda bestämmelsen för sällskapets kapitaler, som syftar icke på mensklig flärd eller stundens nöje, utan på menskligt väl och varaktigt gagn för obegränsade tider; så kunna vi icke annat, än med ödmjuk erkänsla emot Honom, som på jorden befrämjar alla goda verk, erinra oss den bibliska liknelsen, huruledes åkermannens sädeskorn, som föll i den goda jorden, gaf riklig gröda och bar hundradefaldt frukt.

*) År 1881 räknade sällskapet 195 ledamöter, och dess behållning i löst och fast utgjorde 53,176 kronor. (Tillägg 1881.)

Vi hafva nu försökt, att i ordentlig tidsföljd anföra allt det hufvudsakligaste, som angått skolan och sparbanken, och sedan för dessa båda hufvud-ämnen blifvit redogjordt, erbjuda för öfrigt under många år sällskapets protokoll ingenting af vigt åt dess historie-skrifvare. Det är endast dagens, terminens eller årets kuranta ärenden, som afgöras, men dessa behandlade med den ordning, som alltid utmärker ett kärleksfullt nit för beståndet af en ädel sak. Så — för att i korthet antyda innehållet af dessa protokoll — invoterar sällskapet nya ledamöter, väljer embetsmän och lärare, förbättrar sin skol-ordning (som af trycket är utgifven), besörjer sin ekonomis mångfaldiga detaljer, samt reviderar sina räkenskaper och stadgar (hvilka sednare äfvenledes äro tryckta och nu, i följd af den stora förändringen i sällskapets verksamhet, föremål för en större revision*). Men bland dessa allvarsamma

*) Den 1 Augusti 1848 beslöt sällskapet, att i stället för den upplösta folkskolan inrätta en »*Understöds-anstalt för fattiga barn*», och den 3 April 1849 antogs det af kommitterade derför utarbetade reglemente. Derutur meddelas här i korthet: Sällskapet anslår till en början *500* r:dr rgs, och sedan framgent en lika eller större summa, till värnlösa barns, af båda könen, underhåll och uppfostran. Med ordentliga personer af olika yrken och handtverk träffas aftal, enligt skriftligt kontrakt, om barnens vård, uppfostran och undervisning i handtverk eller annat arbete, emot årligt understöd, som i allmänhet icke lemnas längre än under 3 år. En särskild direktion, bestående af sällskapets ordförande och 4 ledamöter väljes, och för hvarje antaget barn utses en tillsyningsman, som äger att tillse, det ändamålet med stiftelsen uppfylles.

År 1856 beslöt dock sällskapet, att, efter 8 års försök, tills vidare upphöra med denna understöds-anstalt, för hvars verksamhet 14 barn varit föremål. Men på samma gång bestämde sällskapet (se 2:a §:n af dess stadgar), »att det vill, om tillfälle dertill erbjudes, söka på lämpligt sätt verka för det ändamål, som afsågs med dess understöds-anstalt för fattiga barn; samt förklarar dessutom det icke vara för dess ändamål främmande, att någon gång kunna understödja mera lofvande intellektuela eller tekniska anlag, hvilka utan ett sådant understöd icke skulle få tillfälle att odlas och utvecklas».

Flera gånger har sällskapet haft tillfredsställelsen, att genom lemnadt understöd bereda ynglingar tillfälle att vid universitet eller teknisk skola fortsätta sina studier. —

Den 13 Juli 1855 beslöts anläggandet af *Botaniska trädgården* och stipendier anslogos till trädgårds-elever. —

Sällskapets trädgård, ursprungligen tre tunnland, har på olika

och torra förhandlingar i det sällskapliga hushållet, framskymta då och då drag af rörande ömhet och husfaderlig nitälskan: årligen sörjer sällskapet för sina barns beklädnad, i början för allas, men sedan antalet blifvit 10 gånger förstoradt, endast för de mera behöfvandes, och i följd deraf glädjer sig sällskapet, att barnen, ordentligt klädda, kunna få deltaga i den allmänna Gudstjensten; och år 1838, då smittkopporna härstädes voro gängse, låter sällskapet på sin bekostnad omvaccinera alla lärjungarna, och protokollet innehåller sedan bekymmer deröfver, att vaccinationen ej velat slå an på alla, hvadan sällskapet anbefaller ett nytt försök, med särskild anhållan hos en läkare, att kontrollera operationen. Öfver svårare, af barnen begångna förseelser dömer sällskapet sjelft, varnar och förmanar de felande och deras föräldrar. — Denna allmänna redogörelse må nu med några få spridda drag kompletteras:

År 1814 d. 6 Dec. skedde till firande af freden i Kiel ett större sammanskott, som användes till barnens fullständiga och uniforma beklädande.

1815 d. 4 April föreslogs, att det numera, sedan skolan kommit i gång, kunde vara nog, att endast en gång i månaden sammanträda, hvaremot man invände, att en gladt njuten qväll ej borde försmås. Något längre fram blef likväl endast en sammankomst, den 1:a tisdagen i hvarje månad, bestämd.

År 1815 omtalar Georg Herlitz i sitt inträdes-tal såsom vice ordförande, att »för 14 år tillbaka fanns här ett sällskap, som, måhända för att mildra omdömet om det hemlighets-fulla i dess handlingar, åtagit sig att fostra några värnlösa barn. Det upplöstes snart. Vårt sällskap — tillade han — är bygdt på en fastare grund: inbördes nöje och allmänt väl. Inga ordens-hemligheter — inga svärmerier — inga sekteriska

---

tider genom inköp af i söder, öster och norr angränsande tomter blifvit utvidgad. På en vid norra sidan belägen, till park och lekplats bestämd tomt uppfördes år 1876, efter ritning af arkitekten Magnusson, en större *Paviljong* af ett bolag, i hvilket sällskapet tecknade sig för 80 aktier (à 100 kr.) och för öfrigt ledamöter af sällskapet för 81 aktier. Med inredning har denna byggnad kostat omkring 24,000 kronor. (Tillägg 1881.)

drömmar förena oss.» (Nämnda sällskap kallade sig »Fribyggare-orden».)

1816 d. 4 Sept. gjordes det förslag, att hos kungl. maj:t anhålla om 2:ne kollekter till skolbarnens beklädnad, hvilket dock förföll, hvarvid majoren J. Ehinger uttalade den grundsats, att sällskapet borde upprätthålla sig genom sig sjelft. — Med undantag af tjenste-års-beräkningen för sin lärare, och kreditiv-rätten för sin sparbank, har också sällskapet sökt att genom sina egna medel sjelfständigt vinna sina ändamål.

S. å. d. 9 Sept. beslöts på förslag af majoren G. Fåhræus, »uteslutandet af alla titlar, heldst som ledamöterna utgjorde ett brödra-samfund, som tillkommit endast med anspråk, att inom sin krets kunna med omsorgen om vanlottade likar förena en skuldfri glädjes njutning.»

1819 anskaffades för sällskapet ett sigill, föreställande Glädjen och Välgörenheten under bilderna af tvenne qvinnor med passande emblemer.

1826 d. 13 Juni emottogs en anonym gåfva af 100 r:dr b:co, hvaraf räntan skulle tillfalla läraren mot förbindelse, att årligen d. 4 Juli hålla för skolbarnen ett lämpligt tal om pligterna mot konung och fosterland. (Gifvaren var Tim. Segerdahl.)

1834 beslöts, att sällskapets lokal skulle få begagnas till kolera-sjukhus, om så komme att behöfvas.

1839 d. 6 Aug. afslogs majoren Gust. Meukow's motion om anläggandet af ett badhus i Visby. I stället ville sällskapet inköpa platsen vid Snäckgärdet, »der sällskapets förenings-band hade blifvit knutet», men i anseende till de af ägaren framstälda vilkoren förföll frågan »tills vidare».

1847 öfverlemnades till sällskapet 333 r:dr 16 sk. b:co i följd af enkefru rådmanskan Schwartz' testamente af d. 28 April 1846, att förvaltas »antingen för dess skol-inrättning eller i allmänhet för folkskole-inrättningen i Visby.» Som bekant, var en vida större donation, enligt framlidne ledamoten, rådman P. J. Schwartz' testamente af år 1826, sällskapet tillämnad, med önskan, såsom han i lifstiden yttrat, att dermed kunna bidraga till en slöjd-skola, men samma hans testamente innehöll äfven, att den efterlefvande enkan ägde rätt, att förbättra, ändra eller öfverändakasta dess särskilda

anordningar. Och hon »förbättrade» det så, att sällskapet endast erhöll nyssnämnda summa.

Utmärkande för nästan alla sällskapets förhandlingar är ett allvarligt nit och en viss flärdfri, republikansk anda, som uteslöt all rang och ståndsfördom, så att man finner, år 1839, en landshöfding såsom skol-inspektör, och mer än en gång en handtverks-borgare på ordförande-stolen. Någon gång, men ytterst sällan, kunna små inkonseqvenser uppspåras, någon gång får debatten en varmare färg, någon endaste gång förefaller en skarpare ordvexling, med hastiga ord af personlig förtrytelse; men dessa i mensklig mening lätt förklarade undantag försvinna i den stora mängden af värdiga och parlamentariskt hållna både rådslag och beslut, af hjertligt rena, i handling omisskänligt uppenbarade fosterländska tänkesätt. De unga stiftarnes första plan, att arbeta för allmänt väl, blir alltjemt hufvudplanen; älsklings-idéen, att räcka de värnlösa och vanlottade en faderlig hand, att ur fädernekojans elände och mörker kalla dem ut till ljus och förädling, till lott och del i det menskliga samhällets välgerningar — denna idé förbleknar aldrig, den lefver och växer och sväller af en gemensam lifs-värmas must och kraft; — det är en flägt af frisk hafs-luft, det är minnet af ädla menniskors ungdomliga brödraglädje, minnet af Snäckgärdets vågor och klippor, som dröjer lifvande, stärkande och välsignande öfver sällskapets mödor. Den muntra och glädtiga ton, som leker och skalkas på de första bladen af sällskapets årsböcker, och hvarpå vi anfört ett och annat prof, försvinner väl sedan, utträngd af det växande intresset för en helig sak och för de med dess stigande utveckling förenade mångfaldiga bestyren. Det lefnadsfriska brödra-gillet växte snart från sin ungdoms glada lekar, och inträdde i en kraftfull mandom, och dess sinne blef allvarsamt, emedan dess alla tankar rigtades på ett bestämdt mål, och emedan det åtagit sig ett ansvars-fullt arbete för mångas både andliga och timliga väl.

Vi kunna förlikna denna förändring i sällskapets lynne och ton vid det vackra rönnträdets förvandling: när hösten kommer, öfvergifva trädets alla safter de sköna bladen, som under sommaren varit dess yppiga, dess glada prydnad: nu

vissna de och blekna, ty i den friska mognande frukten samlar sig lifs-kraften.

Ordförandeskapet inom detta sällskap, som det första året för hvarje session cirkulerade mellan de första stiftarne, och det följande året bestämdes genom val för qvartalet och sednare för half-året, blef från och med år 1822 bestämdt att fortfara ett helt år. Oberäknadt de första, förut uppräknade stiftarne, hafva nedanstående ledamöter varit ordförande, dels vice, dels ordinarie, merendels i tur beggedera, och många dessutom oftare återvalde, nämligen: Gustaf Vestberg, Carl Abraham Cramér, Carl Fr. Aschling, Georg Herlitz, Nils Brygger, Arvid Joh. Lallér, Nils Joh. Schvan, Jonas Engeström, Nils Kinberg, Joh. Petter Lindlöf, Per J. Bergelin, Laurentius Bahrt, Nils Klingvall, Jakob Cederström, Anton Molander, Joh. Brobäck, Joh. Ruuth, Christian Engeström, Lars Hambræus, Joh. Carl Laurin, Georg Anton Molander, Matthias Fredr. Ihre, Lars Joh. Gardell, Petter Herman Lindström, Michaël Silvius von Hohenhausen, Svante J. Mathiesen, Carl Cramér, Carl Bergman, Joh. Gustaf Gerle, Niklas Gustaf Bahr, Per Arvid Säve, Carl Erik Hallström, Knut Bildt, Victor Cramér, Gabriel Herlitz, Jakob Norrby, och Lars Jakob Ringbom*).

Skattmästare-befattningen har innehafts af följande ledamöter: C. Fr. Calijsendorff, L. Bahrt, N. Cramér, H. P. Löfvenberg, S. M. Unér, G. A. Bahr, N. Klingvall, M. Lyth, L. J. Gardell, G. Lindström, L. Hambræus, C. J. Chasseur, L. Jacobson, och V. Fåhræus**).

Sällskapets sekreterare var första året den förra sessionens ordförande, sedan utsågs dertill en ledamot genom val.

*) Sedan 1848 hafva följande ledamöter varit ordinarie *ordförande:* L. N. Eneqvist, C. J. Bergman, R. Cramér, D. Söderberg, L. Jacobson, C. Ahlberg, V. Fåhræus, C. Stenberg, H. P. Gustafson, C. F. Herlitz, L. J. Gardell, D. G. Bildt, C. J. Kolmodin, C. A. Weström, H. Gyllenram, J. Gardell, C. A. Engbom, O. Rosman, G. Herlitz, D. M. Pontin, J. Kahl, P. F. Ihre, E. v. Vegesack, R. Horn, A. Bokström, C. L. Ekman, N. Th. Eneqvist, O. Öfverberg, H. Pettersson, J. O. Hederstedt. 1882: I. Lindgren.

**) Sedan 1848 hafva nedan nämnde ledamöter varit *skattmästare:* C. A. Engbom, I. Lindgren, J. Gardell, N. Th. Eneqvist, G. N. Donner, V. O. Lindsström. 1882: J. A. Bergenstierna.

(Tillägg 1882.)

Sedan 1827 har skolans lärare innehaft denna befattning, som nu är föreslagen att uppdragas åt kassaförvaltaren i sällskapets sparbank*).

Direktörer för sparbanken, som äro 4 för året, hafva varit: L. Hambræus, J. Ruuth, H. P. Löfvenberg, C. A. Engeström, L. J. Gardell, M. Fr. Ihre, C. Bergman, J. Norrby, N. Holmberg, L. N. Enequist, R. Cramér, L. Jacobson**).

Sällskapets öfrige embetsmän äro: 2:e skol-inspektörer, som hädanefter försvinna, och 2:ne revisorer valde för 1 år, samt en ceremonimästare, som vid hvarje sessions slut för den följande utnämnes af ordföranden, och som under den vackra årstiden skall inbjuda sällskapet att bada på det vanliga stället. Hvart 5:e år väljes en kommitté af 7 ledamöter, som har att bereda alla ärenden rörande förändring af stadgarna, hvarom under loppet af de sistförflutna 5 åren fråga kan hafva blifvit väckt***).

---

*) Sedan 1848 hafva följande ledamöter varit *sekreterare:* L. J. Gardell, L. J. Ringbom, J. Hambræus, H. Gustafson, A. Bokström, J. Kahl, H. Petterson, M. Klintberg, O. Melin. År 1882: K. Norrby.

**) Ledamöter i *sparbanks-styrelsen*, sedan år 1848, (hvilken bestod en tid af 9, sedan år 1875 af 5 medlemmar): C. Cramér, V. Fåhræus, C. J. Bergman, C. H. Vallér, C. J. Kolmodin, C. Stenberg, J. Hambræus, V. Fåhræus, C. A. Veström, O. Rosman, C. A. Ljungholm, C. J. Vickman, D. Söderberg, C. J. Marelius, P. F. Ihre, E. Molander, H. Petterson, A. Bokström.

Ledamöter i *trädgårds-styrelsen*, fem medlemmar, (sedan sällskapets botaniska trädgård år 1855 börjat anläggas): Hans P. Gustafson, L. J. Gardell, R. V. Molér, O. A. Westöö, J. E. Lübeck, C. F. Herlitz, P. A. Säve, L. Herlitz, C. Cramér, C. A. Engbom, J. Vendell, N. Th. Eneqvist, G. Lindström, C. J. Marelius, J. Kahl, J. O. Sylvan, E. Schoug, S. Ljungberg.

Ledamöter i *berednings-utskottet* (som tillsattes år 1868 och som består af tre medlemmar), vanl. omvalde: J. Hambræus, C. Cramér, L. Arveson, C. J. Bergman, R. Cramér.

***) Den s. k. *femårs-kommittéen* (sju medlemmar) har sedan sällskapets stiftelse bestått af följande ledamöter, af hvilka de fleste flera gånger varit omvalde: C. F. Calijsendorff, C. A. Cramér, M. Gustafson, G. Fåhræus, J. Ehinger, Georg Herlitz, H. P. Löfvenberg, A. Molander, J. Brobäck, C. A. Engeström. J. Kolmodin, N. Cramér, J. C. Laurin, A. J. Ihre, C. Bergman, A. J. Lallér, L. Hambræus, M. F. Ihre, J. Ruuth, L. J. Gardell, G. A. Molander, P. H. Lindström, N. Klingvall, C. Cramér, P. A. Säve,

Till minne af sällskapets stiftelse firas den 9 Juli hvarje år såsom högtidsdag, då efter skedd examen, premier och förfriskningar utdelas åt skolbarnen, och ett tal hålles af en dertill vald ledamot, som sedan till sällskapets arkiv skall öfverlemna sitt manuskript. Vi anföra här namnen på dessa talare, alltsedan år 1815, jemte innehållet af de tal, som i arkivet äro förvarade:

Nils Brygger,....; Henrik Lyth,....; Johan Philip Laurin: »Om national-anda och medborgerlighet»; Lars Petter Ihre: »Om sambandet mellan upplysning och dygd»; Carl Christian Eberstein,....; Jakob Bolander,....; Per Säve: »Om en allmän-anda och dess spridande inom Gotland under de sednaste åren»; Joh. Gahne,....; Lars Hambræus: »Om sällskaps-lifvet»; Joh. Ruuth,....; Matthias Klintberg,....; Matthias Fr. Ihre: »Om de särskilda stats-inrättningarnas förhållanden till läroverken»; Lars Johan Gardell: »Om de ämnen, som i folk-skolan böra föredragas»; Nikl. Gustaf Gierz: »Om medborgerlig dygd»; Niklas Gustaf Bahr: »Om vigten af att, vid torftiga barns daning till nyttiga medborgare, med sedlig bildning förena industriel verksamhet»; Salomon Jakob Ihre: »Upplysning menniskans behof och rätt»; Joh. Bokström: »Om skolväsendet för fattiga barn i Visby»; Svante Daniel Gren,....; Daniel Söderberg: »Samhälls-menniskans grundade fordran och rätt till kunskaper och upplysning»; Carl Cramér: »Hur långt sträcka sig samhälls-menniskans anspråk på bildning och upplysning inom de lägre folk-klasserna?»; Jakob Eberhard Lyth: »Qvinnans anspråk på bildning och upplysning»; Per Arvid Säve: »Vid samhälls-menniskans uppfostran bör man ej alltför mycket vända hågen på det praktiska»; Per Vallgren: »Om folk-skolorna på Gotland, och möjligheten att dem förbättra»; Gust. Meukow: »Om informations-verket för linie-officerare på Gotland»; Lars Hambræus: »Hur vidt bör bildningen för de barn, som skola uppfostras till medlemmar af den arbetande klassen, sträcka sig?»; Petter Herman Lindström: »Om folk-

V. Cramér, L. Jacobson, C. Ahlberg, L. J. Ringbom, D. Söderberg, R. Cramér, C. J. Bergman, V. Fåhræus, H. P. Gustafson, C. J. Kolmodin, J. Gardell, J. Hambræus, E. Leijer, A. Bokström, C. L. Ekman, O. Rosman. (Tillägg 1881).

undervisningen»; Lars Emanuel Ehinger, ...; Joh. Niklas Cramér, ...; Gabriel Herlitz, ...; Victor Cramér: »Om sann medborgerlighet», och Carl Ahlberg: »Hvad godt kunna vi vänta och hoppas af folk-undervisningen?»*)

Såsom af denna ofullständiga förteckning synes, hafva sällskapets talare merendels begagnat detta tillfälle, att teoretiskt utreda och belysa den vigtiga sak, hvarför alla praktiskt arbetade, och dessa afhandlingar bilda derföre ett intressant supplement till sällskapets protokoll.

Ju vänsällare det föreningsband, ju kärare det sträfvande varit, som sammanknutit detta samfund, desto bittrare har sorgen måst kännas, när någon länk bröts ut ur den förtroliga ringen. Derföre har sällskapet genom särskilda minnes-fester velat uttrycka sin saknad och erkänna sin förbindelse till de

*) Från och med 1848 hafva nedanskrifne ledamöter varit *talare* på högtidsdagen: C. J. Bergman: »Snäckgärdet och D. B. V.»; D. Söderberg: »Samhälls-menniskans fordran och rättighet till upplysning» (fortsättning af ett föregående tal); N. Krusell: »Om sällskapets understöds-anstalt» (stiftad 1848); A. L. Hauffman: . . . .; L. J. Ringbom: »En återblick på sällskapets verksamhet»; A. J. Lyth: »Mannen såsom medlem af staten och familjen»; H. P. Gustafson: . . . .; C. F. Herlitz: . . . .; O. Rosman: »Jemförelse mellan nutiden och förflutna tider»; A. Sundberg: »Om stads-lifvet under Medeltiden»; P. A. Säve: »Gotländska minnen»; O. A. Vestöö: »Om trädgårds-odling»; H. P. Gustafson: »Om anläggning af en botanisk trädgård på sällskapets bekostnad»; C. J. Bergman: »Minnes-tal öfver L. Hambræus»; D. Söderberg: »Minnes-tal öfver L. J. Gardell; C. Cramér: »Om förkotts-föreningen i Delitzch»; E. Leijer: »Om vattnets betydelse i naturens hushållning»; J. Kahl: »Landskaps-målningens ursprung och betydelse»; A. J. Lyth: »Om bildning och frihet»; L. A. Anjou: »Den tid och omgifning, i och inom hvilken sällskapets verksamhet tog sin början, jemförd med den närvarande»; D. M. Pontin: »Blickar på kemiens och fysiologiens område»; G. F. Hallenberg: »Solen och dess betydelse i universum»; J. Gardell: »Michel Angelo Buonarotti's personlighet och konstnär skap»; P. F. Ihre: »Arbetarens ställning i samhället»; J. O. Sylvan: »Ströfverier i skogen»; E. Schoug: »Om hjertat»; V. Söhrling: »En öfversigt af musikens historia i forntiden»; G. Bolling: »Luften som vi andas»; J. F. Appellöf: »Civilisationens förhållande till Kristendomen»; V. A. Carlström: »Telegrafiens utveckling»; G. Kolmodin: »Om Kristendomens ställning i vår tid»; M. V. Klintberg: »Om stiftelser inom välgörenhetens och slöjd-undervisningens område i verlds-staden Paris. — K. Norrby: «Om ideella rigtningar och sträfvanden«. — (Tillägg 1881.)

hädangångne, som genom utmärktare verksamhet och personligt värde gjort sig aktade och kära. Så hafva, inom denna krets, med enkel, men vördnadsfull högtidlighet, åminnelse-tal blifvit hållna öfver kollega mag. J. Bolin, död 1817 (af J. G. Klingvall); öfver löjtnant Joh. Segerdahl, d. 1819 (af Jakob Broander); öfver handl. N. G. Schvan, d. 1825 (af J. C. Laurin); öfver borgm. C. A. Cramér, d. 1828 (af M. F. Ihre); öfver prosten J. C. Laurin, d. 1832 (af A. J. Hallenberg); öfver borgm. G. A. Molander, d. 1838 (af L. J. Gardell); öfver handl. Tim. Segerdahl, d. 1832 (af Carl Cramér); öfver handl. H. P. Löfvenberg, d. 1842 (af N. G. Bahr*).

Men när jag uppräknar dessa för vårt samfund så smärtsamma förluster, och när jag nämner dessa kärlekens och erkänslans fester, så saknar jag dock, till min förvåning, ett namn, som dock med all rätt häfdar sin plats bland de nyss uppräknade. Genomögnar man, om än aldrig så flygtigt, sällskapets års-böcker, under dess egentliga utvecklings perioder, då det just emottog de riktningar, som för dess framtid blefvo så afgörande; så märker man snart, af *hvem* det erhöll det första af dessa mäktiga intryck. Ty i dessa års-böcker framträder, framglänser namnet *Georg Herlitz*** allt för ofta, att icke äfven hans sköna runa hade bort inflätas i högtidskransen af våra minnen. Icke känner jag den säkert fullkomligt betydelselösa tillfällighet, som vållat denna glömska; men, såsom det nu är, har derigenom hågkomsten af hans varma och milda nit, af hans oegennyttiga och frikostiga kärlek fått ett högre och renare, ett nästan rörande uttryck.

*) Sedan 1848 hafva minnes-tal hållits öfver landssekreteraren L. Hambræus, d. 1859 (af C. J. Bergman), och öfver landskamrer L. J. Gardell, d. 1860 (af D. Söderberg, båda talen å årliga högtidsdagar) samt öfver öfverstelöjtnanten L. Stenberg, d. 1861 (af P. A. Säve). (Tillägg 1881.)

**) Denne om sällskapet högtförtjente man föddes i Visby d. 13 Febr. 1782, genomgick i Lund sin akademiska kurs, blef vid återkomsten kollega scholæ 1810, komminister i Visby (1812—1820), och slutligen kyrkoherde i Fole 1820. Vid utflyttningen erhöll H. af sina församlingsboar i Visby en äreskänk af silfver. Honorarie prost 1822. Riksdagsman 1823. Afled d. 20 Mars 1829, efterlemnande enka, tre söner och en dotter.

Att förgätas, är ju så ofta på jorden den ädles lott, som mer velat gagna än lysa; och så har äfven han fått vandra bort, af *oss* otackad och obelönt. Liksom hvarje tanke på personlig ära och på menniskors pris var fjerran från hans öppna och saktmodiga sinne, der ingen flärd och ingen skrymtan fanns; så blef ej heller i denna krets mennisko-pris den hädangångnes lott. Visserligen behöfva icke mensklighetens välgörare vårt lof; men *vi* behöfva att välsigna dem, *vi* behöfva en flägt af deras anda, en stråle af deras ljus, ett föredöme af deras dygder. Med bilden af deras kärleks-rika, uppoffrande lif för våra tankar, böra vi inviga oss till samma tempel-tjenst för det sannas, det godas och det skönas seger på jorden. Låtom oss derföre ett ögonblick vallfärdas till den enkla graf, der hans stoft hvilar sedan nitton somrar, invid den kyrka, dit han af enstämmigt förtroende blef kallad, att »förkunna Herrans under och salighetens väg», och dit han gick från ett mödosamt kall, hvilket han äfven genom enstämmigt val hade emottagit, och hvilket han så förvaltade, att minnet af den ljuflige och trösterike predikaren, af den rättsinte medborgaren, af den älsklige, trohjertade, svekfrie umgänges-vännen ännu inom hans förna församling qvarlefver i tysta välsignelser. Låtom oss här i dag högt uttala dessa välsignelser — här inom detta samfund, som ju aldrig skall glömma, att han med hjertats innerliga vältalighet föreslog stiftelsen af D. B. V:s folk-skola, att han ledde dess första utbildning, att han, till förbättring af dess lärares knappa lön, anslog en del af sina egna knappa inkomster! Om hans kärlek till detta samfund bära dessutom hans många, bland sällskapets handlingar förvarade anföranden ett ojäfvigt vittnesbörd: vid hvarje vigtigare ärende saknades aldrig hans milda och vänliga råd. — Men nu är icke tillfället, att skildra hans stilla, af mångfaldiga förtroenden utmärkta lif; ett drag må endast tilläggas, att sedan han redligen verkat »en evangelisk predikares verk», och innan ännu hans hufvud hade hvitnat till skörd, emottog han på en af sin lefnads skönaste fest-dagar, på sin 12:e bröllopsdag, sin Herres bud, att »såsom en brudgumme i sin ära ikläda sig salighetens kläder» (Esaj. 61: 10), för att fira sin själs förmälning med Sanningens Gud.

Och blickar i denna stund hans förklarade ande ned på

oss och på dessa barn, för hvilka han här engång bad Frälsarens bön: »Sen till, att I icke förgäten någon af dessa små!» — så låtom oss nu bringa honom den helsning, att det var af oss oberoende och oss öfvermäktiga händelser, som fogade så, att dessa barn i detta läro-rum för sista gången stå församlade i dag, för att dock snart till samma öfningar församlas igen i andra och större, under konungens och lagens hägn ställda läro-salar; — det var endast händelsernas verk, det var icke glömska af hans bön, icke ljumhet för hans stiftelse! Vi vilja äfven hädanefter, ehuru på en annan väg, verka i hans anda! Måtte han bedja för oss, att vårt arbete blir ihärdigt, trofast, själfullt och fromsint, samt derigenom glädjerikt och lyckosamt! Då skola vi, hvarje gång vi mötas, utan anspråk och stå begå hans fest, och våra ärliga sträfvanden blifva för honom den käraste minnes-gärd!

I många samfund är det en häfd-vunnen sed, att den ny-invalde med vördnads-fulla ord vänder sig till dem, i hvilkas krets han fått den utmärkelsen att inträda. Alltför troget, jag märker det nu, har jag följt detta gamla bruk, ty hela mitt föredrag har endast rört sig omkring Eder, och mycket deraf kan synas hafva fått loftalets färg. Men mig har det varit omöjligt, att annorlunda skildra det rena uppsåt, det rastlösa arbete, som adlat eder förening.

En gammaldags idrott, kär för Nordens män, en munter lek i hafvets svala våg, stärkande för både kropp och sinne, ungdoms fröjd och brödra-tro — se der de första yttringarna af sällskapets lif!

Det är rena och friska anor.

Eder nästa idrott blef vården om de armes väl, blef unga själars bad i bildningens klara flod. I fordom tid vattenöste Nordbon sin fosterson, och erkände sålunda mot honom sin faderliga pligt. Så hafven ock I öfver tiggarens hufvud velat gjuta kunskapen om Gud och verlden, för att derigenom döpa honom till mennisko-värde och medborgare-rätt i det verldsliga samfundet. De eljest kanske värnlösa barn-skaror, som efterträdt hvarandra i denna läro-sal, hafven I inbjudit till den vexel-undervisning, som redan i smått afbildar sam-

hället, och derigenom tidigt lärer, hvad den vise Greken kallade lifvets skönaste konst: »konsten att lyda och att befalla». I tiggarens ren-tvagna hand hafven I lagt icke den sjelfviska och beqväma barmhertighetens nådebröd, utan den gåfva, som på jorden allra-ypperst är: ordnings-sinne, sannings-kärlek, sparsamhet och Gudsfruktan. Men allt mennisko-verk är förgängligt, är bristfullt, liksom menniskan sjelf, och om »Herren icke bygger huset, så arbeta de fåfängt, som derpå bygga».

Förmågan har här varit ringa, uppsåtet välmenande i sin ringhet, välsignelsen öfver båda har ensam varit fullkomlig.

Utomkring oss går stormen och förödelsen genom en hel verlds-del. Det upphöjda jemnas, det fasta söndergrusas: jordens förtryckare bryta sina gerningars frukt, och jordens förtryckte, i omåttlig segerfröjd, förhäfva sig på ordningens ruiner, samt märka icke nödvändigheten af ett lagbundet samhälles sporre och tygel förr, än de bära sina förmenta befriares, sina nya tyranners ok, och det blir som förut: samma sak och endast nya namn. De gamla formerna ramla eller rifvas; men äfven de nya, som under jubel sammantimras i dag, störta i morgon under ångest och ve-rop. En revolution, med starka, men dunkla och ännu outredda begär, har gripit folken, och fordom fredliga bygder ryka af sina egna söners blod. Skådespelet är förfärligt, men lika stor-artadt som lärorikt. Ty det är ingen hemlighet, hvarifrån den väldiga verlds strömmen brusar ut: det är på djupet af de menskliga samhällena, som det arbetar och jäser, det är ett nytt element, som, yrvaket ännu, fordrar plats och lott i statens offentliga lif: det är de förgätna, de i sitt anletes svett arbetande massornas oroliga, våldsamma, trotsiga anspråk på luft och lif, på lycka och frihet.

Och deruti ligger nu det nästan ofattligt stora problemet, som nödvändigt måste lösas, innan fred blir möjlig, att nämligen så ordna detta fruktans-värda samhälls-kaos, »att hvarje sak — enligt filosofens ord — måtte komma på sin plats, och att det måtte beredas plats för hvarje sak». — Men vägen dit går icke, bör icke gå öfver barrikader. Sedan massorna vaknat till medvetande af sin menskliga be-

tydelse, finnes det icke mer än *ett* medel till ömsesidig räddning, att nämligen undervisa, uppfostra, understödja dem, med öppet förtroende, med högsint och derigenom oemotståndlig kärlek. Och nu, när personlighets-principen är den i alla rigtningar reformerande samtidens lösen, måste ock, utan allt tvifvel, den egna personlighetens inre reform vara det första nödvändiga vilkoret för den stora yttre reformens framgång och bestånd. Hvarje enskild, hvarje förening, som gjort de arbetande klassernas upplysning och förbättring till sitt syftemål, kämpar derföre för en helig tanke, och är, i hela menskligheten namn, fullmäktig medlare vid det stora, efterlängtade freds-slutet.

För detta mål hafva äfven »De Badande Vännerna» i sin ort sträfvat, ehuru ännu ofullständigt, otillräckligt.

Emellertid, det lilla eller det stora, som de förmått uträtta — allt på jorden är ju så relativt — huruledes hafva de väl förmått det, så fåtalige, så ofta storm- och is-omslutne, och bland ruinerna af en försvunnen verlds-storhet beständigt erinrade om sin egen ringhet?

Jag slutar med att yppa denna vårt samfunds enkla hemlighet: »genom samdrägt blifva små krafter mäktiga och stora» —

»CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT.»

Uttryckt på det folks majestätiska språk, som engång eröfrade verlden, och sedan preglad på den idoge Holländarens guld, har denna tanke gjort sin rund kring jorden, och blifvit erkänd, om än icke förverkligad öfver allt.

Det är i sanning en gyllene tanke.

Blifve den tanken hädanefter, som hitintills, vårt valspråk, vår rikedom, vårt vapen och värn! Låtom oss under våra broderliga menings-strider, vid våra fridsamma segrar bära den fast och troget invid vårt hjerta, liksom krigaren bär svärdet vid sin sida, liksom skeppet bär ankaret vid sin bog!

D. B. V:s Jubelfest.

Tal på högtidsdagen d. 9 Juli 1864.

Nyss förklingade här den sköna sångens ord:

»*Låt dina portar upp, du Minnenas tempelgård!*»

Ja, öppna dig för vår sång och vår bön, och låt oss genom dina härliga, af odödlighetens ljus strålande pelargångar få vallfärdas till den blygsamma vrå i något af de oräkneliga sido-kapellen, hvarest vår foster-ö samlat sina namn och hågkomster! Der möter oss från framfarna tidehvarf mången verlds-historisk runa om Gotlands ära och makt, om krigets och fridens idrotter, om lag-stiftning, om skönhetssinne, frihets-anda, konstnärs-snille och borgerlig dygd. Der skimrar i oförvansklig klarhet *Kristofer Polhem's* fridfullt vunna, af snillets skönaste lagrar smyckade vapensköld; der under skymta några namn af en visserligen ringare ordning, men frejdade af trofast fylda pligters ära, och äfven den har sin rätt till ett rum i den stora Helgedomen; der stå inristade många märkliga minnes-dagar och år, och längst ned bland dessa läsa vi, i anspråks-lösa drag, inom en påbörjad krans af eklöf och murgrön;

"1814, den 9:e Juli".

Vid detta minne skola i dag vi dröja, i dess påbörjade krans skola vi fläta in ett nytt blad.

Ty vi hafva församlats ej blott för att tacksamt glädja oss, att vårt sällskap fått upplefva ett nytt lefnads-år. Högre är nu högtidsdagens syfte, rikare är tacksamheten, högstämdare är glädjen! Sällskapet D. B. V. vill i dag glädja sig,

att den Allmakt, som hvälfver och styr de dödliges öden, låtit sällskapet uppnå sin 50:e årsfest, och låtit de flesta af dess för medmenniskors väl påbörjade sträfvanden under loppet af ett halft århundrade årligen utveckla sig i allt rikare blomstring.

Ett halft århundrade — hvilket ringa stoftkorn i evighetens timglas, hvilken snart försvinnande våg på tidens ocean, hvilket hastigt puls-slag i verlds-skapelsens lif, och af Skaparens ljus hvilken ilande glimt, hvilken snabbt förklingande ton af Hans eviga kärlek och nåd!

Och likväl — från de dödliges ståndpunkt, för vår ändliga blick — hur många glädjens timmar, hur många lidandets tröga väkter, hur många begynnelser, som endast långsamt skrida mot sitt mål, hur många förhoppningar, som endast sent utveckla sina blomster, hur många dags-verken af möda, hur många lifs korta drömmar, hur många försakelser, strider, segrar och förluster rymmas icke inom gränserna af endast femtio år!

Hur inom rymden af femtio år menniskors öden vexla och förvandlas, derom påminnas vi allvarligt strax vid begynnelsen af vår minnesfest. Ty *hvem* härnere söker först vår vördnadsfulla blick? Till *hvem* bland menniskor vilja vi först ställa erkänslans ord? Vi söka här i den vida kretsen de tio män, som stiftat detta samfund, som röjt och hägnat dess grund och der utsått både sädeskorn och blomsterfrön. Men vi söka dem förgäfves. Vi äga qvar, i våra minnesgoda häfder, endast deras namn, och de hette: *Lars Stenberg, Johan Ehinger, Nils Cramér, Johan Velin, Göran Fåhræus, Hans Petter Löfvenberg, Carl Fredrik Calijsendorff, Petter Adolf Hägg, Suno Engström* och *Johan Segerdahl.* Och våra blickar söka näst dem tvenne andra män, som lyckosamt bröto för sällskapets verksamhet nya banor: *Georg Herlitz* och *Lars Johan Gardell,* den förre friskolans, den sednare sparbankens oförgätlige stiftare. De hafva alla flyttat till ett bättre land; och den beprövade veteran, som längst stod trofast bland oss qvar, *Johan Ehinger**), följde vi, och talrika skaror med oss, för några månhvarf sedan till hans

*) Död 1864.

stoft-hyddas hvilorum. De hafva alla gått hädan, och jemte dem så mången, som här stod en rådig anförare, eller en fridsam ordnings-man, med viljans kraft eller med tankens skärpa, med ordets eller med sångens tjusnings-makt. Vi få icke mer lyssna till deras röster, men för deras minnen böja vi oss med vördnad. Sin kärlek till hvad för menniskor ypperst är: kärlek till Gud, fädernesland och mensklighet, till manlig idrott, stärkande lek och festlig sång — allt detta hafva de lemnat oss till arf och föresyn. Hvad godt, *vi* verka må, och hvad gagn, *vi* syfta till — det är *de,* som visat oss vägen dit, det är i *deras* fotspår som vi gå. Hell derföre dem, de hädangångne! Frid och välsignelse öfver deras namn! — Och när engång nya femtio år fylt sitt krets-lopp öfver jorden, och när D. B. V., liksom nu, festligt församlas för att fira sin andra jubeldag, då äro af vår krets de flesta, kanske alla, gångne bort, och qvar af oss är endast det, som aldrig dör: »domen öfver den döde». Och när sällskapet då mönstrar det flydda tidehvarfvet, måtte domen om oss utfalla så, att vi åtminstone icke vanvårdat eller förslösat arfvet efter våra fäder, att vi icke låtit deras grundtankar förblekna, deras byggnads-verk förfalla, deras såning och plantering vissna bort eller läggas öde!

Och för att rätt förstå, hvad som oss åligger, och huru ansvarsfullt arfvet är, som vi skola förvalta, låtom oss här betrakta de grundtankar, hvilka D. B. V:s stiftare och fäder i mång-artad nit-älskan hafva lagt i dagen, och på hvilka de verk, som bära D. B. V:s namn, dels af dem, dels ock efter deras föredöme af oss blifvit ordnade och byggda.

Kasta vi vår blick hän till sällskapets första tid, till dess barndoms-lif vid foten af Snäckgärdets romantiska klippor, så finna vi visserligen der intet annat än firandet af en gammaldags idrott, en för kropp och sinne stärkande lek i hafvets våg, och derjemte svärmande brödra-glädje och vänsälla, efter enskilda hvardags-bestyr lifvande förströelser; men detta är dock i sanning icke en betydelselös början. Att just *så* var D. B. V:s begynnelse — såsom ock den mensklliga individen alltid begynner — nämligen med lek och med sitt lif helst i den fria naturen: detta bevisar, att det unga broderliga samfundet var liksom en lefvande organism, frisk

och kraftfull, samt mäktig af tillväxt och högre lifs-utveckling. När ganska snart — all frisk ungdom genomgår ju mycket skyndsamt sin utvecklings skiften — en ny period hade inträdt, och när allvarsamma tankar bemäktigat sig det mer och mer mognande samfundet, och gifvit det en uthållande och bestämd rigtning på den yttre verlden; så fortlefde dock alltid samma muntra och lifliga ungdoms-lynne: det var intrycken från Snäckgärdets klipphöjder och vågor, det var flägten af friskaste hafs-luft från den sköna barndoms-stranden, det var minnet af de ungdomliga lekarna i sol-ljus och glittrande böljor, hvilket hos sällskapet dröjde troget och outplånligt qvar. Derföre hafva också de ypperliga folk-lekar, som nästan påminna om den grekiska forn-ålderns olympiska täflings-spel, och som i alla tider varit gotländske ynglingars och mäns glädje och stolthet (ehuru nu, beklagligen, här och der en sjuklig, trångbröstad och fördystrad verlds-åsigt uti sin, i detta hänseende, hvitmenade helighet sökt och söker utrota dem såsom syndiga gerningar) — dessa folk-lekar hafva alltid varit väsendtliga och kärnfriska beståndsdelar i D. B. V:s sällskaps-glädje. Och aldrig har ädel sång saknats vid dess fester: den på djupa hjerte-grunden lefvande harmonien har alltid brutit fram i det språk, som just är idel harmoni och skönhet, och än i högstämda fosterländska hymner, än i folkvisans milda vemod, än i de oförlikneliga, elegiskt djupa eller idylliskt ljufva eller ystert glada melodierna från Fredman's gyllene lyra. Så hafva våra fäder lekt, sjungit och svärmat. Och så länge vi, på fädernes vis, sträfva för det som nyttigt är, så länge vi arbeta såsom *män*, låtom oss också, på fädernes vis, glädjas såsom *barn*. Aldrig böra vi dock förglömma, att det, som Gud i sin kärlek ämnat till lifvets krydda, icke får förvandlas till ständig hvardags-kost, och att glädjens förströelse endast då är berättigad, när den kommer såsom en belöning för en möda, såsom en aftonrodnad efter en arbets-dag.

Mycket snart inträdde, såsom nyss blef nämndt, en ny period i sällskapets lifs-utveckling: man fann de hitintills vanliga sysselsättningarna otillräckliga; ensamt lek och sällskapsglädje tillfredsställde icke mer. I medvetandet af sin tidigt uppnådda mandom förnam man alltmer behofvet att ådaga-

lägga sin handlings-kraft i en gagnrik verksamhet. Och snart framträdde, inför det månads-gamla Sällskapet, — d. 9:e Aug. 1814 — ledamoten *Georg Herlitz* med ett förslag, som kan sägas hafva gifvit sällskapet dess egentliga rigtning, dess medborgerliga pregel. Han erinrade, att staden icke ägde någon fattigskola; ingen fanns, som antog sig tiggarens barn, hvilka växte upp i sjelfsvåld och mörker. Han föreslog derföre, att sällskapet skulle anlägga och underhålla en *friskola*, till en början för 8 till 10 fattiga gossar. Den fridfulle, evangeliske lärarens förslag emottogs af sällskapet »med allmän enthusiasm». Hans milda, fosterländska ord hade träffat hittills tysta och slumrande strängar, hvilka alltsedan klingade med styrka och väl-ljud.

Det blef nu inom sällskapet liksom nytt lif och ny rörelse: man rådplägade och beslöt om undervisnings-metod, skol-ordning, skol-lokal och lärare. Följande året i Februari var redan en skola i gång, med 11 lärjungar, hvilka äfven uppkläddes på sällskapets bekostnad. Skolan växte efterhand till allt större betydenhet: eget rymligt skol-hus uppfördes, för hvilket *Timotheus Segerdahl**), ehuru ej sjelf ledamot af sällskapet, men fader till en af stiftarne, genom en frikostig gåfva betäckte den hufvudsakliga kostnaden; undervisningsmetoden förändrades, lärare-lönen förhöjdes (hvartill *Georg Herlitz* anslog en del af sina knappa komministers-inkomster); läro-ämnenas antal ökades med linear-teckning och vokalmusik; antalet skolbarn växte småningom från 11 till 120, af hvilket antal de mera behöfvande fingo beklädnad. Så fortgick D. B. V:s fri- och fattig-skola, med erkändt gagn (hvilket vid examen år 1836 uttalades af de svenska undervisningsverkens dåvarande högste chef, August von Hartmansdorff) — ända till d. 9 Juli 1848, då den, till följe af den kungl. förordningen om folk-undervisningen i riket och sedan stadens folkskola blifvit ordnad, var öfverflödig. Den högvigtiga sak, som sent omsider år 1842 blef anbefald genom allmän lag, hade sålunda här några medborgare på egen hand, liksom profetiskt medvetne om sakens vigt, med enskilda tillgångar och omsorger berömligen bragt till stånd. Vidpass 860 gos-

*) Död 1832.

sar hade från skolans begynnelse der fått sin elementära undervisning, hvilken flertalet säkert skulle hafva kommit att sakna, om icke D. B. V:s friskola hade funnits. Af nyssnämnda antal hafva 48 vunnit en mera bemärkt ställning, 40 såsom borgare och 8 såsom tjenstemän. Att sällskapet sedan liksom återfått 9 af sina forna lärjungar såsom ledamöter, och att bland dem 2:ne såsom ordförande innehaft främsta platsen inom sällskapet, har i utmärkt hög grad stegrat den inre, tysta tillfredsställelse, hvarmed sällskapet minnes och alltid skall minnas sin fri- och fattigskola*). Sällskapets skolhus uppfyller ånyo sin ursprungliga, vackra bestämmelse, enär sällskapet derstädes kostnadsfritt inrymt en af församlingens småskolor**). Sin fortfarande kärlek till folk-undervisningens stora sak har sällskapet ytterligare ådagalagt genom sitt bifall till *Carl Joh. Kolmodin's* år 1863 väckta motion, om årligt anslag till kläder åt fattiga barn i skol-

*) Bland de lärjungar i sällskapets skola, hvilka i mer eller mindre grad kunna sägas hafva uppnått en bemärkt medborgerlig ställning, må följande, redan aflidne, här nämnas: J. N. Björkander, f. 1814, handlande, konsular-agent, död 1880; C. F. Björklund, f. 1814, boktryckare, riddare af Vasa-orden, död 1881; C. V. Behme, f. 1815, praktiserande läkare i Marseille, riddare af Vasa-orden, död 18 . .; H. P. Gustafson, f. 1818, konsistorii-notarie, utnämnd kyrkoherde på När, död 1870; J. N. Valqvist, f. 1818, färgare i Riga, minnes-värd genom en frikostig donation till Borgareföreningens söndags-skola, död 18 . .; N. Lindbom, f. 1818, bagare, i flera år stadsfullmäktig, död 1879; J. P. Hägström, f. 1819, kyrkoherde i Vänge, död 1871. Af dessa voro Björkander, Björklund, Lindbom och Gustafson ledamöter af sällskapet, den sist nämnde en gång högtidstalare, motionär om anläggandet af botaniska trädgården, och ett år ordförande.

Här må antecknas, att år 1864, vid 50-års-jubelfesten mottog sällskapet af tvenne skolans lärjungar, den ofvan nämnde C. F. Björklund och körsnären, riddaren af Vasa-orden P. N. Bergström, frikostiga gåfvor, af den förre 1,000, och af den sednare 500 kronor, hvaraf årliga räntan skall användas till fattiga skolbarns beklädnad. (Tillägg 1881.)

**) Efter att i flera år hafva kostnadsfritt varit upplåtet till en af församlingens småskolor och till bostad för en lärarinna, har skolhuset sedan år 1874, efter af sällskapet verkställd reparation och inredning, varit, likaledes kostnadsfritt, upplåtet till hushållningssällskapets slöjd- och rit-skola, och har för detta ändamål år 1881 blifvit utvidgadt och påbygdt. (Tillägg 1881.)

åldern, för att göra det möjligt för dem att begagna folkskolans välgerningar. Det är ej mera vi, som bekosta sjelfva skolan, men vägen dit från nödens afsides liggande boningar hafva vi så velat jemna och hålla fri från menliga hinder.

Enär sällskapets fri- och fattig-skola måste sluta i följd af förhållanden, som voro både af sällskapet oberoende och sällskapet öfvermäktiga, och enär den ersattes af en annan och större, hvilken, öppen för barn af båda könen, ställdes under kungl. författningars och hela församlingens hägn; så må vi icke sörja deröfver, att *denna* bana för sällskapets verksamhet blef afbruten. Dock, med hänsyn till *en* omständighet, ehuru en underordnad, måste vi beklaga oss deröfver. Friskolans upphörande har nämligen beröfvat vår högtidsdag en stor del af dess glans: dess ungdomliga vårdoft, dess blomsterprakt, dess barna-poësi. Förut firade skolan sin examen just på högtidsdagens förmiddag, inför det församlade sällskapet, och förhöret leddes af utsedda ledamöter (bland hvilka man år 1839 hade sett länets högste embetsman). Den faderliga huldhet, hvarmed sällskapet alltid omfattat sin skola och dess små lärjungar (— af hvilken huldhet, t. ex. i tider af farsot, m. m., protokollen gömma många rörande drag —) framträdde denna dag mer offentligt och mer innerligt. Att dagen äfven för barnen, liksom för deras talrika närvarande föräldrar, var en utomordentlig högtidsdag, syntes mer än väl af de unges strålande blickar, af den yppiga blomsterqvasten på den ofta torftiga tröjan, äfvensom af det sätt, hvarpå de med löf och blommor smyckat den stora salen i alla dess vinklar och vrår. — Det finnes i den gotiska byggnadskonstens historia en tidrymd, som kallas den blomstrande stilens period, till följe af det frikostigt ymniga blomster- och löf-verk, hvarmed byggnaderna då utsirades. De små lärjungarna i D. B. V:s friskola voro i denna dekorerande stil stora mästare. Dörr och fönster voro kantade med det mjukaste gröna listverk, och katedern stod som ett altare i en landskyrka en midsommarsdag. Mellan de s. k. telegraferna (man benämnde så de vid ena ändan af hvarje klassbänk befintliga uppståndarne, som på spetsen buro en liten rörlig tafla, å hvars ena sida klass-numret var måladt i romerska siffror, och som således utgjorde hvarje afdelnings fasta

standar, och med denna rörliga tafla telegraferade monitören till läraren, när klassens arbete var färdigt) — mellan dessa telegrafer hängde, salen ut efter, ett väldigt, vågformigt blomsterband, förenande sandbänkens nybörjare med 10:e klassens snart afgående lärjungar. Hvarje tabell-ståndare var blomstervirad, och på spetsen hängde en krans liksom en segerkrona. Åt kartorna på salens väggar var synnerlig omsorg egnad: hvarje land företedde den mest önskliga blomstring, och från den ena kartan till den andra gick en yfvig blomsterbindel, som omslöt och sammanknöt Europas små och stora stater, sammanknöt med band af fridsammaste fägring folk och riken, hvilka dock beklagligen ofta i blodigt hat mot hvarandra hafva förgätit, liksom de ännu förgäta, att de dock äro barn af samma Fader, bröder inom samma stora familj. Denna högtid, som började och slöt med bön och sång, denna vänliga sammanvaro af olika folk-klasser, af äldre och yngre, af lyckligt lottade, vanlottade eller lottlösa, af samhällets högst uppsatte och af dess mellerst ställda samt ringaste och lägsta klasser; barnens förhör och pröfning, barna-fröjd, faders-leenden och moders-tårar — allt detta var liksom en gripande gudstjenst, till hvilken man tyst i sitt hjerta förnummit det härliga ingångs-språket: »Frid på jorden, menniskorna en god vilja!» — Efter förhörets slut utdelades belöningar af kläder och böcker, stundom så frikostigt, att hvart 6:e barn af de 120 ihågkoms, och derefter undfägnades samtliga barnen med sött vin och hvete-semlor. Så delade sällskapet sina håfvor, så bröt sällskapet sitt bröd med de små, och dessa små, i sin lycka och glädje, blickade så förtroligt upp till sina beskyddare och vänner. — I samma sal, inför samma blandade allmänhet, föredrog sedan en ledamot det öfliga högtids-talet. Någon gång förenades med denna examens-fest en högtidlighet af allmännare medborgerlig betydelse, t. ex. riddare-dubbning. — Den blomstrande poësi, som då omdoftade och omskimrade högtidsdagen, är förbi, och skall kanske aldrig mer återkomma.

Att verka icke blott för inbördes glädje, utan ock på samma gång för allmänt väl, hade emellertid från och med

friskolans stiftelse blifvit sällskapets klart fattade uppgift: »Ändamålet att verka till något nyttigt för det allmänna» hade snart blifvit intecknadt i den 1:a §:n af sällskapets stadgar. Frukterna af detta sträfvande äro: *Sparbanken,* stiftad 1829*) och öppnad den 1:a lördagen i Januari 1830; *Understödsanstalten,* på förslag af *Carl Cramér,* stiftad år 1848, omedelbart efter friskolans upphörande; samt *Botaniska Trädgårds-anläggningen,* om hvilken *Hans Peter Gustafson* i dag för 10 år sedan, i sitt då hållna högtidstal, väckte första förslaget, och som 2 år sednare i sina grund-drag stod färdig**).

Vid stiftelsen af sparbanken har en af sällskapets mest utmärkte ledamöter, den för snart 4 år sedan hädangångne *Lars Johan Gardell****) fästat en hågkomst lika varaktig som den, hvilken knyter *Georg Herlitz'* namn vid stiftelsen af friskolan. Liksom Herlitz föreslog och ordnade friskolan, så föreslog och ordnade Gardell sparbanken. Liksom Herlitz understödde friskolan genom enskilt bidrag till lärarens aflöning, så understödde Gardell sparbanken genom att i flera år, utan arvode, der tjenstgöra såsom bokförare och kassaförvaltare. — Sparbankens ansvars-summa var vid första arbets-årets slut, vidpass 3000 r:dr rmt; vid slutet af sistlidna år utgjorde den 383,400 r:dr†). Från sin början till d. 1 Januari detta år har sparbanken handhaft och utan förluster förvaltat något mer än 1,232,000 r:dr, hvaraf den för insättarne vunna räntan utgjorde vidpass 213,400 r:dr††). Denna

*) Detta år, d. 20 Mars, afled *Georg Herlitz*, då kyrkoherde i Fole och Lokrum församlingar. Se minnes-orden om honom i »Snäckgärdet och D. B. V.»

**) Konsistorii-notarien, folkskole-inspektören, utn. kyrkoherden i Närs pastorat, d:r H. P. Gustafson dog d. 30 Oktober 1870.

***) Landskamreraren, ridd. af Nordstj.-orden, Gardell dog d. 14 September, 1860.

†) D. 30 Juni 1881 utgjorde de 5,859 insättarnes behållning, med inberäknad ränta 655,102 kr., och bankens reservfond 63,818 kronor. (Tillägg 1881.)

††) Om sparbanken och sällskapets öfriga stiftelser se för öfrigt »Snäckgärdet och D. B. V.» samt de till jubeldagen utgifna »Korta Notiser om Sällskapet D. B. V. och föremålen för dess verksamhet, jemte förteckning öfver sällskapets stiftare och ledamöter» af *L. J. Ringbom* (lärare vid sällskapets skola 1833—48, sällskapets sekreterare 1834—48 och 1850—67, räkenskapsförare vid sparbanken 1845—68; död 1870). (Tillägg 1881.)

sist nämnda summa hade kanske, utan sparbankens medverkan, aldrig blifvit alstrad, likasom kanhända, åtminstone till någon del, sjelfva det alstrande kapitalet aldrig skulle kommit att bildas, om icke sparbanken till vård och förkofran mottagit de från många skilda håll sammanflytande små summorna. Att sparbanken motsvarar sin egentliga bestämmelse, synes deraf, att ungdom, arbetare, tjenare och allmoge utgöra bland insättarne det öfvervägande fiertalet.

Den grundtanke, hvarpå sparbankens verksamhet hvilar, är af store häfdetecknare och siare uttalad i minnes-värda ord: Blott ett härdadt, idogt och sparsamt folk kan bebo Skandinaviens dalar och berg, eljest är detta folk förloradt. — Nordens natur är icke en klemande moder, som i förhållande till sina barn gifver mycket och fordrar litet, och som, af sig sjelf, utan deras arbete, huld-rikt uppfyller deras väsendtliga timliga behof. I ett sådant land, som vårt, är derföre sparsamhet icke blott en dygd, utan ett nödvändigt vilkor. Och i en tid, hvars sjukliga skaplynne det i allmänhet är, att vilja, vida mer än förr, njuta alltför snart och alltför mycket, och hvars diktan och traktan går derpå ut, att göra långt aflägsna länders kräsligheter hos oss hemma-stadda, — i en tid, med ett ord, som lättsinnigt härmar all söderns yppighet, utan att äga hvarken dess tillgångar eller dess behag — i en sådan tid kunna vännerna af fäderneslandet och dess välfärd icke arbeta ifrigt nog, för att hos folket inpregla idoghetens, tarflighetens och sparsamhetens helsosamma bud-ord. Man bör ju i tid lära sig, huru vigtigt det är, att underordna — äfven ekonomisk hänsyn — det närvarande under det tillkommande, samt att icke, såsom de lägre djuren, lefva endast för ögonblicket. Och olyckligt blir det land, som vill med utländsk skuldsättning betala sina utländska njutningar. Betänksamme forskare hafva redan af tidens tecken tyckt sig finna, att månget sådant utländskt låne-kapital endast är liksom en våg, som en stund glittrar och skummar och sqvalpar invid stranden, men som sedan hastigt rullar tillbaka dit, hvarifrån den kom, tagande med sig hvarje gång några delar af vår strand. Ju oftare och ju större dessa vågor komma, desto förr skola de undergräfva stranden — undergräfva vårt väl-

stånd, vår familje-lycka, vår redbarhet, vår kraft att försvara vårt sjelfbestånd! Men gifve Gud, att dessa farhågor måtte vara endast välmenta, grundlösa farhågor!

Emellertid, och hur förhållandet än är, låtom oss bland de många förträffliga medel, som finnas att inom eget land skapa kapitaler — låtom oss prisa sparbankerna! Ty de äro de mindre bemedlades och de fattiges banker, i hvilka desse just äro förlags-män och långifvare. De stå öppna för den stora massan af folket, hvars små och lätt förskingrade behållningar här kunna snart skapa millioner. De äro stor-artade bolags-rörelser, som bedrifva ett slags åkerbruk, der utsädet icke slår fel, och der vinsten kan omsättas alltjemt till nya skördar. De äro på samma gång barmhertighets-anstalter af ädlaste slag, ty de förvalta och förkofra den värnlöses arfvedel och arbetarens med svett och möda förvärfvade och för nöden eller ålderdomen besparade penning; de äro den, såsom det heter, förekommande fattigvårdens mäktigaste bundsförvandter; ja! de äro *så* mäktiga, att om deras förmåner allmänt blefvo erkända och begagnade, skulle de till och med förekomma och göra obehöflig sjelfva fattigvården.

Det är ett betecknande och minnes-värdt drag, att den första sparbank i verlden uttänktes och sattes i verket af en qvinna, och att den andra i ordningen blef af en prest grundlagd. Den första stiftelsen af detta slag hade alltså sitt ursprung i ett qvinnohjertas uppoffrande ömhet; den andra var en upplyst och redlig predikares apostla-gerning. Ingen mensklig sak kan hafva skönare anor. Måtte nu allestädes, äfven i våra bygder, qvinnor och män med nit och kärlek omfatta, understödja och befordra hvad som för något mer än 50 år sedan en engelsk qvinna och en engelsk man med sådan synbar välsignelse påbegynt! När qvinlig känsla och manligt förstånd — dessa det menskliga lifvets båda stormakter — på allvar gripa sig an med en sak, så kan segern anses så godt som vunnen. »Rikedom varder liten, när man förslösar honom, men det man tillsammans håller, det varder stort». Det är så, som sparbankerna vilja sammanhålla och förstora: de vilja skapa hvad som är mer än rikedom, nämligen sjelfständighet och välstånd. För en stor sanning, som

uti nyss anförda ord är uppskrifven i kristenhetens äldsta och bästa bok, arbeta de.

Det är för visso ett godt arbete!

När i växternas verld ett slägte har fulländat sin blomning och börjat förvissna, ser man alltid ett annat begynna sin utveckling af blommor, så att intet skifte af de vackra års-tiderna saknar sin egendomliga fägring, till menniskans undervisning och glädje. Något dylikt — en liknande följd af lifs-yttringar, efterträdande den ena den andra, såg man föregå inom D. B. V., när dess friskola måste upphöra. Man var nämligen genast betänkt på en ny stiftelse, och enär församlingens folk-skola öfvertagit D. B. V:s förra undervisande verksamhet, beslöt sällskapet att vidtaga, der folk-skolan slutade sin undervisning. Så uppstod, i vänligaste mening, den s. k. *Understöds-anstalten*, hvars syftemål var, att sällskapet såsom sina skyddslingar årligen skulle upptaga fattiga och värnlösa gossar och flickor, som genomgått folkskolan, och genom beredandet af nödig omvårdnad i förening med en för enhvars anlag i allmänhet passande sysselsättning i tjenst eller yrke, rädda dem från faran att förfalla till van-art och last, vänja dem vid flit, arbetsamhet och gudsfruktan, samt derigenom sätta dem i stånd att engång medelst egen verksamhet kunna bereda sig sin utkomst. Härtill anslog sällskapet en rund summa årligen, att fördelas mellan personer, som i egenskap af fosterföräldrar ville öfvertaga barnens uppfostran och praktiska undervisning. Företaget stötte beklagligen snart på flerahanda svårigheter. Sällskapet kunde i denna sak icke i och genom sig sjelft och med egna krafter förverkliga syftemålet, utan var i betydligaste mån beroende af andra, utom sällskapet stående personers redliga medverkan. Det var, å ena sidan, stundom svårt att genast finna fullt lämpliga fosterföräldrar och läromästare, och, å andra sidan, ställde de unge lärlingarne, hvilka visste, att för deras vård och undervisning ett årligt arvode erlades, på fosterföräldrarna anspråk, hvilka rubbade det goda inbördes förhållandet. Sedan sällskapet tålmodigt, men fruktlöst, lemnat

denna sin nya stiftelse tid att blifva alltmer bekant och att kunna liksom få rotfästa sig i det allmänna tänke-sättets ofta frusna och långsamt mjuknande mark, beslöt sällskapet slutligen år 1856, efter 8 års försök, att tills vidare nedlägga denna stiftelse, för hvars verksamhet 14 barn varit föremål. Vid detta beslut uttalade dock sällskapet sin föresats, att »om tillfälle dertill erbjudes, söka på lämpligt sätt verka för det syftemål, som med understöds-anstalten afsågs, samt förklarade derjemte, att det icke vore för dess ändamål främmande, att kunna understödja mera lofvande intellektuela eller tekniska anlag, hvilka utan ett sådant understöd icke skulle få tillfälle att odlas och utvecklas». Flera gånger har sällskapet också haft hugnaden att åt hoppgifvande, medel-lösa studerande ynglingar räcka sin hand till hjelp och stöd. Sällskapet, som i dag, för att värdigt fira sin jubelfest, önskat upplifva minnet af alla sina förra sträfvanden, har beslutat att åt 125 fattiga och flitiga lärjungar i folkskolan, småskolorna, fruntimmers-samfundets slöjdskola samt åt elever vid sällskapets trädgård öfverlemna åt enhvar en sparbanksbok med deruti inskrifven gåfva af En r:dr specie, såsom en grundplåt för blifvande insatser — såsom en anvisning och uppmuntran till dem och deras närmaste, att tidigt göra sig förtrogna med sparsamhetens fördelar. Felar jag väl mot grannlagenheten, om jag vidare nämner, att sällskapet, bland andra sätt att högtidlig-hålla sin jubeldag, har, i stöd af gamla minnen och förbindelser, velat äfven för några ålderstigna enkor efter af sällskapet och samhället väl förtjenta stiftare och ledamöter göra denna dag till en glädje- och minnes-dag?

Ju mera förhoppningarna om den nyss nämnda understöds-anstaltens framgång aftynade, desto lifligare kände sällskapet behofvet, att jemte sin sparbanks-rörelse försöka ett nytt slag af verksamhet. Då beslöts, år 1855, att anlägga en offentlig trädgård, hvilken skulle icke allenast förnöja och glädja genom sin prydlighet och fägring, utan ock praktiskt gagna genom undervisning om ädla växters vård och skötsel, och ur hvars träd-skolor frukt- och prydnads-träd skulle årligen

dels utdelas, dels försäljas till förskönande af platser både i och utom staden. Denna nya stiftelse är väl ännu, hvad dess hufvudsyfte angår, endast i sin begynnelse och knoppning; dock torde derom redan kunna sägas, att den har börjat uppfylla ett i vår lands-ort länge kändt behof, att den redan strött omkring sig icke blott plantor, telningar och frön i egentlig mening, utan ock frön af högre betydelse — frön, ur hvilka talrika, stora och små lustparker och täppor, med gräsplaner och slingrande gångar, med blomster-rabatter och trädgrupper — talrika, mer eller mindre lyckade kopior utaf det af Daniel Müller tecknade, vackra originalet i sällskapets trädgård — i underbar hast uppvuxit. Det finnes växter, åt hvilka Skaparen gifvit s. k. »ving-frukt»: deras frön äro nämligen bevingade, för att af vindarna lättare kunna kringspridas. Vid en sådan växt kunna vi förlikna D. B. V:s *Botaniska Trädgård*, ty så lätt, så vidt och bredt hafva derifrån anläggnings-planer och förskönings-tankar blifvit burna omkring af den nyvaknande trädgårds-smakens lekande flägtar.

Att genom ett offentligt, praktiskt, kostnadsfritt undervisnings-verk, der metoden är i egentligaste mening åskådnings-lära, sprida håg och smak för skön trädgårds-konst, att väcka kärlek till det fridsammaste och tacksammaste af alla yrken, kärlek till det som förskönar, förljufvar, förädlar lifvet, samt att derigenom inverka bildande på skönhets-sinnet och den moraliska känslan — detta kan sägas vara grundtanken för denna sällskapets påbörjade verksamhet.

Inom denna krets behöfver icke vidlyftigt sägas, hur mycket vi hafva att lära af den lefvande naturen. »Stora äro Herrans verk» — säger den Heliga Skrift — »och den, som uppå dem aktar, han hafver lust deraf», och naturens kanske ypperste tolk, Carl von Linné, som lefde hela sitt flitiga lif bland träd och blommor, hopsummerade slutligen alla sina forskningar, sina åskådningars resultat, hela sin lefnads erfarenhet i den djupt gudfruktiga bekännelsen, att hvad han sett, varit endast »skuggan af den Evige, gående genom verlden». Hur ljufligt derföre, att efter slutade prosaiska sysslor och bestyr för lifvets nödtorft få njuta lifvets poësi och behag i en lustgård af frid och fägring, der allt, från det späda gräs-strået till det väldiga trädet, predikar,

hur alls-mäktig, all-vis och kärleks-rik Skaparen är, — der vi skåda naturen icke blott såsom Guds härlighets tempel, utan ock såsom den stilla, men rastlösa och ordnings-fulla arbetsamhetens skådeplats, hvilken afbildar mennisko-lifvet med dess väsende och vilkor i sköna hieroglyfer bland blomstring och grönska. Ej blott för det trötta eller sjuka kroppsliga ögat är grönskans färg välgörande; den är det äfven för själens friska öga. I denna färg finner mennisko-anden en af sina rikaste och ljufvaste känslo-stämningar liksom öfversatt och förklarad, nämligen hoppets känsla — hoppet om nya vårar och nya skördar, om timlig och evig sällhet. Derföre hvilar blicken med så outsäglig fröjd på den fina sädes-brodden, på det utsprickande löfvet: de äga ett bild-språk, som talar till vår själ om ständig förnyelse och härlig föryngring.

Och betrakta vi saken från dess hvardags-sida: hur lärorikt är ej besöket i en väl vårdad trädgård! Utom oräkneliga små, men vigtiga detaljer om träds, buskars, blommors och gräs-vallars behöriga ans, hvilka der kunna inhemtas, kan man ock i det helas system, der hvarje sak är ställd på *sin* plats, i *sin* jordmån; der allt ogräs genast måste uppryckas; der allt, som är för svagt, uppbindes och stödjes; allt, som är för yppigt, afqvistas; allt som är snedt, rätas och tuktas; der man oaflåtligt söker undanrödja allt, som är menligt för växternas trefnad, och åstadkomma allt, som kan befordra densamma — i denna regelbundna ordning och oaflåtliga omsorg kan man liksom skönja hemligheten af ett hushålls, ett samhälles, en stats trefnad och blomstring.

Hvarje bemödande, som kan bidraga till att lifva lusten för trädplanteringar, är i sanning berömmelse värdt. På vår ö, liksom i det öfriga fäderneslandet, har hittills lusten att *fälla* träd, att *ödelägga* lund och skog, bedröfligen varit lika ifrig som allmän. Men så kan det icke få fortfara, och allraminst på en ö, som genom skogens utrotande skulle blifva omöjlig att både odla och bebo, och der våra närmaste grannar, stormarna på hafvet, våldsamt skulle sätta sig emot hvarje återplantering. Låtom oss begagna hvarje tillfälle, att i mindre eller vidare kretsar sprida den stora sanning, att skogarnas utrotning skall bringa elände öfver landet,

ty skogarna äro välgörenhets-anstalter af Gud och i allra största skala: de lemna skydd och hjelp mot storm och köld; de äro all odlings vilkor och värn; de rena genom sin underbara inandnings-process luftkretsen, och bibehålla åt jorden hennes fuktighet, hvaraf fruktbarheten beror. — Måtte nu hvarje besök i D. B. V:s anläggning mana till efterföljd, locka till såning och plantering kring det egna tjället, somderigenom skall blifva rikt på fägring, kring vägarna i grannskapet, hvilka skola få skugga och skygd, på den närbelägna sandbacken eller ljungheden, som till tack skall lemna, utom bränsle och virke, trefnad, sundhet och ögonfägnad — locka till såning och plantering öfverallt, der redan förödelsen gått fram, och der annan odling icke är lämplig. Måtte föredömet af D. B. V:s trädgård, hvad Gotland angår, mycket kunna uträtta! »Att vara som en lustgård», är ett bekant österländskt talesätt för att utmärka något såsom väl vårdadt, ordnadt, nyttigt och angenämt: måtte detta talesätt engång blifva allmänt tillämpligt äfven i vårt nordliga land: måtte hvarje hem, hvarje bygd, hvarje odlingsbar trakt i hvarje landskap, uti inre och yttre mening, blifva »som en lustgård!»

Den Botaniska trädgården är för D. B. V. i dubbel mening en dyrbar anläggning. Den är dyrbar, emedan den kostat, i förhållande till sällskapets tillgångar, betydliga summor, hvadan den också måste återbära mycken ränta, d. v. s. göra mycket gagn och mycken glädje. Den är också dyrbar, emedan dess syftemål är värdigt D. B. V:s minnen. Våra fäder voro just grundläggare och odlare, ehuru på ett annat vis: de ville rödja väg för bildning och blomstring, de ville mana till hushållning och sjelfbestånd, till såning och skörd; de ville, för egen och andras del, att allvarets mödor skulle skifta med hugfulla tidsfördrif. Man kan säga, att de gamles anda lefver i och sväfvar öfver den nya stiftelsen, och säkert är det derför, som den redan artar sig så väl. — Men är icke denna stiftelse också vår sköna foster-ö värdig? Gotland, det ensliga, haf-ombrusade landet, med sina vintrars mildhet, sina somrars friskhet, sina höstars oförlikneliga blidhet, är ett egendomligt landskap, mot hvilket Försynen kanske varit gifmildare än mot någon annan del af fäderneslandet. Midt i hafvet herskar här ett sydländskt luft-streck, en sydländsk

växtlighet på humus-rik, kalkhaltig jordmån. Detta intygas af det gotländska blomster-rikets många små blyga skönheter; ett storartadt vittnesbörd derom är valnöt-trädet, som först söder om Alperna lyfter sin krona högre än här, och mulbärs-trädet, som alltid, och vinrankan, som, efter varmare somrar, bär mogen frukt, samt flera de ädlaste slag af frukt-träd. Ingenstädes på svenska fastlandet torde man få se en friskare grönska än på de gotländska skogs-ängarna. — »Ingen del af Sverige» — yttrar Elias Fries i sin afhandling om skandinaviska jordens växtlighet — »är lämpligare för sydländska mång-åriga örters, träds och buskars odling än Gotland, hvars klimat är det blidaste i Skandinavien, och önskligt vore» — tillägger den vidtfrejdade vetenskapsmannen — »att stats-anslag kunde vinnas för en större trädgårds-anläggning derstädes för att acclimatisera söderns växter i vårt land». — Samma tanke har, några år sednare och efter anläggningen af D. B. V:s trädgård, en vitter åkerbrukare (ledamot af bondeståndet vid flera af de sednaste riksmötena) uttalat i en efter ett besök på ön offentlig-gjord rese-skildring, deruti han tillönskar D. B. V:s vackra stiftelse understöd af stats-medel, hvilka, såsom han anser, »knappt bättre skulle kunna användas.»

(Här må en liten anmärkning inskjutas, att det nämligen alltid varit D. B. V:s tanke och sträfvande, att söka på egen hand, med egna medel, genomföra sina planer: »att bestå genom sig sjelft», såsom ledamoten *Joh. Ehinger* uttryckte sin och sällskapets mening redan år 1816, då fråga blifvit väckt, att hos kgl. maj:t anhålla om 2:ne kollekter till skolbarnens beklädnad.)

Nyss anförda yttranden, det ena af en lärd, det andra af en praktisk man, må emellertid här meddelas, för att ytterligare antyda, att D. B. V:s trädgårds-anläggning otvifvelaktigt varit ej mindre tids- än natur-enlig. Sällskapet har dervid hörsammat en vänlig vink af de mot foster-ön så hulda och bevågna växt-gudinnorna, Flora och Pomona; och skulle engång, såsom Elias Fries har önskat, trädgårdsodlingens national-ekonomiska vigt för folk och land hos regering och riksdag vinna det erkännande, att större mönsterskolor genom statens försorg här och annorstädes blifva anlagda: så får D. B. V. i denna angelägenhet, liksom förut

med hänsyn till folk-skolan, den tillfredsställelsen, att i förkänsla af sakens betydenhet hafva, af enskild nitälskan, varit en välvillig föregångare.

Med svag hand, i enkla ord, och ingalunda så som sällskapet på denna dag haft rätt att af sin talare fordra, men så godt jag kunnat, har jag här försökt teckna de grundsatser, som D. B. V. följt vid sina endrägtiga arbeten, och dervid särskildt betraktat dess ungdoms- och mandoms-åldrar. Månne väl för sällskapet också en ålderdom, en tid af aftyning, ett annalkande till slutet och slutlig slockning, engång skall inträda? Framtiden ensam kan besvara denna fråga. Vi kunna endast enstämmigt, ödmjukt och förtröstansfullt hoppas, att det skall blifva D. B. V. förunnadt, att länge lefva och verka, och vi bygga vår förtröstan dels på kärnfriskheten af de grundtankar, som sällskapet har upprätthållit, och hvilka, i sin tur, nog skola upprätthålla sällskapet och förläna det långvarig lifskraft; och dels derpå, att sällskapet, ehuru dess medlemmar äro bräcklige och förgänglige, sjelft undergår en ständig föryngring, i det att nya, friska, ungdomliga krafter alltjemt framträda bredvid eller i stället för de föråldrade, vacklande och utslitna.

Det var i det gamla Grekland en stat, som ansåg sig äga så förträffliga lagar, att dess medborgare årligen måste med ed förpligta sig till deras orubbliga bibehållande. Långt ifrån att hylla en sådan åsigt, hafva vi just förordnat, att våra stadgar och lagar hvart 5:e år skola öfverses och, om möjligt, förbättras: ett erkännande af perfektibilitetens stora grundlag, hvilket i alla kretsar, i alla rigtningar är den friborne mennisko-anden värdigt. Hvad åter angår grundtankarna för våra lagar och arbeten, så vet jag för min del icke, om man kan finna några bättre, ehuru vi säkert alla villigt medgifva, att de af andra vida bättre, än D. B. V. förmått, kunnat och kunna sättas i verklighet och handling. Låtom oss nu, innan vi slå tillsamman de flydda femtio årens minnes-bok, på ett ställe sammanfatta dessa grundtankar: Trofast endrägt efter gifna och tagna skäl — Arbete för all-

mänt väl, för andlig och timlig odling, för ekonomiskt sjelfbestånd och deraf följande medborgerlig sjelfständighet — Arbete till den nödlidandes hjelp och den värnlöses stöd — Arbete för väckandet af kärlek till den sköna naturen — Vänsäll glädje efter troget fylda värf, klar och mild lefnadsnjutning, utan både pjunk och flärd — samt både först och sist: Trofast endrägt i all hufvudsak! Endrägt har år från år gått såsom en grundton genom sällskapets sträfvanden, har varit och är hemligheten af sällskapets framgångar: i henne hafva vi ägt vårt starkaste jordiska stöd. Låtom oss äfven nu åt endrägten, den blida beskyddarinnan, gifva vårt löfte om underdånig tro och hyllning! Från en ringa rot har ju detta samfund vuxit upp midt i ett samhälle, der man klagar, att så litet vill försökas med förenade krafter, och att försöken så sällan vilja lyckas. Och likväl, förunderligt att omtala, lefver detta samhälle sitt lif midt ibland stora, fast brustna och fallna minnes-vårdar af hvad just endrägt och frisk samfunds-anda i fordom tid har mäktat — lefver på en historisk grund, der för sex århundraden sedan in- och ut-ländske män till skydd för fredlig köpenskap slöto sig enigt tillsamman, och ur deras förening framstod ett sällskap: »Societas mercatorum Gotlandiam frequentantium» (Köpmannasällskapet som bebor eller besöker Gotland), och ett förbund: Hanse-förbundet, som blef en verlds-händelse, och som omskapade fisk-lägen till hufvudstäder, fylde dem med vett och vapen, med odling och rikedom, prydde dem med rådhus och tempel, och värnade dem med murar och torn, — en historisk grund, der det byggdes så många kloster-hus med trädgårdar, boksalar och skolor, så många gilles-hus för religions-öfningar, för undervisning, kärleks-verk, musik och gästabud. — Det har blifvit berättadt, att man i det för sin forntida odling frejdade land, som Nilen vattnar och befruktar, i tusen-åriga grafvar hittat hvetes-korn med så väl bibehållen lifs-kraft, att de, utsådda, grott och burit härlig frukt. Sannerligen skulle man icke kunna anse tanken till detta samfunds stiftande såsom ett ädelt, sädigt och framtids-digert korn, hittadt här i den bördiga mullen bland lemningarna af de halftusen-åriga boningar, der de gamle Visby-Hanseaterne, mäktige genom enighet och andra medborgerliga manna-dygder, engång lefde och

arbetade. Måtte i den på skatter rika fäderne-mullen flera sådana endrägts-frön eftersökas och hittas! Och måtte i och utom denna stad många föreningar, liknande D. B. V. i uppsåtets renhet, men vida mer både ihärdiga och framgångsrika, efterhand bildas, med allmänt väl och allmän trefnad, med praktisk eller ideal konst, med arbets-dagens möda eller hvilo-dagens aftonfröjd till sitt fosterländska föremål! Och gånge det sedan dem alla väl, lång och lyckosam blifve deras väg!

En lång väg, efter menskligt mått, har sällskapet D. B. V. redan tillryggalagt, och det hvilar sig i dag liksom på en upphunnen höjd, der utsigten är vidsträckt och fri. En sådan ståndpunkt, en sådan hvilo-stund egnar sig väl både till att samla, att ordna vandringens hågkomster och att pröfva krafterna för det väg-stycke, som återstår. Är det med glädje eller med sorg som sällskapet skådar tillbaka öfver den tillryggalagda banan? Behöfver sällskapet slå ned sin blick vid mönstringen af de flydda dagarna? — Med stilla glädje uppsöka vi i blånande fjerran den friska landskapstaflan, den välbekanta barndoms-stranden, der sällskapets samfärd började under fröjd och lek, och vandringen derifrån synes oss liksom en väg, som bugtar mellan odlade tegar, leende planteringar, små vänliga bygder, omkransade af fruktträd. Här och hvar skymta bland lundarna fridfulla minnesvårdar, på hvilka dyrbara namn och tacksamma minnes-runor äro ristade. Glädje, idoghet och frid skimra och dofta öfver det hela. — O nej! för denna tafla, för dessa minnen behöfva vi icke *slå ned* vår blick; men väl behöfva vi att *höja* vår blick till Honom, i hvilkens tjenst vi stå, och från hvilken all god gåfva kommer, till Honom, som icke tillstädjer, att menniskan sjelfbehagligt försjunker endast i sina fäders eller sina egna minnen, utan som i sin vishet uti hennes odödliga själ skref »Framåt!» såsom hennes ödes bud, och som i sin kärlek satte hoppets ledstjerna att lysa öfver den långa vädjobanan, der nya mödor och nya segrar vinka.

Der vi stå i dag, stå vi midt emellan minnet och hoppet. Bådas vänliga, mäktiga, manande röster förnimma vi i våra hjertan, bådas förenade strålar breda sig fridsamt öfver denna dag.

Och *derföre* är den oss en Jubeldag!

I dag ditt stamträd, D. B. V.!
Bär hög-hvälfd femti-årig krona,
Och mången mogen frukt vi se
Bland yppigt löfverk vänligt throna. —
I mark, på minnets skatter rik,
Har trädet djupa rötter skjutit;
Det vuxit friskt vid klippig vik,
Och under böljornas musik
Dess starka grenar skönt sig knutit.

Men — hvi begår man här din fest?
Ej timlig makt och glans dig höljer,
Och ej den bragd, som verlden mest
Med sina fikna blickar följer.
I stillhet gick din stig. Du har
Allt jordiskt glitter låtit fara:
Du sökt den Nåd, som — underbar
Och outgrundlig — *är* och *var*
Och som evärdligen *skall vara*.

En sånings-man i enslig trakt
Förgätna tegar troget vårdar,
Att reda dem, med kärleks makt,
Till väna frukt- och blomster-gårdar:
Så har du börjat; *så* förstod
Du njuta odlarns stilla fröjder,
Och rik på hopp, på ungdoms-mod
Din fri- och fattig-skola stod
På kyrkobergets sköna höjder.

Och när ditt skolbarn lemnat dig
Och in i Lifvets skola trädde;
Att blifva der en man för sig,

Till sjelfbestånd du honom ledde.
Du lärde, hur på egen grund
Han skulle bygga snart sin lycka,
Och med din sparbank i förbund
Med trygghet möta nödens stund,
Och ålderns qväll med trefnad smycka.

Och enkans penning, barnets skärf,
Hvad fliten och hvad mödan sparat,
Till framtids-hjelp, till nyttigt värf
Har du, med vinst på vinst, bevarat. —
Så bland de ringa, bland de små
Du verkat har med råd och lära.
Det var din pligt, till dem att gå —
Det blef helt snart din fröjd också,
Din rent medborgerliga ära!

På nytt en skola bygg's, och skönt
Din ungdoms idrott du förnyar.
Den skolans sal är klädd i grönt,
Dess tak är himlens blåa skyar.
Sångfoglar börja psalmen der
Till Gudstjenst i det Skönas rike;
Vid-öppen läseboken är,
Med lättläst blomster-stil så skär
Och i en färgprakt utan like.

Dit har du bjudit hög och låg
Till sabbats-frid i hvilans stunder,
Att se med from och ödmjuk håg,
Hur Gud är ljuf i sina under;
Att se den flit, den ordnings lag,
Naturen röjer, när och fjerran:

En förebild i milda drag
Af menskans egen arbets-dag:
Ty flit och ordning täckas Herran.

Du fosterländska vänförbund,
Hvars barndoms-lek i hafvets bölja
Blef allvar snart på bergfast grund,
Må fädrens lycka städs' dig följa!
Ställ deras endrägt till ditt skygd,
Strö blomstring öfver mark och sinnen,
Sprid kärlek till vår fosterbygd,
Till lag och kung och ädel dygd,
Och njut din lön i ljufva minnen!

Gotlands skarpskytte- och jägare-gilles klenoder.

Ett vackert och, såsom man bör hoppas, varaktigt minne af M. S. v. Hohenhausen's höfdinge-verksamhet på Gotland är, bland annat, stiftandet år 1836 af »*Skarpskytte- och Jägare-gillet*» derstädes.

»Att bilda säkra skyttar för kriget och att upprätthålla en ändamåls-enlig jagt», är gillets syftemål.

Innan alltså de sant fosterländska och löftes-rika skarpskytte-förbunden hade börjat bildas på fastlandet, hade den för vårt lands sjelfständighet vigtiga tanken, att svensk man, för att till försvar af hus och hem kunna vara »flink och färdig», bör med sitt skjutvapen vara väl förtrogen, lifligt framstått för nämnde, i krigets allvar pröfvade, högsinnade riddersman. Kanske ock, att den korta öfnings-tid af endast sex dagar årligen, som var bestämd för beväringen i hans län, inverkat på hans önskan, att genom ofvan nämnda stiftelse uppmuntra till flitig öfning och festlig täflan i en manlig, för både krig och fred gagnelig idrott.

På Hohenhausen's inbjudning samlades i Visby på då varande konungens, Carl den 14:e Johan's födelsedag, den 26 Januari nämnda år 1836, ett hundra femton män, af olika stånd och åldrar, och gillets stiftande blef då beslutadt. Man vände sig till kronprinsen Oscar med anhållan, att få ställa den unga stiftelsen under hans beskydd, och det stadgades, att högtidsdagen skulle årligen firas på kronprinsens födelsedag, den 4 Juli. I en vänlig skrifvelse tackade fursten för titeln af »gillets beskyddare», och han mottog — hette det

i brefvet vidare — detta vedermäle af gillets förtroende såsom en ny erinran om de välvilliga tänkesätt, hvaraf han bland öns invånare rönt så många prof. Om gillets syftemål yttrade han, att Gotlands läge och öfriga förhållanden gjorde det sannolikt, att denna stiftelse skulle blifva af väsendtligt gagn. — Och till ett bevis på sin ynnest förärade han gillet ett dyrbart dryckes-horn, att vid dess högtider begagnas. En annan klenod förvärfvades samtidigt åt gillet genom inköp af en jagtflaska med tillhörande bägare, af silfver, hvilken tillhört arfprinsen Carl (den 10:e) Gustaf och af honom efter en jagt-resa på ön (som 1652—1654 hörde till prinsens »underhålls-länder») blifvit skänkt till en gotländsk man, tullnären Sven Orre, hvilken hade åtföljt prinsen på nämnda resa.

Till skjutbana blef af magistraten och »stadens äldste» en lägenhet längs med yttre sidan af den vackra stadsmuren, mellan öster- och norder-port, för all framtid hyresfritt upplåten, och en paviljong blef der uppförd.

Redan vid sommarens början år 1836 var gillet i full verksamhet, med ett litet antal heders-ledamöter, men med ett stort antal betalande och arbetande medlemmar, samt med skjutbana och paviljong, med bibliotek och rustkammare, med dyrbara klenoder och med lika dyrbar, ungdomlig nitälskan för sitt vackra syftemål.

Gillets första högtidsdag, den 4 Juli 1836, var en folkfest i vackraste mening — firad af högtids-klädda skaror af båda könen och af alla stånd och åldrar — af män i uniformer och män i bond-rockar, samt lifvad af trumpet-signaler och det mångdubbla dånet af de täflandes från ringmuren och dess torn genljudande skott, af harmoni-musik och sång, skålar och fanfarer. Paviljongen var smyckad med flaggor, eklöf och blommor: i dess mellersta afdelning, der gillesklenoderna och de för segervinnarne bestämda belöningarna voro framställda, var fonden prydd med ett af blåa och gula blommor bildadt ☽ under en blomstrande furstekrona. Och ungefär samma festliga skaplynne hafva de följande årsfesterna, när väderleken varit gynsam, nästan alltid bibehållit. Vid pris-skjutningen nyssnämnda dag vanns första priset af en prestman (prosten M. Klintberg), hvilken också några år sednare blef pris-tagare. Det andra priset tillföll en handt-

verksborgare, urfabrikören V. Söderberg; det tredje en militär, löjtnant G. F. Leche (efter särskild pröfning af de lika många »points», som en pastors-adjunkt, O. Laurin, hade uppnått, hvilken sistnämnde sedan på flera högtidsdagar vann gillets pris). Nyssnämnde borgersman eröfrade äfven, efter ny täflan, »damernas pris», en smakfullt broderad jagt-väska.

Årligen hafva sedan dess dels på högtidsdagen, dels vid extra sammanträden, skjut-täflingar ägt rum.

I sammanhang med gillet ordnades snart så kallade »skytteförbund» inom beväringens kompanier. Antalet af dessa förbund är (år 1881) nittio med 1,907 ledamöter, de allra flesta af bondeståndet. Den, som inom kompaniets skytteförening hvarje år skjutit bäst och hunnit ett bestämdt antal »points», förklaras för »kompaniets segerskytt» för det året, och äger derigenom rättighet att deltaga i gillets högtids-täflan, utan att behöfva vara ledamot af gillet.

Anmärknings-värdt är, att, efter första högtidsdagen år 1836, då endast så kallade herremän segrade, många, kanske de flesta prisen hafva vunnits af skyttar, som tillhört bondeståndet.

Sedan år 1850 har gillet årligen utdelat ett extra pris, kalladt »Stiftarens minnes-pris», bestående af räntan å ett af stiftarens förtrogne vän och gillets heders-ledamot, förste hofstallmästaren F. Braunerhjelm till gillet förärad summa af ett hundra femtio kronor, hvartill stiftaren genom testamentariskt förordnande lade ett lika belopp, så att priset utgör femton kronor. Detta pris utdelas till den af kompaniernas segerskyttar, som i gillets pris-skjutning på högtidsdagen hunnit i trenne skott det högsta antal »points».

Af riksdagens anslag till skarpskytte-föreningarna har regeringen i flera år tilldelat gillet ett tusen kronor årligen, som användts till målskjutnings-pris såväl vid gillets, som vid de inom beväringens kompanier bildade skytteförbundens sammankomster, samt för öfrigt till åtgärder för skjutfärdighetens befrämjande.

Sedan 1862 har hvarje högtidsdag en särskild täflingsskjutning (med fem skott på sex hundra fots afstånd mot en skott-tafla af en och en half fots tvärlinie) ägt rum om gil-

lets i silfver preglade *medalj*. I denna täflan få hvarje gång högst tio deltaga, nämligen sådana, som i egenskap af underbefäl eller manskap tillhöra beväringen och som deltagit i dagens pris-skjutning. Anmäla sig flera än tio, hafva de företräde, som den dagen skjutit de vackraste skotten. Ingen, som redan vunnit denna belönings-medalj, hvilken, enligt tillstånd, får å bröstet bäras, får ånyo täfla om densamma, och bland vilkoren för vinnandet af detta pris är, att alla fem skotten skola träffa taflan. Och den som skjutit bäst, blir af gillet hos kgl. maj:t anmäld till erhållande af nämnda utmärkelse-tecken.

Denna medalj, till hvars preglande gillet år 1861 erhöll tillstånd, framställer på åtsidan dåvarande konungens, Carl den 15:es bröstbild, och på frånsidan följande bilder: en skarpskytt, som bredvid den svenska fanan laddar sitt gevär; en annan, på knä bakom en strandklippa, sigtar ut åt hafvet, och på afstånd synas tvenne andra skyttar, färdiga till anfall. Rundt omkring läses:

»*Vi jaga för landet och kungen*».

Orden äro lånade ur Tegnér's »Sång för Jemtlands fältjägare». Medaljen, som har half-åttonde storleken, är förträffligt graverad af Lea Ahlborn.

Till högtidsdagens slutliga öfningar höra skott-lekar på björn och räf, stjernskjutning, m. m.

Såsom i början är omnämndt, har gillet äfven gjort till mål för sin verksamhet upprätthållandet af en lag-enlig jagt genom att noggrant öfvervaka jagt-stadgarnas efterlefnad, att till åtal anmäla öfverträdelser deraf, samt att i allmänhet medverka till rofdjurs ut-ödande och det nyttiga villebrådets fredande. Belöningar för dödade rofdjur utdelas årligen på högtidsdagen.

Att samla och åt vetenskaps-män meddela rön och iakttagelser i zoologi och jagtkunskap, hörer ock till gillets syftemål. Den samling af gotländska foglar, som gillet redan 1841 påbörjade, har liksom samlingen af de till »rustkammaren» efter hand skänkta föremålen (gamla studsare, armborst, med mera), blifvit öfverlemnade till härvarande allmänna läroverks muséum.

Gillets ofvan i korthet omnämnda tvenne *klenoder,* vid hvilka ett par för svenska hjertan dyrbara furste-minnen äro fästade, torde här förtjena att vidlyftigare omtalas.

Vi börja med den äldre klenoden, Carl Gustaf's jagtflaska.

I enskild mans ägo fanns på Gotland, vid tiden för jägare-gillets stiftande, en silfverflaska med i halsen inpassad bägare af samma metall, hvilken, enligt fortplantad sägen, skall af arfprinsen Carl Gustaf hafva varit begagnad och af honom förärad till tullnären i Visby, Sven Orre. Denne, som sjelf var en utmärkt jägare, säges hafva åtföljt prinsen på hans jagt-resor på ön, troligen år 1652. Att ön 1652—1654 hörde till den på Borgholms slott residerande furstens »underhålls-länder», är redan omtaladt.

Så fort Hohenhausen fått kunskap om denna historiska silfverpjes och att den kunde få inlösas, satte han sig i spetsen för en subskription, till hvilken han sjelf lemnade ett frikostigt bidrag, och inköpte jagtflaskan, som med sin bägare väger ett hundra tjugotre lod, för tre hundra sextionio kronor, hvarefter den till gillet, vid dess andra sammankomst den 28 Maj 1836, blef, jemte ett af de fyrtionio subskribenterne undertecknadt gåfvobref högtidligen öfverlemnad. Vid gåfvan var den föreskrift fästad, att om i en framtid gillet skulle komma att upplösas, skall klenoden lemnas till »Visby gymnasium», att bland dess fornminnen bevaras.

Jagtflaskan, som troligen tillhört ett arfprinsens reseschatull, är sexsidig, med $2,_2$ decimaltum breda sidor, samt har i tvärlinie vid pass fyra tum, och i höjd från botten till den rörliga och — liksom allt det öfriga — prydligt arbetade bygeln på locket $6,_7$ tum. Flaskan har en låg, rund hals, hvari det äfvenledes runda, kupiga locket inskrufvas. På enhvar af sidorna är en blomster-ranka graverad, och den runda bägaren har samma ornering. Båda äro in- och utvändigt rikt förgylda. I botten af flaskan är utvändigt det svenska riksvapnet under kunglig krona och med sina sköldhållare-lejon samt med det pfalziska vapnet såsom hjertsköld inom en cirkel fint inristade. Längs kanterna läsas:

»*Hoc sui monumentum muneri datum Caroli Gustavi X regis Svecorum gloriosissimi renovandum curavit....*»

I öfversättning: »Denna af Carl d. 10:e Gustaf, Sveriges ärorike konung, förärade minnes-gåfva har .... låtit renovera.» — Inskriften och riksvapnet hafva alltså blifvit inristade sedan arfprinsen blifvit konung. Beklagligen har renovatörens namn, m. m., blifvit bortskrapadt, för att lemna rum yngre inskrift, så lydande:

»*Foederi Venat. Gothl. Milit. et Civ. sanctum hoc depositum dicarunt cives, quibus cara patriæ monumenta. A:o 1836.*»

Det är: »Åt Gotlands skarpskytte- och jägare-gille hafva medborgare, för hvilka fosterländska minnes-märken äro dyrbara, helgat denna äreskänk.» —

Den andra klenoden, kronprinsen Oscars gåfva, består — såsom nämndt är — af ett dryckes-horn. Det rikt silfverbeslagna och med silfverlock försedda buffel-hornet hvilar mot ryggen och mellan hornen på en liggande hjort af brons. Från spetsen af hornet till yttre randen af dess mynning är en längd af 14,$_5$ decimaltum, och hela höjden från fotställningen af trä, hvarvid hjorten är fästad, till spetsen af furstekronan, som pryder locket, är tolf tum. Det breda beslaget kring hornets öfversta del visar, i drifvet arbete, ett nordiskt landskap, der trenne jägare med sina hundar jaga en hjort. Derunder, på hornets framsida, är gotländska vapenskölden anbragt. De öfriga beslagen å hornets nedra del äro prydda med åtskilliga slags vapen och blommor, och sjelfva spetsen slutar med bilden af en jagt-hunds hufvud. Krigets och jagtens sinnebilder, fint och väckert utförda, förklara den ädle gifvarens mening med detta i sanning ståtliga dryckes-kärl.

Sedan på högtidsdagen den allmänna pris-skjutningen försiggått och dennas resultat blifvit af prisdomarne bestämda, förklarar ordföranden den, som vunnit gillets första pris, för »årets skyttemästare». Denne uppstiger nu på en estrad, och enligt gillets stadgar af år 1836 och år 1839 (hvilka sednare af dess höge beskyddare blefvo granskade och gillade), mottager han af ceremoni-mästaren den gyllene jagtflaskan och dryckesbägaren, samt föreslår tvenne skålar, den ena för konungen, den andra för kronprinsen, hvarefter han öfver-

lemnar dessa dyrbara jagtminnen till ordföranden, som druckit nämnda skålar ur dryckes-hornet, och som i sin tur föreslår en skål för gillets välgång och för skyttemästaren, hvilken nu dricker ur hornet och mottager sitt vunna pris. Derefter utdelas de öfriga belöningarna. Skålarna beledsagas af fanfarer och sång.

Att gillets högtidsdag, liksom skjutfesterna i Schweiz och Tyskland, är en nationalfest, rik på liflighet, glädje och glans, är ofvan antydt.

Att gillet för vinnandet af sitt dubbla syfte: skjutkonstens uppöfvande till hemmets försvar och upprätt-hållandet af en lag-enlig jagt, har i många rigtningar verkat lifvande och gagnande, må här tilläggas.

Måtte derföre detta fosterländska förbund, som i sin, från all konventionel rang-skilnad fria krets låter herremän och bondemän, öfverbefäl, underbefäl och menige man, prester och lekmän, husbönder och tjenare täfla med hvarandra — allt fortfarande och allt manstarkare samlas kring sina minnesrika klenoder till ifrig öfning, till fredligt festliga lekar, för att sedan, när faran hotar, kunna på allvar, med glädje och seger,

»jaga för landet och kungen!»

Om Gotlands folk-lekar.

De öfva fäderne-ärfda täflings-lekar.
*Virgilius.**)

Det gamla Greklands och Roms offentliga fest-spel och täflingar äro vidt bekanta. Äfven hos våra hedniske förfäder firades på särskildt anordnade lek-vallar och skyttebanor ungdoms-lifliga täflings-lekar af mångfaldig art, nämligen: båg-skjutning, språng, hopp, svärds- eller handsaxa-lek, spjut- och sten-slungning, brottning och andra idrotter. Medeltidens ståtliga tornér-spel med sina adeliga öfningar, sina ridderliga mannaprof, hafva också bland de förnäme i Norden haft sin tid, men lefva nu endast i minnet.

Ett nytt tidehvarf kom med ett nytt skaplynne, bättre i ett, sämre i ett annat. Mycket har mångenstädes beklagligen försvunnit af det kärnfriska gamla i folk-poësi, i folksång och i folk-lek. Hvad den sist-nämnda beträffar, torde det väl derföre förtjena omtalas, att ännu bland menige man i några aflägsna svenska lands-orter vackra, egendomliga, från forntiden ärfda täflings-spel qvarlefva med friskt lif och i gammaldags festlighet.

En sådan lands-ort är Gotland.

I följd af detta landskaps ensliga läge nästan midt i hafvet och af den afskildhet från den öfriga verlden, hvari det, efter sin hanseatiska storhets-tid, under århundraden låg försjunket och liksom bortglömdt, har nämligen derstädes mycket säreget och fornåldrigt bibehållit sig i allmogens språk och sällskaps-lif, i dess arbete och lek. I allmänhet taladt,

*) »Exercent patrias palæstras». Æn. 3:281.

lefver der ännu hos ung och gammal, hos bonde och köpstadsbo, en varm håg för muntra och hurtiga kropps-öfningar, än med boll, sten och stång, än med hopp och språng. I alla trakter af ön, der icke på sednare tid ett öfverdrifvet, vilseledt och derföre beklagans-värdt religions-svärmeri innästlat sig, går under den vackra årstiden knappt en söndags-eftermiddag förbi, utan att en stor del af befolkningen samlar sig antingen för att deltaga i dessa lekar, eller att såsom åskådare och åskådarinnor glädja sig åt täflingens lifliga skådespel på grönskande lek-vall under sommarljus himmel och i det friska doftet bland ängens eller skogens sköna dekorationer.

De äro glada, vackra, ypperliga, dessa folk-lekar. Måtte de derföre aldrig kunna utrotas af nyss antydda sjukliga, trångbröstade och dystra verlds-åsigt, som i sin ofta hvitmenade helighet söker fördöma dem såsom syndiga gerningar, och som i bedröfligt missförstånd af ett gudomligt bud redan hos några enskilde vållat vägran att deltaga till och med i vapen-öfningens manliga lek, hvars syfte dock är, att i farans stund värna frihet och fosterland! Måtte aldrig nymodig förfining och osvensk veklighet förslappa lusten för dessa täflingar, utan måtte dessa i alla tider förblifva ynglingars och mäns stolthet och fröjd! Dessa lekar uppfriska fredens lugn, de förbereda och stärka till krigets mödor. Det hette om Sparta's qvinnor, att de, liksom Sparta's män, älskade »härdande kroppsrörelser, bad och simning, lekar i solsken och dam samt krigiska öfningar»*), och dessa qvinnor fostrade åt Grekland dess starkaste och längst sjelfständiga folkstam. Äfven om många af Nordens qvinnor i forntiden berättas det, att de deltogo i männens öfningar och kämpalekar. För både män och qvinnor flöda ännu och öfverallt samma rena, rika, outtömliga helso-källor, och kunna ännu, såsom förr, mäktigt bidraga till att bevara en frisk själ i en frisk kropp.

Och hvad de glada lekarna angår, må man ju gerna — såsom vi på ett annat ställe hafva yttrat — »prisa och hylla dem, blott man icke förglömmer, att de — liksom 'att le och dansa' — enligt Salomo's Predikares frisinnade ord, 'hafva sin tid'. Ty det, som Gud i sin kärlek har ämnat

*) Palæstra, Eurota, sol, pulvis, labor militiæ». Cicero, Tusc. 2:15. 36.

till lifvets krydda, får ej förvandlas till ständig hvardags-kost, och förströelsen är endast då berättigad och giltig, när den kommer såsom en belöning för en möda, såsom en aftonfest efter en arbetsdag.»

Hvilket stort och mäktigt inflytande på gossars utbildning till friska och starka ynglingar samt till beslutsamma, kraftfulla, härdiga män man i England tillskrifver de vid landets skolor och högskolor med kärlek omfattade kroppsöfningarna och lekarna, är allmänt bekant. Och det var icke utan skäl som den store engelske fältherren och statsmannen, hertigen af Wellington (död 1852) engång yttrade, att »Englands stora segrar äro vunna på skolornas lekplatser». —

Hvad nu Gotland vidkommer, är det dels vid sådana samqväm, der man, under den blida delen af året, enkom samlats, såsom det heter hos den gamle Isländaren, »till glam och mycken glädje, godt sago-skämt och mångahanda lekar»*) dels på lediga stunder, och icke blott, såsom vid skolorna under de vanliga uppehållen mellan läsetimmarna, utan äfven på fritimmar, egentligen bestämda för en, såsom det skulle tyckas, välbehöflig hvila, t. ex. vid exercis-möten och hvardagliga kropps-arbeten; och dels — på landsbygden — vid särskilda så kallade »*våg*» (utmaningar, samt vid »slet-áting» (slåtter-kalas) och »häus-áting» (tak-läggning å uthus med »ag» eller myrfoder), som dessa ansträngande täflingar förekomma såsom lek och vederqvickelse. Med »våg» menas ett slags vad om seger och vinst mellan tvenne täflande partier, hvilka ofta genom formligt »vågbref» mana ut**) hvarandra. Dessa täflande partier bestå än af tvenne socknars ungdom (och då heter täflingen *ut- och in-socknes);* än inom samma socken af bondsöner å ena och tjenstedrängar å andra sidan *(egne och legde***);* stundom af *gubbarne* (de gifte) och *drän-*

*) »Til glaumr ok glædi mikil, skemtan god ok margskonar leikar.»

**) På gotländska mun-arten: »bjaudä af pa våg». Ordet »våg» är beslägtadt med det engelska »wager», som betyder vad, vadpenningar. — (Med Gotl. betecknas i följande noter det gotländska landskaps-målets uttryck.)

**) Gotl.: »Ajgenes u lajgenes». —

garne (de ogifte); någon gång och i vissa lekar är det socknens *manliga ungdom* som utmanas af den *qvinliga**). Ofta, och i synnerhet bland stadens och landthamnarnas ynglingar och äldre ungdomar, indelar man sig i tvenne flockar genom öfverenskommelse eller genom ett slags lottning, som sker än genom »krona eller klafve (vase)», än genom »vått eller torrt», det vill säga: den ene anföraren kastar (»singlar») i förra fallet en större slant, i sednare fallet en slant eller ock en flat sten, på hvars ena sida han spottat, upp i luften, och låter den andre anföraren gissa, hvilken sida af slanten eller af stenen skall komma att på marken ligga uppåt. Har denne gissat rätt, så får han välja hvilkendera han vill af tvenne hvarje gång utsatta spelkamrater; i annat fall väljer den förre.

Vid hvarje »våg» är det minst trenne slags lekar, som skola utföras: en af dem är obligatorisk och kallas »*samsspelet*» emedan båda parterna derom måste sämjas (»samsas»). Härtill är pärkspelet nästan alltid sjelfskrifvet, utom i de mera nordliga socknarna, der detta bollspel icke förekommer. De tvenne andra lekarna äro valfria (eller »*fri-spel*»), ty hvarje parti har rätt att bestämma en, och väljer en sådan, hvari det anser sig styfvast. De lekar, bland hvilka frispelen väljas, äro: att *kasta varpa*, att *hoppa i höjden* och *på längden***), att *springa i kapp****), att *draga hank*†), att *störta stång*††), m. fl. I de nordliga socknarna pläga vid »våg» fyra lekar förekomma, nämligen: varpkastning, kapplöpning, hoppning och stång-störtning. För att ettdera partiet skall hafva öfvervunnit det andra, fordras seger i två af de trenne eller i trenne af de fyra spelen. Flickor deltaga vanligen blott i kapplöpning och hankdragning, och hafva då vissa förmåner, hvarom nedanföre skall talas. Det hörer till ordningen, att domare utses å ömse sidor, för att tillse, att allt tillgår såsom sig bör. Vid »våg» vankas alltid förfriskningar, som det tappande partiet skall bestå, och allt slutar

*) Gotl.: »Drängar u pejkar».
**) Gotl.: Springä haug- u lang-stikel.
***) »Rännä i kämp.»
†) »Dräge hank.» (Isl.: toga haunk). Kraft-kafvel.
††) »Störtä stang».

med polskor, valser och andra dans-lekar i gröngräset eller på en närbelägen loge. Och för både polska och vals finnas bland öns allmoge högst egendomliga melodier, för polskan isynnerhet i mycket betydlig mängd. Huru raska, muntra och lifvande dessa bondpolskor äro, derom kan numera musikvännen på fastlandet döma af den gotländske pianisten J. A. Hägg's år 1876 utgifna »Tjugo Gotlandspolskor» och af (M. Klintberg's genom Julius Bagge utgifna). »Polskor och högtids-stycken från Gotland», 1878—79. Såsom folk-musik förtjena de i sanning en närmare bekantskap.

Vi skola nu förtälja om hvarje folk-lek särskildt.

Att spela pärk.

När »Stockholms bollklubb» en skön Juli-dag år 1878 besökte Gotland, för att på ort och ställe studera öns egendomliga folk-lekar och isynnerhet pärkspelet, var den af en samling unge Visby-män inbjuden till en landtlig fest i »Skolbetningen», der dessa lekar då blefvo omständligt utförda. I en sång, som vid detta tillfälle af författaren till denna uppsats egnades åt de ungdomlige och hurtige gästerne från hufvudstaden, hette det, bland annat:

Välkomne till den fagra strand,
Der forntids idrott öfvas,
Der mot hvarann', med fot och hand,
De unges krafter pröfvas,
Der än, som i Olympia's lund,
Man täflar och man leker,
Och njuter lifvets sommarstund
Gladt, som de gamle Greker!

Ej läcker *bål* bjuds i vår ring,
På *boll* vi bjuda Eder,
På »lyror», »bäddring», »hugg» och spring
Och kamp i spridda leder,

På lek, som är på anor rik
I våra barndoms-trakter —
På »*Pärkens*» fina dramatik
Med sina många akter.

Detta bollspel, som bland de gotländska täflings-lekarna är den mest omtyckta, och hvartill de unge gossarne förvärfva sig behöflig färdighet genom tidigt handterande af bollen i de lika enkla som vackra lekarna »bäddring», »väggpärk» och »långbo», har fått sitt namn af en på marken af smala stänger eller linor (med spikar i ändarna för att fästas i marken) bildad rektangel, som kallas *pärk**) och som har vidpass $3\frac{1}{2}$ eller 4 alnars längd och $1\frac{1}{4}$ alns bredd. Denna pärk bör anläggas på en tillräckligt öppen, torr och hård, jemn och väg-rät plats, som gerna kan vara gräsbeväxt, och der omkring rörer sig hela spelet. Långsidan af nämnda rektangel heter *stång,* den främre tvärsidan *framsticka* och den bakre *baksticka.* Omkring 12 eller 14 steg från framstickan bestämmes en punkt, som med en nedsatt pinne, en sten eller på annat sätt utmärkes: denna punkt heter *stötan***), och en linie, som man tänker sig utdragen genom nämnda punkt jemnlöpande med framstickan, begränsar vid spelets början och stundom äfven under dess fortgång, det område, hvilket det parti, hvars lott eller tur det är att *vara inne,* d. v. s. omkring och bakom pärken, har att försvara mot det andra partiet, som då säges *vara ute,* d. v. s. utanför stötan. Det förra partiets kämpar kallas *inkarlar,* det sednare partiets *utkarlar.* De båda anförarne — sällskapets ypperste spelare — kallas *pärk-karlar*, och hvardera kommenderar en trupp, hvars antal, allt efter omständigheterna, vexlar mellan 3 och 10 eller 12, och som å ömse sidor vanligast är lika stort.

---

*) Ordet är beslägtadt med det celtiska »pferch», det franska »parc» och det svenska »park» = ett inhägnadt stycke mark i allmänhet. Jfr Gotl.: »fiskpärk» = fisksump.

**) Gotl.: »Ståjtu».

Täflingsplatsens utseende:

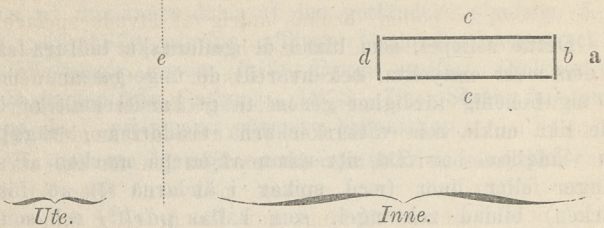

Bokstäfvernas förklaring: a platsen för inkarlarnes pärkkarl. — *b* bakstickan. — *c* högra och venstra stången. — *d* framstickan. — *e* stötan. ..... gränsen mellan de båda partierna vid början utaf hvarje akt af spelet.

Man kan utan öfverdrift säga, att i detta mycket rörliga, invecklade, men i allt lagbundna spel är det en hel fält-manöver, som utföres under oaflåtlig ansträngning och vanligen omvexlande lycka. Hos både fältherrar och trupp måste finnas, utom säkert öga och säker arm, snabba både tankar och rörelser. Å hvardera sidan ordnar anföraren sitt manskap, så att på hvarje vigtig punkt någon alltid är till finnandes, som antingen slår tillbaka eller möter fiendens kast-vapen, d. v. s. bollen, hvilken kommer antingen flygande i en båge eller smygande på trill å marken.

Vi beteckna här de båda täflande partierna med A och B. Genom lottning (Gotl.: »lutning») afgöres, hvilketdera partiet skall börja *inne*. Om detta tillfallit A, så intager dess pärkkarl den vigtiga (inkarlarnes anförare alltid tillhöriga) platsen bakom pärkens baksticka, och han har sina män utposterade på de punkter, som anses vara de vigtigaste, dels bakom sig, dels på sidorna om pärken och ända fram till stötans gränslinie. På andra sidan om denna och med ansigtena vända mot pärken stå B-kämparne. Desse börja nu anfalls-vis 1:a aktens 1:a afdelning med att slå s. k. *kas-hugg:* det »går på kas», såsom det heter. Dervid tillgår det så, att en i

sänder framträder till stötan för att *slå in* bollen, och i det den släppes ur händerna, ger han den med högra handen ett kraftfullt slag och framdrifver den sålunda. Ett sådant framdrifvande heter *hugg**). Om han skulle råka till att vara vensterhändt**), så är förhållandet med händerna motsatt. Att helt enkelt *kasta* in bollen, brukas aldrig af öfvade spelare, och på Gotland slås bollen alltid med händerna, ty boll-trä (sältra, slag-trä) är der ett obekant redskap. — Om nu den från stötan af en B-karl slungade bollen träffar in i pärken utan att förut hafva vidrört marken och utan att snudda vid pärkens sido-linier, så tillhör det pärk-karlen för A, att efter bollens *första* stöt från marken, med hand eller fot drifva bollen ut om stötan, så långt han förmår eller finner lämpligt. Men hvart helst bollen kommer, är en af B-partiet ögonblickligen tillhands, för att i vädret eller på första stöten från marken drifva den tillbaka in på A:s område. Alldenstund äfven der stå påpasslige män, som söka att slå bollen ut igen, så kan den länge, i höga bågar, i vackra »lyror», flyga fram och tillbaka — »bollen lefver ännu», heter det då — tills den slutligen, ifall någon »dabbar sig» (förfelar bollen), eller i följd af någon tillfällighet, kommer att stanna på marken. Sker detta innanför stötan, säges B der hafva fått en *kas****) (eller eröfrat en punkt), som utmärkes med en sticka eller med några sammanplockade små stenar. Stundom lägger inkarlarnes förman bollen försigtigt, men kraftigt, på trill mellan de spridda motspelarne, och det gäller då för dem, att få bollen att stanna innanför stötan, och stället, der detta sker, blir likaledes en kas. Ju närmare kasen är pärkens baksticka, ju bättre är den, och bakom bakstickan allrabäst: den heter då *kas i baken* eller *i bakpärk*. En sådan är alltid målet för utkarlarnes sträfvande, och derföre framträda de, enhvar i sin tur, till stötan, för att med ett nytt hugg in i pärken inleda en ny strid, hvilken fortsättes tills antingen kas i baken erhållits, eller tills alla partiets män varit framme, enhvar med sitt kas-hugg, då man slutligen, vid det ombyte

*) Gotl.: »Hagg».

**) Gotl.: »kajtä», begagna »kajtu» = venstra handen.

***) Jfr Isl. »kös», Fornsv.: »kasi», Sv.: »vård-kase». Kas = en liten hög af små stenar, stickor, m. m.

af platser och roller, som nu skall inträda, får vara nöjd med den kas, man fått, eller ock, om man i värsta fall icke erhållit någon sådan, får bereda sig till att, såsom inkarlar, *försvara stötan**). Men, innan vi öfvergå till denna nya afdelning af spelet, bör nämnas, att om den af en utkarl från stötan slungade bollen icke träffar inne i pärken, så är det hugget utan betydelse; och om det för inkarlarnes förman icke skulle lyckas att träffa bollen på dess första stöt, eller om han släpper den förbi sig, så hafva genast utkarlarne fått kas i baken, och deras kas-hugg behöfva då ej fortsättas. Ty de hafva ju fått det bästa, som här kan fås. Och vidare bör nämnas, att, med afseende på spelaren, bollen icke får »ta' två gånger», d. v. s. icke röra vid någon del af hans kropp, innan den återslungas af hans hand eller fot.

Såsom nämndt är, sedan B gjort alla sina kas-hugg, vexla rollerna om, och 1:a aktens 2:a afdelning begynner. För A, som nu går ut, gäller det att vinna på B:s erhållna kas, d. v. s. att få bollen att stanna innanför denna kas, eller, om B endast har stötan att försvara, att få bollen att stanna innanför stötan. För B, som går in, gäller det att motarbeta A:s nämnda bemödanden. Pärk-karlen för B intager nu platsen bakom pärkens baksticka, och ordnar sin trupp, af hvilken ingen får stå framom den linie, som tänkes dragen jemnlöpande med pärkens bak- och fram-stickor genom kasen, som partiet nyss erhållit. Har B till äfventyrs fått kas i baken att försvara, så behöfver dess pärkkarl ej drifva den af A, vid dess s. k. *vinst-hugg***) (— nu »går det på vinst», d. v. s. det gäller att göra sin sak bättre än B nyss har gjort —) från stötan inslungade bollen längre än framom bakstickan, men i nämnda fall iakttager också A den försigtigheten, att nära pärken, ja alldeles in på pärkkarlen ställa några pålitliga kämpar för att passa på pärkkarlens försigtiga manöver och åter drifva bollen inåt. — A ordnar sig kring stötan och intill nyssnämnda linie, eller ock utanför stötan, ifall B icke alls vunnit någon kas. Nu börjar A sina vinst-hugg. En efter annan framträder och söker slå

*) Gotl.: »Träckä (draga, fördraga, åtnöjas med) ståjtu.»
**) Gotl.: »Vunst-hagg».

in bollen i pärken, men pärk-karlen för B gör allt sitt till, för att hifva ut den igen, och nu begynner samma täflan, samma strid, som nyss beskrefs och som fortgår tills antingen A fått bollen att stanna innanför B:s kas, i hvilket fall 1:a akten slutar med att A vinner första graden eller *får Tio;* eller ock tills alla af A gjort sina hugg utan att lyckas öfverträffa B, i hvilket sednare fall det blir B, som vinner och får Tio. Vi begagna här tillfället att nämna, det spelets grader (points) äro fyra, nämligen: 10, 20, 30 (eller »*fullt*») och 40 (»vunst» eller vunnet).

Andra aktens 1:a afdelning begynner: B är fortfarande inne, A ute. A-partiets kämpar slå nu enhvar sitt kas-hugg, under samma motstånd af B, som B i 1:a aktens 2:a afdelning rönte af A, och fortsätta dermed tills antingen nöjaktig kas vunnits eller alla A-karlarne utan framgång försökt sina krafter, i hvilket sednare fall de få gå in för att försvara stötan. — Andra aktens 2:a afdelning börjar, rollerna omvexla åter: A går in, för att försvara antingen sin möjligen erhållua kas, eller ock, i sämsta fall, stötan. B rycker ut, för att med sina vinst-hugg angripa A, och turen slutar, när ettdera partiet, för den gången, öfverträffat det andra. Och så fortgår spelet i nya akter och nya turer, under oaflåtlig kropps- och själs-spänning, tills endera sidan slutligen hunnit till högsta graden, till 40 eller »vunnet». Ofta under spelets mångfaldiga skiften helsar ettdera partiet någon af sina kämpar med jublande bifall vid någon synnerlig yttring af kraft och vighet. Ofta störtar en ifrig kämpe till marken och slår kullerbytta, allt under skallande skrattsalfvor isynnerhet från motpartiet; ofta sammanstöta 2:ne närstående, till samma parti hörande kämpar, brinnande båda af lust att få tillbakaslå bollen, på hvars flygt i luften och icke på föremålen å jorden, deras blickar oaflåtligt äro riktade. Enhvar från sin post följer alltid med blicken bollen på dess luftiga väg, för att beräkna, hvar den mände komma att slå ned och för att flux vara tillhands, om så behöfves.

För att vid ofta förekomande tvister lättare kunna afgöra, hvilketdera partiets kas är bättre, finnas vanligen i pärkens främre hörn 2:ne pinnar, som kallas »*puttkarlar*», nedstuckna i marken, och öfver dem sigtar (liksom öfver en

diopter) en skiljedomare, liggande på magen rak lång, för att uttaga en behöflig mätnings-linie. Nämnas bör också, att ett sådant hugg, hvarigenom bollen bågformigt slungas in i pärken och der tager hög stöt, eller eljest i en båge drifves framåt, kallas *upprigtigt;* hvaremot, när bollen kommer i nästan rät linie och på obetydligt afstånd från markens yta, det heter *putt-hugg*)* eller *snarft hugg.* Det förra är det vanliga vid pärkspelet sådant det utföres i mellersta delarna af ön, och förlänar deråt genom de bågformiga »lyrorna» och den ömsesidiga »bäddringen» ett tycke af öppenhet, höghet och behag, som lifligt anslår åskådaren. Det sednare åter — putt-hugget — tillhör den i södra delen af ön mycket älskade varietet af detta spel, som kallas »puttpärk», och hvarom några ord nedanföre; men innan vi öfvergå dertill, skola vi kortligen antyda, huru det ofvan beskrifna upprigtiga pärkspelet kan, bland många möjligheter, gestalta sig.

1:a aktens 1:a afdelning: A är inne, B ute. B får en god kas. — 2:a afdelningen: B inne, A ute. A får bollen att stanna innanför B:s kas, vinner och får 10.

2:a aktens 1:a afdelning: B inne, A ute. A får kas i bakpärk. — 2:a afdeln.: A inne, B ute. B får också bollen att stanna i baken, vinner derigenom och får 10.

3:e aktens 1:a afdeln.: A inne, B ute. B får ingen kas och skall försvara stötan. — 2:a afdeln.: B inne, A ute. A får bollen att stanna innanför stötan, vinner och får 20.

4:e aktens 1:a afdeln.: B inne, A ute. A får ingen kas. — 2:a afdeln.: A inne, B ute. B får bollen att stanna innanför stötan, vinner och får 20.

5:e aktens 1:a afdeln.: A inne, B ute. B får en mycket god kas. — 2:a afdeln.: B inne, A ute. A får bollen att stanna i baken, vinner och får 30 eller »fullt».

6:e aktens 1:a afdeln.: B inne, A ute. A får en god kas. — 2:a afdeln.: A inne, B ute. Enär A redan har »fullt» och afgörandets stund nalkas, spelas det nu »på skarpen». B lyckas icke att få *bollen* att stanna innanför A:s kas. A segrar, får 40 eller »vunst».

*) Gotl.: »Puttä» = sticka. Jfr Eng. »to put».

När det på fullaste allvar, såsom vid »våg», gäller en täflan i detta bollspel, hörer det till ordningen, att spelet utföres tre gånger. Om då partiet A vinner 2 gånger, är dess öfverlägsenhet öfver B behörigen ådagalagd. Vinner A alla 3 gångerna, så heter det, att B blifvit »munk».

I södra Gotland förekommer, såsom redan antydt är, en variation af detta bollspel, hvilken kallas *puttpärk*. Här bestås inga upprigtiga hugg: genom snarfva, liksom stickande och lurande hugg slungas bollen fram i en rät linie och nära marken. Pärken är här vanligen något längre och smalare. Partiet, som är inne, har 2:ne anförare, en som vid framstickan, med ena foten inne i och med den andra utom pärken, »*står i putt*» eller »i puttpärk» (han benämnes »puttkarlen»), och en som bakom bakstickan »*står i bakstång*» eller »*i bakpärk*» (»bak-karlen»). Den förre skall i vädret tillbakaslå den från stötan af motpartiet inslungade bollen, utan att den fått vidröra marken — ifall han nämligen af den kommande bollens rigtning ser, att den skulle komma att träffa in i pärken. Den sednare, eller »bak-karlen», står i reserv. Ifall ej den förre ser sig i stånd att taga bollen i vädret, undviker han genom en snabb och ofta halsbrytande rörelse att träffas af den, hvilken nu, ifall den slår ned i pärken, d. v. s. är inne, behörigen mottages och utdrifves af af reserv-bak-karlen. Dervid är det af vigt, att bollen icke snuddat vid eller vidrörts af den vid framstickan stående puttkarlen, ty i sådant fall anses hugget vara gildt eller inne, äfven om det aldrig skulle hafva träffat in i pärken. Men, enär den bakom bakstickan stående pärk-karlen är på denna sin plats i stånd att bättre, än den andre, af bollens rigtning ögonblickligt skönja, om den skall träffa in eller icke, varskor han, så snart han ser bollen komma, sin embetsbroder vid framstickan genom tillropet »inne» eller »ute», hvarefter denne då rättar sig. Ty några spelare äro så listige, att de rigta hugget efter främre pärk-karlen (»puttkarlen»), för att träffa denne samt derigenom, såsom nyss antyddes, utan vidare vinna fördelen af ett in-hugg. Puttpärken har ännu flera egendomligheter. Så t. ex. äro graderna här 7, nämligen; 5, 10, 15, 20, 25, 30 (eller »fullt») och 40 (eller

»vunnet»). En lika regelbunden omvexling af partiernas ställning (inne eller ute, för hvarje vunnen grad), förekommer vanligen icke, utan inkarlarne kunna behålla sin plats ända tills det blir fråga om högsta graden, d. v. s. sedan ettdera partiet fått »fullt»: först då vexla rollerna om. Utkarlarne skola då rycka in, för att försvara antingen en vunnen kas eller ock stötan. Utrymmet förbjuder, att söka vidare redogöra för de många vexlande vändningarna och invecklade detaljerna hos puttpärken, som anses kräfva ännu större hurtighet och påpasslighet än det upprigtiga pärkspelet.

Om pärkspelets betydenhet såsom gymnastisk öfning har en tillförlitlig domare (öfverste G. Nyblæus) nyligen (1876), efter hållen inspektion af skol-ungdomens i Visby gymnastiska färdighet, vapenföring och fria lekar, yttrat: »De gotländska lekarna äro af stort värde; isynnerhet är pärkspelet förträffligt derföre, att bollen slås med både hand och fot och med hvilkendera handen som helst, hvarigenom den ensidighet, som — uppkommande af högra armens uteslutande begagnande — i allmänhet vidlåder de eljest så förträffliga kast-lekarna, i betydlig mån undvikes. Leken fordrar stor uppmärksamhet, vighet och kraft, och framkallar sålunda äfven dessa egenskaper i mer än vanlig grad.»

Den utförlighet, hvarmed pärkspelet här — försöks-vis — blifvit skildradt, må hafva sin ursäkt dels i spelets stora värde i gymnastisk hänsyn, dels i dess vackra och friska, på händelser och vexlingar rika natur, dels deruti att det — hvad Sverige beträffar — endast af Gotlänningar utöfvas. Den store Carl v. Linné, hvars skarpa blick varsnade allt egendomligt och märkligt hos natur och folk, berättar i sin »Gotländska resa» (1741), att han och de honom åtföljande, från olika svenska landskap samlade lärjungarne en afton förnöjdes af att åse pärkspelandet, »med hvilket artiga bollspel bönderna allmänt roade sig; han och hans reskamrater hade aldrig förr på svenska fastlandet sett detta spel, som är så allmänt på Gotland och i Holland.» — Att detta spel

öfvas äfven i Holland, synes emellertid såväl utaf intyget af Linné, som der tillbragt en längre tid, som ock af andra uppgifter. I de få ord, som en af gotländske kyrkoherden Lars Nilsson Neogard (död 1758) författad handskrift, »Gautau-Minning», innehåller om de gotländska folk-lekarna, heter det: »när Holländare hit komma, spela de detta bollspel, på samma sätt,» och om sjelfva spelet nämnes, att »det är rätt accurat, kuriöst och så grannlaga som något kort- eller tärnings-spel.» — Anmärknings-värdt är också, att den holländske professorn Erasmus Roterodamus (död 1536) uti sina, för både språkets och innehållets friskhet berömda »Colloquia» (Samtal), i kapitlet »Om ungdoms-lekar», kortligen omtalar ett bollspel, som särdeles mycket liknar ifrågavarande gotländska täflingslek*). Att den spränglärde, presterlige, för sitt nit om reformations-verkets befrämjande utmärkte mannen äfven hade det varmaste sinne för ungdomliga lekar, hvilka han i samtalsform uppräknar och beskrifver, må icke lemnas oanmärkt. Den genom sin djupa lärdom, sitt snille, sitt allvar, sin gudsfruktan och sitt med allt detta förenade sinne för glada, oskyldiga förströelser store och härlige Mårten Luther tänkte på samma sätt. — I ofvan nämnda kapitel »Om ungdoms-lekar» skildrar nyss nämnde Erasmus, hur en lärjunge hos sin lärare å egna och kamraternas vägnar ber om skol-lof för att få använda några timmar till bollspel och andra lekar, och då läraren dertill är motvillig, låter Erasmus gossen yttra dessa ord: »Själens

*) Erasmus kallar spelet »pila palmaria» (bollspel med flata handen). »Det utföres af 2 flockar», och han tillägger det egenskapen att vara »fint och vackert» (»elegans»). »Täflingens utgång bestämmes af 3 spel». »De båda partierna ordnas genom lottning» (»fit sortitio»). »Enhvar skall svara för sin post» (»suum quisque locum tutabitur»). »Bollen inslungas i pärken (»tectum»), får icke träffa utom stängerna (»extra lineas») samt slungas och återslungas.» Man spelar vanligen upprigtigt (ingenue legitimeque»), stundom med list och putt (»arte»). Stöta och kas heta »terminus» och »nota». Spelets grader äro fyra, nämligen: 15, 30, 45 och «victoria». »Spelets gång nämnes osäker och ombytlig, liksom ett krigs, och ofta vacklar lyckan liksom tveksam, hvem hon skall tilldela segern. En del af den utsatta vadesumman användes till en liten samdrickning (»ad compotatiunculam»). Och så vidare. — Man kan ej undgå, att se likheten med det gotländska pärkspelet.

kraft lifvas ju af behörig lek, såsom du sjelf, med åberopande af Quinctilianus*), har lärt oss.»

Hos både Greker och Romare funnos visserligen många slags bollspel, som alla voro af hög och låg mycket omtyckta tidsfördrif; men, att döma af de korta beskrifningar, som förefinnas, kan intet af dessa spel i plan-anläggning och regelmessighet jemföras med pärkspelet.

Slutligen: om ofvan lemnade redogörelse för detta gotländska täflings-spel, trots all — kanske för mången läsare tröttande — vidlyftighet, ändå förefaller dunkel och oredig; så få vi skylla på spelets eget rörliga och invecklade väsende, och dervid ursäkta oss på samma sätt som en lärd tysk uttolkare af Virgilii Æneid ursäktat svårigheten, att rätt förklara den berömde romerske skaldens skildring af »Trojanska leken» (en ynglinga-täfling till häst med vexlande turer och i hvarandra labyrintiskt slingrande krets-rörelser), nämligen: »sjelfva saken, som skildras, är svår, villsam och invecklad; och likaså äro skildringens ord**).

Att springa stikel.

Detta gotländska namn på den mycket brukliga och äfven utom ön vanliga hoppnings-leken är uttrycksfullt; »*stikl*» betyder i Isländskan hoppning, och med *springande* ta'r man fart för att utföra denna raska idrott. Hoppning i höjden heter *hög-stikel****). Härvid tillgår på landsbygden så, att man nedsätter i marken, på ungefär 4 alnars afstånd från hvarandra, 2:ne långa raka hasselkäppar med många qvarlemnade

*) Quinctilianus, den förste med lön af staten, omkring år 90 efter Kristus, i Rom anställde lärare i romersk vältalighet och språkkunskap.

**) »Ita implexa ipsa verba». C. G. Heyne, Æneis, 5: 589—591.

***) Gotl. »Haugstikel». — I några socknar heter det: springa strikel.

taggar efter de afskurna qvistarna, hvilka taggar med försigtig beräkning äro vända utåt. På dessa lägges våg-rätt och mycket löst en smal och fin käpp, som kan flyttas högre eller lägre på de nyss nämnda taggarna, och öfver den utföras hoppen af de täflande. Ofta taga de fart från sidan och kasta sig snedt öfver käppen. De täflande, som nästan alltid afdragit skodonen och ofta till och med strumporna, begynna med tvärkäppen lagom högt från marken, men höja den efterhand allt mer och mer, tills en af dem icke mäktar hoppa deröfver, utan snuddar mot käppen och drager den med sig. Skicklige hoppare göra språng jemnhögt med bröst eller axlar, stundom jemnhögt med hakan.

Hoppning på längden heter *lång-stikel**), och utföres öfver 2:ne, vissa alnar från hvarandra på marken lagda käppar, hvilka under täflingens fortgång flyttas allt längre åtskils, tills en af de täflande gjort ett så långt språng (— omkring 6 till 7½ aln —) att den eller de andre icke förmå göra det efter.

Ett tredje slag af hoppning är »*stång-stikel*», då man med stöd af en 4 till 5 alnar lång stång (»stang»), hvilken sättes mot marken, kastar sig framåt. Detta sätt att göra långa hopp begagnas på allvar och med stor fördel af de raska Fåröboarna och andra gotländska kustboar, när de vintertiden »gå på kut-is» (sjeljagt) och behöfva praktisera sig öfver is-vakar eller ock från ett simmande is-stycke till ett annat.

Att springa i kapp.

Denna täfling, hvilken är mycket öfvad och omtyckt, behöfver ingen vidlyftig beskrifning.

*) Gotl,: »Langstikel». I olika delar af ön vexla namnen stikel och strikel.

På ungefär 150 alnars afstånd från täflingens begynnelse-linie nedslås i marken en stång, hvarpå en näsduk fästes såsom flagga. Vid gifvet tecken rusa de täflande åstad, med bara fötter eller i strumpsockor: de springa allt hvad tygen hålla, de ila med spända bröst framåt, under det att mössorna vanligen flyga af och håret fladdrar för vinden. — Några af de hurtigaste löpa i början uti jembredd, medan de öfrige följa efter hvarandra »nipp i nipp» (i hack och häl), tills afståndet dem emellan blir större och större. Den, som kommer först, griper om stången och rycker upp den ur marken: den är hans segertecken.

När på ett »våg» flickor i denna lek kappas*) med karlar, ordnar man sig par-vis, en »dräng» och en »tös», det ena paret efter det andra. När tecken gifves, ilar man åstad mot målet, dervid flickan alltid har vissa förmåner, bestående t. ex. i ett visst försprång, eller deruti, att karlen ungefär halfvägs skall stanna en stund, för att ur en bredvid rännarebanan ställd ölkanna taga sig en klunk, eller springa ett hvarf kring ett vid banan utlagdt vagns-hjul, eller ock göra annat uppehåll, hvarefter han åter sätter sig i fart för att hinna upp sin medtäflarinna, åt hvilken han dock vanligen och med nöje lemnar segerns pris.

Att kasta varpa.

Här bjuds en lek i forntids-skick,
Som mäktigt spänner barmen,
Som kräfver lugn och stadig blick
Och muskelkraft i armen:
En lek af vördig gravitet
Med kast så manligt skarpa.
Vi kasta bort all veklighet,
När som vi »*kasta varpa*».

*) Gotl.: »Kämpes.»

Om man i de trenne hitintills afhandlade lekarna: pärkspelet, hoppandet och kapplöpandet, kan bemärka liksom ett koleriskt temperament, ett raskt, ystert och eldigt lynne i förening med kroppslig kraft, så kommer nu i ordningen en lek, som kan sägas vara flegmatisk, alldenstund den utmärker sig för stillsamhet, värdighet och lugn, men äfvenledes i förening med mycken kraft. Den fordran på armstyrka, som här förekommer, har kanske sitt naiva uttryck i spelets tautologiska, dubbeldugtiga namn, som egentligen betyder: kaststens-kastning*) ty *varpa* heter den flata, nästan rundpickade, jemna och temligen tjocka sten af nära 6 tums tvärlinie, hvarmed spelet utföres. Enhvar af de spelande — antalet kan vexla mellan 2 och 10 eller flera — har sin varpa, som han på något märke bör kunna igenkänna bland kamraternas. Spelets grader äro från 1 till och med 12. De täflande indelas, genom öfverenskommelse eller lottning, i tvenne lika stora partier, A och B. Tvenne starka, vidpass en half aln höga stickor (»pinnar») nedslås i marken på ett afstånd från hvarandra af 16 till 20 alnar, eller stundom något mera, och blifva de mål, efter hvilka man, från ömse håll, kastar stenarna. Vi antaga, att det finnes 4 kämpar å hvardera sidan. Alla äro samlade bakom den ena stickan. Nu framträder en af A-partiet och kastar i en vacker båge mot den andra stickan sin varpa, för att få denna att ligga så nära som möjligt intill stickan eller för att slå kull (»råma») denna, hvilket är det bästa kastet. Efter honom framträder en af B-partiet och försöker att få sin sten närmare till stickan eller att också slå denna omkull. Om för B-kämpen det förra inträffar, så skall en ny ledamot af A-partiet fram för att göra ett bättre kast än den B-kämpe, som nyss var framme, och sker detta, så måste en annan B-kämpe fram för att söka göra sin sak ännu bättre; men misslyckas det, måste de återstående B-karlarne fram, den ene efter den andra. Om nu

*) Man jemföre det isl. »varpa» = kasta, det tyska »werfen» samt det sv. »notvarp», det gotl. »kalvarp» = en sammankastad hop af ris och sten, vanligen vid små korsvägar i skogen, på hvilken hop hvarje förbigående kastar hvad han får till hands. — Jemför också de tautologiska (samma ord omsägande) uttrycken: alla himlars himmel, böckernas bok, i flygande fläng, m. fl.

alla deras kast äro sämre än hvad A förmått, så vinner A och får 1. Stickans kullslagning medför vinst af 2 grader, och om man å båda sidor i samma omgång haft denna lycka, så qvitta i detta hänseende de båda partierna med hvarandra, men det partiet, hvars varpa efter pinnens kullslagning kommit att ligga närmast till hålet i marken, der pinnen stått, vinner en grad. Denna beräkning kallas: »efter pinne och hål.» Dock finnas för detta fall i olika socknar något olika regler och beräknings-sätt. Om någon gång båda partiernas män kastat lika bra, så qvitta de med hvarandra. Och om en t. ex. af A-partiets stenar kommit att träffa en af B-partiets och att rubba denna ur dess läge, så vinner den af dessa båda stenar afseende, hvilken kommit närmare till pinnen. — Sedan enhvar kastat, spatserar han makligt öfver till närheten af den sticka, som ännu är målet, för att uppmärksamt tillse, hur stenarna falla, hvilket signaleras med utropet »tog», när kastet är bättre, och med »löste»*), när det är sämre än det nästföregående. Och ofta falla stenarna så, att det behöfves mätning, som under stark ömsesidig kontroll vanligen verkställes med fot, hand och finger, för att afgöra, hvilken som är närmast till målet. Kring detta samlas alla vid första aktens slut. Nu begynner den 2:a akten med kastning tillbaka mot den sticka, som man nyss lemnat. Den af A-partiet, som nyss »tog», kastar först. Gör han det denna gång medelmåttigt, så att nästa man af B-partiet gör det bättre och får sin varpa närmare till stickan, så måste de öfrige af A-partiet fram för att söka göra det ännu bättre, och lyckas detta icke för någon af dem, så har B vunnit och fått 1. Ibland inträffar det så, att kämparne af A och af B immerfort måste aflösa hvarandra under fortsatt täfling. Till exempel: 3:e akten börjar så, att B n:o 1 kastar illa; A n:o 1 framträder och kastar bättre; B n:o 2 kastar ännu bättre, men öfverträffas sedan af A n:o 2, hvarefter B n:o 3 kastar med ännu större framgång, hvilket gör att A n:o 3 måste deran, hvars kast blir ännu vackrare. Men så kommer i ordningen B n:o 4 och får sin sten allde-

*) Denna mycket gamla spelterm påminner om det engelska: »to lose» (imperfektum »lost») = förlora.

les intill stickan, hvarföre A n:o 4 antingen måste slå kull denna, eller så träffa den nästföregångne motståndarens sten, att denna drifves bort från sin förmånliga plats, eller ock att lemna segern åt B-partiet. Stundom händer det också, att en t. ex. af A gör ett så utmärkt vackert kast, att det för ingen af B lyckas att göra det bättre: då få den gången alla de andra af A-partiet hvila sig tills vidare. Spelet fortgår till ettdera partiet hunnit till 12.

Denna enkla, men vackra lek fordrar, såsom nämndt är, god armstyrka, men derjemte ett säkert ögonmått och en genom öfning vunnen färdighet att kunna kasta varpan så, att den flyger fram under en jemn horisontel rotation, utan att vingla, och så att samma flatsida alltid är uppåt. Konsten är, att få varpan att slå ned så nära målet som möjligt och att den der blir liggande, utan att rulla vidare. Ty efter det ställe, der varpan stannar, beräknas kastets värde. Varpans nyss antydda roterande rörelse åstadkommes genom ett skickligt handgrepp: handen håller varpan så, att pekfingret ligger tätt slutet intill varpans tjocksida, under det att tummen och de andra fingrarna kraftigt gripa om dess plana sidor, och vid åstadslungandet är det i sista ögonblicket just pekfingret, som ger stenen ofvan nämnda rörelse.

Vid en folkskola i mellersta delen af ön såg författaren af dessa rader, en sommardag 1879, ej blott gossar, utan ock flickor roa sig på lof-stunderna med denna mödosamma lek.

Detta täflings-spel är öfver hela Gotland, bland yngre och äldre, mycket öfvadt. Det har berättats, att det äfven i Skotland är brukligt.

I öns sydliga socknar finnes en variation af denna lek, som kallas *Långmåls-varpa,* och som består deri, att man med en ungefär som handen stor, trespetsig flat sten täflingsvis kastar ju längre bort, desto mer berömligt.

Allt detta påminner något om Grekernes och Romarnes diskus-kastning. Såsom bekant, var diskus en rund skifva af metall eller sten, med något kupiga sidor och vanligen med ett hål i den upphöjda midten, i hvilket en rem var fästad, för att kunna slunga så mycket bättre. Men man åsyftade vanligtvis icke att träffa ett visst mål, utan att kasta så långt som möjligt. — Den i Italien ännu brukliga boccia-leken, som

sker vanligen med klot, men någon gång med flata stenar, har en aflägsen likhet med det gotländska varpspelet. —

I de äfven vid »våg» förekommande lekar, som i det följande skola omtalas, är det icke flock mot flock, utan af de båda flockarna enskilde, som täfla med hvarandra.

Att störta stång.

Denna täfling förutsätter mer än vanlig kropps-styrka och synnerligen lugn beräkning och säker balansering. Utom på Gotland lärer den i de öfriga svenska landskapen ej mångenstädes öfvas; men, såsom det berättas, skall den förekomma i Skotland.

En försvarlig stång, ungefär 9 till 10 alnar lång samt af vidpass 4 till 5 tums tvärlinie i ena och 2½ till 3 tums i andra ändan, är här det kastvapen, på hvars framstörtande man skall pröfva sina krafter.

A och B täfla. A fattar, halft knäböjande, den på marken liggande stångens lill-ända med kraftigt tag och stödjer den mot ena knäet: med kroppens öfra del tillbakalutad, upplyfter han nu stången varligt och vackert, och lägger den på sin högra axel. Sedan låter han den långsamt falla framåt, och under fallandet, i ett visst, väl beräknadt, vigtigt ögonblick, gifver han, medelst en behändig knyck, åt den nedra ändan en stark lyftning uppåt, för att få stången såväl att med stor-ändan slå ned så långt bort som möjligt, som ock att sedan gå öfver och falla framåt. — B framträder sedan till samma kraftprof. Den af kämparne, som förmått att sålunda störta stången längst framåt, har vunnit segern.

Man kan gerna kalla detta en gravitetisk idrott i dubbel mening, ty dels erfordras det, att den täflande hvarje ögonblick beräknar stångens »punctum gravitatis»*), och dels är

*) Tyngdpunkt.

hans ställning och hållning, under det att han med lugn kraft manövrerar sin tunga börda, i hög grad allvarsam och aktningsbjudande. Denna kämpa-lek har ett äkta forn-nordiskt tycke: den är i fullaste mening hvad Isländarne plägade kalla en »mannjafnadr» (en manna-jemförelse): för veklingar och hus-lättingar kan den icke komma i fråga. När gossar öfva sig med denna lek, har naturligtvis stången mindre längd och groflek.

Att draga hank.

Denna urgamla, på ön mycket vanliga täflings-lek, som särdeles pröfvar muskelstyrkan i armar, ben och rygg, är densamma, som flerestädes på fastlandet kallas *draga kafle**). De båda täflande sätta sig på marken midt emot hvarandra: den ene har sina fotsulor spända emot den andres, och båda hafva knäna något krökta. I denna ställning fatta båda ett säkert tag om »hank-stycket» (kaflen), som är ett rundt trästycke af 4 till 5 qvarters längd och lagom tjockt för att omkring detsamma kunna få ett säkert tag. Vid täflingens början skall alltid hank-stycket hållas midt öfver tåspetsarna. Att få hålla sina händer bredvid hvarandra midt emellan motståndarens, eller att der få »läsa» (knyta, hopknäppa) dem, anses såsom en förmån. När nu täflingen begynner, drager hvardera kämpen hank-stycket åt sig med allan makt, under hela kroppens spännande och muntert pustande. Är den ene afgjordt öfverlägsen, så rycker han snart den andre upp från marken; äro båda jemnstarka, så kan täflingen räcka både länge och väl. Stundom händer det, att den ene släpper handtag eller fotfäste och tumlar åt sidan, under den kringstående åskådare-ringens högljudda glädje-yttringar. Och så börjar

*) Isl. »kéfli» = en rund käpp. Det gotl. »hank» (handk) påminner om det sv. »hanka», »upphanka» = uppvinda något med händerna, t. ex. en långref (vid fiske). Se för öfrigt sid. 217 not †.

kampen på nytt, tills slutligen den ene blifvit uppryckt från sin plats. Att härvidlag komma att slutligen ligga öfver, blir alltså detsamma som att ligga under — i kropps-styrka.

När på Gotland en qvinna i denna täflings-lek utmanar en karl, har hon rätt att bruka sina båda händer, då han deremot endast får begagna *en* hand, som han håller kring midten af hank-stycket emellan hennes händer.

Att brottas), dra' krokfinger, bryta arm, slå baggenäfve, dra' skorpa, maka svin ur läge**), tämja stutar, spänna kyrka, kil och klubba, hjula, spela* (»råma») *picke*, m. fl., äro på Gotland, liksom på fastlandet, vanliga lekar med i olika orter olika namn.

Bland andra, äfven på Gotland, enkannerligen af ungdom, mycket öfvade lekar, må här i största korthet nämnas:

Boll-lekar: »Långbo» (långboll); »Väggpärk»; »Bränna putte» (peta boll i hål), »Appelgrås Bibo Caka Drake....» (på andra ställen: Söndag Måndag Tisdag Onsdag..., också kallad »Boll stå!», m. fl.

Dans- och *sång-lekar,* i hvilkas glada dramatik mycken gammal poësi fortlefver: »Väfva vadmal»; »Skära hafre»; »Aborren han leker»; »Höga berg och djupa dalar»; »Stekta harar, gödda svin»; »Kom, kom, sköne ungersven»; »Tag en annan, tag en annan, som jag: hej dirum, hej darum, hej lustigt som jag»; med flera.

Spring-lekar: »Hoppa bock»; »Basken»; »Kura gömma»***), »Sista paret ut» (aflång enke-lek); »Rund enke-lek»; »Dridden»; »Katt och råtta»; m. fl. Dessa lekar äro enkla och allmänt bekanta.

Den egendomligheten, att på Gotland det icke är endast barn och ynglingar, som uppträda i ofvan nämnda täflingslekar, utan att det, isynnerhet hvad pärkspelet, varpkastningen och några andra spel beträffar, är äfven mogne män, ja! femti- och sexti-åringar, som leka i lag med de unge — denna

---

*) Gotl.: »att takes» eller »ta ryggkast».

**) På Gotland med en för väl-ljudets skull tillåtlig vokalförändring i sednare ordet: »dra räfkrok»; i Norge »knäkrok».

***) Gotl.: »Tällä gåjmä».

egendomlighet har i det föregående blifvit antydd, och förtjenar att upprepas. I nyss nämnda spel har man, t. ex. på sällskapet D. B. V:s högtidsdagar i Snäckgärds-hagen, norr om Visby, eller (på de sednare åren) vid paviljongen i sällskapets trädgård, samt vid de hvarje vecka under den vackra årstiden enkom för pärk och varpa af »Visby' bollklubb» (stiftad 1878) och andra sällskap anordnade samqvämen i Skolbetningen (söder om nämnda stad), å östra by-rummet eller vid paviljongen, och för öfrigt flerestädes, sett bland ifrige deltagare i täflingarna män, hvilka i landskapets borgerliga, kyrkliga, militäriska och civila kretsar intaga framstående platser. — I en af öns sydliga socknar afled nyligen en gubbe, några och sjutio år gammal, hvilken ännu under sitt lifs sista sommar (1876) var vid socknens pärkspel den styfvaste spelaren.

Sedan Tacitus, den snillrike romerske häfdatecknaren, i sin ypperliga skrift om Germanerne, omtalat några folkstammars kropps- och vapen-öfningar, tillägger han:

»*Detta är barnens lek, detta är ynglingarnes täflan, och dermed fortfara de gamle*»*).

Dessa ord kunna sägas äfven om de vackraste af Gotlands folk-lekar.

Måtte alltid om dem detsamma kunna sägas!

Och måtte öfverallt i det kära fäderneslandets vackra dalar och fridsälla bygder de hurtiga folk-lekarna fortlefva i evärdlig friskhet, och måtte de, om de råkat i glömska, ånyo komma till heders!

*) »Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio, perseverant senes.» De Germania, cap. 32.

Bondbröllop på Gotland i forna tider.

. . . . . »Jag älskar
Seder från fädernas tid och grönskande glädjen på landet.»
Tegnér: Kronbruden.

1.

Att ett förbund, som för den enskildes lycka och för samhällets bestånd är så vigtigt och betydelsefullt som äktenskapet, i alla tider varit utmärkt genom heliga plägseder och glädjerika fester, är lätt förklarligt. Man finner hos alla folk talrika, merendels särdeles märkliga, för olika orter olika högtidligheter, hvarmed denna familjefest firats och ännu firas. Och ej minst i höga Norden. Dess friska, lifs-kraftiga folk-poësi förnekade sig icke, då det gälde att fira bröllop: hon förlänade åt denna akt en ståtlig utstyrsel, hon införlifvade dermed ett snart sagdt dramatiskt skaplynne genom en mängd vid tillfället tjenstgörande personer, af hvilka enhvar hade sin särskilda roll att utföra, hvartill kom en stor och verklig »pomp», i detta ords gamla grekiska betydelse af »fest-tåg». Denna pomp var också här synnerligen på sin plats med hänsyn till festens namn, som, enligt sitt isländska ursprung (bruðlaup», »brullaup», på gotländska tungomålet »bryllaup») just betyder sammanlopp kring en brud eller högtidlig brudfärd. Och vidare hörde till det nordiska bröllopets verldsliga del: fest-tal, sång, musik och dans, blommor och grönska, samt hederlig förplägning och i allmänhet riklig och mångfaldig gästabuds-gamman.

Hvad Sverige beträffar, veta vi, att det gamla, rikt poëtiska folklynnet i olika landskap och härader, till och med

i olika socknar, skapat och stadgat olika bröllops-seder. Mycket deraf har i sednare tider kommit ur bruk och tillhör nu endast minnet.

Vi skola här berätta, huru det bland allmogen på Gotland i icke så aflägsna tider tillgick vid frieri och bröllop. Och många af dessa högtidliga bruk påminna lifligt om förhållandena i en aflägsen forntid både i Nord och Söder. Enär en och annan af dessa plägseder ännu fortlefver, och dessutom för att vinna någon liflighet åt det säkert enformiga ämnet, begagna vi i följande skildring äfven för de plägseder, som upphört, »præsens» eller språkformen för närvarande tid.

2.

Då en ungkarl gifver sig åstad på friarefärd, kommer han antingen ensam, vanligen ridande och rökande sin pipa, till flickans hem, eller ock medtager han såsom »*förtals-man*» en gift slägting eller annan i socknen ansedd man, som i skickliga ord kan »tala för» honom och framställa hans ärende. Och blir underhandlingen ej genast afbruten i följd af bristande tycke hos flickan, så gör hon strax derefter i sällskap med någon af sina närmaste ett återbesök, hvilket kallas: *resa att se sig före,* d. v. s. att bese friarens hem, för att hon der må inhemta, hur den blifvande svärmodern (ifall friarens mor lefver) är till lynnes, eller om hon såsom hustru genast kommer att bli' *sin egen* (sjelf-rådande husmoder); vidare: om friaren har många syskon *att ge ut* (gifva »*ätlåjsen*», utlösning, af hemmanet och boet), om der finnas goda beten, goda kor, någon sågqvarn, och mera dylikt. Är allt detta henne till lags, och äger friaren fortfarande hennes »hyllest» (ynnest), så får han ja.

Sedan sker tro-lofningen eller hand-slaget, vanligen någon högtids-afton, då friaren kommit med sina *gåfvor,* bestående af *ring, bok och duk,* d. v. s. förlofningsring och »gafbókar» (gåfvoböcker), nämligen psalm- och »vangel»- (evangelii-)bok, (å hvars främre perm vanligen är pressadt ett hjerta med underskrift: Tag detta af en trogen hand!) samt duk eller sjal, och dessutom klädnings-tyg, m. m., allt efter råd och

lägenhet. — På några ställen brukas det, att de unga tu strax efter förlofningen följas åt till »böjn» (staden*), der gåfvorna inköpas. Numera fästman och fästmö, åtföljas de nästa söndag till kyrkan, hvarigenom förlofningen blir offentligen känd för »insocknes» (till socknen hörande) vänner och bekanta.

3.

Sedan lysningen försiggått, kommer bestyret att »bjaudä till bryllaups» (bjuda till bröllop). Detta sker åtta dagar före bröllopet genom den förnämste eller »högste» af de tvenne s. k. ungmans-drängarne, som blifvit utsedde att tjenstgöra vid den blifvande festen.

I fullaste fart kommer ungmans-drängen ridande in på gården till det hus, der någon skall bjudas, och gifver med väldiga klatschar af den sping spångande nya läderpiskan sin ankomst tillkänna. Att så der med fart *komma i gård,* liksom ock att sedan på samma sätt *komma af gård,* hörer ovilkorligen till »stásen» (ståten). Derpå träder han in; med blottadt hufvud och med piskan under armen går han omkring och slår alla dem i hand, hvilka skola bjudas, drager sig sedan tillbaka till dörren, betäcker sitt hufvud, och uppläser ur minnet ett långt och rörande bjudnings-tal. Detta kallas att bjuda *med text,* i hvars ställe skrifna korta bjudningsbref i sednaste tid flerestädes blifvit brukliga. Det högtrafvande talet eller »lexan», såsom det heter, har naturligtvis på olika ställen olika lydelse. Det börjar ofta med en skildring af Adam's och Eva's i paradisets lundar stiftade förening, och fortsättes med erinringar om patriarkernas giftermål, om Eleazar och Rebecka, om Tobias och Sara, m. m., hvarefter han slutligen förkunnar, att husbondesonen, redlige och välförståndige N. N. och husbondedottern, ärbara och dygdesamma N. N. beslutat att följa så lofvärda föredömen och att ingå en äkta förening, hvarföre talaren såsom brudens föräldrars ringa sändebud inbjuder N. N. med hustru, barn och hemmavarande anförvandter, att nästkommande fredag kl. 10 f. m. infinna

*) Jfr det danska By = stad.

sig i bröllops-huset. Skall bröllopet räcka i flera dagar, så sker nu bjudningen äfven till fortsättningen af gästabudet. — Det långa, med bibliska ordasätt späckade talet åhöres med stor uppbyggelse af husets församlade hjon. Husfadern tackar med ord och hand-slag för sig och de sina. Efter erhållen förfriskning afträder bjudaren, stiger till häst och skyndar, under starka pisk-smällar, åstad för att på andra håll utföra sitt ärende, som, när bruden tillhör ett rikt bondehus, kan upptaga ett par hela dagar. —

Såsom prof på landtlig, godmodig vältalighet meddela vi här en bröllopsbjudnings-»lexa», som i en af öns syd-östliga socknar varit ofta begagnad och kanske ännu begagnas:

»Med fridens ljufva helsning framställer jag mitt ärendes vigtiga föremål, och Guds frid önskar jag åt detta hedervärda hus! Till en fast förbindelse danade en allvis Försyn det heliga äkta ståndet, samt nedlade i menniskans hjerta kärlekens böjelser, som hon använda må efter de vördade förebilder, hvilka den Heliga Skrift oss förehåller. Thy hafver den höge äktenskaps-stiftaren välsignat detta stånd. Måtte ock menniskan detta vigtiga stånd i vördning hålla! Dessa ljufva tröste-ämnen, danade af den Eviges hand, äro väl betänkta af husbonde-(kyrkovärdare-)sonen, hedervärde och välförståndige N. N. (t. ex. Johan Larsson, Bjerges i Lau), som af kärlekens böjelse hafver sig till en äkta maka uppsökt husbondedottern, hederliga och dygderika N. N. (t. ex. Anna Brita Olofsdotter, Fie, likaledes i Lau). Förenämnda kontrahenter tänka nu i Herrans namn genom laga vigsel hinna sin krist-lofliga äkta förening fredagen den 2:a Oktober eller i dag åtta dagar till. Och bjuder jag Er, att vara detta unga brudepar till mötes vid Fie nämnda dag kl. 10 på förmiddagen, och att vara deras hederliga medfölje till Herrans hus och tempel, att deras kristliga vignings-akt afhöra och bevittna,

med bön och sång dem innesluta i Försynens milda hand, och efter väl förrättad ceremoni och gudstjenstens slut göra dem en villig återtjenst genom att följa dem tillbaka till sist nämnda gård och der inträda, samt hålla till godo med de välmenta fägnader, som af husets förråd för Eder frambäras kunna. För öfrigt anhåller jag, att detta deras välmenta båd icke måtte blifva af Er försmådt, utan deras trogne tjenares tal och bön tjenstvänligen efterkomna!»

4.

Medan den hurtige bröllopsbjudaren flackar omkring från gård till gård, skola vi för läsaren föreställa de officianter eller tjenstförrättande, som icke få saknas vid ett hederligt bondbröllop.

Bruttebonden är brudgummens ledsagare och gästabudets högste styresman. Ofta anmodas presten eller, om denne är gammal eller eljest olämplig, någon »rigál u gladmältur» (dugtig och gladt språksam) man i trakten att fullgöra detta vigtiga uppdrag. Om brudgummen, såsom stundom händer, gör *utridning*, d. v. s. lemnar sitt hem för att bosätta sig hos svärföräldrarna, så är det bruttebonden, som vid *affärden* och den måltid, som då för närmaste anhöriga uppdukas, å brudgummens vägnar tolkar dennes afskeds-helsning till föräldrar, syskon och barndoms-vänner. Och efter ankomsten till bröllops-gården får han ånyo ofta höja sin stämma, hvarom nedanföre skall talas. Vid sjelfva bröllopsbordet föreslår han de förnämsta skålarna. Med munter myndighet dömer han till s. k. *saker-skål* den bland sällskapet, hvilken på något sätt gjort sig *saker* till någon förseelse mot skick och sed: ungmans-drängarne, som äro hans adjutanter, fylla den felandes glas och se till att det tömmes i botten.

Brutt-öfverskan (brutt-öfverstan, brud-höfverskan*) eller brudfrämman) beledsagar bruden, har näst bruden *öfversta* platsen vid bordet, *befrämjar* alla brudens bröllops-angelägenheter. Hon klär bruden först i brud-drägt och sedan i ungmors-drägt, och till den förra utlånar hon behöfliga nipper och grannlåter, såsom guldkedja, perlband, spetsar, slöja, m. m., lemnar mot ersättning ett och annat tillbehör, samt binder krans och krona. Vid bordet fullgör hon en värdinnas åligganden. Till denna befattning utses vanligen prestfrun, någon af prestdöttrarna, eller annan förnämlig qvinna i socknen.

Svaro-mannen besvarar å brudens vägnar bruttebondens tal, när denne med brudgummen ankommit till bröllopshuset. Denna post innehafves af någon »gildr, snaksam u mälifsam» (skicklig, talför och medlefsam eller belefvad) anförvandt till bruden. Han företräder hennes faders eller giftomans ställe, och förer, såsom antydt är, hennes talan. — I några socknar har Skaffaren, om hvilken nedanföre skall ordas, denna befattning.

Föraren af värnings-kistan innehar en befattning, som räknas för ett stort förtroende, och dertill utses en rask och ansedd man, som tillika är nära anhörig till den af brudparet, som lemnar sitt barndoms-hem, och hvars lös-ören qvällen före bröllopet under hans *värn* och på hans ansvar föras till det nya hemmet, sedan de förut blifvit värderade och upptecknade på en s. k. *medföljs-* eller *gods-lista* till framtida efterrättelse vid bouppteckning och arfskifte. Dessa lös-ören kallas värnings-kista. När foran eller fororna nalkas gårdarna i socknen, brukar man der såsom hedersbevisning lossa gevärs-

*) Brudhöfverskan = den som pryder bruden. Jfr de gamla orden »hofva» och »hofvera». En brud hofverar i sin skrud: Esajas 61:10. I Rimkrónikan förekommer »hofva» = uppträda med stát.

skott, och fororna stanna då, emedan skyttarne och andra bekanta, som samlats, skola undfägnas med öl, som i stora byttor medföres.

Kunämädru*) må här nämnas, ehuru hennes befattning på de flesta ställen har upphört. Dertill utsågs en aktad qvinna i slägten: hennes plats vid bröllopsbordet var närmast bruttöfverskan och prestfrun (hvilka dock stundom voro en och samma person). Hon bestod till kalaset antingen den s. k. »fladen» (den stora bröllops-hvetekakan) och skar den vid bordet, eller ock en stor stek-ost. För öfrigt ålåg det henne att uppvakta bruden, hvilket visserligen egentligen tillhörde brudpigorna, men, såsom unga och glada »tösar» (flickor), voro de ofta ej särdeles att lita på. — När Kunämädru finnes, så åka brudpigorna på samma vagn som hon till kyrkan.

Skaffarfolket eller Skaffaren och Skaffarmor sköta ett högvigtigt och mödosamt kall, nämligen att duka borden, att mottaga gästerna och genast bjuda dem traktering, att bära in mat-rätterna och öl-kannorna, m. m., samt att för öfrigt passa upp vid måltiden, dervid ungmans-drängarne och brudpigorna biträda. Skaffaren åligger det att bestämma gästernas plats vid bordet, allt efter skyldskap, rang, ålder och värdighet, hvilket är en mäkta grannlaga och kinkig befattning. Vid festen får skaffarfolket aldrig sitta och »prima» (yfva sig): de måste vara i oupphörlig rörelse. Till skaffarfolk utses inom slägten eller vänkretsen en man och en qvinna, som nyligen blifvit gifta och som äro rådiga, krya och raska i vändningarna, dock sällan tvenne makar. På somliga ställen biträdas de af ett par ogifta personer, som kallas **Skaffardräng** (eller Ungskaffare) och **Skaffarpiga**. När gästernas

*) Af gotländska ordet »kunä» = hustru (det danska »Kone»). Namnets sednare del torde kanske kunna härledas från »med»: en hustru som skall vara med och hjelpa till (?).

antal är mycket stort, plär det finnas tvenne par skaffarfolk. — Under skaffaren står **Öl-tapparen,** hvars befattning nogsamt angifves af namnet.

Ungmans-drängarnes och Brudpigornas*) (marskalkernas och brudtärnornas) befattning är af mångfaldigt slag. De förre, tvenne till antalet, uppvakta brudgummen; de sednare, likaledes tvenne, tjenstgöra hos bruden. Af de förre kallas den ene, som utses af brudgummen, »högste ungmans-drängen», den andra, som väljes af bruden, »lägste» dito; — likaså heter af de sednare den ena, vald å brudens sida, »högsta brudpigan», den andra, å brudgummens sida, »lägsta» dito. — Högste ungmans-drängen verkställer bröllopsbjudningen; båda ungmans-drängarne tillsammans hemta och beledsaga prestfolket till och från brudhuset, samt biträda när brudgummen kläder och afkläder sig. Sedan brudgummen lagt sig, skola de hafva noga vård om hans kläder, m. m., så att intet må bortsnappas, t. ex. af brudpigorna, hvilka gerna vilja spela de glada gossarna ett och annat vänligt spratt. Om det lyckats brudpigorna att smyga undan något af brudgummens tillhörigheter eller med dessa göra något litet puts, t. ex. i hans stöflar inpraktisera något hindersamt; så framsättes andra dagen ett tennfat med en granruska och deruti ett brinnande ljus, några blommor, en tobaks-pipa, o. s. v.: i följd af visad försummelse blifva sjelfvaste ungmans-drängarne då af bruttebonden, under allmän glädje, dömde till *saker-skål.* — I forna tider tillhörde det ungmans-drängarne, när vigseln skedde i kyrkan, att, förr än den till häst ankomne brudgummen inträdde i helgedomen, afknäppa hans sporrar, att före afresan spänna på dem igen, och vid åter-

*) »Ungman» i gotländskan = brudgum (i Gotlands-lagen »ungi madr«. — »Dräng» = ung karl. — Päjkä = flicka. Jfr de danska orden Dreng (gosse) och Pige (flicka).

komsten till brudhuset åter afknäppa dem, afdamma brudgummens stöflar samt emottaga hans och bruttebondens hästar.

Brudpigorna biträda vid brudens klädsel och afklädsel, anordna i *nystugan* (det största rummet) den s. k. *brudhimmeln* i taket öfver »*främlo*» (främsta platsen, der brudparet skall sitta under den på fönstersidan alltid befintliga spegeln). Denna himmel består af ett lakan, som prydes med krona och krans af lingonris eller annat grönt, och deromkring fästas bladguld samt blommor och band i lysande färger. En sådan mindre himmel plär ock flerestädes uppsättas i taket af ett mindre rum, dit efter måltiden brudparet, prestfolket och andra förnäma gäster draga sig undan trängseln, dammet, tobaks-röken, »*ban-kråjlet*» (barnvimlet) och stojet, som fyller alla vinklar och vrår i den stora gäst-stugan. Vidare är det brudpigornas syssla, att i god tid städa och pryda samtliga rummen, att bädda brudsängen, att hålla reda på brudens kläder och smycken, samt att, för öfrigt, biträda skaffarfolket. Kortligen: de skola hafva trogen vård om brudens person och om hennes tillhörigheter; vid äfventyr att eljest dömas, äfven de, till *saker-skål*. — De voro fordom klädda i hvita drägter, med granna s. k. bröstdukar, men i sednare tid uppträda de svartklädda.

Till dessa tvenne befattningar utses, med ofvan nämnd rang-skilnad, bröder och systrar till brudparet, eller, om sådana icke finnas, ungdoms-vänner och väninnor.

Kokar-mor anses naturligtvis för en mycket vigtig person, ty af hennes verksamhet, som merendels börjar en vecka före bröllopsdagen, beror till stor del festens heder, nämligen att mat-rätterna blifva rigtigt aptitliga eller »*munsamma*», såsom det heter på gutaspråket. Under henne står **Kärvaskerskan**, hvilken *vaskar**) alla *kärl*, tallrikar, glas, m. m.,

*) Jfr det tyska waschen, tvätta.

och hvilken det tillhör, att efter de blifvande gästernas antal beräkna, hur mycket silfver, porslin, glas, m. m., som kommer att behöfvas, samt att genom lån anskaffa hvad som icke finnes i huset, och att sedan återbära det lånta. Under bröllopsdagarna skall hon ansvara för allt silfver, med mera.

Spelmännen få framför allt icke glömmas, ty de bidraga i synnerlig grad till gästernas fröjd. Liksom ett gästabud hos de gamle Athenienserne icke kunde sakna musik och dans, så har i långa tider intet bröllop på Gotlands landsbygd kunnat firas utan fioler och klarinetter, polska och vals. Musiken utföres vanligen af ett par fiol-spelare — ett par så att säga sjelf-lärde musik-idkare, som eljest merendels syssla med spade och plog eller med klockringning och barn-undervisning, men som stundom äro rigtiga »öfverdängare» i att lika uttrycksfullt som oförtrutet återgifva de för ön egendomliga polskorna och valserna. Till spelmännen, liksom ock till kokar-mor och kär-vaskerskan, upptagas vid bröllopsbordet, i särskilda omgångar, sammanskott, hvartill bruttebonden med glada och lämpliga ord uppmanar, innan han sänder ut insamlings-tallriken, och sedan sammanräknar han och tillkännagifver beloppet, som insamlats. Räcker bröllopet i flera dagar, så sker sådan insamling vid hvarje middagsmåltid.

Värdfolket, som består kalaset, räknas alls icke bland officianterne. Värden med sina drängar är mest sysselsatt med att taga hand om och sörja för de talrika gästernas hästar: han är nu hufvudsakligen stallmästare och fodermarsk. Under det att alla andra äro klädda i sina »gästabuds-rockar», är det hans rättighet att gå i sticktröj-ärmar, utan rock eller tröja, hvarmed betecknas, att han nu har ett verkligt arbete att akta på. Då och då slinker han dock in bland gästerna, för att i lag med dem få sig en styrkedryck, men återvänder snart för att se till hästarna och de många främmande drän-

garne, som också skola undfägnas. — Värdinnan, *mor i huset*, har ännu mindre ro eller rast: med kropp och själ är hon än här, än der — i köket, i skafferiet, i källaren, på loftet, ty kokar-mor, som är främmande i huset, behöfver naturligtvis upplysningar om mångt och mycket.

5.

Qvällen före bröllopet, hvilket vanligen hålles på hösten, då skörden är inbergad samt visthusen fylda, och på en fredag — på Freja's, den nordiska kärleksgudinnans dag — är naturligtvis i bröllopsgården utomordentligt »amberåd»*): »brådtom hafva alla husets hjon». Ungmans-drängarne uppresa midt på gården ett ungt, med undantag af toppen afqvistadt och afbarkadt granträd, den s. k. *ungmans-stången* eller »*brud-stången*», som af de i toppen qvarsittande qvistarna äfven i några socknar plär kallas *ungmans-trysan***); de pryda posterna kring alla dörrar med löf och blommor, de förvandla inkörs-porten till en grönskande äre-port, och i närmaste »*tunar*» (gärdesgårdar) infläta de granruskor — stundom sätta de på sidorna af lands-vägen rader af unga granträd. — Att äfven på vägen, der brudgummen skall draga fram, äreportar vid byar och gårdar uppföras af vänner och bekanta, må här i förbigående nämnas. —

Brudpigorna städa och pynta rummen, kläda *brudhimmeln*, bädda brudsängen.

---

*) Amberåd, gotl. = stor tillrustning. Jfr det franska »embarras».

**) Trysa, gotl. = ruska. — Anledningen till uppresandet af ofvannämnda träd antydes kanske af några ord hos en gammal dansk författare, Nicolaus Heldvaderus (1624): »Stedet, der Bruden oc hendis Fæstemand skulle Copuleris, war i Begyndelsen under it grönt Maytræ, som war opreist uden for Brudehuset». — Skulle det möjligen vara en erinran om våra första föräldrars vigsel under träden i paradisets lundar?

Allt röjer, att en högst betydelsefull fest förestår. De yttre anordningarna äro uttryck af den allmänna, inre högtids-stämningen.

Att qvällen före bröllopet fira *sven-* och *mö-qvällen* med dess *sven-* och *mö-gröt*, brukas på några ställen: En mandel eller böna plär då läggas i grötfatet, och den ungmansdräng eller brudpiga, som råkar få den på sin tallrik, helsas såsom af ödet bestämd, att nästa gång *stå blank* såsom brudgum eller brud.

Aflägset boende slägtingar och föraren af värnings-kistan anlända redan denna qväll, hvarigenom uppståndelsen i gården blir ännu större.

På bröllopsdagens morgon rider en af ungmans-drängarne åstad för att hemta och beledsaga brutt-öfverskan, som skall klä' bruden. Vid återkomsten till brudhuset helsar ungmansdrängen bruden med ett tal, hvari han frambär »en helsning från den vördnadsvärda person, som nu är här för att kläda henne i den sista ungdoms-klädningen, med ärans krona på hennes hufvud och dygdens perlor på hennes bröst, i hvilken hofverade stat hon skall gå till mötes sin vän, som nu är i antågande», o. s. v. — På flera ställen sker klädseln, under det att en spelman sitter i en vrå och filar på sin fiol. — För längre tid tillbaka var det i vissa trakter vanligt, att bruden bröllopsdagen på fastande mage åt en romm-strömming (»*brud-strömmingen*»), hvarigenom hon, enligt forntida vidskeplig tro, under vissa i och genom äktenskapet sig infinnande »intressanta omständigheter», skulle undgå afsmak för mat.

Omkring kl. 10 börja gästerna samlas. De undfägnas genast med öl och bränvin. Vid pass kl. 11 är bruden färdig, och brudgummen snart att förvänta. Emellertid hafva ungmans-drängarne, spelmännen samt »*brudriddarne*» (de

yngre manliga gästerna, som samlats i bröllops-huset, ridit åstad för att hemta brudgummen. Äfven nu håller högste ungmansdrängen ett tal, som här må ordagrant meddelas sådant det i ofvan nämnda socken varit hållet:

»Liksom morgonsolens blida strålar bebåda en klar dag, så bebådar jag glädje och förnöjsamhet i detta hus. Min angenäma helsning är från en beprydd brud, från hvars hjessa, som prydes af ärans krona, och från hvars bröst, som bestrålas af dygdens perlor, fägring strålar liksom från ett blomsterfält med dess färgrika prakt och förgyllande blader. Liksom de visa jungfrurna väntade sin brudgum, så väntar hon dig, du älskansvärde, beprydde brudgum. Gör dig nu redo med dina behedrade vänner, och uppsök henne, som ditt hjerta må hålla kär, ty hon är ett dygdens blomster, hon förbidar din ankomst, och hon är visserligen af Herrans hand dig till maka beskärd.» —

När ungmans-drängarne sedan, i sällskap med brudgummen och bruttebonden nalkas bröllops-gården, spränga ungmans-drängarne i fyrsprång förut, och sedan de, alltjemt klatschande med sina läderpiskor, ridit omkring gran-stången, förkunna de med hög stämma brudgummens välbefinnande och hans snara ankomst. Skaffaren skyndar att bjuda dem en bägare öl, som de tömma, qvarsittande på sina hästar, hvarefter de, efter en ny sväng kring gran-stången, hals öfver hufvud ila tillbaka till brudgummen för att uppträda i hans följe vid det högtidliga intåget.

I sluten trupp och prydlig ordning, med spelmännen främst, brudgummen och bruttebonden dernäst samt ungmans-drängarne flankerande vid sidan af dem, rider nu skaran in på gården och omkring gran-stången, under det att en hurtig marsch klingar från spelmännens fioler, ackompanjerade af ungmans-drängarnes pisk-smällar och af gevärs-skott, som

smattra till höger och venster. Från socknen hafva talrika skaror af åskådare och åskådarinnor af alla åldrar samlats på gården för att *se bruden*. Sedan tåget stannat framför bröllopshusets dörr, visar sig bruden i all sin stråt, åtföljd af brutt-öfverskan, svaromannen och brudpigorna. Innan bruden framträder i dörren, har hon alltid lagat så, att hon fått se brudgummen innan han får se henne, hvarigenom hon tror sig komma att få väldet i det blifvande hushållet. — Vid åsynen af bruden blotta alla karlar sina hufvuden, och under djupaste tystnad håller nu bruttebonden, sittande till häst, ett tal, som sällan förfelar att göra ett lifligt intryck på åhörarne och att frampressa tårar från brudens och hennes omgifnings ögon. På detta tal svarar svaro-mannen å brudens vägnar, och slutar med att bedja brudgummen och dennes följe att träda in och vara välkomna. De stiga nu af sina hästar. Brudgummen fattar brudens hand, och företrädda af spelmännen och brudpigorna samt åtföljda af bruttebonden, brutt-öfverskan och gästerne, inträda de unga tu i fest-rummet, taga plats framför kuller-stolarna på den blomster-strödda mattan, och maka sig intill hvarandra så tätt som möjligt, för att sedan såsom makar vinna innerlig samdrägt och trefnad. Presten förrättar nu vigseln och en psalm sjunges, hvarefter först karlarna och sedan qvinnorna till brudparet frambära sina lyckönskningar.

Detta om hemvigsel. Skall vignings-akten ske i kyrkan, så bryter hela skaran upp så snart brudgummen anländt och några förfriskningar kringbjudits. Vagnarna köra fram, ridhästarna framledas. Brudgummen och bruttebonden ledsaga artigt bruden och brutt-öfverskan till deras vagn, och bestiga sedan sina hästar, som hållas af ungmans-drängarne. — I äldre tider plägade äfven bruden och hennes följe rida, och på ön qvarlefva några dystra sägner om brudar, hvilkas hästar

i bröllops-tågets ofta vådliga vimmel och buller blifvit skrämda, och hvilkas väg till kyrkan blifvit en oförtänkt väg till graf-ven å kyrkogården.

Bröllops-skaran ordnar sig. Först komma alla, som rida, två och två, och sedan vagnarna med qvinfolket i en lång rad. Musikanterne, vanligen till häst, spela oaflåtligt under hela färden, och skott lossas här och hvar till brud-parets ära. (I stället för att rida, som hörde till äldre ti-ders mer karla-vulna lynne, åka flerestädes äfven karlarna). Och under hela tiden »*kimmes*» det i kyrktornet*): en egen-domlig, lands-kyrklig och idylliskt mild musik, som åstadkom-mes genom att med två små runda stenar anslå kyrk-klockan. För denna uppmärksamhet blir klockarfar alltid af bröllops-gästerna hugnad med penning-gåfvor.

Äfven vid kyrkan, på kyrkbacken eller på prestboställets gård (ifall vigseln skall ske i en moderkyrka) är vanligen af klockaren en gran-stång upprest, och kring den rider och åker den långa skaran både vid ankomsten och återfärden. Efter ett kort besök i prestgården, der förfriskningar pläga bjudas, begifver man sig, i ordnadt tåg, två och två, in i kyrkan, allt under musik, hvilket heter att brudskaran *spelas in*. Före bruden gå brudtärnorna och öfriga flickor, ej blott de, som äro bröllopsgäster, utan alla, som äro närvarande: detta kallas att *hofva* (ståta) för bruden.

Vigseln förrättas. Spelmännen ackompanjera psalmsån-gen, hvarunder sker insamling i håf till kyrkan, och derefter, der så seden är, offring till presten, dervid hela skaran tågar upp till eller omkring altaret och der nedlägger sin gåfva. (I vissa socknar förekommer offring till presten äfven vid hem-vigsel). — Slutligen knäfaller brudparet på altardisken:

*) Jfr det gotl. »kimmä» med det engelska »to chime» (uttal: tjim) = låta klockor, m. m., klinga harmoniskt, och substantivet »chime» = klockspel, samklang.

ungmans-drängarne och brudpigorna hålla öfver dem brudpellen, enhvar i sitt hörn af den stora duken, under det att presten sjunger eller läser brudmessan.

Sedan brudparet utkommit ur kyrkan, utdelar bruden åt kringstående barn och qvinnor hvetebullar, kringlor, äpplen, m. m., ur stora knyten, som brudpigorna hålla henne tillhanda. Och under återvägen till bröllops-huset utdelar hon små penning-gåfvor och bullar åt fattigt folk, som kommit henne till mötes. Och sedan bröllops-skaran tillryggalagt ett stycke af vägen, rida ungmans-drängarne i flygande fläng tillbaka och upprycka den i närheten af kyrkan uppresta gran-stången, hvarefter de, med stången mellan sig, återvända för att så fort som möjligt komma framför tåget. Ju förr de komma, desto större heder för dem. Sedan de nu kastat stången från sig, rida de i fullaste fart till brudhuset, för att bebåda brudparets ankomst. Högste ungmans-drängen håller vid brudhuset ett kort tal af ungefär följande lydelse:

»Guds frid är och förblifver min helsning till Eder, samtlige närvarande! Varer redo, ty snart nalkas stunden, då en älskad dotter, som för en stund sedan härifrån afreste, återkommer med en kär make. De hafva redan lyckligen i Herrans hus och tempel fullbordat sina äktenskaps-löften, de hafva der inför Herrans heliga altare ingått en så vigtig förening, att deras själar blifvit sammanblandade intill döden. Derföre, föräldrar och närvarande, emottagen det välsignade brudparet och dess hederliga medfölje, att de med Eder och de öfrige här måtte inträda till att fira sin glädjerika hedersfest! Men, som tiden hastar, så önskar jag nu endast, att glädjen måtte i framtiden bekröna deras hjertan — till en kristlig förnöjelse, och snart kastar jag en återblick på det annalkande sällskapet, och bjuder Eder på en liten stund ett vänligt afsked».

Härefter vända de skyndsamt om för att ännu på vägen intaga sina platser vid tåget. Hinna de ej detta, så kan bruttebonden döma dem, så ungmans-drängar de äro, till *saker-skål*. Om vigseln sker i brudens hem, så försiggår vid ett annat tillfälle ett dylikt uppryckande och bortförande af den på bröllops-husets gård befintliga ungmans-stången, hvarom nedanföre skall berättas.

Sedan man i samma festliga ordning, som vid afresan, återkommit, sjunges ett par psalmverser, och presten läser öfver det knäböjande brudparet den vid hemkomsten från kyrkan öfliga bönen samt välsignelsen.

6.

Nu skall bröllops-middagen begynna. Skaffaren uppmanar med hög röst gästerna att sätta sig till bords. Bröllopsborden äro ordnade i s. k. hästskoform — ett långbord längs fönstersidan, å hvars midt platsen för bruden och brudgummen är under den hvita, blomsterklädda himmeln, samt tvenne flygelbord. På nämnda hedersplats sitter brudgummen till venster om bruden, och näst honom bruttebonden och presten (såsom ofvan antydt är, stundom en och sammaperson), svaromannen och närmaste manlige slägtingar — denna afdelning heter *karl-bordet*. Näst bruden sitta brutt-öfverskan samt de qvinliga anförvandterna och hedersgästerna — denna sida kallas *qvinfolks-bordet*. Det är nämligen stadgad sed, att karlar och qvinnor, såsom det berättas om bröllop på Island i forntiden, sitta i skilda afdelningar. Skaffaren uppropar de öfrige gästerna, och det åtgår lång tid, stundom mer än en timme, innan de kunna förmås att komma till bords. De skola af skaffaren bordsättas efter ålder och värdighet, och sätta sjelfve stort värde på vederbörlig rang-ordning; men lik-

väl är det sed, att hålla sig afsides, stundom ute på gården, så att skaffaren måste söka upp dem, »manä pa» (mana på) dem, draga in en och en i sänder, och så godt som fösa dem fram till borden. Detta gammalmodiga myckna »*buxerande*» (krusande) skall, kantänka, bevisa blygsamhet och anspråkslöshet, att icke vilja pina sig fram och »*smäckä si upp*» på de förnämligare platserna.

Men ändtligen äro alla till bords. Med en bordsbön inviger prestfar måltiden, som i rika eller välburgna och hedersamma bondehus är öfverflödande på både mat och dryck, och som ofta räcker 3, 4 eller 5 timmar. Efter intagen aptitsup serveras först kokt färsk fjällfisk (i brist derpå lutfisk) — så skinka och korf samt salt oxkött med peppar-rot — derpå sviskon- eller russin-soppa — vidare kalf- och gris- eller gåsstek — sedan »flade» och ost — slutligen pannkaka och annat bakverk. För många år tillbaka var äfven risgryns-gröt (»*brudgröten*») en stående rätt, hvilken serverades på så sätt, att ett fat med gröt och dertill *doppa* af vin eller en blandning af svagdricka och sirup kringbjöds. Enhvar tog deraf en sked och sade: »skål brudpar!» — Att utbringa skålar vid ätandet af gröt, är ännu på Gotland brukligt vid årsdags- och namnsdags-fester, och vanligen skall dervid af hvarje gäst *rimmas på gröten*. Det är en gammal, från öns danska tid, bibehållen plägsed.

Bruttebondens åliggande är, bland mycket annat, att påminna om de behöriga suparna: supen på fisken, på skinkan, på steken och till slut på pannkakan, om hvilken det heter, att »*pannkaku skall ha ströjk*» (ha' stryk). Dessa många uppmaningar till supning höra till det gamla ceremonielet, och värden blir misslynt, om de försummas; men nämnas bör, att mången härvid icke lyssnar till uppmaningen eller ock endast smuttar på glaset, och att sällan någon enda blir öfverlastad — utom af mat.

När steken inbäres, uppstår alltid ett muntert jubel samt buller och bång. Spelmännen gå förut och *spela in steken*, såsom det heter, med en egendomlig glädtig melodi, ett hurtigt, i vals-takt hållet strykande på strängarna, hvilket kallas »*stajk-strik*«*). Efter dem kommer skaffaren och skaffarmor dansande in med hvar sitt stekfat, och sjungande:

»Laga, laga munnen till, nå kumber stajki»

(nu kommer steken). De lyfta hvar sitt fat högt mot taket, under det att de svänga omkring och trippa från det ena bordet till det andra, erbjudande sin läckert osande börda än åt en, än åt en annan af gästerna; men just som denne gör sig i ordning och sträcker sina händer för att mottaga det rara fatet, försvinner det midt för hans (eller hennes) näsa, och bäres åt ett annat håll, ofta så lifligt, att en gris eller gås faller från fatet. Detta för mången af gästerna tantaliska qval förnyas en god stund, allt under stek-strikets muntra toner samt allmän glädje och gamman, tills slutligen faten blifva nedsatta på behöriga ställen. Stekarna skäras af bruttebonden och brutt-öfverskan under fortsatt musik, men när skärningen är fullbordad, tystna tonerna. Till denna rätt, som är måltidens hufvud-rätt, bjudes vanligen vin.

I samma vefva, när steken ätes och stämningen är som mest lifvad, sker sammanskott i flera omgångar, först på uppmaning af presten och enligt kyrkolagens stadgande till lasarett- och fattigvård**); vidare, på bruttebondens uppmaning till spelmännen, kokar-mor och (på några ställen) äfven till kär-vaskerskan.

---

*) Af »Stajk-strik» finnas flera olika melodier, se »Polskor och högtidsstycken från Gotland» 2:a h:t, n:is 44, 45 och 47 (utgifna af M. Klintberg, på Julius Bagge's förlag, Sthlm 1878—79).

**) Stadgandet om denna insamling blef upphäfdt i följd af en i bondeståndet vid sista ståndsriksdagen (1865—66) af ombudet för Gotlands norra härad väckt och af riksdagen bifallet förslag.

Skålarna föreslås nu af bruttebonden och af presten, af den förre (ifall de äro olika personer) för brudparet, vid hvilken skål spelas ett högtidligt »Rundarium»*), och för värdfolket samt för närvarande hedersgäster; af den sednare för bruttebonden och brutt-öfverskan, m. fl. Vid dessa s. k. hedersskålar utföra spelmännen ett säreget trefligt strykande på sina strängar, en rask melodi, som heter *skål-strik*. Vid brudparets skål saluteras ofta med gevärs-skott och stundom så nära under fönstren, att dessa »*dandrä*» (skallra) och att rutorna dansa in i rummet.

Sedan ändtligen måltiden slutat, läser presten en bordsbön och håller ofta ett lämpligt tal om äkta makars inbördes pligter, hvarefter några psalmverser afsjungas.

Har bruttebonden fått reda på, att någon förgått sig mot höfvisk sed och stadgad ordning, t. ex. om någon benämnt brudparet eller officianterne med deras vanliga hvardags-namn i stället för den festliga titel, som tillkommer enhvar med hänsyn till innehafvande ställning eller befattning (såsom brud, brudgum, bruttebonde, skaffar-mor, o. s. v.), eller om någon af officianterne skulle ha' försummat hvad hans befattning tillhört, eller om någon i något fall uppfört sig klandervärdt, så skall nu, under mycken gamman, dom fällas och straff följa, hvilket sker genom de förut kortligen omnämnda *sakerskålarna*, hvartill bruttebonden dömer de felande. Dessa framropas, en och en, och måste tömma en bägare öl eller ett glas vin, allt efter omständigheterna.

Vid tacksägelsen för måltiden helsar man värdfolket och

*) I förut omnämnda »Polskor och högtidsstycken från Gotland», 2:a h:t, n:o 43, förekommer ett sådant Rundarium, hvilket namn kanhända är en förvrängd sammansättning af rondeau och aria. I samma samling finnes en mängd polskor samt tvenne »Ridmarscher» vid bröllop (2:a h:t n:is 48 och 49) samt en »Brudmarsch» (n:o 50).

officianterne med kraftigt hand-slag och glada ord, och går sedan hela laget rundt; man slår hvarandra i hand med ett hjertligt: »väl bekomme!» — hvilken tillönskan, med hänsyn till den myckna välfägnad, man tagit till lifs, är högligen lämplig.

I några socknar, isynnerhet i södra delen af ön, der i allmänhet de gamla folk-sederna längst bibehållit sig, är det brukligt, att efter måltiden på den första eller andra bröllopsdagen »*ta' upp*» gåfvor äfven till brudparet. De insamlas af skaffaren, som går omkring med en tallrik. Hvar gång en gåfva gifvits, bär han den fram till presten, som för sällskapet nämner gifvaren och beloppet eller beskaffenheten af gåfvan, under det att brudparet står upp och tackar gifvaren, som uppmanas att »komma fram och få qvitto», det vill säga: att dricka ett glas öl, vin eller punsch. Gåfvorna bestå merendels af penningar, stundom af guld-ringar eller af skedar, dosor och bägare af silfver, stundom ock af ett par blomsterurnor, ett dussin tallrikar, en malmgryta, en stekpanna, eller något dylikt.

Sedan skaffarfolket jemte de öfriga af uppvaktningen uti någon vrå i ett särskildt rum, ofta uppe på loftet, fått sig i hast något till bästa, och sedan samtliga gästerna druckit kaffe med tillbehör af gorån, sudna kringlor och stora bullar — hvilket allt upptager en god del af eftermiddagen, höres från skaffarfolket en sjungande uppmaning:

»Laga, laga bajni till, nå kumber lajken»

(laga benen i ordning, nu kommer leken), och bröllops-dansen begynner.

7.

Dansen, efter hvilken icke blott »drängarne» och »pigorna», det vill säga de ogifta i sällskapet, utan ock många äldre ungdomar länge längtat (ty med hänsyn till dans, boll-

spel och andra folk-lekar anses ungdoms-åldern på denna ö räcka till femtionde eller sextionde året) — dansen börjar nu och fortgår efter ett strängt iakttaget, från äldre tider fortlefvande program, som dock i olika trakter är något olika.

Först framträda alltid skaffar-far och skaffar-mor och svänga om med hvarandra, men lemna snart platsen åt skaffar-drängen och skaffar-pigan, som nu i sin ordning taga sig en sväng, hvarefter det förra paret åter uppträder och efterföljes af det sednare.

Nu sker ombyte: skaffar-mor dansar med skaffar-drängen och skaffar-pigan med skaffar-far, likaledes i tvenne omgångar. I allmänhet bör nämnas, att man i förra tider dansade äfven »afvutt» (d. v. s. afvigt, tvärtom), och ej blott »rét», (d. v. s. rätt fram), men i sednare tider nästan endast »rét». Och hvarje gång ett par är uppe och svänger om, kallas »att sno». I hvarje polska dansa de båda paren, såsom antydt är, tvenne gånger, aflösande hvarandra.

Efter nyss beskrifna dans, som kallas »*skaffar-dansen*», blir ett litet uppehåll. Men snart taga skaffar-mor och skaffar-pigan hvarandra i hand och niga för brudpigorna; skaffar-far och skaffar-drängen, likaledes hand i hand, buga sig för ungmansdrängarne, för att sålmedelst uppmana dem, att nu uppträda i dansen.

En ny polska spelas upp, och nu dansa ungmansdrängarne och brudpigorna, tvenne par, och hvartdera paret »snor» eller svänger om tvenne gånger, omvexlande med hvarandra.

Derefter bugar sig högste ungmansdrängen för brudgummen och lägste dito för bruden; den högsta brudpigan niger för bruttebonden, och den lägsta dito för brutt-öfverskan, dermed artigt erinrande, att nu är det dessas tur att träda i dansen. Brudgummen bjuder genast upp bruden, och bruttebonden brutt-öfverskan, och när de vexelvis »snott» tvenne

gånger, så tager brudgummen brutt-öfverskan och bruttebonden bruden till ny sväng, på mera nämnda vis. Till denna dans, i hvilken sjelfva brudparet är framme, välja spelmännen alltid den ståtligaste af alla sina ståtliga polskor och exseqvera den med — så att säga — mirakulös bravur.

Detta är de så kallade »*skyldighets-dansarna*», som alla äro polskor. Sedan träder hvem som vill i dansen; de unga vänta dock gerna tills de närmaste slägtingarna varit framme. Det hörer till artigheten, att bruden tager sig en sväng med hvarje karl, och brudgummen med hvarje qvinna i hela laget. I vissa trakter får man höra, att när en karl dansat en half dans, springer han bort till en karl, som sitter, och helsar denne med: »sitt i frid!» hvilket betyder så mycket som: träd nästa gång i dansen med den qvinna, med hvilken jag nu dansar. — Och glömmas får slutligen icke den så kallade »*gubbdansen*», i hvilken — såsom namnet antyder — de egentlige gubbarne under högljudd munterhet uppträda med lustigt mod, och der ingen vill saknas, vore han än aldrig så mycket »*bad' skajv u vajv*» (både skef och sned eller lytt och halt).

Stundom händer det midt i »sydingen af den svära mängden» (sorlet af den stora mängden), att ett rop höres: »bruden är borta!». Det har då lyckats de skälmske ungmans-drängarne att, till brudtärnornas förargelse, oförmärkt locka bruden ur fest-rummet och för en stund hålla henne gömd i ett sido-rum. Nu blir det allmän och fröjdefull uppståndelse. Brudpigorna, som försummat sin vakt vid brudens person och släppt henne ur sigte, framkallas till bruttebonden, anklagas och dömas till *saker-skål*. Detta lekfulla bortsnappande af bruden, likasom ock den så godt som militäriska eskorten af ridande bröllopsgäster vid färden till kyrkan, erinrar om de aflägsna barbariska tider, då bruden vid sin bröllopsfärd ofta måste skyddas af

beväpnadt följe, för att ej blifva bortröfvad på fullt allvar, hvilket stundom inträffade.

Omkring midnatts-tid dansar bruden den s. k. *afskeds-dansen* med brudgummen, och skall nu aflägsna sig för att *klä's af*, d. v. s. aflägga brud-drägten. Nu blir det under full musik en högtidlig procession genom salen: först spelmännen, derefter brudpigorna med brinnande ljus i händerna, så bruden, som niger och helsar till höger och venster, och sist brutt-öfverskan. Spelmännen komma snart tillbaka, och dansen fortsättes med större frihet och omvexling. Jemte polska förekomma nu vals, hambopolska och engelska. Polskorna och valserna dansas efter en musik, som är helt och hållet gotländsk, och i dess vackra, hurtiga, muntra tonföljder framspringer omisskänligt ö-folkets naturfriska glädtighet. Hvad polskan angår, är denna musik dessutom märklig för sin till ett par hundradetal uppgående mängd af olika melodier.

När bruden sedan med sitt följe återkommer, synes hon i en enklare drägt. Hon heter nu *ungmor* och brudgummen *ungfar*. Den ljusröda eller ljusblåa, stundom gröna bindmössan med det krusade hvita pann-stycket, som förr hörde till ungmors-drägten, är för någon tid sedan bortlagd: hon bär en blomma på håret och en blomsterqvast på bröstet. Nu börjar åter den ceremoniella dansen enligt nyss anförda ordning, men med den skilnad, att ungfar och ungmor begynna.

Sedan bemäktiga sig ungkarlarne brudgummen och dansa med honom en långdans. Hållande hvarandra i händerna och bildande en lång rad, ila de ut i de andra rummen, ofta ut på gården, der de svänga några slag kring ungmansstången, hvarefter de skynda in i bröllops-salen. Här måste ungfar inom ringen dansa ett par slag med enhvar af dem. På några ställen brukas det, att de vid fortsättandet af dansen falla på knä, under det att ölbägaren går från mun

till mun, hvarefter de stå upp och dansa. Sedan lyfter ett par honom upp på sina axlar eller på en stol, och man dansar så med honom omkring, hvarpå en ölbägare räckes honom, och med en skål för sina ungdoms-vänner bjuder han ungkarls-lifvet farväl. Detta kalla ungkarlarne att *dansa ungfar ifrån sig*. De gifte karlarne nappa nu bort ungfar och *dansa* på samma sätt *honom till sig*, helsande honom välkommen uti deras allvarliga och hedersamma lag. — Och så blir det flickornas tur att omringa ungmor, som måste svänga om med enhvar af dem, hvilka sålunda *dansa henne från sig*. Och sedan rycka hustrurna henne till sig och behålla henne inom sin ring. Hon måste nu svänga om med enhvar af dem, hvilka sålunda, i sin tur, *dansa henne till sig*, och slutligen falla de på knä i en stor krets, och under det att ölbägaren går kring i ringen, sjunga de:

»Var välkommen i vårt lag!
Var välkommen, var välkommen, var välkommen
I vårt lag!

Lycka ske dig!
Lycka ske dig, lycka ske dig, lycka ske dig
I vårt lag!

Barn och blomma!
Barn och blomma, barn och blomma, barn och blomma
I vårt lag!»

Sistnämnda, för ungfar och ungmor öfvermåttan tröttande dansar hafva flerestädes afkortats, enär erfarenheten beklagligen visat, att mången sålunda på sjelfva sin högtidsdag fått sig ofärd — om än icke på halsen, så åtminstone på lungorna.

De unga och många af de äldre fortsätta dansen med oförminskad munterhet långt efter midnatt. Och härmed sluta första dagens högtidligheter.

8.

Andra-dagen tillgår det på följande sätt. Tidigt på dagen går skaffaren omkring till de gäster, som qvarstannat i brud-huset eller blifvit inhysta i granngårdarna, och bjuder dem morgonsupen på sängen. Och snart samlas åter i bröllops-gården hela »*bid-laget*» (alla de, som man vanligen plär bida» [bjuda]); åter vankas mat och dryck, musik och dans, glam och glädje.

I fall bröllopet slutar på lördagen, och icke är så storståtligt, att det räcker öfver söndagen, rustar man sig nu efter slutad måltid till affärd. Bruttebonden håller då till ungmors anhöriga ett s. k. »*ut-tal*», deri han å hennes vägnar uttalar den utflyttande dotterns tack och farväl, och ofta händer det, att han med sina enkla och okonstlade ord lyckas att på ett gripande sätt tolka allt det innerligt rörande i denna afskedets stund.

Om deremot bröllops-kalaset i brud-huset räcker öfver söndagen, så följa alla gästerna ungfolket till kyrkan. Vid middags-måltiden är det nu ungfolket som passar upp, och skaffarfolket får nöjet att blifva uppassade samt att få hvila efter sina många mödor.

Vid ett flera dagars bröllop brukas det flerestädes, att bland den sista måltidens rätter traktera gästerna med mjölvälling, hvilken på skämt kallas »afväjsnings- (afvisnings-) vällingen».

Efter afskeds-tagandet ordnar sig skaran till affärd: bruttebonden med ungfar i spetsen för de ridande, brutt-öfverskan och ungmor i främsta vagnen bland de åkande. Sedan man satt sig till häst och på vagn, bjudas ytterligare förfriskningar. I vissa trakter är det sed, att ungmor, sedan hon läppjat på ölbägaren, slår återstoden af drycken ut öfver vagns-hästarna,

för att sålunda skydda sig för olyckor under resan. Naturligtvis rider och åker man äfven nu rundt omkring ungmansstången. — Äfven är det sed, att när ungmans-drängarne följt skaran ett stycke på väg, rida de i galopp tillbaka till gården, upprycka skyndsamt ungmans-stången, och föra den mellan sig, tills de hunnit fram om skaran, som emellertid fortsatt sin färd, hvarefter de slunga stången, med den grönskande toppen afbruten, ifrån sig. Troligen betyder detta, att nu är det egentliga bröllopet slut med sin stadgade ståt och sin »grönskande glädje».

Om färden går förbi en kyrka, så äger äfven nu kimning rum, och vid kyrkan är ofta en äreport anbragt tvärs öfver vägen.

När tåget kommit fram till ungfars hem, håller bruttebonden, sittande till häst, ett tal till ungfars föräldrar, som nu bjuda på en måltid, hvarefter man pratar, röker, dricker, leker och dansar till långt in på natten. Detta kallas att *fira hemkomst.*

Om hemkomsten skett på lördag, går ungfolket, beledsagadt af ungmans-drängarne och brudpigorna, dagen derpå i kyrkan. På eftermiddagen plär, på flera ställen, socknens ungdom af de nygifta inbjudas till dans och lekar.

När så inträffar, att brudgummen flyttar från sitt föräldrahem till bruden, så firas hans afresa på bröllopsdagens morgon med en måltid, och flyttningen kallas att *göra utridning.* Sker afresan dagen förut, heter kalaset *gifto-öl.* Alla de, som ridande följde brudgummen, kallades fordom »*magar*» och hela färden »*magefärd*» eller »magfylgä» (i Gotlands-lagen »magharaip», magar-ridt).

Till bröllop, liksom ock till barns-öl och begrafningar, medtaga gästerna s. k. *förning* i *sändningskorgar,* nämligen hvetekakor, smör, ägg, stek, pannkaka, m. m. Det är en besynnerlig, men välment sed, hvilken — ehuru redan i Got-

lands-lagen aflyst, länge bibehållit sig. Ännu besynnerligare är bruket (som dock flerestädes länge sedan har upphört) att, liksom till ersättning, *taga mat-tallrik,* d. v. s. att gästen af de mer fasta och reela rätterna lägger stycken å sido på en särskild tallrik och sedan hemtager dem i sändningskorgen.

På nämnda »förning» eller »sändningar» och på de många offringarna och sammanskotten, som i sanning göra det rätt dyrt, att bevista ett bondbröllop från början till slut, syftar det gamla gotländska ordstäfvet: blir du bjuden på bröllop, så bered dig på penningar och sänningar (sändningar).

För nära hundrafemtio år sedan — enligt hvad kyrkoherden i Hejde, magister Joh. Canutius på 1730-talet för den flitige fornforskaren, superintendenten Jöran Vallin berättade om bröllops-sederna i »*storsudret*» (sydligaste socknarna) — var det sed, att ungmor strax efter bröllopet förärade prestfar två stora kakor, hvarpå lågo två par svarta ull-strumpor och lika många par ullvantar af samma färg, allt öfvertäckt med en duk. Till prestmor gaf hon likaledes två stora kakor, hvarpå lågo två par hvita strumpor och vantar, öfvertäckta med »slessing» till 6 à 9 alnar, och vid kakorna lades 2, 3 eller 4 Caroliner (silfverspecie-riksdalrar), allt efter som bondfolket var rikt och hedersamt. Prestbarnen fingo hvardera en kaka och ett par strumpor med en liten duk af »skir eller silke» med tofsar i hörnena. —

Att bröllops-sederna varit och äro i flera afseenden ganska olika i olika delar af ön, må uttryckligen nämnas.

Ofvan är redan sagdt, att en stor del af här skildrade plägseder redan upphört; men gamla personer lefva ännu, som varit med om ganska många af dem. Så har ock mycket annat, som hos allmogen var forn-åldrigt, egendomligt och märkligt, blifvit af en nyare tids mäktiga inflytelser mer och mindre utplånadt. Stads-seder hafva utträngt odalmanna-sederna.

Det odrägliga dragspelet har på landsbygden börjat utträngа fiolen, och en missförstådd gudaktighet de härliga och stärkande folk-lekarna. Flerestädes hafva, på de sednare årtiondena, dunkelt andliga rörelser åstadkommit bannlysning icke blott af det ofta förekommande myckna och med rätta klandervärda missbruket, utan ock af allt bruk af spritdrycker, och i deras ställe haf man infört dåliga och ganska sprithaltiga så kallade viner. Och der, hvarest läseriet uppträdt dystert, surmulet och ofördragsamt, har det ock bidragit till att bannlysa den gammaldags landtliga stor-ståten, de dramatiska »upptågen», den lekfulla, glädjebringande musiken, den muntra dansen och raska rörligheten i öfrigt, det lefnads-friska sällskaps-lifvet, den okonstlade, öppenhjertiga gästfriheten — korteligen: hurtigheten och fröjden, hvilka dock, när skick och måtta äro med i laget, ingalunda misspryda nordiska mäns och qvinnors festliga samqväm.

9.

Att på Gotland, både i staden och på landet, äfven i forna tider fallenheten för öfverflöd vid bröllop och andra högtider varit öfvermåttan stor, synes af de stränga stadganden, som i Visby' Stads-lag och i Gotlands-lagen i detta hänseende finnas intagna. Och sedan blefvo af general-kapitlet i Visby år 1554 nya stadgar utfärdade samt af danske länshöfdingarne Kristoffer Walkendorff (1571—76) och Emmerik Kaas (1576—85) fastställda och ånyo påbjudna. Ur dessa stadgar må några drag meddelas:

»Till förekommande af bruklig oskicklig och öfverflödig bespisning vid bröllop och andra tillfällen påbjudes, att endast ett skinkfat får finnas på hvarje bord; ingen måltid får räcka längre än tre timmar, ingen bonde eller prest får hålla

bröllops-kalas längre än tre dagar, allt vid bestämda böter; ingen prest får dessutom åtaga sig att i främmande socknar vara bruttebonde; brudfolket får icke första bröllopsdagen »gå till sakramentet», enär det den dagen gifves mycken orsak till dryckjom och annan öfverflödighet; sedvänjan att bruden andra bröllopsdagen, åtföljd af bröllopsgästerna, besöker Guds hus och stannar utanför kyrkdörren, tills presten öfver henne, liksom öfver en barnsängs-qvinna, läst en bön, tagit henne i hand och inledt henne i kyrkan, skall förbjudas; men önskar brudfolket att andra dagen gå i kyrkan, skall dervid intet annat ske än vanlig gudstjenst med sång och predikan; dock om någon vill offra, är det tillåtet; ingen skall få komma med öl eller annan dryck till kyrkan»; — med flera dylika påbud.

År 1604 stadfästade konung Kristian den 4:de länshöfdingen Herman Juel's (1595—1607) nya förordning om bröllops-firandet på ön. Deri var, bland annat, stadgadt:

»En ärlig borgare i Visby får icke bjuda fler än tolf par folk, och bröllopet, som icke får hållas på söckendag, skall ej räcka längre än söndag och måndag, och på tisdagen skall allt vara slut. Högst åtta rätter få inbäras; samma skick skall gälla på landet för prest och domare, men för bönder och gemene man är stadgadt, att högst tio par folk få bjudas, endast sex rätter inbäras och festen räcka endast söndag och måndag. Att rida mage-färd, såsom brukligt varit, skall ej mer tillstädjas, och bröllopet får icke fortsättas på annat ställe. Stadsbo, prest och domare, som här emot bryter, skall böta femtio daler till de fattige i Visby' hospital och dessutom straffas efter lag; men bonde skall böta ett par goda oxar till kunglig majestät och dessutom en god tunna lammkött och en tunna oxkött till nämnda fattige. — År 1606 blef denna förordning af konungen till yttermera

visso, på papperet, förnyad. — Detta om Gotland, der äfven i sednare tid välmenande landshöfdingar utgifvit förordningar mot gästabuds-öfverflöd och lek-stugor. — Att det såväl genom 1686 års kyrkolag, som i följande tid genom kungliga förordningar för hela riket stadgades, hur bröllop skulle firas, till förekommande af öfverflöd och yppighet i mat och dryck, är allmänt bekant.

Att på Gotland, liksom i andra landskap, bruden i förra tider brukat bära krona af metall och brudbälte, anser Jöran Wallin icke otroligt, såsom en anteckning i hans handskrifna samlingar (III. s. 159) utvisar, och han åberopar såsom stöd för denna åsigt en grafsten från år 1326 i Dalhem's kyrka, å hvilken sten en qvinna med en stor, fastlandets metall-brudkronor liknande krona på hufvudet är afbildad bredvid en man med hängmössa; men inskriften upplyser, att de inristade bilderna föreställa en fader med sin dotter, och antyder intet brudligt. Hufvudbonaden kan ju betyda lifsens krona, som den döda dottern hade vunnit. — Och hvad brudbälte angår, omtalar samma lärde fornforskare, att han sett ett sådant i Källunge' prestgård, och att han sjelf ägde ett dylikt, förfärdigadt af rödt sammet med förgylda silfver-rosor och infattade stenar.

Härom har författaren af dessa rader sig intet vidare bekant.

På Gotland har en enkel krans och krona af myrten länge varit samt är ännu öfver allt — och i dubbel mening — den högsta, den yppersta delen af kyska brudars högtids-skrud.

Gotska Sandön.

Några strödda anteckningar.

Hvad skalden har sagt i sin sköna sång om den lilla ön i Saimen, nämligen att den är en ort,

»dit sällan någon länder» —

kan också med allt skäl sägas om den lilla, i Östersjön afsides belägna, ofruktbara och så godt som obebodda, men ganska egendomliga Gotska Sandön. Dels är förbindelsen med denna ö mycket oregelbunden, och framkomsten, i blåsigt väder, rätt oviss, ty der saknas säkra ankarplatser, hamnar, bryggor, ja! till och med de simplaste »länningar» (landningsställen); dels har denna ö icke att bjuda på några historiska minnesmärken: hvad den företer är allenast en i sitt slag sällsam daning, en nyckfull natur, hvars skaplynne tyckes hotande röja sig i en hejdlöst framåt gående förstöring, samt en utomordentlig enslighet, och hemska, vilda landskaps-taflor med några få oaser af yppiga löfträd och friska, ståtliga furor: — nog af, ingen enda liten våg af den så kallade turist-strömmen har ännu hunnit fram till dess stränder. Då och då kommer visserligen en ingeniör för att inspektera de tvenne fyrbåkarna derstädes, och en lots-kutter eller en lotsverkets ångbåt, för att — naturligtvis med hjelp från land — aflemna hvad fyrarna och det dervid tjenstgörande manskapet för sitt underhåll behöfva; någon endaste gång inträffar det, att någon af den gotländska landstatens embets-

eller tjenste-män, någon nyfiken konstnär eller vetgirig fornvän, någon ifrig naturforskare förirrar sig dit: dessa besök och resultaten deraf i skildringar och bilder hafva dock varit ganska fåtaliga. En endaste gång, för tretionio år sedan, har med ångbåt från Visby en lustresa dit ägt rum, och man måste beklaga, att afståndet samt äfventyret med landstigningen allt sedan dess afskräckt från att förnya en sådan färd.

Sandön ligger vidpass åtta sjömil i nord-nordost från Fårösund's norra gatt, och dess yta utgör enligt den af landtmätaren M. I. Lallerius år 1772 upprättade kartan 6,657 tunnland, hvaraf då 6,193 voro skogbeväxta, 159 utgjorde åkerland, 5 ängs-vall, 47 odlingsbar, men torr och dålig jord, och omkring 252 »högre och lägre strandhögar, mest bundna af marhalm, rörgräs och vildärt-rankor». Största längden, från »Bredsands-udden» eller öns nordvestra hörn, der fyrbåkarna stå, till »Söder-udden», är ungefär tre fjerdedels mil; största bredden, mellan så kallade »Nybygget» i vester och »Kyrk-udden» i öster, är en half mil. Ön består, sitt namn likmätigt, nästan endast af lös sand, som på många ställen vid minsta blåst hvirflar upp och yr omkring, och ingenstädes har man träffat fasta berg-arter. Under sanden ligger ett lager af så kallade shingles (rundade småstenar). Hvad som ligger i djupet derunder, är ännu okändt, enär man icke från de långs stränderna hopkastade stenarna, hvilka, såsom det vill synas, blifvit ditförda från vidt skilda håll, kan vinna någon säker upplysning. Antagligen har ön från början varit en ofantlig morän*) (rullstens-samling), hvilken

*) Denna åsigt är uttalad af G. Eisen och A. Stuxberg uti deras (i »Öfversigt af kungliga Vetenskaps-akademiens förhandlingar», 1868, införda) sakrika och intressanta »Bidrag till kännedomen om Gotska Sandön». Att vi från denna afhandling hemtat många uppgifter om öns naturförhållanden, erkännes med tacksamhet.

småningom med stormens och vågornas hjelp ur hafvets sköte erhållit sin digra, sandiga betäckning.

Rundt om ön och nära hafvet löper en på åtskilliga ställen afbruten sand-ås, hvars medelhöjd torde uppgå till sjutio fot öfver hafvet. På södra sidan, i det så kallade »Höga landet», har åsen en höjd af ett hundra tjugo fot, och högsta punkten bland de många sandkullarna i det inre af ön anses hafva nära två hundra fots höjd. På många ställen tyckes sand-åsen, sedd från sjön, stupa brant ned i hafvet. De merendels smala kust-remsorna äro här och hvar betäckta med större och mindre stenar, af olika slag, och hitförda af hafs-isen. Dessa stränder likna på afstånd mosaik-golf, och den efter klifvandet och »knädandet» i de lösa sand-drifvorna snart uttröttade vandraren lockas till dem af hoppet om en fast väg; men vid hvarje steg derpå sjunker han ned, äfven här, i den lösa, fina, rinnande sanden. Här och der vid stranden synas buller-stenar, några af betydliga dimensioner, såsom, till exempel, »Badstu-sten» (på Lallerii karta kallad »Vasse-sten») på en liten udde af vestra kusten, hvilken udde deraf fått sitt namn, och uppe i landet synes ett och annat väldigt rullstensblock, till exempel det, som ligger i »Stora löfskogen»; andra att förtiga.

Några egentliga vägar kunna ej finnas på en ö, der blåsten så lätt sätter sandmassan i rörelse, och derigenom förändrar icke blott dälder och höjder, utan ock uddar och vikar. Mellan de trenne bonings-husen vid fyrbåkarna — hvilka hus, med en liten trädgård samt nödiga uthus och bodar, för närvarande bilda öns enda egentliga bygd, och hvilka omgifvas med en skydds-vakt af höga tallar innanför nordvestra uddens branta sandvallar — mellan dessa hus och den närbelägna stranden, der vanligtvis landstigning försökes och der den med hjelp af båkfolket också plär lyckas, brukar

man af plankor, utlagda på sanden, göra sig ett slags stadig gångbana.

Om sand-åsarna kan i allmänhet sägas, att de utbreda sig så småningom, under det att de begrafva allt, som möter i deras väg. Mellan strand-åsarna i vester och öster sträcker sig bågformigt mot norr den så kallade »Höga åsen», som delar ön i tvenne hälfter, af hvilka den södra synes vara öns äldsta del, hvaremot den norra efterhand tillvuxit medelst hopande af de sandmassor, som af de här rådande nordliga stormarna vräkts upp ur hafvet. På nyss nämnda södra del och i den trakt derstädes, som kallas »Höga landet», finnas från heden tid några minnes-märken, nämligen fem runda och till omfång betydliga stenkummel, byggda af ditförda runda gråstenar. Dessa kummel, som troligen varit vikingagrafvar, hafva, såsom det synes, för lång tid sedan af skattsökare blifvit uppbrutna. På öns norra del finnas inga sådana, ej heller andra fornlemningar.

Af öns areal beräknades, såsom ofvan nämndes, år 1772 6,193 tunnland vara skogsmark; men denna har sedan dess blifvit betydligt förminskad. Den är hufvudsakligen tallskog, deribland präktiga träd af vid pass sextio fots höjd samt ett och annat storträd af nära åtta fots omkrets. Utom de vidsträckta flygsands-fälten kan det öfriga af öns område kallas åkerland, ängs-vall och betes-mark, men är allt af magraste beskaffenhet och till största delen, sedan flera år, lagdt öde. Genom dels flera eldsvådor, dels genom i sednare tid, utaf öns tidt och ofta ombytta ägare (grosshandlare, skräddare och skomakare, skeppare, bosatta i Karlskrona, i Stockholm, i Vestervik) hejdlöst gjord afverkning har beklagligen skogen blifvit betydligt medtagen. I anseende till de stora svårigheter, som i synnerhet genom bristen på lastningsplatser och hamnar mötte för utförseln, befanns snart nämnda

skogs-afverkning föga lönande och upphörde alldeles, till lycka för den lilla ön, hvilken utan någon skyddande skog mycket snart skulle blifva en fullständig sand-öken. Af nämnda elds-vådor inträffade den sista i Juli 1880: den hade uppkommit genom ett par i den höga, torra ljungen nedfallna »skärmar» från signal-raketer, som blifvit kastade af derstädes från en på sjömätning stadd kanon-ångbåt ilandsatt manskap. Genom denna brand anses ungefär ett tusen två hundra tunnland skogsmark hafva blifvit förstörda eller skadade. Mossan och ljungen, hvarmed den sandiga marken var betäckt, förtärdes af elden; talrika träd qvarstå afsvedda, svärtade, lif- och värde-lösa, men många af elden angripna träd tyckas komma sig, och ljungen skjuter på många ställen nya skott.

De vidsträckta grupperna af qvarstående förstörda träd — mängden af kullfallna, under århundradens lopp på hvarandra hopstörtade, af flygsanden förqväfda stammar, hvilka delvis äro öfvervuxna med lingonris, ormbunkar och ljung — den ofantliga mängden af murkna stubbar efter fälda träd — allt detta ger åt flera trakter af ön ett lika vildt och dystert som egendomligt utseende. Dessa trakter kunna förliknas vid kyrkogårdar, der naturen sjelf begrafvit växtrikets en gång stolta och friska söner, och rundt omkring de fallna, med mer än tre skoflar sand jordade stammarna stå der andra träd ännu upprätta, men nakna, hemska och spöklika. De svarta linierna af deras stammar och grenar afteckna sig bjert mot den hvita sandgrunden.

Såsom ofvan är antydt, finnes det ännu fläcktals vacker ståndskog qvar af resliga furor, som åt några nejder af ön förläna ett tycke af kraft och helsa. Och på fem, sex ställen fägnas ögat utaf anblicken af skogs-dungar med skiftande grönska af mångahanda slags löfträd. De märkligaste bland dessa ställen äro »Stora» och »Lilla löfskogen», den ena

söder om och ej långt ifrån fyrbåkarna. Bland Sandöns lövträd utmärker sig hasseln, med stam understundom af tretio till fyratio fots höjd och en fots tjocklek, alstrande särdeles stora, tjockskaliga nötter, på gotländska »storlandet» väl kända under namnet »Sandö-nötter». De anses fullt jemförliga med de spanska nötterna. Nedfallna och inbäddade i det torra hassel-löfvet vid trädets fot, bibehålla de i flera år sin friskhet. För öfrigt växa på ön oxel, asp, ek, björk, rönn, vildapel samt en och annan idegran, som med sin mörka grönska behagligt sticker af mot de ljusare lövträden. Tills vidare, i skyddet af höga, ännu stadiga sandvallar, njuta dessa skogsdungar ett i sanning dyrbart lugn och en frisk trefnad. Måtte aldrig flygsanden förmå att qväfvande kasta sig öfver dessa öns oaser!

Att de kalla, häftiga vindar, som fritt spela öfver den lilla ön, fiendtligt inverkat på åtskilliga träd, bör icke väcka förundran. I synnerhet i närheten af hafvet hafva ganska många af dem antagit vanskapliga, vridna, knutna, dvergartade former.

Att skogs-växt blifvit möjlig på denna ö, derför har hon, från urminnes tider tillbaka, i främsta rummet att tacka åtskilliga små, men mäktiga växter, som bundit, stadgat och förberedt marken, bland dem sand-starren och sand-hafren. »Ett underligt gräs» — skrifver Linné i sin »Gotländska resa» om den sednare växten — »som uti torraste sanden så frodigt växer både i höjd och djup: der det växer, måste flygsanden qvarhållas utan att gå längre in i landet och det förderfva.» Sand-starren växer här med ända till fyratio fots långa rötter. Utom på de forna, små åkertegarna kan knappast något, som liknar gräsmatta, upptäckas. Mångenstädes, der sanden icke ligger i dagen, ser man renlaf på stora sträckor samt mycket högväxt ljung och väldiga ormbunkar i riklig

mängd. Att den fagra, ljufligt doftande Linnæa borealis, bland andra blommor, finnes på Sandön, må kortligen nämnas.

Klimatet på ön liknar ej Gotlands, utan är mera nordligt: våren och sommaren äro ganska kyliga, men hösten deremot har en nästan tryckande värme. I följd af markens usla beskaffenhet — der en jord-skorpa finnes, har den merendels ytterlig tunnhet — och äfven i följd af klimatet äro öns Flora (växtverld) och Fauna (djurverld) särdeles fattiga. Den, som vill hafva upplysningar derom, hänvisa vi till Eisen's och Stuxberg's ofvan nämnda lärorika uppsats, der öns växter och djur vetenskapligen uppräknas. Här må endast nämnas, att under barken på de talrika, halft multnande träden och på de murkna stubbarna trifves en mängd rara insekter, samt att Limacéerna (snigel-arterna) äro utmärkta ej blott för sin talrikhet, utan ock för en annorstädes sällsynt storlek och färgprakt. Vid stränderna visa sig ofta flockar af sjelar (»kutar») — en af öns uddar heter efter dem »Sjel-udden» — och fångsten af dessa djur ger en god inkomst. — I det inre af landet skutta harar här och hvar bland buskar och snår: de tyckas trifvas ganska väl, och hade för en tid sedan af djurslägtet ingen annan fiende att frukta, än en stor, rofgirig katt, tillhörig öns enda, så att säga bofasta invånarinna*), den gamla

*) Gumman må så kunna kallas, enär öns hela öfriga befolkning — (fyrmästaren och hans underordnade, summa 6 hushåll, bestående, enligt 1881 års mantalsskrifning, af 20 personer, deraf 8 mankön och 12 qvinkön, och af dessa 3 mankön och 5 qvinkön för fattigdom fria från utskylder) — med ett undantag, först från och med eller efter 1859 har ditflyttat, och således endast en kortare tid, i jemförelse med nämnda eremit-gumma, haft på Sandöu sin hem-ort. Förut, och medan ön innehades af enskilde personer och bolag, som spekulerade i skogshygge, timmersågning, tjärubränning, skeppsbyggnad, med mera, kunde befolkningen tidtals uppgå till hundra (införskrifna) arbetare med respektive inspektorer. Om rörelsen på dessa tider vittna ännu de qvarlefvande namnen: Varfvet, Gamla hamnen, Herregården (Gamla gården), Nybygget, Österbod och Kyrkogården (antecknad redan 1772 på Lallerii karta, men

enkan Söderlund, som ensligt bodde i en förfallen byggnad vid »Österbod», der hon hade en liten potatis-täppa, och der bemälda, nyligen aflidna katt var hennes enda husdjur och, sedan sonen tagit tjenst vid fyrarna, hennes enda sällskap. Nu mera lär gumman bo hos sonen vid fyrarna. Men vare detta nog sagdt om gumman och om hennes katt, hvars grymhet mot har-ynglet i någon mån torde ursäktats deraf, att det icke på ön lär finnas några råttor.

Märkligt är, att renar, dessa i polar-trakterna vanliga djur, förr funnits på denna ö, och de torde der, medelst den så ymnigt växande renmossan, haft god trefnad. För några och femtio år sedan blef den sista individen af detta djurslag skjuten. Horn af detta djur hittas då och då i sanden. — Får finnas och funnos förr i stor mängd, man räknade, vissa år, två till tre hundrade. De gå ute året om och lefva af bark, lafvar och förtorkade ormbunkar. Blott under mycket stränga vintrar komma de ned till boningshusen vid fyrbåkarna, i hvilkas närhet man uppfört ett så kalladt »lamgift» (gif-hus, skjul) der de få fägna sig med torkadt hassel-löf, med mera. De äro så skygga och vilda, att de merendels icke kunna fångas, utan måste skjutas såsom annat villebråd. Under den så ovanligt bistra vintern 1880—1881 omkom en stor del af fåren i följd af den starka kölden. — För vid pass tio år sedan fanns här en enda häst och ingen ko: hur förhållandet nu månde vara, känna vi icke.

Fisket vid ön är, anmärkningsvärdt nog, obetydligt. Samma anmärkning gjordes af Lallerius för hundra år sedan, och saken förklarades af honom så, att de många sjelarna, som här trifvas så väl, förjagade eller förstörde strömmingen och torsken.

---

vederbörligen invigd 1845). Och ännu qvarligga från dessa tider staplar af plank och bräder, som mer och mer förruttna.

I följd af sin lösa natur är marken icke i stånd att qvarhålla något vatten, ej ens om våren. Men flera goda brunnar finnas, och man behöfver blott gräfva i sanden så djupt, att gropens botten är vid samma höjd som hafs-ytan, för att genast få godt dricks-vatten.

Fråga om en fyr lärstädes, till vägledning och varning för de sjöfarande med hänsyn till den två och en half sjömil norr om Sandön belägna, utomordentligt farliga stenbanken »Kopparstenarna» (med trenne stora hög-grund, af hvilka på det mellersta är allenast sex fots djupt vatten och det vestliga når upp till vattenbrynet) — behandlades redan af Lallerius i beskrifningen till hans karta, förevar vid 1844 års riksdag och vann dess bifall, men saken blef af förvaltningen för sjöärendena och lotsdirektören afstyrkt och förföll den gången. Men vid 1850—1851 års riksmöte väcktes denna för sjöfarten vigtiga fråga åter till lif genom motion af en gotländsk riksdagsman, prosten D. Söderberg, och fick snart en önsklig lösning. Vid riksdagen 1857—1858 anslogs ett hundra tretio tusen riksdaler riksmynt till tvenne fyrar; staten inköpte ön, och på hösten 1859 voro de båda fyrbåkarna i full ordning. De lysa med fast sken, och lågorna, hvilkas höjd öfver grunden är sjutio och öfver hafvet ett hundra fyratio fot, hafva i klart väder en synvidd af »sexton minuter».

Om öns användning har Agardh (i »Statsekonomisk statistik öfver Sverige» 1: 2, s. 210) förslags-vis yttrat, att om svenska staten ville anlägga en fattig-koloni eller drifva silkesodling i stort, så vore Sandön rätta platsen. —

Om historiskt märkliga händelser, som här timat, veta vi intet. Dystra sägner fortlefva ännu om här i förra tidehvarf bosatta strand-röfvare och vrak-plundrare, som samvetslöst anföllo strandade fartyg och grymt mördade de skeppsbrutne, hvilkas lik de gräfde ned i sanden. Äfven berättas

det om mången allvarsam och ofta blodig dust mellan Fårö- och Sandö-boar å ena sidan och än svenska skärgårds-fiskare, än Ösel-boar å den andra, dervid striden gällt dels jagten och sjel-fångsten, dels lasten i något förolyckadt fartyg. Att mången seglare förlist vid öns farliga stränder, är bekant, och derom vittna här och der liggande spillror af skepp, som sönderslagits bland bullerstenarna, samt uppgifterna om en stor mängd jern- och koppar-bultar, som hittats och som för öboarna varit ett välkommet byte. Äfven hafva hvitnade menniskoben hittats och hittas stundom ännu i sanden — stumma intyg om forntida dystra olyckshändelser af ett eller annat slag.

En berättelse, som låter rätt romanesk, hafva vi funnit i Suhm's »Samlinger til den Danske historie» (Köpenhamn 1779—1784), der den lärde historieskrifvaren aktat för godt att meddela ett utdrag ur den (med konung Kristian den 4:e samtidige) Clas Lyschander's företal till sin (aldrig tryckta) danska krönika. Detta utdrag innehåller, att den i Nordens och särskildt i Gotlands historia märklige danske amiralen Sören Norby — troligen vid början af 1500-talet — på Sandön landsatt en del af sitt krigsfolk, och sedan seglat ifrån dem. »Och då folket der icke fick någon undsättning, och då de drabbades af den jemmerliga hungerns svärd, och ingen hjelp var att förvänta; har det, enligt krigets sätt, delat sig i tvenne slagtlinier, ty de ville hellre ridderligen falla på fältet för blanka vapen, än låta sig betvingas och förgås af en långsam hunger och vanmakt. De höggo nu in på hvarandra så länge, som någon fanns qvar. Der finnas och synas allestädes många ben qvar efter dem.» —

Gotska Sandön hörer i administrativt hänseende till Gotlands norra fögderi; i kyrkligt till Fårö, Gotlands nordligaste pastorat. Det åligger numera kyrkoherden derstädes, att ett par gånger om året besöka den aflägsna ön, och han åtnjuter

derför ett årligt stats-anslag af 80 kronor. I förra tider hände det ofta, att från Sandön fördes till Fårö flera månaders gamla lik, för att der begrafvas, och årsgamla barn för att döpas. Och en gång, så berättas det, skall det hafva händt, att ett Sandö-barn vid sin döpelse-akt i Fårö' kyrka var så långt kommet i mod och krafter, att det drog presten i hans långa skägg och höll på att rycka handboken ur hans hand. —

En sommar-afton på Östergarns-berget.

»Ofvanpå detta höga och på alla sidor afhuggna berg var i nord-ost en härlig prospect: man såg härifrån vid Bergs-roten sjelfva kyrkan, therutöfver de härlige åkrar och ängar, de gröna lundar, de på lika sätt afhuggna mindre berg, hafsvikar, och det blå hafvet, alltifrån Sankt-Olofsholmen, lyste hit; så att man på denna öen näppeligen kunde ernå något behagligare rum för ett sommar-hus' anläggande».

Carl von Linné, Gothl. Resa, år 1741.

Såge man Gotland ofvan ifrån, så skulle denna ö ungefärligen likna ett ofantligt almblad, flytande på den blåa sjön. På midten — mellan Vester- och Öster-garn — har nämligen ön sin största bredd (4 1/2 à 5 mil), och smalnar sedan mot båda ändarna. Östergarns socken är en mot öster (såsom namnet, hvilket betyder »Öster-strand», ger tillkänna) utskjutande half-ö, med många vikar, såsom Kathammars-vik (hvilket namn betyder »viken vid den glada, katiga, friska udden»), Djupvik, Herre-vik och Sand-vik, och har i fordomtima, då Gotland på flera ställen var genomskuret af hafvet, bildat en liten ö, som medelst landets höjning samt uppgrundning och hopslamning af kalkpartiklar, jord, sand och sjötång, småningom vuxit tillsamman med fastlandet. Den gamla sägnen om en stor jernring, inslagen i berget, söder om Högstens gård, vid den forna segel-leden*) mellan Kathammars-

*) Wallin, Gotländska Samlingar, 2:a Delen, s. 96.

vik och Sand-vik, anses vittna härom; de af vågorna afnötta, afslipade klipporna, jordmånens egendomlighet i dalsänkningen, der fordom mellan bergen sjön gått fram, och der ofta ännu om vårarna står vatten, och der man stundom vid dikens gräfvande träffar hoptals med skal efter små hafs-musslor och snäckor; vidare några gamla namn, såsom t. ex. »Ny-garn» (eller: den nya stranden), såsom socknen fordom kallades, till åtskilnad från grannsocknen Gammalgarn (den gamla, landfasta stranden), och »Skepps-gärdet», benämningen på en äng vid Högstens, samt slutligen det uttrycksfulla språkbruket, som alltid säger *på* (och icke: i) Östergarn, liksom man säger: *på* Fårön, *på* Gotland, o. s. v., vittna ännu i dag, att Östergarn fordom på alla sidor varit kringflutet.

Bland bergs-höjderna på denna half-ö stanna vi nu en stund på det företrädesvis s. k. »Berget», samma ställe, der den odödlige naturforskaren, hvars ord vi ofvanföre antecknat, för nära ett och ett halft århundrade sedan hänrycktes af »den härliga prospecten», och vi anhålla, att genom en utförligare skildring få gifva åtminstone ett flygtigt begrepp om taflans egendomliga skönhet.

På trenne sidor se vi Östersjön, der nästan dagligen många seglare och ångare färdas, ty alla Rysslands-farare pläga här hålla in under landet, för att sedan med ledning af fyrbåks-tornet på den utanför liggande Östergarns-holmen fortsätta sina resor. Sjelfva berget, hvarpå vi stå, är slätt och naket, med taggiga gränslinier, och med vanligen förbränd grönska. På många ställen ligger kalk-hällen i dagen. — Det är mot norr egentligen som utsigten har karakter och omvexling. Här se vi tätt under berget Östergarns kyrka, numera liten och oansenlig, och beröfvad både in- och ut-vändigt alla de prydnader, som göra de gotländska landskyrkorna så synnerligen märkliga och vackra. Men äfven denna kyrka har fordom kunnat

mäta sig med sina sköna systrar, tills hon åren 1715 och 1717 blef på förfärligt vis utplundrad, bränd och förstörd af Ryssarne, hvilka på det förstnämnda årtalet till och med bortsläpade den 68-årige kyrkoherden Nils Larsson Neogard, och fyra af hans pastorats-boar i fångenskap, ur hvilken Neogard återkom efter tvenne års bortovaro. Till venster om kyrkan ligger prestgården, vänligt omhägnad af lönn-, samt valnöt- och andra frukt-träd. Och bakom kyrkan utbreder sig prestgårdens s. k. Högård, en äng på Gotlands vackra vis, d. v. s. en park med buskar och träd, ordnade så, att Linné om dessa ängår måste utbrista: »Här har Naturen förelyst Konsten»! Denna högård, en del af den forna segel-leden, smyckas främst af en ung och gles björkskog, med dess fina, hvita stammar och ljusa, lockiga löfhängen, hvilka aftonsolen nu på den sammets-glänsande gröna ängs-mattan aftecknar i långa, mjuka och dunkla skuggor. Längre bort möter en blandning af löf- och barr-skog: den sednare är visserligen stel och mörk, men håller trofast sin färg året om. Denna för Norden egendomliga och vanliga blandning är i sanning så angenäm, att ögat aldrig tröttnar vid det skiftande färgspelet, vid den starka motsatsen mellan vekheten och styrkan, mellan det qvinliga och det manliga hos skogens gestalter. Nedom högården ligger den s. k. Hemhagen, oförgätlig för vandraren genom doftet af sin Linnæa, den ljufvaste bland alla ljufva blommor, hvilken här växer ymnig kring gångstigen till Hamra' gård. Och här vidtager nu ett mörkt bälte af idel barrskog, tills närmare hafs-stranden landskapet åter öppnar sig, och hamnen Kathammars-vik med sina bygder och bryggor träder fram. Här ligger det herregårds-lika Kathamra, det nätta Annas-nöje med sin nederländska fasad, och på större eller mindre afstånd från hamnen bondgårdarna Gann, Gutenvik, Hallvede, Vassmunds och Hamra, m. fl., omgifna af åkrar och ängar. Och så kommer i ordningen det rörliga,

det färg-rika hafvet, som här bildar en bred vik, hvilken afdelas af små utskjutande uddar, och som infattas af Gothem's- och Slite-landet samt längst i fjerran af den minnes-rika Sankt-Olofs-holm, der Norges konung Olof Haraldsson (år 1030) predikade kristendomen, och der ruiner finnas af en åldrig byggnad, som kallas hans kapell, och der man visar en urhålkad sten, som plär kallas »Sankt-Olofs tvättfat». — Öfver den på hvit kalkfot hvilande mörkgröna land-strimman reser sig Gothem's höga torn och ett par andra kyrkspiror.

Vända vi nu vår blick åt öster, så skåda vi det nästan tvärt afskurna Grogarns-berget, märkligt för lemningar af i forntiden uppkastade jordvallar, och hvars omgifning är så rik på sköna stenförvandlingar af forntida vattendjur. Öfver dess skogbeklädda ås ser man Östergarns-holmens fyrbåk lyfta sitt hvita, fjerr-synliga torn, och skeppen på hafvet i fjerran tyckas liksom segla i trädtopparna. Längre till höger dröjer ögat en stund vid vägen till Herrevik, hvilken väg slingrar fram mellan äng och skog; och ännu längre bort, ehuru gömd bakom berget och skogen, ligger Sysne-udden med Sandviken, der svenska flottan, skickad till den af Ryssarne öfverrumplade öns räddning, ankrade 1808. Till venster åter kröker sig berget, brant och skrofligt, och fortsätter sin sträckning bortom Gutenviks kalk-ugn.

Taflan, som vi betraktat, har berg och sjö, har dal och skog, har odling och bygd, har både mörka skuggor och strålande dagrar, och solnedgången i fjerran och dess färgspel i luft, öfver skog och jord och vatten kan trotsa den dristigaste målares pensel. Törhända skulle tecknaren, för att få sin tafla idealiskt (fullkomligt) skön, vilja omgestalta eller ifylla ett och annat; men ändå, såsom naturen och odlingen danat den, är taflan vacker och minnes-värd, och enhvar, som klättrat upp till »Berget», mellan de stupande klippblocken, skall finna sin möda tillfyllest belönad. Och om vandraren, väl uppkommen, sedan

lutar sig ut öfver bergs-kanten, skall han till och med finna ett nöje i betraktandet af den förstörelse, som berget har undergått. Ty från den i våg-räta lager ordnade bergs-massan hafva tid efter annan stycken lossnat och ramlat, och dessa brutna block hänga dels på äfventyrligaste vis öfver hvarandra, och tyckas hvarje ögonblick vilja fortsätta rullningen utför ättestupan, och bilda emellertid än en dunkel grotta, än en liten hålväg, i hvilken man efter en viss tvekan kryper in, och sedan tackar Gud, att man lyckligt kommit igenom; — dels hafva de stannat upprätta såsom bautastenar, eller ock hvila de djupt insjunkna i sluttningen.

Stundom händer det, att folket i bygderna här omkring plötsligen förnimmer ett dån, liksom knallen af en nära åska: det är då ett nytt klippstycke, som ledsnat vid sin ödsliga plats der uppe, och som med buller och brak vältrar sig utföre för att få hvila och ro på grönskande mark.

Utsigten från det kala, ofruktbara, af sol och storm förhärjade berget, utsigten öfver templet och kyrkogården, öfver bygderna och odlingarna, öfver den skuggrika skogen och de fridfulla lundarna, öfver det brusande, glittrande hafvet med de ilande farkosterna, och slutligen öfver det blånande landet i fjerran — hela denna utsigt ville jag förlikna vid en ålderstigen mans återblick öfver sitt framfarna lif, öfver sin ungdoms brusande lidelser, glittrande dimbilder och stolta, mot ett drömdt fjerran ilande tankar, öfver den mognare ålderns mödor och skördar, öfver fröjder och sorger, öfver det egna hemmets skugga och frid. Allt detta ligger här i bild, liksom en vandrings-karta, för den gamles öga. Han står, der den jordiska vägen slutar, han har nu det sista steget qvar . . . .

Och solen går ned, och dernere i dalen ringer tempelklockan till aftonbön. Kring kyrkan ligger »Guds åker», rik på gräs och blomster, hvilka — liksom ljufliga löften — spira upp ur stoftets hvilokamrar.

Utsigten från Klinte-berget.

Om en vidsträckt horisont, om en blandning af löf- och barr-skog, af leende ängar och odlade tegar, och midt bland tegar och lundar ej blott vänliga bygder, utan ock ett stycke gotisk arkitektur i vackra, väl bibehållna former, och vidare ett haf med öar i fjerran, — om allt detta kan erbjuda landskaps-målaren ämne till en tafla af fägring och storhet, så bör han finna sig tillfredsställd af utsigten från Klinte-berget.

Den höga och nästan jemna kalkstens-platå, hvaraf ön Gotland består, stiger mot vester än med branta väggar ända fram till hafvet, än drager den sig, mer och mindre sluttande, något från kusten och lemnar mellan sig och stranden bredare och smalare, än fruktbara, än ofruktbara sträckor. På en sådan strand-remsa under berget (och till en del också uppe på berget) är Visby beläget; men strax söder om staden, vid Högklint och dess omgifningar, stiger kalkberget lodrätt upp ur vågorna. Längre bort i samma rigtning drager det sig åter in åt landet, och vid pass 3 mil från Visby, vid Klintehamn i Klinte' socken, är afståndet mellan berget och stranden en god fjerdedels mil, och det låg-land, som utbreder sig nedanför de tvärbranta eller starkt sluttande »klintarna», är bördigt och till största delen väl odladt.

Klinte-berget (såsom det nästan tautologiskt benämnes)

har gifvit socknen dess namn och det består — liksom Gotland i allmänhet — af s. k. öfver-silurisk kalk-sten, liggande i tjocka, horisontala lager, med i stenmassan inbäddade vackra lemningar af den djurverld, som i en mycket långt aflägsen forntid lefde och rörde sig uti det haf, i hvilket berget småningom bildades. Här och hvar äro i berget stora partier sprängda och utbrutna, dels till kalkbränning vid hamnen, dels till byggnads-material, och flerestädes hafva större, kubiskt formade block af sig sjelfva lossnat och ramlat, hvarigenom fördjupningar, vinklar och skrefvor hafva bildats. I dessa Klinte-bergets stenbrott och skrefvor hafva många berömda, både in- och ut-ländska geologer, under sökandet efter rara krinoïdéer (lilje-lika stråldjur), konkidier (musslor) och andra för lokalen egendomliga försteningar, med ifver och glädje krupit, stretat, letat och arbetat.

Det var — för att under vandringen upp till berget omtala en, om man så vill, geologisk anekdot — i närheten af dessa skrefvor som, för vid pass 40 år sedan, en sommar, då en mängd tjufvar och rymmare från fastlandet voro på Gotland efterlysta, då varande Lunda-studenten, sedermera professorn vid kungl. Vetenskaps-akademien, N. P. Angelin, råkade ut för ett egendomligt äfventyr. Medan han i sin den tiden nästan exempellöst tarfliga hvardags-kostym låg i ordets egentliga mening fördjupad i sina geologiska undersökningar bland kalk-sten och mergel, blef han händelse-vis bemärkt af en nitisk krono-fjerdingsman, som tyckte, att främlingens utseende var mer än besynnerligt, och att det förråd af hammare, tänger och mejslar, som denne i sin skinnväska medförde, berättigade till skäliga misstankar. Då Angelin på sin skånska mun-art icke kunde eller, i harmen öfver att så antastas, icke ville göra reda för sig, så blef han utan krus af fjerdings-mannen, å kunglig majestäts och kronans vägnar, anhållen och med krono-skjuts

transporterad in till lands-kansliet i Visby. Der blef emellertid det plumpa misstaget af då varande landshöfdingen, den fint bildade M. S. von Hohenhausen, genast upptäckt, och landshöfdingen gaf den förorättade vetenskaps-mannen en lysande upprättelse, i det han för denne gjorde en middag, dervid skålar druckos för Angelin och den geologiska vetenskapen. Hohenhausen, som fann umgänget med Angelin både nöjsamt och lärorikt, såg honom sedan flera gånger vid sitt bord, och beställde af honom ett antal små normal-samlingar af de gotländska petrifikaterna, hvilka samlingar blefvo af den för folk-undervisningen nitiske höfdingen utdelade till skolor i staden och på landet. —

På en af de branta stigarna hafva vi ändtligen kommit upp på det höga, skarpt kantade berget. Utsigten är vidsträckt. Mot öster (inåt landet) och åt sidorna ser man skogstrakter, bland hvilka här och der en bygd, en odling, en kalk-ugn eller en kyrka skymtar fram. Vänder man sig mot vester och sydvest (mot hafvet), blir man gladt öfverraskad, och med välbehag hvilar blicken på det storartade landskap, som här utbreder sig och som omslutes af det rörliga hafvet. Man står framför en af Gotlands vackraste landskaps-taflor.

Den slätt, som framför berget sträcker sig ned till hafvet, är på behagligt sätt afdelad och beskuggad utaf grupper af löfträd i skiftande grönska, och omkransad af mörk barrskog. Mellan lundarna ser man trefliga bygder med bördiga åkrar och saftigt gröna ängar. Och om solen skiner, ser man då och då sommarhimmelns lätta, ilande skyar teckna lekfullt försvinnande skuggor på ängarnas mjuka, fina gräs-matta, och längst bort det blåa, rikt glittrande hafvet. I barrskogen till höger, nedanför Sicklings' (— för en resande, i parentes sagdt, väl försedda —) gästgifvare-gård börja »Valla' qvior», en af höga furor omgifven, frisk och af *Linnæa borealis* doftande

skogs-väg, som, i närheten af Valla' gård, slingrar sig fram mellan Klinte' och Sanda' socknar. — Ej långt från berget ligger Klinte' pastorats moderkyrka, byggd af huggen och tuktad kalksten vid medlet af 1200-talet, ett särdeles vackert monument i gotisk stil, med ett fint och resligt torn, som från marken till spirans spets är 160 fot högt, med i allmänhet fina former och oförderfvad ädel stenfärg, samt utstyrd med den prakt i portaler och fönster, som Gotlands Medeltid bestöd — och icke minst — åt kyrkorna på lands-bygden. Templet omgifves af en fridfull kyrko-gård med lummiga kastanjer, och i dess närhet ligger den trefliga prestgården med sin stora, på blommor, frukt-träd och humle-rankor rika trädgård. — Längst ner, bakom en lefvande hägnad af ekar, popplar och andra löfträd, gömmer sig Klintehamn, en uppblomstrande köping med icke obetydlig handel och utförsel, försedd med post- och telegraf-station samt egen ångbåts-förbindelse med fastlandet. Ofta ser man på redden större och mindre fartyg, och dessa förläna då åt taflan ett ännu lifligare lynne.

Och långt ute på det vida, oändliga hafvet synas Stora och Lilla Karls-ö, dessa vilda, skog-lösa, med sina merendels tvärbranta strand-väggar fästnings-lika öar.

På nordligaste delen af Klinte-berget har man icke länge sedan upprest en sten-häll af den egendomliga form, som utmärker de gotländska s. k. »bild-stenarna» (af hvilka några stycken finnas i National-muséum och hvilka anses härröra från den s. k. yngre jern-åldern, omkring år 700, till sednare hälften af 1000-talet). Den upptill halfcirkel-formade och något öfver midten smalare stenen, som är vid pass 4 alnar hög och $2\frac{1}{2}$ aln bred, har af någon anledning icke kommit att erhålla de fantastiska figurer, de rader af beväpnade män och nederst den afbildning af ett drak-skepp med segel och besättning,

hvilka i svagt upphöjdt arbete pryda de andra minnes-stenarna af samma slag. Stenen påträffades i en skog tillhörig den närbelägna, väl bebyggda herregården Klintebys och genom försorg af dess ägare, herr H. Wöhler, blef den på ett fordon, som drogs af sju par oxar, hitförd och här uppställd. En dylik bildsten, funnen på samma ställe, som den nyss nämnda, är upprest i Klintebys' park.

Klintehamns täcka läge, i närheten af haf, löfskog, barrskog och bergs-trakt, samt den härliga, här i ord ofullständigt skildrade utsigten från berget hafva dragit många resande dit, och från Visby pläga ofta lustresor dit anställas. Man kan också utan öfverdrift säga, att några blida, soliga sommartimmar uppe på berget måste för en hvar, som älskar en skön och frisk natur, vara verkliga högtids-timmar, hvilkas hågkomst han gömmer bland sina vackraste minnen.

Karls-Öar.

Rese-anteckningar.

Vid Gotlands vestra kust, ungefär fyra och en half mil söder om Visby och half-annan mil från Klintehamn, ligga *Stora* och *Lilla Karls-ö*, båda obebodda och i det allra närmaste skog-lösa. Afståndet från närmaste stranden af den gent emot dessa öar på det gotländska fastlandet belägna Ejsta' socken är till den förra (som i hvardags-tal kallas »Stor-ön») något mer än en half mil, och till den sednare (»Lill-ön») en fjerdedels mil. Öarna tillhöra i Ejsta' och Fröjel's socknar boende hemmans-ägare, som begagna dem till betes-marker för sina får.

Historien känner inga stora händelser, som timat på dessa öar; ingen mensklig odling har der någonsin blomstrat; inga mennisko-verk erinra der om fredliga eller krigiska idrotter — och dock hafva vittre, vidtbereste män, som slump, forskare-flit eller jägare-lust någon gång fört till dessa ödsliga öar, förklarat dem värda, att räknas bland Östersjöns märkligaste ställen. Förr än menniskans historia begynner, hafva mäktiga natur-revolutioner öfvergått dessa öar. Derom vittna deras merendels tvärt afhuggna, stundom ut öfver stranden hängande klippor, deras sönderslitna konturer, deras vidunderliga »raukar» eller stenjättar, deras genombrutna bergs-väggar, oräkneliga grottor och remnor, kalkmassans hit och dit stupande, krökta och omstörtade lager, de här och der finslipade ytorna, de

svindel-väckande stalpen, de kringslungade blocken, samt de i kalken, uti grupper af hundrade- och tusende-tal, liksom kolonivis, begrafna, förstenade och derigenom oftast prydligt bibehållna vattendjuren.

De resa sig ur vågorna, dessa höga klipp-öar, snarlika ruiner af tvenne ofantliga fästningar. Naturforskaren finner der oräkneliga föremål för sin uppmärksamhet och förundran; jägaren jublar vid öfverflödet af bevingadt villebråd, och tecknaren blir i denna rikt vexlande bergs-natur villrådig, hvar han skall börja sin verksamhet.

Det var en tidig Juni-morgon, för några år sedan, som författaren af dessa anteckningar — i sällskap med tvenne naturforskare och en med lokalerna välbekant fiskare från Ejsta — i en liten öppen båt sednaste gången befann sig på lustfärd till Karls-öar. Det var en af dessa naturens och sommarens högtids-stunder, hvilkas härlighet man aldrig förgäter: det var »ett betydligt godt väder», såsom vår roddare och blifvande vägvisare yttrade på sitt okonstlade vis. När vi ändtligen nalkades öarna — man tycker nämligen vid resans början, att de ligga helt nära, och att man på tio till tolf minuter, när hafvet är stilla och friska armar sköta årorna, skall hinna fram (en synvilla, som vållas af öarnas höjd) — när vi ändtligen nalkades dessa väldiga och underbart vackra ö-klippor, hade solen nyss höjt sig öfver det gotländska fastlandet, hvilket ännu låg insvept i en fin, ljus dimma. Men öarnas höga, gulgråa tinnar lyste framför oss i gyllene skimmer. Hafvet låg slumrande, strålande, spegelblankt, endast här och der små-krusadt och fin-streckadt i följd af några milda flägtars lätta lek med vatten-ytan; här och der syntes några silfverhvita strimmor liksom af simmande is-bälten i det ljusblåa vattnet. Och när vi, efter rodden

midt emellan de båda öarna, höllo af till venster, för att inlöpa i *Norderhamn* på

Stora Karls-ö,

fägnades vi till en början utaf anblicken af ett par svärtor, som med frisk fart lade ut till sjös: efter enhvar af dem bildade sig på hafvets yta af fina linier en vinkel, i hvars spets den simmande fogeln låg, och hvars sidor förlängdes och åtskildes ju mer han aflägsnade sig. Och på de bullerstenar, som ligga, den ena efter den andra, å det från hamnen utskjutande *Refvet,* sutto i rad, liksom till morgonparad, snöhvita, skinande fiskmåsar. Och längst ute på en större rullsten låg i vattenbrynet en sjel (phoca), af Gutarne kallad kut, och fnyste af välbehag i den friska morgonluften, tills han snart, när båten kom närmare, fann för godt att dyka ned. Då vi under högljudt samtal befunno oss inne i den så kallade hamnen, som dock ej är annat än en landningsplats för båtar, och när vår farkost, framdrifven af några starka årtag, skrapade mot den grunda, små-steniga bottnen — då välkomnades vi, på egendomligaste vis, af ett starkt, mångstämmigt bräkande af de vilda, för sitt läckra kött vidt berömda fåren, som med foglar och harar dela besittningen af ön, och som snart, förfärade öfver vår landstigning, snabbt lupo undan bland klipporna. Och tusendetals sjöfoglar, likaledes förskräckta af det buller, vi gjorde, svärmade ut ur bergs-väggarnas skrefvor, bildade liksom en mörk sky öfver våra hufvuden och stälde till oss liksom ett »Wer da?» med vildt döfvande skri.

Glade sprungo vi i land. Hänryckte sågo vi oss omkring. Allt, som mötte våra blickar, var så förunderligt storartadt och vildt.

Ur den medförda, väl försedda matkorgen — en sak, hvarmed hvarje resande på dessa öar nödvändigt måste vara

utrustad — stärkte vi oss nu behörigen, för att kunna vandra, klifva, klättra och krypa bland de pittoreska märkvärdigheter, som väntade oss.

Den udde, som mot vester begränsar Norderhamn, fortsättes med ett af små bränningar äfven i det stillaste väder utmärkt, vidpass 1,000 alnar långt undervattens-ref, der kutar gerna uppehålla sig. Vid de årliga, af öfvade skyttar med vederbörligt tillstånd af öarnas ägare härstädes anställda jagter är ropet från någon utpost: »Kut på refvet!» ett angenämt rop, ty ögonblickligen lemnar man då foglarna eller hararna i ro, och skyndar att vinna ett fetare byte. Och det hörer så godt som till ordningen, att en och annan kut med sitt späck och sin hud skall betäcka en del af kostnaden för den i och för resan nödvändiga, rikliga utrustningen med mat och dryck. Det kan nämligen lätt inträffa, att man genom väder och vind blir qvarhållen vida längre, än man ämnat, och då intet menskligt hushåll, än mindre något värdshus finnes på någondera ön, måste man ovilkorligen medföra »matsäck som duger». — Det nämnda refvet slutar med en stor sten, kallad *Hamnstenen,* om hvilken det i beskrifningen till en af Johan Fineman år 1725 författad karta öfver Stor-ön står antecknadt, att »de, som vid fiskeläget stjäla eller bedrifva skälmstycken, sättas, enligt hamnrätten, på denna sten, afstraffas medelst öfver-ösning med vatten och måste sitta der en hel dag».

I närheten af hamnen och i den dalsänkning, som här begynner och som mot söder sträcker sig öfver hela ön, finnes en mängd små fiskarebodar. Denna dal har fordom varit en vik af hafvet, och man ser tydliga, af vågorna i forntiden bildade halfcirkel-formiga upplandningar. Ett litet stycke bakom nämnda bodar se vi den så kallade *Herre-stenen*, en upprätt stående häll af Karlsö-marmor, som å ena sidan har följande latinska inskrift:

»JOHANNES DIETERICUS GRÖNHAGEN
L. B. GOTLANDIÆ GUBERNATOR
CONCOMITANTIBUS
CONJUGE ET QUATUOR LIBERIS
PATRICKIO KRABBE
PROVINCIÆ CAMERARIO
ET
ERICO FIELSTRÖM
DISTRICTUS MERIDIONALIS PRÆTORE
OB FELIX SUSCEPTUM ITER AD UTRASQUE
CAROLI INSULAS
DIEBUS XII ET XIII JUNII A. C.
M. DCC. XXXII.
IN DECLARANDAM GRATITUDINEM SUAM ERGA
DEUM
ET IN MEMORIAM RELINQUENDAM
POSTERIS
HOC MONUMENTUM
PROPRIIS IMPENSIS PONI CURAVIT.»

Denna äfven i språkligt hänseende kuriösa inskrift har i svensk öfversättning följande lydelse: »Joh. Didrik Grönhagen, friherre, landshöfding på Gotland, besökte båda Karlsöarna d. 12 och 13 Juni 1732, i sällskap med sin maka och fyra barn samt landskamreraren Patrik Krabbe och kronofogden i södra häradet Erik Fjelström. Att för den lyckliga resan förklara sin tacksamhet mot Gud samt till hågkomst för efterkommande lät han på egen bekostnad uppresa denna minnes-sten».

På stenens andra sida har samtidigt en »J. C. N.» låtit inrista följande ganska simpla vers:

»Til et tekn at han har
Uppå Stora Carlsöen varit
Landsens höfding ock så far,
Sen till Lilla Carlsö farit,
Hafver han på egen hand,
Thenna sten här låtit sätta,
Som är tagen på sit land
Och kan andra underrätta.
Carlsö d. 13 Juni 1732. J. C. N.»

Att på 1730-talet en landshöfding besökte dessa öar och att han lyckligen kommit dädan, måste då, att döma af dessa inskrifter, hafva ansetts för en stor tilldragelse.

Sedan vi sålunda tagit i betraktande öns enda, af mennisko-hand uppförda, föga märkliga monument, skola vi snart börja vår vandring bland de många af naturen på stor-artadt vis skapade, mycket märkliga monumenten.

Stora Karls-ö är på alla sidor, utom på den norra, der det nyss nämnda refvet skjuter ut, omgifven af bråd-djup. Syd-ost om ön sökte seglare i förra tider ankarplats vid motiga vindar; men, ehuru man här kan ligga i lä för nord-ostlig vind, så blir dock dyningen härstädes i storm så våldsam, att man icke kan ligga qvar. Sundet mellan de båda öarna är fritt från grund, och närmast Stor-ön är djupet 12 till 15 famnar. Öns areal är, enligt Fineman's karta, 477 tunnland; dess omkrets 20,864 fot eller något mer än 9/16 mil. Ön utgör en — i medeltal öfver 120 fot — hög berg-slätt med här och der några smala, merendels utåt sluttande strand-remsor. Denna hög-slätt afbrytes dock af den ofvan nämnda, vid Norderhamn begynnande, breda, mot söder sig vidgande dal-sänkningen, som slutar vid *Söderhamn*, en landningsplats, som dock blott i nödfall begagnas.

På vägen dit stanna vi en stund vid *Hässleby-lada*, en högst märklig bergs-bildning, liknande en hög och smal port-öppning i vestra berget och formad af en grof, lutande pelare, hvilken upptill, liksom en kontrefort, stödjer berget. På den gröna gräsmattan der bredvid ligga på hvarandra vräkta stenblock, och genom port-öppningen ser man stranden, udden Spang-ände och hafvet. Och vidare vandra vi förbi *Alm-källan* och *Alm-dalen*, der några almar växa. Längre fram, i södra delen af den breda dal-sänkningen, synas spår af ett stort marmorbrott, och massor af sten-splittror qvar-

ligga här öfverallt. Det säges, att de väldiga, sköna, röd- och grå-spräckliga marmor-stycken, som man beundrar i många af de gotländska kyrkornas portaler, pelare, hvalfbågar, grundstenar och fot-lister, blifvit på 1200- och 1300-talen, då de flesta kyrkorna byggdes, till stor del hemtade härifrån. I närheten ligger en af stenar omhägnad oval plats, som kallas *Kyrkogården,* i hvars midt några stenar äro uppstaplade i en hög, som liknar ett altare. Enligt sägnen skall nämnda ovala plats innehålla »vigd jord», och der skola i forntiden de stenhuggare, som på ön aflidit, hafva blifvit begrafne. Framför altaret är en nästan halfrund grotta, i hvars väggar man ser ren kalk och mergel-kalk omvexla i bestämda linier, och uppe i grottans tak sitta prydliga koraller. Ej långt från marmorbrottet ligger ett ställe med det betecknande namnet *Smidgård* (smedernas gård), der man hittat jernkilar, hammare och andra redskap. Man tycker sig här på marken varsna liksom en väg, hvarpå fordom stenblocken forslats från marmorbrottet till *Bryggan,* såsom några stora, trappvis liggande, släta, utåt sluttande svarta flisar benämnas. Utanför dem är mycket djupt vatten. Ofvanför Bryggan ligger *Laup-hargi,* hvars ålderdomliga namn*), som ungefärligen kan öfversättas med »Altar-rummet», säkert har höga, hedniska anor. Der bredvid finnes ett stort stenkummel med hällkista, hvilket kummel längesedan blifvit öppnadt och rånadt. I trakten vester om Söderhamn ligga vid stranden tvenne andra kummel, bestående af hopkastade stenflisor. Båda äro i toppen insjunkna, hvilket antyder, att de, troligtvis längesedan, blifvit plundrade.

Innan vi nu gå vidare, torde några få ord om ön i allmänhet få meddelas. Liksom Lill-ön, är Stora Karls-ö en så

*) Jfr Isl.: Laupr, nedersta delen af en byggnad. Haurg, horg, hörg = offerställe. I rimkrönikan förekommer formen Harg.

kallad »öfversilurisk formation», bestående af tvenne, i hvarandra nästan omärkligt öfvergående lager: ett öfre och mäktigare, af hård, med röd-aktiga enkrinit-stammar uppfyld kalk, och ett lägre, sammansatt af omvexlande tunna skifvor af kalk och mergel. Det är i nyss nämnda öfre lager, som det funnits och ännu finnes byggnads- och prydnads-sten af färg-rikt, ypperligt slag.

På berg-slätten öster om den breda dalsänkningen märkes i nord-ost ett större stenröse, och i detta står denna slätts enda träd, som redan Carl von Linné omtalade i sin »Gothländska resa» (1741). Det är en ask af ett par famnars höjd, hvilken i följd af kampen med den här ohejdade stormen fått en bedröflig, dverg-artad skepnad med långs marken utsträckta, knotiga grenar. Från sin höga plats är det lilla ensliga trädet synligt ett godt stycke ut på hafvet. Der bredvid har man en vidsträckt och härlig utsigt öfver hela Stor-ön, öfver den nära belägna Lill-ön, och öfver en del af det gotländska fastlandet. Med obeväpnadt öga ser man der nio torn-spiror, nämligen af Ejsta', Linde', Sproge', Hemse' och Fardhem's samt (vester om Lill-ön) Fröjel's, Sanda', Vestergarn's och Stenkumla' kyrkor: dessa spiror höja sig öfver de gröna, dunkelgröna och längre bort dunkelblåa skogstrakterna, hvilka i trenne, med nyss antydda färg-skiftningar bort om hvarandra liggande bälten, förtona sig i fjerran.

Kors och tvärs afdelas öns yta än af otaliga gång-stigar, upptrampade af fåren, än af gröna ränder, som beteckna djupa remnor, fylda med svartmylla, i hvilka frodas en rikare växtlighet än den, som de närliggande kalk-hällarna med deras tunna jord-lager förmå framalstra. Men det korta gräs, som finnes på dessa hällar och som består af får-svingel och andra fina, krydd-artade örter, är fårens läckra föda. På dessa magra hällar beta de ifrigt, och försmå det knähöga gräs, som växer

i remnorna samt på några ställen i dälder och på strandremsor under bergs väggarna. Likväl blifva dessa får »smällfeta», såsom Linné om dem yttrade, och deras kött får en särdeles angenäm, villebråds-lik smak. På Stor-ön finnas vanligen vidpass 300 får, som här tillbringa äfven vintern, och som i de många grottorna hafva sina af naturen byggda, rymliga stall. Men blir vintern rik på snö och köld, så få de stackars »åj-lamben» (ö-lammen, såsom de på Guta-språket kallas) slita mycket ondt. För att då kunna lifnära sig, måste de med framfötterna sparka upp snön och åtnöja sig med derunder befintligt vissnadt gräs och släke (hafs-tång). När is-slagg och köld öfverdragit marken med en hård skorpa, få de ofta med blödande fötter mödosamt arbeta sig till denna usla och knappa näring. I de djupa grottorna, der de hafva sitt natt-läger, blifva de då stundom in-yrade och dö der i mängd, sedan de i sin hungers-nöd gnagat ullen af hvarandra — ifall icke, såsom dock vanligen efter svårare snöfall och yrväder inträffar, fårens ägare, medförande halm, hö, starrgräs och tallris, skynda hit till deras undsättning, och genomgräfva de framför hålorna hopade snödrifvorna. Men på vinterdag är vädret ofta »ohandterligt»; ofta är hafs-isen så beskaffad, att den hvarken bär eller brister, och hjelp från storlandet är då på flera veckor omöjlig.

Huru kär emellertid denna vistelse-ort är för dessa i frihet och frisk vildhet födda och uppfödda djur, bevisas af den svårighet, man har, då fåren i Juni skola lödjas och i Oktober klippas, eller då slagtfåren skola utväljas, att få dem samlade i de små inhägnaderna eller så kallade »stiorna». De måste jagas såsom annat villebråd, och sedan de sist nämnda, slagtfåren, blifvit fångna, läggas dessa bundna i båtarna. En vinter för flera år tillbaka, hände sig, att sedan kölden blifvit mäkta stark och lagt en säker is-brygga mellan öarna

och landet, ett par räfvar spatserade ut till den ena af dessa öar och der bland de fyrbenta, bräkande invånarne anstälde stort nederlag. När detta blef kunnigt för fårens ägare, och sedan skallgång och jagt på fienden hade i en sådan årstid och i en sådan, med otaliga gömställen försedd lokal, misslyckats, och då mickel fortfor med sin mordiska verksamhet — ansåg man, att ingen annan räddning fanns, än att få fåren bort från ön. Men hur skulle detta tillgå? Efter flera fruktlösa försök hittade man på det råd, att från stränder, fält, branter och klyftor drifva fåren tillsamman, hvilket med stor ansträngning lyckades, och att sedan få dem skockade kring en med hö och halm fyld släde. De hungrande djuren trängdes belåtna kring den för dem sålunda uppdukade välfägnaden. Småningom sattes släden i rörelse ut från ön och i rigtning mot storlandet. Då och då kastades bakifrån släden litet hö eller halm på isen: fåren följde beskedligt efter och annammade ifrigt det utströdda lockbetet. Och så fortgick den egendomliga färden på önskligt vis, ända till dess man kommit ungefär midt emellan ön och storlandet. Då stannade fåren med ens: de saknade anblicken af sin vanliga omgifning, de saknade grottor och berg-stigar, och gjorde halt. De sträckte upp halsarna, spetsade öronen och vände sina hufvuden mot de kära klipporna bakom dem, och efter ett starkt enhälligt bräkande, hvilket ljöd liksom ett öfverenskommet »helt om», öfvergåfvo de släden och fodret, samt barkade af med starkaste språng till den älskade foster-ön, der dock ej blott den tarfligaste vinterkost och snöfylda grottor, utan ock ett par rofgiriga räfvar väntade dem. Så stark är hemmets makt äfven öfver enfaldiga får! Med stora ansträngningar blefvo slutligen de på ön gasterande och huserande räfvarna fälda, och sedan dess har detta odjur icke oroat den ensliga fårkolonien.

Såsom nämndt är, har Stor-ön merendels tvärt i hafvet stupande bergs-väggar. Blott på några ställen finnas smala stränder med några löfträd, buskar och högt gräs under de branta klipporna och framför de djupa grottorna.

Det vore i sanning mödan värdt, att försöka utförligen och noggrant skildra dessa höga, skrofliga klipp-väggar, der tusentals sjöfoglar, af många slag, lefva och bo på »hyllorna» (såsom afsatserna å väggarna kallas), och att skildra dessa grottor, der mångenstädes öppningen smyckas af murgrön och der i hvalfvet präktiga koraller sitta infattade liksom blomsterbuketter — samt för öfrigt alla de andra egendomliga formationerna, hvilka likna än murar, fästnings-verk och tempel, eller delar af sådana, med halfpilastrer, bågar och listverk, än menniskor eller djur, än andra föremål. Men då en sådan skildring skulle blifva ej blott allt för vidlyftig, utan ock allt för svår och kräfva mera tid än en lustresa består, må här åtminstone i korta och flygtiga drag framställas några af dessa partier, hvilkas art och form till stor del angifvas af deras gängse, uttrycksfulla namn.

Om vi från Söderhamn och den nedan för Laup-hargi belägna så kallade Bryggan ställa vår vandring norr-ut längs öns vestra kust, träffa vi följande ställen:

Spitsnäbbs-hålet — der den endast på Karls-öar häckande fogel-arten »Uria Troile», sillgrissla, (på Gotlands-språket Spitsnäbb) i mängd uppehåller sig.

Nära härintill är en bergs-udde, som fått det högtidliga namnet *Altaret.*

Kommer så i ordningen

Stor-nåsar — en utskjutande klippa, liknande en ofantligt stor näsa (hvaraf namnet), hvilken tyckes hota att hvarje ögonblick nedstörta. Vid dess fot finnes ingen strand, ingen vågbrytare af skyddande block, som kan afvärja hafvets våld-

samt undergräfvande anfall. Under nämnda klippa, liksom ock på några andra ställen, kan man nedtill hvarken gående, hoppande, krypande eller klättrande komma fram.

Tjufhålet kallas ett rum inne i sjelfva branta sidan af berget. Man går ned från kanten af platån, vid pass ett par famnar på en smal väg, med tillhjelp af stege, och kommer så på en liten plan, som sträcker sig längs med den lodräta bergs-väggen, men denna plan blir slutligen så smal — med det branta berget å ena och bråd-djupet å andra sidan — att den endast lemnar plats för en person i sänder. Har man starka nerver och stadiga ben, och vågar man sig fram på denna vådliga stig, så kommer man till en stor grotta, som kan rymma några hundra man, hvilka hvarken ned- eller ofvan-ifrån kunna angripas eller beskjutas. Nedgången dit kan lätt försvaras af en enda man. Ejsta-fiskaren, hvilken tjenstgjorde såsom vägvisare, menade, att från denna grotta en mörk gång under hafvet sträcker sig fram till trakten af Visby, och berättade vidare om denna grotta följande historia:

Det var engång, för många Herrans år sedan, ett röfvareband, som slagit sig ned på Stor-ön, till antalet sex man, och bland sig hade de en ung gosse, som de uppfostrade i sitt brottsliga yrke. Deras gömställe var denna grotta, och der förvarade de hvad de på storlandet hade röfvat. Oaktadt alla efterspaningar kunde man icke upptäcka deras tillhåll. Engång bortröfvade de äfven en qvinna, och förde henne med sig till sitt hemliga gömställe, och mot sin vilja måste hon ofta följa dem på deras lönliga ströftåg; men hennes traktan var, att komma lyckligt från det syndiga sällskapet. Kustfolket anade slutligen, att tjufvarne hade sin kula någonstädes på Stor-ön, och beväpnade begåfvo de sig dit för att utspeja och gripa dem. När tjufvarne då smögo sig undan och

ilade ned i sin grotta, strödde den fångna qvinnan oförmärkt ärter efter sig, der hon och tjufvarne smögo fram, hvarmed hon ville gifva vägledning åt förföljarne. Härigenom fick man väl reda på deras gömställe, men omöjligt var att gripa dem, ty enhvar, som sökte tränga fram i den smala, farliga nedgången, hotades med banehugg. Och inne i grottan hade tjufvarne lifsmedel samlade för lång tid. Förföljarne tröttnade på att hålla vakt här ute och återvände till sina hem och sina sysslor. Men omsider slog hämndens timme. En tid derefter vågade sig tjufvarne åter ut, rodde öfver till storlandet och kommo en sommardag försigtigt smygande till en bondgård, der allt folket var ute på hö-slåtter i en aflägsen äng. De bröto sig in i huset och funno der ett rikt förråd af mat och starkt, nybrygdt öl, i ordning ställdt till slåtterfolkets aftonmåltid. Tjufvarne drucko tappert af det starka ölet, blefvo rusiga och sömniga i sommarhettan, och lade sig att hvila en stund. Händelsen gjorde, att värden hade ett ärende hem; han fann till sin häpnad dörren uppbruten, och inne i nystugan lågo sex karlar och en gosse tungt snarkande. Han anade genast, att desse gjort inbrottet för att stjäla, och snart upptäckte han, hur de plundrat matförrådet och tömt ölbyttorna. Då grep han en yxa och nedhögg alla sex, men gossen ville han skona, för att af denne få reda på, hvilka tjufvarne voro. Emellertid när gossen, som redan var en förhärdad bof och ägde starka kropps-krafter, vaknade vid bullret och såg sina kamrater ligga blödande, sprang han ut i köket, fick der tag i en yxa och rusade, rasande af ilska, på bonden, som, förfärad öfver det oförmodade anfallet, med knapp nöd kunde värja sig, och måste ropa på hjelp. Lyckligtvis kom nu, i rättan tid, folk tillstädes: gossen blef afväpnad och bunden, och han måste sedan bekänna allt, följa dem till Tjufhålet, och der framleta alla de från många håll hopstulna sakerna.

Den stackars qvinnan, som varit qvarlemnad på Stor-ön, blef nu ändtligen befriad från sin hemska fångenskap. —

I närheten af Tjufhålet, uppe på vestra högslätten, finnes ett moras, kalladt *Myren*, innehållande »bottenlös äfja», såsom Fineman i beskrifningen till sin karta har antecknat.

Haren kallas en bergs-udde, som, sedd från sjön, liknar ett harhufvud.

Rind-hålet — en af murgrön (på Gotlands-språket »rind») rikt omkransad fördjupning uppe i bergs-väggen, öfver hvilken finnas några utskjutande klippor, som göra det omöjligt att ofvan ifrån dit inträngа. Mot det gulgråa berget bilda de yfviga murgröns-rankorna en vacker dekoration. Och de vid bergets fot huller om buller här liggande klipp-blocken, mot hvilka skummiga vågor ofta bryta sig, den skrofliga, med nämnda rank-växt här och der beklädda, nära ett par hundra fot höga bergs-väggen, utmed hvilken skaror af foglar sväfva i susande flygt, erbjuda en vacker och stor-artad tafla.

Ej långt derifrån, längre mot norr, synes *Gods-hålet*, som säges hafva fått sitt namn deraf, att röfvare och tjufvar der undanstuckit sitt stulna gods.

Vi komma nu till *Spang-ände**), öns nordvestra hörn — en hög och starkt framspringande, tvärbrant, öfverst alldeles slät udde, omkring hvilken man kan gå antingen ett stycke upp vid sjelfva bergs-väggen, eller än öfver, än under de nedramlade stenblocken. Men besvärlig är vandringen i alla hänseenden. Man har om detta ställe följande sägen:

I länge sedan förflutna tider hade ett röfvare-band slagit sig ned på ön och dolde sig der, dels i det redan omtalade Tjufhålet, dels i de många andra grottorna eller »berg-

*) Kan möjligen detta namn komma från något ord, besläktadt med det tyska »Spange», som, bland annat, betyder: nål? Månne alltså namnet skulle betyda: den spetsiga udden?

ugnarna», bland svårt tillgängliga stalp. De icke blott plundrade fiskarefolkets strandbodar och slagtade böndernas får, utan gjorde ock esomoftast med rån, mord och brand strandhugg på närliggande kust af storlandet. Då företog sig allmogen i vredesmod ett härtåg till ön, anställde ett formligt skall efter röfvarebandet, genomletade alla möjliga hålor, och påträffade dem slutligen. Nu jagades de från brant till brant, och flere blefvo dödade. Trenne af tjufvarne blefvo slutligen drifne upp på Spang-ände, och när de der sågo sig alltmer och mer ansatte, och att ingen utväg fanns till räddning, fattade de hvarandras händer och rusade i vildaste fart framåt mot uddens rand för att kasta sig utföre och dö tillsammans. Men en af dem besinnade sig, släppte i ångsten sidomannens hand och gaf sig fången; men de två andra störtade sig ned och krossades mot klipporna. Den till fånge tagne röfvaren bekände, hvar de hade sitt tjufgods förvaradt, och föll sedan ett blodigt offer för böndernas hämnd. —

På öns norra sida, dit vi nu kommit, finna vi strax öster om Spang-ände en märklig grotta, som plär kallas *Get-ugnen*, och inträda nu i öns vackraste trakter — ett smalt, nästan halfcirkel-formigt kustparti, kalladt *Hien**), begränsadt af de höga uddarna Spang-ände mot vester och af *Mids-nabb* (eller Mills-nabb**) mot öster. Här erbjuda sig många, dels vildt sköna, dels täcka, oupphörligt vexlande taflor. Mellan rabatter af finaste grönska samt här och der några löfträd ser man underligt formade klippor, som likna än runda torn, än murar

*) »Hie» betyder i isländska språket: ett tillhåll för tjufvar, ett illa beryktadt ställe; i fornsvenskan »hipi» = gömställe. Här på Karls-ön betyder det ett ställe, der fåren drifvas tillsamman.

**) Namnet kan kanske härledas från forn-nordiska stammen »Mid» = midt eller »Milli» = emellan, och »Nabbi» = bergskulle, upphöjning. I Engelskan: »nab» = hufvud. I Gotländskan: »nabb» = i hafvet utskjutande landtunga. Mids-nabb ligger ungefär midt på norra kusten.

med skottgluggar, än framspringande bastioner — det hela likt ruiner af ett slott och framför dessa ruiner liksom en borg-gård med yppigaste grönska. Särdeles märkligt är härstädes ett litet parti på en bergs-vägg: tvenne djupa remnor sluta mot en terrass, der ett par resliga träd, en ask och en rönn, omgifva en af naturen bildad nisch, i hvilken man tycker sig se en halft framstående helgonbild. En förbigående from katolik skulle säkert vid en hastig anblick deraf bli' förvillad af likheten med en vanlig kyrklig dekoration och i häpnaden göra sitt kors-tecken framför denna egendomliga lek af naturen.

Vi hafva nu återkommit till Norderhamn. Fortsätta vi derifrån vår vandring längs norra kusten öster-ut, så finna vi först de trenne märkliga grottorna *Jungfru-hålet* samt *Stora* och *Lilla Förvår*. Jungfru-hålet bildas af tvenne spets-vinkligt mot hvarandra nedfallna block. I berg-skrefvan der innanför skall en gång — säger sagan — en modig jungfru hafva gått in, och gått i mörkret allt längre och längre, tills hon slutligen, efter vidpass fyra mils vandring, kom upp i dagens ljus på Stenkumla' backe (en mil söder om Visby). I Stora och Lilla Förvår skola fordom Visby-boarna, då de rustade med fiske här ute, haft sitt qvartér och der förvarat sina fisk-redskap. Vid ena sidan af berget vid Lilla Förvår hafva vågorna, som i fordomtid utsvarfvat alla dessa grottor, format en klippa, som liknar en så kallad »Erker» — en smal, halfrund utbyggnad, sådan som man ofta ser på Medeltidens borgar. På denna utbyggnads gröna tak höjer sig prydligt en vacker oxel. Bredvid samma grotta ligger ett ofantligt stenstalp, som öfver och efter sig i berget lemnat en vägg så slät och jemn, som vore den murad efter vattenpass. — I de nyssnämnda, liksom i de öfriga talrika grottorna, der fåren taga sig natt-läger och der de skydda sig mot oväder, är bottnen

betäckt med ett djupt och mjukt lager af spillning, hopad under århundraden samt liknande torrt snus eller brändt och malet kaffe, och starkt luktande, ehuru naturligtvis på helt annat sätt än tobaks-plantans pulveriserade blad och kaffeträdets brända bönor. Man skulle, med hänsyn till de härstädes gömda, högst obetydligt bearbetade, men rika gruf-vorna af »vårt bästa guld», kunna kalla Karls-öar på visst sätt verkliga guano-öar, och funnes det blott hamnar, der fartyg kunde ligga och lasta, skulle denna fina spillning nog blifva en lönande export-artikel, framför allt till gotländska fastlandet, hvars i allmänhet klena ladugårdar icke förmå att göra åkertegarna så bördiga som de borde och kunde vara.

Vi komma nu till udden *Utfall*, en klippbildning, som sannerligen gör skäl för namnet. Ty öfra delen af denna klippa, som är fem-delad, springer långt ut öfver den nedra. Sedd från sidan liknar nästan hvarje del ett antikt romerskt skepps-spröte (rostrum); sedd fram ifrån, från hafvet, liknar den en spets-vinklig bastion. Nedanför ligga väldiga kubiska stenblock på en starkt sluttande, grönskande backe, tvärs öfver hvilken ett smalt bälte af uppkastad, numera torr sjötång glänser i solskenet som purpur, och nederst ses en rand af grå sand utaf föregående års uppslamning.

Den östra delens höga och vilda strand kallas *Hasslen*, på hvars midt befinnes *Bucke-klif*, en stig upp till bergets platå. Så kommer en udde, som benämnes *Koppar-hornet* (eller »Kupru»), der berget öfverst kröker sig ut och på midten bugtar in. Nästa udde mot söder heter *Sti-udden*, med branta klippor, så benämnd, emedan här finnes en så kallad »Stie», en inhägnad mot berget för att der samla fåren. — På denna östra kust märkes ock *By-länningen*, en liten landningsplats, om hvilken det heter, att Visby-boarna der engång piskade bort Danskarna.

I sydvest ser man här, liksom flerestädes, »raukar» eller stenjättar med förunderliga former. Bland dem märkas de fyra *Fanterna**), nämligen *Stor-fanten, Lill-fanten, Kramp-fanten* och »*Skejtare-fanten*» — alla mer och mindre liknande mennisko-gestalter i olika ställningar. Kramp-fanten betyder en af kramp sammandragen figur. Det fjerde namnet är anfördt såsom det uttalas på den breda och diftongiserande gotländska mun-arten, och endast med en omskrifning våga vi förklara namnet: en menniska som gör sitt tarf**).

Ur det hemlighetsfulla djupet utanför *Svarta hällar* — såsom en massa ofantliga stenblock af sin färg blifvit benämnd, och der stranden för vandraren är otillgänglig — hviskar en underlig saga. Der utanför skall, enligt den på Gotland gängse och i Strelow's krönika intagna sägnen, det skepp af danske konungen *Valdemar den 4.e Atterdag*'s flotta, hvilket hade ombord den dyrbaraste delen af hans, genom Visby' eröfring år 1361 från isynnerhet kyrkor och kloster vunna byte, hafva i storm strandat och gått till botten. Bland lätt-troget folk på den gotländska kusten går den berättelsen, att man stundom, vid lågt vatten, kan se mast-topparna öfver hafsbrynet, och, när sjön är alldeles spegelblank, leker på ytan, öfver det ställe, der skeppet ligger sjunket, ett underbart skimmer — ett återsken af det myckna guldet och silfret samt af de från S:t Nikolaus röfvade karfunkel-stenarna! Många försök hafva, enligt folksägnen, gjorts för att upptaga de sjunkna skatterna, men — heter det — hafvet har icke velat lemna rånarens byte ifrån sig. Dock var det sagdt, att skatterna skulle kunna vinnas, om man för deras uppdragande ur djupet kunde skaffa tvillingkalfvar, som blifvit uppfödda endast med mjölk och som aldrig fått smaka en droppe vatten. En bonde uppfödde

*) På Isländska betyder »Fant» en skälm, i Forn svenskan: gosse, tjenare, dagdrifvare, stackare. Fante-folket är, som bekant, namnet på Ziegenare. — **) »Naturalia non sunt turpia.»

också derföre tvillingkalfvar enligt spådomens föreskrift; men, när arbetet begynte och han till fullo trodde sig säker om framgång, och de kostliga klenoderna började höja sig från djupet, då ljöd plötsligt ur hafvet en dof röst, som förkunnade, att den ena kalfven hade smakat vatten. Skatterna sjönko igen och nu ligga de der — såsom det heter — till domedag.

När Carl v. Linné en vacker Juni-dag år 1741 på sin resa från Öland nalkades Gotland, skref han i sin dagbok: Karls-öarna blefvo allt mer och mer branta och höga på sidorna såsom skansar. Hafvet var slätt som en spegel, på hvilken här och der Svarterna summo. Sjö-folket förnötte tiden med fåfängt prat om tvenne stora karbunklar, som skola suttit uti Clementis(?) kyrka i Visby, och härtillika med danske kung Valdemar IV:s skepp gått i qvaf; de allena kunde tro, att masten än i dag plägade synas i stilla vatten, och att karbunklarnas glans mot solen under tiden lyste upp i de sjöfarandes ögon. —

Att man ännu i vår tid haft många funderingar om Valdemar's sjunkna skatt, antydes bland annat af följande: En gotländsk skeppare, vid namn Kastman, bosatt på Ronehamn för vidpass 40 à 50 år tillbaka, plägade med mycken säkerhet berätta, att han noga visste, hvar skatten låg begrafven i vågorna vid Stora Karls-ö. Ty engång, då han seglade hem från Stockholm och blifvit vind-drifven in under nämnda ö, inträffade plötsligen, att »kompassen löpte rund» — enligt hans förmenande i följd af de på sjöbottnen liggande metallerna. Men aldrig ville han för någon yppa det märkliga stället, hvilket han på sitt sjökort hade utsatt. Kastman omkom, på 1840-talet, med man och allo, och tog hemligheten och sjökortet med sig i den våta grafven. — Många andra sägner och skeppare-historier att förtiga.

Vid Svarta Hällar finnes en mindre klippa, som liknar en *Predikstol,* och som så benämnes. Ett parti af stranden mot vester kallas *Äskä,* troligen i följd af der växande askar. Ett stycke derifrån ligga *Gjaus-häll,* der fiskmåsar (på Gotl.: gjausar) trifvas i mängd, och *Köttfatet.* Man ser vid denna klippa, liksom flerestädes, hur öns grundval, med trappstegs-lika afsatser, sänker sig ned och ut åt hafvet, hvars färg deraf får olika skiftningar, närmast stranden en ljusgrön, så en grönblå och derefter, öfver det egentliga djupet, en dunkelblå färg.

Vi hafva nu återkommit till Söderhamn och slutat vår rundresa kring den i rikt mått pittoreska ön med dess storartade, dristigt vilda formationer. Hvad som emellertid i någon mån åt ön förlänar ett fridfullt och idylliskt tycke, är skådespelet af de öfver allt spridda, talrika flockarna af fridsamt betande får. Och hvad som alltid muntert lifvar den snart trötte klättraren, är anblicken då och då af uppskrämda harar, som skutta mellan stenblocken — att ej ytterligare tala om det förut nämnda egendomliga nöjet, att skåda de otaliga foglarna, som oftast i samlade massor, liknande mörka moln, kretsa och hvirfla, susa och larma öfver klipporna.

På Stor-ön finnas många källor. Utom Almkällan, som ofvan i förbigående är omnämnd, märkas på norra sidan, i Hien, tvenne källor, som sägas aldrig tryta, nämligen *Vesterkällan,* så kallad af sitt läge mot vester, och *Rysskällan,* som engång af manskap från ett ryskt krigs-skepp blifvit upprensad. Om dessa källor har Linné i sin resebeskrifning en anteckning, som här i förkortning meddelas: Vattnet berömdes och det smakade rent, men jag fruktade att dricka det för Tagelmaskar, som lågo i bottnen. Nämnda mask liknar till skepnad och storlek ett häst-tagel, till färgen blek, med stjerten och hufvudet svarta. När man skär sönder den

i tusen stycken, rörer sig hvarje stycke. Om maskens ägg komma med vattnet i magen och der utkläckas, kan den lätt borra sig genom tarmarna, lefvern, lungorna och hjertat, samt förorsaka obekanta sjukdomar. Månne derför icke vattendrickare böra vara betänksamma, isynnerhet här på orten, der kalk-vatten finnes, i hvilket det kräket så väl trifves? — Den store naturforskarens och läkarens varning är än i dag behöflig, och noga bör man granska vattnet i dricks-bägaren. Mången jägare, som är bekant med förhållandet, medförer alltid en liten »lumme-dyst» (fick-flaska) med konjak: genom att blanda vattnet med nämnda spritdryck dödas den farliga masken.

Det händer stundom, att ett och annat får, lockadt af det läckra, blomster-rika gräset på någon »hylla» eller afsats å bergs-väggen, klättrar dit ned, utan att sedan, när gräset blifvit afbetadt, kunna komma derifrån. Vill man ofvan ifrån med linor söka fånga och uppdraga det, så är det så skyggt och vildt, att det hoppar utföre och krossas i djupet. Ofta händer det också, att ett får af våda faller utför en tvärbrant samt bryter ben och nacke. Vid början af vår morgonvandring på ön träffade vi på ett sådant, som låg döende med krampaktiga ryckningar: läpparna voro tillbaka dragna, tandraderna synliga, tungan utsträckt. Med ett skott gjordes slut på det arma djurets lidande. När vi på aftonen gingo förbi samma ställe, voro fårets ögon af rof-foglar utpickade och ett stycke af ena bogen förtärdt. Och får den döda kroppen ligga qvar, så skall man om några dagar se ett skelett, så rensadt från kött, så hvitt och skinande, som någonsin en anatom kan önska sig det. Sådana skeletter träffas flerestädes i skrefvorna.

Till jagt på Karls-öar fordras tillstånd af dessa öars respektive ägare. Det villebråd, som der finnes, är hare, kut och i all synnerhet sjöfogel.

Hvad hararna på Stor-ön beträffar, hade de under svåra vintrar nästan dött ut, men år 1862 blefvo utaf en bland öns många ägare nya ditförda från storlandet, och dessa hafva lyckligt fortplantat sig. Till denna jagt kan, i följd af den steniga och klippiga lokalen, hund icke begagnas, utan tvåbente stöfvare, som med rop och skrik skrämma upp djuret, måste härvid begagnas. Bönderna plägade fordom fånga harar i fiskegarn, som uppspändes i något af de trånga pass, genom hvilka djuren måste gå fram, för att från grottorna vid stranden komma upp på öns platå*).

*) År 1880 bildades, på förslag af landshöfdingen grefve Rudolf Horn, öfversten frih. E. v. Vegesack, häradshöfdingen P. Lagerberg och gods-ägaren Willy Wöhler, ett bolag, kalladt: »Carlsö Djurskydds- och jagt-förenings aktiebolag», med ändamål: »att der skydda djurlifvet samt äfven att, i den mån vildstammen sådant medgifver, der under lämpliga tider anställa jagt». Bolaget är ställdt på 45 aktier à 100 kronor, och har till en början egnat sin berömliga omvårdnad åt Stor-ön. Besittningen af denna ö är delad i 64 lotter, hvilka ägas af olika personer. För hvarje lott har ägaren rätt, att här hålla 4 stamfår, hvilka särskildt märkas med ägarens gårds-märke. Ur den utfärdade bolags-prospekten må i sammandrag meddelas:

»På stora Carlsön födas årligen vinter och sommar i fritt tillstånd omkring 250 vilda stamfår med sina lam, hvilka under oväder söka skydd i grottor och afsatser under utskjutande klippor. Såväl vid strandklipporna som ock å sjelfva platån har förr vimlat med sjöfogel, som dock till följd af misshushållning på sednare åren i så synnerlig mån aftagit, att fara är för handen, att detta fogel-lif så småningom skall försvinna. Väl har Ejdern till följd af förbud på sednare tiden tilltagit, men som ingen tillsyn finnes, är dock visst, att både oloflig äggning och jagt å dessa foglar företagas, hvilket hindrar detta vildas tilltagande i den skala, som eljest borde vara fallet. Tordmulen, grisslan, svärt-anden, skraken, grafgåsen m, fl. arter, hvilka förr funnits uti oändliga massor, aftaga deremot ständigt till följd af oloflig jagt, föröfvad merendels endast af okynne och begär att få mörda det villebråd, som knappast är ätbart eller dugligt i annan mån än för fjäderns skull. — Under några år har jagten på ön varit under vissa inskränkande vilkor upplåten till ene del-ägaren, kaptenen J. Facht. Han ditsläppte några infångade harar, hvilka trifdes väl och förökade sig, men af fruktan att hararna skulle för mycket tilltaga och göra för stort intrång på fårbetet, ville del-ägarne ej längre medgifva, att

I det föregående är nämndt, att här finnes fogel vida mer än tusendetals. De förnämsta fogel-slagen må nu uppräknas. De, vid hvilkas namn finnes en stjerna, häcka här icke. De gotländska och latinska namnen äro inom parentes anförda, de förra med citations-tecken.

---

hare finge å ön finnas. Häraf har blifvit en följd, att de harar, som då funnos, blifvit nästan helt och hållet utrotade. Under nämnda arrendetid skyddades Ejderfogeln så godt sig göra lät, dock utan att der var anställd någon ständig vaktare. Ejderfogelns bon skattades på förnuftigt sätt; och under de tre år, kapten F. innehade denna uteslutande jagt-rätt, tilltog Ejdern så, att, då första året endast omkring 30 bon kunde uppletas och skattas, antalet deraf under sista året uppgick till omkring 160 stycken, hvilka lemnade omkring 10 skålp. dun. — Emellertid nu, sedan sagda jagt-rätt upphört, hålles ingen hand öfver jagten, som ohejdadt utöfvas af hvem som helst. Från nästan hvarje trakt af Gotlands vest-kust, der s. k. bössjägare finnas, göras ströftåg på båt till Carls-öarna under Juni och Juli eller just de månader, då det vilda borde skyddas och då det är lättast åtkomligt. Derunder skjutas en myckenhet sjöfogel, mest dock Tordmul, under det dessa ligga på ägg eller göra utflygter för att skaffa föda till sina späda ungar, och än flera skadskjutas och förderfvas. — Som del-ägarne icke sjelfva äga något intresse att skydda jagten, hafva några för saken nitälskande personer nyligen sökt vidtaga förberedande åtgärder för hämmandet af sagda ofog. Man har tänkt sig, att af del-ägarne arrendera jagten å ön på vilkor, som kunde vara för del-ägarne antagliga; men sådan jagt-rätt, isynnerhet då dermed skulle förenas harjagt, hafva del-ägarne icke velat lemna på andra vilkor, än att betes-rätten för deras får derigenom icke minskas. För att förmå del-ägarne ingå på kontraktet, vore alltså nödigt inköpa vissa lotter i ön, för hvilka lotters fårbete visst antal harar såsom stam finge hållas. Äfven har man tänkt sig, att en har-gård borde inrättas, hvari hararna kuude infångas och äfven få skydd och vård. Vidare erfordras att för åstadkommande af skydd och kontroll, under sommar och höst, uppföra en sommarbostad för en vaktare. — Kostnaderna hafva antagits uppgå till omkring 4,500 kronor». —

Af kapten Facht har bolaget inköpt hans ägande 6 lotter, med förbindelse till del-ägarne i ön, att icke använda betet för de 24 får, hvartill nämnda 6 lotter berättigade, utan i stället hålla en vinterstam af 48 harar. Om flera lotter inköptes, skulle har-stammen förökas med 8 harar för hvarje lott. Ett årligt arrende för jagten har med del-ägarne blifvit öfverenskommet, belöpande sig till 1 kr. 25 öre för hvarje lott. Vidare har blifvit bestämdt, att en har-gård skall anläggas, att hund icke får vid jagt begagnas, att bolaget

Tordmule (»Törd», Alca torda), förekommer vid Gotland häckande endast på Karls-öar. — Sillgrisla (»Spitsnäbb» Uria troile). — Tobisgrisla (»Grylle», »Grautel», »Sillknipare» Uria grylle). — Skärpiplärka (. . . , Anthus rupestris). — Pilgrimsfalk (. . . , Fulco peregrinus). — Ejder (»Ad», Fuligula mollissima). — *Ålkråka (»Pilkán», Phalacrocorax carbo). — Sillmåse (»Holmgjausä», Larus fuscus). — Bergs-ljuse (»Berggjausä», Larus argentatus). — Graf-and (»Ljau-gås», »Jugås», Anas tadorna). — Gräs-and (»Grás-and», Anas boschas). — Is-and (»Ajs-and», Anas acuta). — Is-krake (»Ajs-skräckä», Mergus . . .). — Grå-skrake (»Gra-skräckä», Mergus . . .). — Gul-skrake (»Gäul-skräckä», Mergus . . .). — *Alfogel (»Allä», Fuligula glacialis). — Svärta (»Svärt», »Svört», Fuligula fusca). — Strandskata (»Marspit», Hœmatopus ostralegus). — Tärna (»Mavä», Larus canus). — Tolk (»Tolk», »Stolk», Totanus calidris). — *Storspof (. . . , Numen arguata), — *Lom (. . . , Colymbas . . .). — Korp (Corus corax). — Kråka (»Krakä», Corvus cornix). — *Örn (Aquila haliætus). — Glada (Milo regalis). — Slaghök (»Slaghauk», Astur palumbarius). — Stensqätta (»Langhalä», Motacilla alba). — . . . (»Arte», Anas crecca). Med flera.

I detta rika, muntra, susande och larmande fogel-lif — bland dessa »ortens honoratiores» — förtjenar onekligen Tordmulen för sin skapnad och sina fasoner den största uppmärksamhe-

kan få afstå från harjagten och harars uppfödande och i stället dit släppa betesfår efter antalet lotter; men öfriga jagten bibehålles mot stadgade arrende-afgiften. Arrende-tiden är ställd på 50 år, dock om mer än halfva antalet del-ägare på 5:e året efter har-afvelns början yrka, att denna afvel, såsom menlig för deras betes-rätt, skall upphöra, skall jagt-rätt å hare och hargården upphöra. Vid bolagsstämma beslutar bolaget om gemensamma jagters anställande. — Ofvan nämnda år (1880) blef en vaktare här anställd, och i Hien ett trähus uppsatt med flera små kamrar, der jägarne kunna få tak öfver hufvudet och såmedelst slippa att, såsom förr var vanligt, ligga i grottorna eller i fiskarebodarnas obehagliga lafvar.

ten. Han häckar, såsom redan är nämndt, inom det gotländska området endast på Karls-öar. Liksom lejoninnan, föder tordhonan endast en unge. Om denna fogel skref C. v. Linné vid sitt besök på nämnda öar, bland annat, följande:

Torderna flögo hastigt och »snorrade» omkring båten flera gånger, utan att frukta oss, och fastän man sköt efter fogeln, rymde han dock icke, utan blef mera pickhågad att flyga omkring öfver hufvudet på oss. Han är mycket sällsynt i Sverige, stor som en korp, tung och köttfull, helt svart utom bröstet, magen och de nedra täckfjedrarna på vingen och på stjerten, hvilka äro hvita. Näfvet är mycket sällsamt till sin form: det är svart, hopkrammadt, trubbigt och på midten upphöjdt. Öfra käken är krokig såsom på en hök och med 4 breda fåror utgropad, men den nedra har allenast 2 tvära fåror; den andra fåran på begge käkarna är helt hvit, som gör ett sällsamt utseende. Från roten af näfvet fram i pannan går på hvardera sidan en hvit linie upp till ögat. Låren stå »bakom balancen» på kroppen såsom på en lom, hvaraf sker, att han simmar friskt och fiskar starkt, men kan icke gå såsom andra foglar horisontalt, utan måste gå kapprak som en menniska, dervid han ser rätt putslustig ut med sin svarta kappa och hvita buk samt »grimluta» panna och krokiga näsa. Han bygger i berg-skrefvorna der allrahögst och brantast är, och dit det för menniskor nästan är omöjligt att komma. Honan värper allenast ett ägg, och tages det från henne, värper hon strax ett annat. Då man går nedanför berget och ropar högt och hårdt: »Här ut!» eller något dylikt, komma dessa foglar utflygande i stor myckenhet. Skjuter man miste på någon, flyr han icke, utan gör snarare en cirkulär flygt öfver en, så att man kan ladda ånyo och skjuta andra skottet, och på det sättet lossa på en och samma fogel 3 till 4 skott. De äro borta om vintern,

men inställa sig vid den 1:a Maj och lemna sitt sommar-qvartér vid Larsmässo-tiden. Bönderna berättade, att alla foglarna äro tillstädes förmiddagen Larsmässo-dag, men ingen enda finnes qvar på eftermiddagen: då äro alla bortfarna, för att komma igen nästa år. —

Om jagten på dessa intressanta gumpfotingar, hvilken utgör den förnämsta jagten på Karls-öar, skref år 1865 i Svenska Jägareförbundets tidskrift »G. Mw» (Gotlands då varande skickligaste fogelskytt, öfverstelöjtn. Gust. Meukow, död 1874):

»Tordjagten, tycker jag, förtjenar icke namn af egentlig jagt: den är snarare ett stånd-skytte, vid hvilket man icke ens behöfver dölja sig för fogeln. Den är egentligen att anse såsom en målskjutning på rörligt föremål, liksom när man vid skjut-öfningar med jemn hastighet drager fram på en spänd lina en fogel af trä. Och trä-aktig, maskin-lik ser torden ut då han flyger. Han glider fram i skarp, men jemn fart, fram och åter, längs den bergs-vägg, der han i en håla på något otillgängligt ställe har sin unge. Men om ock sjelfva jagten är simpel nog, så äro omgifningarna här så mycket mer utmärkta. Det sceneri, man har för ögonen, är temligen stor-artadt; de situationer, i hvilka man rörer sig, och den fogel-verld, mot hvilken jagten rigtas, äro mindre vanliga. Det har sitt egendomliga behag, att i en båt, vid godt väder, gunga på böljorna längs den höga bergs-väggen, som här och der bildar kolossala hvalf och för öfrigt är förunderligt formad. Fantastiskt bildade klippblock äro utspridda vid dess fot, dels höjande sig betydligt öfver bränningarna, dels sluttande under vatten-ytan, och mellan dem det hemlighetsfulla djupet. Vattnet är vid lugnt väder så klart och genomskinligt, att man tydligt ser den rika undervattens-vegetationen, genombruten af framspringande klipp-spetsar. — En

del af jagt-kamraterna, i synnerhet de, som äro mindre vane vid båt-rörelserna, hafva gemenligen fattat posto på framspringande delar af bergs-väggen eller ock på landfasta klippblock: de salutera lifligt den fram och åter dragande fogeln, och deras skott återljuda så doft och mäktigt mot den mångfaldigt brutna bergs-väggen, som om de kommo från långt gröfre skjutvapen. De i båten varande kamraterna sköta der sin jagt, och hafva dessutom åliggandet att hopsamla allt, som nedskjutes och faller i vattnet, vanligtvis mellan de låga strandklipporna, der man måste hafva ögonen med sig och flinkt passa på årorna, om allt skall gå väl. Detta lifliga bestyr, denna spända uppmärksamhet på tilldragelserna öfver och på vatten-ytan i ens närmaste grannskap, gör ett mäktigt intryck. Sedan har man efterspelet, då det fälda villebrådet förts i land, och de vanligtvis rika matsäckarnas innehåll blifvit framlagdt på en fin gräsmatta, då glasen klinga och jagtsånger ljuda i muntra kamraters krets». —

Äggplockning i dessa oräkneliga, uti merendels svårt åtkomliga skrefvor, lagda fogelbon har af okynniga våghalsar ofta bedrifvits; men ofoget har minskats sedan strängt tingsförbud utfärdats mot nämnda stöld och mot oloflig jagt härstädes. Ryktet om hemska olycks-händelser, som timat under äggplockning, har också dertill bidragit. Så hände för några tiotal af år sedan på Stor-ön, att en man från Gerum' socken nedstörtade från en af branterna: han hittades der med krossadt hufvud, och bredvid låg hans mössa med några tord-ägg uti, förrådande det ofog, han bedrifvit.

Utom mycket dunkla, i Strelow'ska krönikan upptecknade sägner om några på Karls-öar, vid olika tider, förefallna strider mellan å ena sidan tyska och danska sjöröfvare, som här slagit sig ned, och Gotlänningar å andra sidan, samt om förolyckandet af konung Valdemar Atterdag's med byte lastade

skepp, vet man, i historiskt hänseende, ej annat att omtala, än unions-konungen Eriks af Pommern vid en af dessa öar år 1433 lidna skepps-brott. Från Gotland, der Erik då uppehöll sig, skulle han resa till svenska fastlandet, för att, enligt löfte, möta rikets mäktige och missnöjde herrar i Söderköping. Stora Rimkrönikan berättar derom: Erik utrustade på Gotland sina skepp och sände i förväg Hermann von Vagen (eller Hagen) att underrätta om sin ankomst. Men knappt hade denne lagt ut från land, förr än en häftig storm uppstod, i hvilken skeppet sjönk med man och allo. Erik, som vanligen på sina sjöresor hade motgång, råkade strax derefter ut för en stor fara. När han med sin flotta kommit »midbottnis» (midwaters, halfvägs mellan Gotland och fastlandet), en mörk höstnatt, öfverfölls han af våldsamt stormväder. Han befann sig på ett skepp, som hette »Rosenkrantz». Vi fortsätta nu med Rimkrönikans egna ord:

»Thet var moot midnatts tijda,
Tha fick han och hans stoore qvijda.
Ther siglade tha hvar annan i grund,
Somme förgingos ok annorlund.
Konungen förde ther ena Lyyckte,
Full-bratt (skyndsamt) han henne slyckte.
Emädan ljuset i henne brann,
Trängde sig alla om han.
Thet var om ene mörke Höstnatt.
Ty miste ther lifvet mangen bratt.
Sidan skildes the alle ath,
Hvar foor tijt som han gath (gittade).
Hade konungens styrman tha eij varit,
Onda resa hade han farit.
Han vände tha ater tilbaka
Tijt han tröste (förtröstade sig), Gotland raka (råka),

Ok kom under Karls-öö med vanda (nöd),
Ok tackade Gudh, han kom til landa.
Med thet ena Skip kom han thäre (der, dit),
All the annor ifra (från) honom äre.
Än blåste Märsen honom ifra,
Jag tror, han gladdes eij mycket tha.
The Herrar voro i Suderköpinge,
Annar tijdende the eij finge,
Ok ingen viste sannare ther
Uthan Konungen forgangen är.
The med honom i Stormen vare,
Hade ok tha samme fare.'
The kommo til Suderköpung med nöd
Ok kastede öfver Bord Ööl ok Bröd.» —

Om slutet på detta konungens äfventyr heter det i Strelow's krönika sid. 201: konungen lät sätta sig i land på Karls-ö, och knappt var detta skedt förr än skeppet, hvarpå han varit, sjönk, likaså ett annat skepp med 120 man ombord. Endast några få kommo i land på spillrorna. —

Att många handelsfartyg under hemska omständigheter, i storm och dimma, strandat och lidit skeppsbrott vid Karlsöars branta klippor, och att endera af dessa öar under den tid, då vinterposten fördes mellan Klintehamn på Gotland och Böda på Öland, ofta varit dels en mellanstation och ett hviloställe för de med båt och kälkar utrustade, postförande, hjeltemodiga is-vandrarne, dels en räddnings-ort, der de stundom, utsvultne och förfrusne, kröpo i land — må i korthet nämnas.

I botaniskt hänseende erbjuder Stor-ön, liksom äfven och kanske i ännu högre grad Lill-ön, ett tacksamt fält för vetenskaplig forskning — ehuru uttrycket »fält» ej bör tagas i bokstaflig mening, enär det är till stor del på de stupande

branterna, som de rara växterna finnas. I kapitlet om Lilla Karls-ö skola några af dessa växter omnämnas.

Om Stor-öns geologiska beskaffenhet skall i sammanhang med anteckningarna om Lill-ön nedanföre ordas något vidlyftigare, än hvad hitintills skett, äfvensom ett och annat då skall meddelas om öarnas namn.

Lilla Karls-ö.

När vi lemnade Stor-ön för att ro öfver till den närbelägna syster-ön, följdes vi ett godt stycke ut i sundet af mycket talrika ombud för den nyss lemnade öns bevingade, högljudda invånare, tills vi snart möttes af dylika storskrikande, luftiga deputationer från Lill-ön.

Lilla Karls-ö ligger på en fjerdedels mils afstånd från stranden af Eista' socken, i vest-nord-vestlig rigtning, och på lika stort afstånd, i nord-ost, från Stor-ön. Sundet mellan dem är 20 till 30 famnar djupt. Lill-ön, hvars hela areal, enligt Joh. Fineman's karta af år 1725, är 281 tunnland 19 kappland (eller 1,577 qvadrat-ref), har i allmänhet samma höjd öfver hafvet, som Stor-ön, men några punkter äro högre, och den högsta uppgifves vara 186 fot. Dess form är aflångt rund, och på denna yta reser sig nästan cirkelrundt det höga, branta berget, hvars areal är 1,056 qv.-ref, nedanför hvilket i norr och sydvest framskjuta lägre strandpartier af häll med af hafvet uppkastad ör, hvarpå finnes god gräsväxt. Det norra af dessa strandpartier innehåller 136 och det sydvestra 385 qv.-ref. Den låga sydvestliga strandplanen, som under berget bildar mot vester och öster en temligen bred halfkrets, har icke så obetydligt med löfskog, och dess vestra del liknar en liten park: alm, ek, ask och oxel växa här, dels jemnhöga med berget, dels högre än dess krön

— de växa än på branta sluttningar bland små stenflisor, som ligga strödda på den gröna gräsmattan, än midt bland väldiga, kubiska stenblock. Det i dagen synliga berget har tydligt tecknade, än linie-räta, än vågformiga lager, stupande åt båda sidor. I berget finnas än små, än stora grottor och afsatser med i solbelysning starka skuggningar, och mot de ljust gulgråa, mycket skrofliga och derigenom på dagrar och skuggor rika klipp-partierna gör grönskan af de friska, frodiga trädens kronor ett vackert afbrott. På denna sydliga strandplan märkes nära sjelfva kusten en mindre dal-sänkning, kallad *Myren*, der höst och vår vatten samlas. I närheten, mot vester, ligger ett ställe, som heter *Begrafnings-platsen*. Man vet, att år 1679, då det gälde att från Danskarna åter eröfra Gotland, blefvo flera å svenska flottan skjutna soldater begrafna å Lilla Karls-ö, troligen på nyss nämnda ställe. Genom omgifningarna af vilda, stundom vidunderligt bildade bergs-partier och af vacker löfskog, samt genom närheten af hafvet och af Stor-öns majestätiska klipp-murar, har man här en skådeplats, som gör ett lifligt, ett oförgätligt intryck. Hafvet är ståtligt att skåda både i stiltie och i storm: dess färg skiftar, vid stilla väder, med nästan bestämda gränslinier, allt eftersom dess med vattenväxter beklädda botten med sina »pallar» eller trappformiga afsatser sänker sig utåt, till dess snart det dunkelblåa djupet vidtager. De taflor, som naturen här, en leende sommarmorgon, i sol-ljus, under en klart blå himmel, frikostigt framställer, äro i sanning egendomligt tjusande.

Från denna strandplan utskjuter mot söder ett ref, hvarom det heter i beskrifningen till Fineman's karta: »Här kunde inrättas sjel-fiske; på östra sidan, mellan ön och landet, är god sättning och ankargrund på 12—14 famnars vatten».

Uppe på den höga, jemna berg-slätten växer samma

korta, krydd-artade, för fåren läckra gräs, som på Stor-ön. På Lill-ön finnas vanligen vidpass 180 får, som lefva der, året om, under alldeles samma förhållanden som de på Stor-ön.

Lill-ön kan sägas hafva lika vilda, djerft framspringande, sönderslitna konturer och lika väldiga, hvälfda grottor, som Stor-ön. Mångenstädes på östliga sidan kan man under de tvärbranta klipp-väggarna till fots icke komma fram, emedan vattnet svallar in mot sjelfva berget.

Den norra, breda och jemförelsevis ganska höga strandplanen har, nedanför sjelfva bergs-platån, öfver allt underliga klippor och »raukar». Vi börja vid »*Smöjgen*» (smygen, vrån), mot öster. Så kallas ett litet landnings-ställe, der farkoster kunna försigtigt »smyga sig» in mellan grund och klippor och ligga säkert, såvida det icke blåser från nordkanten. Vid detta smyg-hål pläga till och med ångbåtar, på deras lustresor till ön, lägga till, och på utlagd landgång kommer man upp på den klippiga stranden. Ett litet stycke derifrån står en »rauk» eller stenbild, som benämnes *Holländaren.*

I sjelfva vattenbrynet ligger bland andra klippor en, som för sin form erhållit namnet *Sadeln:* med liflig inbillningskraft kan man från ett visst håll skönja både sadelknapp och öfrigt sadel-tillbehör.

Den långa berg-sträckningen öfver oss företer idel utsvarfningar, nischer, grottor och hvarjehanda arkitektoniska detaljer. Man tycker sig se likom halfpelare, hvalfbågar, runda utbyggnader (»Erker») och tillmurade portar. En af dessa sistnämnda har en betäckning af fint listverk, och på ena sidan derom ser man en yppig, på väggen klängande murgröna. På andra sidan visar sig liksom en qvarstod af en grekisk tempelfasad, bestående af — såsom det tyckes — tvenne doriska pelare med kapitäler och arkitrav (betäckande bjelk-lag). Vi

finna här också en ofantlig, höghvälfd grotta i bergs-väggen, kallad

Norder-vagnshus, med en af kolossala poster omfattad öppning.

Ett stycke längre bort, på vestra kusten, se vi

Söder-vagnshus, en likaledes ofantlig grotta, rik på murgröna. Ett litet stycke derifrån finnes en källa, som dock, enligt Fineman, innehåller »bara brakvatten» (salthaltigt, vämjeligt vatten).

Sedan vandra vi, söder ut, till *Trädgården,* en liten täck, grönskande terrass med många slags buskar, belägen i en stor, nästan fristående, mångspetsig klippa. I närheten beundra vi

Turken (eller Alqvist), en stenbildning, som rätt tydligt föreställer en i hög karmstol sittande mennisko-figur med klotrundt, turban-omviradt hufvud (— af turbanen har det först nämnda namnet uppkommit —) samt med de framskjutande knäna sammanslutna liksom på en forn-egyptisk bildstod. Piedestalen, hvarpå karmstolen hvilar, är af det blågråa, utaf mergel och kalk blandade, lägre lagret, och har derigenom, såsom vanligt och prydligt är, en annan färg än sjelfva bildstoden. När det är högt vattenstånd, säger man, att Turken (eller Alqvist) ta'r sig ett fotbad. Hur namnet Alqvist, såsom några kalla denna bild, har tillkommit, var för vår vägvisare obekant.

*Fraude**) kallas här några besynnerligt urgröpta klippor vid stranden.

Närmare det egentliga berget reser sig *Stalen***) — en hög, uppåt smalnande, skroflig pelare, liknande en qvarstående

*) Fraud i Isl.: skum; — kanske har namnet Fraude uppkommit i följd af de mot klipporna skummande vågorna?

**) Stál betyder i Isländskan: något stelt och brant.

grof skorsten i ett nedbrunnet hus. I en remna på pelarens ena sida har en oxel fått sin magra plats, men tyckes trifvas der ganska väl.

I *Kur-häll* med en djup grotta, benämnd Kuren (hvilket namn, såsom bekant, i vanligt tal betyder ett litet, från en vägg utskjutande regntak, och äfven en betäckning af läder öfver en vagn), tillbragte vi natten, sedan i yttersta delen af grottan en stock-eld blifvit uppgjord, hvilken af vår vägvisare omsorgsfullt underhölls. Man väljer vanligen till nattqvartér en grotta å den sida, som ligger från vinden, naturligtvis för att icke besväras af eljest inträngande rök från den i denna kyliga kammare väl behöfliga brasan.

På öns sydöstra kust möter oss en klippa med namnet *Kamm*. Ett stycke derifrån, norr ut, är en liten landningsplats med en fiskare-bod på stranden.

Ungefär midt på östra sidan förtjenar *Ugnen* vår uppmärksamhet. Så kallas en ungefär midt på bergs-väggen befintlig fördjupning, hvarest torden och spitsnäbben hafva ett fullkomligt betryggadt bo. Ugnen's inre är obekant, ty det är otillgängligt såväl ofvan- som nedan-ifrån, alldenstund berget skjuter fram öfver fördjupningen. Sägner finnas om dristiga ägg-röfvare, som på lina låtit hissa sig ned för att sålunda komma in i Ugnen, hvilket ofta lyckats dem; men om en, som utan lina sökte komma dit, berättas det, att han med lifvet fick plikta för sin oförvägenhet. — Om vi nu begifva oss åter till norra strand-sluttningen och Smöjgen, så återstår det att vandra upp på sjelfva berg-slätten. Dit leder, ofvan om sistnämnda ställe, ett slags brant väg kallad än *Hästgången*, än *Hästklif*. Namnet härleder sig derifrån, att öns ägare förut brukat låta ej blott får, utan ock hästar här beta. Fineman har vid sin karta (1725) antecknat: »Betet här kan ungefär

vid medelmåttig årsväxt föda några och tjugo hästar öfver sommaren, men då inga får om vintern.»

Stenmannen kallas ett på norra delen af hög-slätten af stenar uppstapladt sjömärke.

Liksom Stor-öns platå, så är ock Lill-öns öfverkorsad af remnor, i hvilka en frodig grönska, i följd af der samlad matjord, befinnes och starkt sticker af mot det omgifvande blekare, men för fåren läckrare gräset. Dessa remnor i bergs-massan bebåda i en framtid förestående ras och förstörelser. Bland remnorna är en, som i tidernas längd vidgat sig så mycket, att den bildar en fördjupning af omkring 4 fots bredd; den har 24 fots längd, och gör för öfrigt skäl för sitt hemska namn *Helvetes-hålet.* Vid dess ena rand står vänligt ett par helt små löfträd. Blickar man ned deri, tyckes det i början, att det är en svart, bottenlös afgrund; men sedan ögat en stund vant sig vid mörkret, kan man skymta något af bottnen, som vid mätning träffas på några och 30 fot. Om detta djup har »Bln» (en af Gotlands skickligaste skyttar, kaptenen J. P. A. Bolin, död 1871) i en skildring af en jagt på Karls-öar (Sv. Jäg.-Fb:ts tidskrift, 1865) berättat följande äfventyr:

»När vi vandrat en stund i närheten af Helvetes-hålet, hördes ett ömkligt bräkande, hvilket ledde oss fram till hålet. Det matta, jemmerliga lätet tycktes komma ur jordens inelfvor. Liggande framstupa vid remnans kant, skådade vi ned i det svarta djupet, men sågo ingenting. Vi hörde endast det ständiga bräkandet. Men sedan våra ögon blifvit vana vid mörkret, upptäcktes ett hvitt lam stående på bottnen alldeles orörligt, och efter ytterligare en stund syntes vid lammets ena bakfot någonting mörkt, liknande en fogel, som matt naggade på lammets ena ben. Nu uppstod öfverläggning, om vi skulle skjuta de stackars djuren eller om det kunde bli' oss möjligt, att taga upp

dem. Fång-linan hemtades från båten, men tycktes svag och utstod ej heller profvet, då en man fattade i hvardera ändan och sökte slita af henne. Deremot dubbel höll hon detta prof, och en af kamraterna bestämdes, att besöka det djupt underjordiska fängelset. Hålan var lyckligtvis ej bredare, än att man med utspärrade armar och ben kunde finna något stöd mot sidoväggarna och sålunda minska tyngden, som hvilade på linan. Likväl drogo vi med skäl ett lättare andetag, då vi hörde att kamraten var lyckligt nedkommen. Lammet gjordes först fast och hissades upp, derefter fogeln och sist deras räddare. Det dröjde en god stund innan de arma kräken, som bokstafligen bestodo af endast skinn och ben, förstodo, att de åter voro uppe under Guds fria himmel och kunde söka sin föda. Vi voro sålunda alla rätt förnöjda öfver att hafva räddat tvenne lif i stället för de många, vi under fogeljagten hade tagit.» —

Af källor finnes en på norra strand-sluttningen, en annan söder om Söder-vagnshus och ofvan omnämnd. På flera ställen framsipprar ur skrefvor i berget iskallt vatten.

Om båda Karls-öar gäller, att de med hänsyn till fogelfauna, flora och geologi äro synnerligen märkliga. Foglarna äro de samma för båda öarna. Hvad växterna beträffar, hänvisa vi till C. Säve's »Synopsis Floræ gotlandicæ» (en i Upsala år 1837 utgifven dissertation) samt till Eisen's och Stuxberg's »Gotlands Fanerogamer och Thallogamer» (Upsala 1869*). Vi nämna endast, att bland de många rara växterna

---

I slutet af Eisen's och Stuxberg's bok finnes följande förteckning på Karls-öars märkligare växter:

Artemisia rupestris. Linosyris vulgaris. Onopordon Acanthium. Carduus acanthoides. Circium acaule b. caulescens. Sambucus nigra. Galium Aparine b. tenerum. Lithospermum off. b. coeruleum. Veronica spicata b. nitens o. *hybrida. Euphrasia gracilis. Libanotis montana. Adonis vernalis. Erysimum hieraciifolium. Dentaria bulbifera. Isatis tinctoria. Cochlearia danica. Tilia parvifolia. Helianthemum vulg. b. obscurum. Tunica prolifera.

träffar botanisten här — på Lill-öns nord-östra sida, i några fuktiga remnor på de höga, med nöd åtkomliga branterna — en ormbunke, Asplenium Scolopendrium (eller såsom den sedan blifvit kallad: Scolop. Phyllitis), åt hvilken Elias Fries gifvit hederstiteln: »rarissima Sveciæ» (den raraste växten i Sverige), och om hvilken C. Säve antecknat, att den kanske endast här, hvad vårt fädernesland angår, är att träffa.

Hvad de båda öarnas geologi*) beträffar, må nu något omständligare nämnas, att de höra till samma formation som det gotländska fastlandet, nämligen till den så kallade öfra siluriska. De bestå af tvenne, nästan omärkligt i hvarandra öfvergående lager — ett öfre och mäktigare af hård kalk, som är fullt af röd-aktiga enkrinit-stammar, och ett lägre, sammansatt af tunna och med hvarandra omvexlande band af mergel och af kalk. Den ursprungliga lutningen af dessa lager synes å Stor-ön hafva varit syd-östlig, på Lill-ön östlig. — Med den närmast liggande gotländska stranden har båda öarnas bildning så till vida ett olika skaplynne, att de för nämnda strand egendomliga försteningarna här antingen alldeles saknas eller sparsamt förekomma. Det finnes uti öarnas undra, mergelhaltiga kalk och delvis äfven i den öfra, hårda kalken, trenne för dessa öar, så vidt man hittills har sig bekant, egendomliga arter af en mussla, nämligen »Pentamerus» (eller den »femdelade») af brachiopod-slägtet. Denna mussla, som utmärker sig genom några i dess inre befintliga skiljoväggar, förekommer ofta, t. ex. vid Laup-hargi på Stor-ön i ofantliga massor på inskränkta områden, hvilket — i förbigående nämndt — gifvit anledning till den förmodan, att dessa

Cerastium glutinosum. Sagina stricta. Ribes alpinum o. rubrum. Sorbus aria. Lotus uliginosus. Ulmus montana b. nitida. Allium complanatum. Schedonorus sterilis. Scolopendrium Phyllitis. —

*) För följande geologiska uppgifter har förf. att tacka en af sina reskamrater på lustfärden till dessa öar.

vattendjur, i likhet med nutidens ostron, lefvat koloni-vis tillsamman och bildat verkliga bankar. En annan art deraf har från Klinteberget länge varit bekant, och en annan art förekommer i mängd på Fårö. — I kalk-lagret ligga hvarfven omstörtade åt flera håll, dock mest så, att de luta ut åt kusterna: lutnings-vinkelns storlek är vidpass 20—25 grader. Inne på platåerna af dessa öar befinnas lagren äfven ligga mycket omkastade, och man ser, såsom ofvan är nämndt, tydliga, djupa remnor, som, fylda med växtmylla, förete en friskare grönska än den på de omgifvande bergs-hällarnas tunna jordlager. — Det undra, mergel-haltiga, tunn-skifviga kalk-lagret är af den deröfver liggande hårda kalkstenen rubbadt ur sitt horisontala läge. Det förekommer nämligen krökt, böjdt, delvis försvinnande under kalk-massor, som sänkt sig ned derpå. En antydan om det sätt, hvarpå dessa omstörtningar af kalkmassan försiggått, gifver en på sydvestra delen af Lill-ön befintlig, särdeles vacker och tydlig så kallad »rutsch-yta» (en glattslipad och blankpolerad klipp-yta), hvilken bildats derigenom, att delar af ett lager remnat, och att de mot hvarandra stående ytorna på båda sidorna om remnan, på samma gång som de genom hastig ned-rutschning lossnat från hvarandra, genom nötning och gnidning erhållit sin glatthet.

Man skulle således kunna antaga, att det undra, mergelhaltiga lagret icke varit mäktigt nog, att uppbära den ofvan liggande kalkens tyngd, utan gifvit efter och deraf blifvit böjdt. Kalk-lagret bragtes äfven härigenom ur jemnvigt, så att dels lagret i ofantliga massor ned-rutschade öfver mergeln, dels delar deraf omkastades i det läge, hvaruti de nu befinna sig.

Kalk-hällarna öfverst på öarna synas flerestädes fårade,

remnade och liksom med konst urhålkade — tydliga spår af vattnets inverkan under en sednare period.

Att äfven dessa båda sido-öar deltaga i Gotlands småningom försiggående höjning öfver hafvet, synes tydligen af den mängd upplandningar, som man här spårar. Isynnerhet är detta i ögonen fallande på Stor-ön, der man i dal-sänkningen vid Norderhamn ser dessa upplandningar gå amfiteatraliskt nära nog till midten af ön, antydande den forntida utsträckningen af en vik derstädes. — Några granitblock, troligen hitförda af is, finnas på båda öarna. I närheten af Smidgård på Stor-ön finnes ett sådant block, som är nära 5 alnar högt.

Om någon spörjer, hvaraf dessa öar fått sitt nu gängse namn, så är författaren af dessa anteckningar icke i stånd, att derpå gifva ett nöjaktigt svar. Säkert är åtminstone, att namnet Karls-öar icke har något att skaffa med Sveriges kungliga Carlar, såsom t. ex. fallet är med namnen Carlskrona, Carlstad, Carlsborg, m. fl. Och icke vet man något om en enskild man med namnet Karl, som i forntiden t. ex. ägt dessa öar, och efter hvilken de kunnat blifva uppkallade. De dunkla och sväfvande uppgifter, som författaren samlat, äro följande: I Stora Rimkrönikan (omkr. 1400-talet) förekommer namnet »Karls-öö». — I danska Geheime-arkivet finnes ett bref från amiralen Herlof Trolle till konung Fredrik d. 2:e, af d. 25 Maj 1564, hvari han inberättar, att han med sin flotta kommit under Gotland och kastat ankar under »Kaars-öö». — I Strelow's krönika, tryckt på Danska 1633, sid. 23, kallas öarna »Carls-öer», med tillägg, att de förut hetat »Fuel-öer» (Fogel-öar). Strelow förklarar vidare, på sitt sätt, namnet så, att Gutarne i forntiden hållit vid

dessa öar en seger-rik sjödrabbning med tyska sjöröfvare, och då ådagalagt stora mandoms-prof: af dessa »Karle- og Mandoms-drifter og Gierninger blefve Öerne kallade Karls-öer». I jordeböcker från 1600-talet skrifves »Carls öyer». Skulle väl namnet komma från det fornsvenska »karl» med dess betydelse af något stort, dugtigt och allmänt erkändt, såsom i de forna talesätten »karl-gilt mynt» (allmänt gällande mynt), »karls-väg» (allmän väg)? På Gotland förekomma gårdsnamnen »Karls» i Mästerby och Tingstäde, »Karby» (Karleby) i Roma' socken. I Jemtland finnes sockennamnet »Kall», som år 1316 skrefs »Karl»; i Bohuslän »Karlborgs slott» anlagdt 1450; i Småland Karls-torp; i Vestergötland, Danmark och Finland »Karleby», o. s. v. — Jöran Vallin i sina handskrifna samlingar (från 1740-talet) öfversätter Karls-öar med »insulæ gigantum et latronum» (jätte- och röfvare-öarna). Att emellertid dessa öars hela skaplynne är, så att säga, karla-vulet och jätte-stort, kan icke förnekas. — Till ofvanstående antydningar skulle slutligen en gissning kunna framkastas, att nämligen dessa öars namn fordom och i följd af deras skoglöshet varit: »kala öarna», hvilken benämning sedan blifvit liksom adlad och förskönad till Karls-öar, liksom de gotländska gårds-namnen Stenarve i Eista' förvandlats till Stjernarve och Skinnarve (garfvarens odling) i Levide socken till Skönarve, o. s. v.

Vi hafva här, efter förmåga, försökt, att teckna några af Karls-öars märkvärdigheter — deras stor-artadt vilda berglandskap med stupande stalp, förunderliga klipp-gestalter, djupa grottor, härliga utsigter, märkliga daning, och äfven meddelat ett och annat om deras bevingade invånares lif och lynne samt äfventyr och faror, när jägarnes skott smattra mellan klippor och klyftor.

Men ämnet är på långt när icke uttömdt. Skildringen, ehuru för mången kanske allt för utförlig, hade bort vara fullständigare, sak-rikare, och — framför allt — försöken till naturmålningar hade, de pittoreska lokalerna likmätigt och värdigt, bort vara utförda med vida kraftigare drag, med mycket saftigare färger.

Högklint.

I närheten af Fridhem, söder om Visby.

Om på Gotland målaren och turisten vilja söka storartade taflor, värdiga att skildras i färger eller ord, så skola de söka sådana vid öns kuster och synnerligen vid den vestra. Det inre af det nästan öfverallt släta landet erbjuder visserligen många vänliga och täcka landskaps-vyer: fagra, blomsterprydda, löfträds-rika, i sitt slag förtjusande ängar; höga och dunkla furu-skogar omvexlande med löfträds-lundar kring bördiga tegar; mångenstädes ståtliga kyrkor med höga tornspiror samt sköna portaler och fönster, och på ett par ställen miniatyrer af insjöar med löfklädda holmar och vackra stränder. Men först vid kusterna eller i deras närhet finner man partier, som oemotståndligt hänrycka och öfverraska. Utom strandklippornas väldiga, sönderbrutna massor och djerfva, vilda konturer har man der det oförlikneliga skådespelet af hafvet, som i sin rörelse eller i sin hvila är så outsägligt rikt på glans och skiftande färger. Man skåde Hoburgen, Karls-öar, Klinteberget, Röfvar Liljas håla, Högklint, Snäckgärdet, »raukarna» (stenjättarna) vid Lickershamn, Kylley och Länna (i närheten af Slite), samt Östergarns-berget och Thorsburg, med mera!

Vi skola här försöka en teckning af den pittoreska udden *Högklint,* hvars branta profil är karakteristisk för större delen

af Gotlands vestra kust. Denna klippa, som har den för ön betydliga höjden af 151 fot öfver hafvet, ligger nära ¾ mil från Visby, och bildar södra slutpunkten i den vik, der på en strand-sluttning nyssnämnda stad är belägen.

Bergets öfversta del skjuter dristigt ut öfver den nedra, och vid dess fot ligga massor af större och mindre block, som förr suttit uppe i berget, men nedstörtat och der efterlemnat en mängd afsatser och fördjupningar, hvilka åt bergs-väggen förläna så många dagrar och skuggor. Af de talrika ras, som på sednare tider förändrat utseendet af denna klippa, må särskildt nämnas det, som inträffade orkan-natten mellan den 27 och 28 Oktober 1845 — samma natt, då den färdigbyggda och vederbörligen afsynade vågbrytaren vid Visby fick sin första knäck. Hur skulle väl emot hafvets raseri mennisko-verk kunna bestå, när sjelfva hälleberget remnade och föll i stycken! Ramlandet af stenblocken från Högklint skedde den natten med ett så fasaväckande dån, att folket i fiskare-stugorna derbredvid, uppskrämdt redan förut af orkanens hvin och vågornas tjut, på fullt allvar trodde, att tiden var kommen, då jorden skulle förgås och yttersta domen stunda.

Såväl på bergets taggigt inskurna sidoväggar som på dess gräs-bevuxna platå ser man flerestädes breda och djupa remnor, som bebåda nya ras. När engång — förr eller sednare — de rastlösa vågorna vid bergets fot urhålkat och bortspolat tillräckligt mycket af grundvalen, då skola, enligt enkla naturlagar, de öfre delarna, som ännu hänga i luften, men som då förlorat sista återstoden af sitt stöd, nedramla, och Högklint skall sedan visa sig med nya former och konturer.

Här må en liten geologisk förklaring inskjutas.

Såsom förut på ett par ställen i dessa skildringar blifvit kortligen antydt, är berget — i likhet med största delen

af öns nordvestra kust — så bildadt och aflagradt, att nederst vid vattnet ligger en bädd af ljusblå, tunn-skifvig och mycket ler-haltig mergel-skiffer, i hvilken bollar af kalksten äro inblandade. Detta lager öfvergår uppåt till en mergelskiffer, som omvexlar med tunna kalkstens-skifvor, och öfverst ligger tät, hård kalksten i mäktiga hvarf. Det nedersta, ler-artade, lösa lagret täres, förstöres, upplöses så småningom af vågornas än stilla sqvalp, än vilda slag. — Häraf förklaras den öfverst framspringande konturen af Högklint, liksom ock många dylika formationer å samma kust.

I Högklint's sydliga del är en afsats, vidpass 30 till 40 fot under bergets spets — en rikt gräsbevuxen terrass, dit man i en skrefva på en der anbragt brant trätrappa varsamt nedstiger. Mot norr finner man här en underligt danad, 8 till 10 fot hög grotta, hvars tunga tak hvilar på en af naturen bildad, sned och tvärs-igenom remnad, fri-stående stenpelare, som i följd af sin hårdare art motstått hafvets i en aflägsen forntid här förehafda urhålknings-arbete. Terrassen synes med sina små dälder så grön och mjuk, att den inbjuder till spring och lek; men man springe försigtigt, ty intet stängsel varnar för bråd-djupet utanför den vid pass 120 fot höga bergs-väggen.

Denna vackra afsats, der man bakom sig och på ena sidan har höga skrofliga klipp-väggar och omedelbart framför för sig det vida hafvet, kallas *Get-svältan*. Anledningen till namnet är, att om getter och får, lockade af det sköna betet, derstädes kunnat i skrefvorna krafla sig ned, så kunna de icke komma upp igen, hvadan de, sedan den lilla, alldeles torra gräs-planen blifvit afbetad, der få dö af svält och törst.

Men det märkligaste vid Högklint är dock den utsigt, som, i synnerhet mot norr, erbjuder sig från dess höga krön. Östersjön tyckes här bilda en i många små vikar afdelad bugt

med merendels höga, tvärbranta, skogbevuxna klipp-stränder, som längst i norr allt mer och mer aftaga och förblekna.

Närmast till höger under sjelfva berget ser man den mellan klippblock slingrande gång-stigen, som långs sjelfva randen af den nedstupande landborgen leder upp till höjden från det lilla fiske-läget, »Buske» kalladt, hvars kojor ligga spridda på åsen och hvars båtar ligga uppdragna på den smala strandkanten. Längre fram synes prinsessan Eugénie's i schweizer-stil (1861—1862) byggda sommar-residens »*Fridhem*». Dess läge i en amfiteatraliskt sig höjande trakt, uti en skogsdunge af exemplariskt vackra, pyramidaliska granar, hvilken af den höga ägarinnan blifvit ordnad till en äkta nordisk park, och der inflyttade löfträd och brokiga blomstergrupper bilda en leende kontrast mot gran-skogens allvarsamma kolorit — detta läge vid en liten vik med det majestätiska Högklint å ena och den branta udden »Nygårds-brutt»*) på den andra, är vackert, och stället förtjenar ett särskildt besök. — På vattnet i nämnda lilla vik hvilar blicken så gerna. Är det en stilla solskens-dag, så lyser närmast stranden botten-hällen med sina stenar och sina bruna växter så klart genom det grunda vattnet, hvars färg skiftar mellan ljusblått och ljusgrönt; men snart sänker sig hällen i en halfcirkel-formig linie mellan de ofvannämnda båda uddarna: vattnet får en mera blå färgton, och äfven i det stillaste väder märkes en fin krusning, der hällens sänkning begynner. Ett stycke längre ut blir djupet större och färgen mer mörkblå. Stundom är denna lilla vik och hela hafvet så underbart spegelblankt, att fiskarbåten, som lägger ut, lemnar efter sig i vatten-ytan en glittrande och dröjande strimma, liksom viljande vederlägga Ordspråks-bokens försäkran om det spårlösa af farkostens väg

*) Så kallas en tvärt af*bruten* udde i ett till Nygårds närbelägna, för sin högt drifna kultur berömda egendom hörande strandparti.

på hafvet. Och är det den stund af sommarqvällen, då solen sjunker ned, så kommer öfver haf och strand en gyllene glans, ett purpur-skimmer, ett färg-spel, som än mer förhöjer sjö-styckets och landskaps-taflans stor-artade drag. — Skåda vi nu vidare mot norr och på vikens omgifningar, så se vi höga branta uddar skjuta fram, den ena efter den andra och enhvar med en stark skugga bakom sig — alla i den gulgråa färgton, som i solbelysning tager sig så präktigt ut mot de blåa vågorna. Förbi »Lilla» och »Stora Brutt», såsom tvenne tvär*brut*na uddar kallas; förbi »Kopparsvik», med dess vattenqvarnar och pil-dungar, och förbi de på höjden derofvan stående många väderqvarnarna med deras flitigt hjulande vingar, ilar blicken fram och stannar med tjusning på den monumentala ruin-staden, som nu, solbelyst och förklarad, ter sig i all sin ålderdomliga skönhet. Omgifven af sin vackra, i Norden nästan makalösa ringmur, som prydes af omvexlande högre och lägre torn, höjer sig den forna hanse-staden från stranden uppåt landet. Öfver den orediga massan af bonings-hus framstår ståtligt S:t Maria med sina trenne torn, och ruinerna af S:t Lars, S:t Drotten och S:t Nikolaus resa sig stolta och vördiga bland grönskande omgifningar. — Bort om staden har kusten i allmänhet samma tvärhuggna karaktär. Mörka skogar utbreda sig på åsen eller tränga sig i någon dal-sänkning ned till stranden, till dess att landet längst bort, med förminskad massa och dunklare färger, tvärt slutar med »Stenkyrke-huken», bakom hvilken udde stranden kröker sig inåt och blir sålunda härifrån osynlig.

Ofta har författaren af dessa rader hört både in- och utländske konstnärer och vittre resande prisa denna utsigt såsom stor-artad, egendomlig och hänryckande. Och såsom bevis på den hänförelse, med hvilken en främling åskådat

denna tafla, meddela vi slutligen hvad en tysk resebeskrifvare, L. Passarge i sin »Resa i Sverige», derom har yttrat:

»Vi uppstiga på Högklint och kasta derifrån en blick på staden, hvars murar och torn ingenstädes visa sig mera majestätiska än på detta afstånd. Liksom allt stort, växer Visby desto mera, ju mer det skådas ur fjerran. I dess omedelbara närhet störde oss tilläfventyrs många små lumpna partier och trängseln af mennisko-boningar, hvilka vågat sig ända in till helgedomarna. — — — Men sedd från Högklint, höjer sig staden omedelbart ur och öfver hafvet, strålande och härlig såsom en ur horisontens töcken uppgående stjerna. Vi räkna ännu en gång torn efter torn och samtliga templen: för vårt inre öga framstiger historien om denna den underbaraste bland Nordens städer, och vi lemna icke denna plats utan att känna en flägt af den ande, som talar ur Egyptens tempel, liksom ur Akropolis' ruiner i Athén och ur pelar-fragmenterna på Rom's Forum.»

Röfvar Lilja's håla.

I närheten af Högklint, söder om Visby.

Om man från Högklint ställer kosan mot söder, kommer man efter vidpass en fjerdedels timmes vandring till det vilda, pittoreska strandparti, som kallas Röfvar Lilja's håla. Åtminstone på Gotland torde knappast finnas något ställe, der hafvets förstörande makt öfver klipp-stranden visar sig i kraftigare drag, än vid den håla, eller rättare de hålor, som erhållit nyss nämnda röfvar-romantiska benämning.

Vägen dit, en obetydligt trampad gång-stig, går framåt ett litet stycke från randen af det branta berget, sänker sig snart ned till höger, och förer vandraren in i en vild skogs-trakt mellan förunderliga klipp-bildningar. Än ser man öfre spetsen af en liksom murad hvalfbåge, än reser sig i midten af en oregelbunden, af branta klippor bildad halfcirkel en framstående »rauk» (stenpelare), som till sin öfversta del är knottrig och skroflig, och till den mellersta sammansatt af fin-skifvig kalk-sten; dess nedersta del är ett mycket smalt fot-stycke, bestående af små stenar, symmetriskt ordnade i räta linier och fina lager. Flerestädes öfverraskas man af andra, egendomligt svarfvade och urhålkade klippor, hvilkas fördjupningar äro så stora, att de af den med lokalen obekante vandraren lätt kunna anses vara den röfvarkula, han söker.

Sedan man kommit till en tvärs öfver vägen befintlig gärdsgård och genomgått en der anbragt liten grind, ser man snart hur den vilda skogen börjar glesna. De stackars dvergtallarna, som på kanten af berget stå krökta inåt landet och nedhukade, till tecken af deras underlägsenhet och vanmakt i kampen med hafvets stormar, blifva alltmer sällsynta. Vi äro framme vid målet.

Under oss skåda vi här tvenne djupa, vid sidan af hvarandra gapande klyftor, och framför dessa, på den smala strandremsan, en hög och smal, vidpass 90 alnar lång klippa, liknande en förvittrad fästnings-mur, på hvars öfversta del ljung och några tallbuskar lyckats rota sig fast. Längre åt söder har man ett intressant strand-perspektiv med än lodräta klippväggar, än flera med landborgen jemnlöpande, vågformigt höjda och sänkta vallar af sönder-smulade mergel-haltiga kalk-klippor, hvilka vallars afrundade konturer antyda, huru vågorna fordom svallat deröfver. Det mäktiga lager af mergelskiffer, som här och på nästan hela kusten mellan Visby och Klintehamns-trakten till stor del ligger i dagen och som till cement-beredning pröfvats vara så särdeles användbart, skall engång, när Gotlänningarne ändtligen hunnit sätta i verket länge hysta planer, blifva för ön en ny och särdeles rik inkomst-källa. —

Nedgången till hålorna är synnerligen besvärlig och ingalunda lämplig för svaga ben eller för tygkängor och lackerade skor. Väninnorna af det pittoreska Gotland böra derföre vara C. S. Hallbeck stor tack skyldiga, att han genom sina i »Svenska Familje-journalen» (årgången 1874) införda, förträffliga teckningar kan bespara dem alla äfventyren af ett besök i sjelfva hålorna.

I många bugter utför den farliga sluttningen slingrar sig en liten stig ned till stranden: genom en klyfta till höger

synes på afstånd profilen af Högklint med den starka inskärning upptill, som betecknar den der befintliga grottans, »Getsvältans», plats i den branta bergs-väggen.

Den ofvan nämnda, ytterst stående »fästnings-muren» består, liksom Högklint och den öfriga berg-sträckan, nederst af mergel, som ligger i ett par tums tjocka lager, omvexlande med smala bälten af hård kalk, hvilken allra öfverst bildar bestämda, räta linier, liknande fint listverk på en åldrig byggnad. I »muren» finnas flera lodräta remnor, som bebåda, att den, förr eller sednare, kommer att få ett förändradt utseende, likasom den nu ser annorlunda ut än för tretio år sedan. Då var denna klippmur så formad, att den snart sagdt liknade trenne sammanbyggda torn med låga, spetshufvade tak.

Framför sjelfva »fästnings-muren» i strand-sqvalpet ligga liksom utposter en blodröd och en svart granit-sten, tvenne i en långt aflägsen forntid med isen eller rullstens-floden hitkomna fastlänningar. Man ser på stranden öfverallt tunna klapper-stenar, af vågorna afrundade, fin-slipade samt så fina och hvita. att man nästan frestas att på dem uppteckna sina små vandrings-minnen. Stundom ligga några afbrutna åror, ett garnmärke, ett stycke af en skepps-reling eller en segelstång uppkastad på stranden — ensliga, stumma vittnen kanhända om aldrig kända olycks-händelser der ute på hafvet. —

Har man väl klättrat upp i öppningen af den klyfta eller rättare: till de klyftor, som ligga bakom »muren», så tvekar man sannerligen en god stund, innan man fortsätter vandringen inåt: så vådligt hänga här klipporna, hotande att hvarje ögonblick ramla, såsom de klipp-stycken hafva ramlat, hvilka huller om buller ligga sönderbrutna och sammanvräkta i djupet. Samma vilda skaplynne har en inre klyfta, som på båda sidor om en väldig klippa — hvilken också bär alla

spår af jemmerlig förstöring — står i förbindelse med den yttre klyftan. Öfverallt synas här små kryphål och gömslen, öfverallt en särdeles tacksam lokal, att der leka kurra-gömma med förföljande fiender. Med roten uppryckta tall-stammar, afslitna, förtorkade qvistar ligga här och hvar. Växtligheten är mycket arm: man upptäcker några blåklockor, ett par smultron-stånd, litet tunnt gräs, några enbuskar, några dvergartade oxlar och tallar, samt uppe på klipp-spetsarna liksom små mjuka dynor af grönaste ljung.

Såsom ofvan är antydt: den förstörelse, hvaraf här öfverallt synas så många spår, är ännu icke afslutad. Hvarje stund tyckas nya ras kunna inträffa i dessa ruiner af ett fordom sammanhängande berg. Och skulle någon en sådan stund befinna sig här inne, så får han mer än *en* grafsten öfver sitt lik, och hans block-betäckta grift blir så oåtkomlig, att han ej för sitt stoft behöfver det vanliga bön-formuläret om ostörd hvila i grafven.

Och undersöker man närmare de block och flisor, som redan hafva nedrasat, så skall man finna, att en hvar af dem är sjelf en graf för fordom lefvande varelser, för korall-djur, musslor och snäckor, hvilka, länge, länge sedan förstenade, ligga sammanbäddade och ofta prydligt bibehållna i kalkmassan. —

Röfvaren, hvars namn har fäst sig vid detta ställe, kunde i sanning icke hafva utvalt åt sig ett säkrare tillhåll än dessa undangömda och vilda skrefvor, der allt bär vittne om väldiga natur-revolutioner, hvilka sönderslitit dessa bergmassor, urhålkat dessa grottor, svarfvat dessa pelarlika klippstycken. Och å ena sidan, på den höga landborgen, den ödsliga skogen; å andra sidan, utanför stranden det ännu ödsligare hafvet.

Minnet af Röfvar Lilja sjelf är mycket dunkelt. Allt

hvad man kan få spörja om honom, är: att han varit en mäkta djerf och fruktad sälle. På sina vinter-expeditioner plägade han, berättas det, binda sina skor bakfram, för att förvilla dem, som spanade efter honom. Men slutligen tyckte han, att han gjort ondt nog, och lät godvilligt fånga sig. Om tiden, då han lefde, har man ingen visshet: det heter kort och godt, att det var för många Herrans år sedan.

Uti ett berg i »Allehage», såsom man kallar en högt belägen, på vackra utsigter rik skogs-mark ofvan för nyss beskrifna ställe, finnes en håla, som enligt sägnen också skall hafva varit ett af den nämnde röfvarens gömställen.

Hoburg.

Den som på Gotland söker märkliga natur-daningar och som för sitt ströftåg genom öns täcka bygder och på hennes vilda stränder väljer rigtningen från norr till söder, skall utan allt tvifvel komma att få det bästa till allra sist. Ty, sedan han i norra, mellersta och södra delarna af ön beskådat härliga tempelruiner, väldiga men längesedan delvis förstörda befästnings-verk, präktiga kyrkor, leende ängar, tvärbranta strandklippor, sönderbrustna bergs-ryggar, djupa grottor och höga, förunderliga »sten-jättar» — så möter honom slutligen, längst i »storsödret» och just på yttersta udden af ön, ett bergs-parti, hvars romantiska vildhet på en gång griper och förtjusar.

Detta bergs-parti är det sago-firade *Hoburg,* beläget i Sundre socken, hvars namn (i handlingar från början af 1300-talet skrifvet »Syndra») tillfyllest påminner om det sydliga läget.

Äfven sjelfva bergets namn är betecknande. På gotländska allmogens språk »Haugburg», i gamla danska skrifter »Hoffborg» och i tyska »Hochburg», betyder det: den höga borgen. Berget gaf redan i äldsta tider sitt namn åt det sydligaste af landskapets tjugo ting, och i sednare tider har ett af national-beväringens tretio kompanier deraf fått sin benämning. I Hoburg's ting idkades mycken handel med mar-

mor och sandsten, och de danska kungliga förordningarna på 1500-talet tala ofta om »de stenhuggare, som ligga på Hoburg». Då den förnämsta delen af Hoburg'ska bergs-trakten ofta af allmogen kort och godt kallas »Burg», så är det ej otroligt, att den, på endast en mils afstånd norr ut belägna, genom sin lifliga sandstens-export märkliga hamnen Burgs-vik deraf erhållit sitt namn.

Sedan man, förbi flera vilda klipp-höjder, som bära de ålderdomligt ljudande namnen: »Häus-rygg» (Husrygg), »Marbade-häue» (M.-hufvud), »Triburg» (Tredje Hoburg) och »Annburg» (Andra Hoburg), kommit fram till det sydligast belägna »Burg» eller det egentliga Hoburg, och på en smal stig — den enda som finnes — hunnit upp på bergets alldeles släta och nakna plan; så öfverraskas man här af den lika stor-artade som egendomliga utsigten: man ser sig omgifven af det oändliga hafvet på trenne sidor; från trenne håll hör man bränningarnas brus; och blickar man utför bergets nästan lodräta (på flera ställen nedtill urgröpta) väggar, så ser man på den smala strand-remsan ofantliga klippblock, liksom af jättehänder kastade om hvarandra. Och hafvet erbjuder, under hela den tid, som sjöfart kan idkas, ett ståtligt navalorama eller skepps-skådespel, ty små och stora ångare med sin mörka, än rätt uppstigande, än längs horisonten hvirflande rök, små och stora farkoster i hvitglänsande segelskrud ila dagligen förbi, i olika rigtningar och på försigtigt afstånd från här utskjutande ref och grund. För dem, som komma söder-ifrån, är Hoburg's höga, hvitgråa klippa den första »känningen» af Gotland. Hoburg är för denna ö ett »Cap Finisterre» (caput finis terræ) — udden vid det gotländska landets slut.

»En admirabel prospekt, en veritabel theater!» — utropade (på 1740-talet) superintendenten Jöran Vallin om detta

berg, och antecknade sin förtjusning i sina (otryckta) samlingar till Gotlands historia. »Hoburg» — yttrar Carl von Linné i sin »Gotländska Resa» — »är ett af det märkvärdigaste, som naturen formerat på hela Gotland, och det ligger här till en oändlig höjd, såsom ett det skönaste kastell, på alla sidor perpendikulärt, der berget icke, nere vid roten, på flera ställen är smalare.»

Höjden är dock icke »oändlig», men man tycker så, der man står framför den oändliga utsigten af himmel och haf. Hoburgs platå ligger 125 fot öfver hafs-ytan, samt har i norr och söder en utsträckning af nära 400 samt i öster och vester af vidpass 145 steg.

Går man ned på den smala, sluttande strand-remsan, så ser man brokiga marmorblock, af hvilka flera äro så stora, att, enligt Linné's ord, »tjugo par oxar ej skulle mäkta att röra ur stället något af dem». Dessa kringströdda jätteblock hafva ofta alldeles rätliniga konturer, och de likna än en talare-tribun (en sådan klippa kallas ock »Predikstolen»), än ett altare, än söndersprängda fästnings-murar. Man ser talrika grottor, genombrutna klippor (en af dessa kallas »Porten»), samt af vågorna svarfvade, utåt kupiga partier, hvarpå synas talrika, våg-räta linier, i hvilka man läser historien om de aflagringar, hvarigenom berget i forntiden blifvit småningom bildadt.

Äfven de ofvan nämnda mindre »burgarna» hafva mot vester många grottor, minnen af vågornas forntida strid med och delvis vunna seger öfver kalk-stenen. I »Triburg» finnes den största af dessa grottor: den liknar en hvälfd kammare, som sträcker sig långt in i nordlig rigtning, och kallas »*Hobergs-gubbens sängkammare*». I närheten deraf har naturen åt en uppskjutande klippa lekfullt gifvit likhet med ett kolossalt mennisko-hufvud. Det är en verklig bröstbild med berget

till piedestal: sedd från en viss punkt, har denna bild panna, öga, näsa, läppar och haka i tydlig profil. Det är naturligtvis bilden af den, som i sagotiden residerade i grottan och som herskade öfver trakten — den rike, mäktige, skrytsamt gifmilde, trolske Hobergs-gubben.

Den odödlige naturforskaren och eljest så fridfulle blomsterdrotten, af hvilken vi här ofvan på många ställen hafva lånat uttrycksfulla ord, kom vid anblicken af Hoburg's egendomliga form och läge på helt krigiska tankar, och i sin rese-skildring nedskref han om försvars-väsende och befästnings-konst åsigter, hvilka här må meddelas såsom ypperliga bidrag till ställets karakteristik.

Berget är — säger Linné — af fast och grof kalk-sten, bart och slätt eller något litet inåt sluttande, så att, om man här ville uthugga en reservoar, skulle allt vattnet, som fölle på detta fält, sjelft samla sig dit. Och om man ville påkosta några tunnor krut, för att bortspränga några klippor vid uppgången, vore det omöjligt att komma här upp, derest man ej blefve med rep hit uppvindad, då det åtminstone i krigstider skulle vara en temligen säker tillflykt för inbyggarne. Här vore lätt att hugga ut kamrar och rum i berget, uti hvilka, liksom i källare, folket kunde bo. Man förundrar sig, att ett så märkvärdigt ting, på hvilket naturen, som aldrig gör något utan orsak, anlagt ett så stort mästerstycke, och lagt det på ett så synnerligt ställe och på yttersta udden af denna ö, skall stå så alldeles onyttigt — ja, så, att ej en gång en fyrbåk här är inrättad, fast så många skepp, förvillade af storm, mörker och ström, förolyckats vid dessa stränder. Besynnerligen vore en sådan fyrbåk lätt att inrätta på ett land, som har tjära och sjel-späck i öfverflöd. —

Linné's här anförda befästnings-plan, hvarigenom Hoburg skulle ha' kunnat blifva ett nordiskt Gibraltar i miniatyr, torde

väl aldrig komma att sättas i verket; men hvad angår hans förslag om en fyrbåk härstädes, har den store mannen fått sin (år 1741 uttalade) önskan uppfyld, ehuru det dröjde dermed i jemt 105 år. Fyrbåken blef dock icke ställd der, hvarest Linné hade tänkt sig dess plats: Hoburg fick ej den äran, att på sina marmor-skuldror bära det höga tornet med dess i mörkret varnande och väg-ledande ljus: det blef uppfördt ett stycke i norr från berget, på ett ställe som heter »Klefven». Det runda, hvita tornets blänkfyr är 195 fot öfver vatten-ytan och 62 fot öfver marken, samt lyser vidpass sex à sju mil till sjös. — Att tornet ej blef bygdt på sjelfva Hoburg's höga plan, dertill lär orsaken varit en farhåga såväl för de remnor, som genomgå berget, som ock för den betydligt ökade kostnaden, enär blott en brant gång-stig finnes upp till planen, och anläggandet af en ordentlig väg för framforslandet af byggnads-materialierna skulle hafva blifvit nödvändigt. —

Om Hoburg'ska bergs-traktens daning torde här några ord anspråks-löst få anföras. Man anser vanligen Gotland vara en stor kalk-klippa, bestående af flera, men hufvudsakligen lik-artade formationer. Dervid måste dock ett undantag anmärkas, På det sydliga Gotlands vestkust upphöra nämligen de vanliga kalkstens-arter, som utmärka öns norra och mellersta formationer, och en annan kalkstens-art möter här, den s. k. oolithen eller rom-stenen, som liknar fisk-rom och är sammansatt af små korn, hvilka vanligen hafva ett litet sandkorn till kärna: denna oolith är blandad med tunna lerlager, och derunder ligger ett lager af sand-sten. Mellan Grötlingbo och Burgsvik äro sandstenen och oolithen icke öfverlagrade af någon annan sten-art, och i Burgsviks-trakten finnas ofantliga sandstens-brott, från hvilka, såsom nämndt är, betydliga massor af s. k. »Gotlands-sten» utskeppas. Men när man från Burgsvik kom-

mit in på den lilla half-ö, som innehåller öns sydligaste socknar, Öja, Hamra, Vamlingbo och Sundre, börjar åter en hård kalk-art att bilda ett nytt öfre lager. Man träffar här den formation, som i Hoburg framträder i sin största mäktighet. Der äro vilda, ödsliga höjder lagrade öfver sandstenen och oolithen, på så sätt, att näst dessa sten-arter kommer ett lager, som består af omvexlande mergel och tunna kalkbälten, och öfverst ligger en diger massa af hård, marmor-lik, röd- och grön-ådrig kalk med oräkneliga stjelkar af vackra enkriniter (förstenade »liljelika» stråldjur) inbäddade i det härigenom färg-rika kalk-lagret. Och de stora, förut omnämnda block, som lösryckts ur berget, och som ligga kringströdda på stranden, äro snart sagdt helt och hållet bildade utaf sönderbrutna delar af nämnda försteningar. Det är ett nöje att dem beskåda. Den som önskar närmare kunskap om Gotlands daning, hänvisa vi till G. Lindström's läro-rika arbete: »Geologiens grunder», sid. 153—155.

Vid foten af Hoburg mot sydvest synas några låga, ojemna hällar af det sandstens-lager, ofvanpå hvilket Hoburg'ska kalk-klippan höjer sin massa. I ett af dessa sandstens-fält, på en yta af vidpass 1,920 alnar, finnes en mängd utsvarfningar, som likna de på fastlandet s. k. jättegrytorna. Några af dessa, till ett antal af 26, äro regelbundna, vackert utbildade och hafva släta väggar: den största var (år 1870) vidpass 15 tum djup och i mynningen 7 t. vid. Dessutom finnes ett vida större antal mindre och oregelbundna. Fin-slipade stenar, dels af sandsten, dels af Hoburgs-marmor samt grus funnos då i några af grytorna. På de vidsträckta sandstensfält, som i norr och söder om nämnda hällar ligga blottade, finnas inga sådana grytor, troligen emedan ytan här är plan, och således saknar de små kullar och bäcken, hvilka finnas å de förstnämnda hällarna, och i hvilka hafvet funnit mot-

stånds-punkter, hvarifrån det medelst fint grus och småsten kunnat börja sitt svarfnings- och slipnings-verk. — Ofvannämnda jättegrytor äro utförligt beskrifna af nyss nämnde geolog (i Geol. För:s förhandl:r 1877, n:o 39) och räknas af honom till antalet af de många bevis, som förut finnas, för den höjning öfver hafvet, hvilken Gotland varit underkastadt och hvilken anses hafva här upphört vid en tidpunkt, som icke kan beräknas närmare vår tid än många århundraden före den yngre jern-ålderns början (d. v. s. före ungefär år 700 af vår tidräkning). —

Såsom nyss nämndes: Gotland slutar i söder med en på sandsten liggande kalk-klippa, liksom det med idel kalk begynner i norr. Man kunde nästan säga, att naturens Herre i sin vishet icke ansett det rådligt, att låta den lilla, smala öns sydliga, för det vilda hafvets anfall blottställda spets bestå endast af det ofvannämnda något lösare, låga sandstenslagret, och att Han derföre ofvan på detta lager murat en väldig »borg» af kalk-sten, invid hvars väggar de framstormande vågorna skulle finna åtminstone ett starkare motstånd.

Hvad sjelfva *Hobergs-gubben* angår, så vet en hvar, att om honom en saga är gängse, men mången känner dock ej till sagans innehåll. Den är lika god som andra folksagor från brytnings-tiden mellan hedendom och kristendom, och den må derföre i nästa kapitel här meddelas, hufvudsakligen på det enkla sätt, hvarpå vi hört den berättas.

Sagan om Hobergs-gubben

och

den rika faddergåfvan.

Det var engång på Gotland ett rikt och mäktigt bergatroll, som i det ensliga Hoburg hade sin bostad, och som deraf kallades Hobergs-gubben. I närheten af detta berg bodde en mycket fattig bonde, hvilken det vid många tillfällen hade lyckats, att ställa sig väl med gubben, så att han med dennes hjelp haft god lycka både på jagt och fiske.

Nu hände det sig, att bondens hustru födde ett barn. I stället för att glädja sig deröfver, blef den arme mannen bekymrad och sorgsen. Han tänkte på det blifvande barndopet och fadderbjudningen, och på alla kostnader, som förestodo.

Samme man hade en rask, fyndig och förslagen dräng, som var sitt husbondefolk mycket tillgifven. När denne såg bedröfvelsen i bondens anlete, frågade han vänligt om orsaken dertill.

»Kan jag annat än vara bedröfvad», svarade bonden; »du vet, hur smått och knappt jag har det, och nu skall jag göra barnkristning med thy åtföljande gästabud. Dertill skola faddrar bjudas, och det blir en kinkig sak. Går jag förbi Hobergs-gubben, som bevisat mig så många goda tjenster,

så blir han mig afvog, och af honom har jag sedan i nödens stund ingen hjelp att förvänta. Deremot, om jag bjuder honom, så skall han, en hedning som han är, komma att med sin närvaro störa den kristliga förrättningen, och dessutom lär han ensam förtära allt, hvad mitt hus kan förmå; ty du vet, att han är af annan natur än vi, och att han icke är lätt att mätta. Jag skulle komma att blifva till spott och spe för mina öfriga gäster.»

»Var lugn, käre far!», inföll drängen. »God vän är egen klokhet, heter det, och jag vill åtaga mig att, när jag bjuder gubben, på samma gång med goda lämpor och fagert tal ställa så till, att han icke skall komma. Kan hända, om lyckan är god, skall han dessutom sända Er en hederlig faddergåfva.»

»Hvad du säger», genmälte bonden, »likar mig icke illa, och lyckas det dig med ditt ärende, så blir jag dig tack skyldig, så länge jag lefver.»

Drängen drog åstad och tog med sig en stor säck.

När den unge fadderbjudaren kom till porten af den hvälfda kammare, der Hobergs-gubben bodde, bultade han på, och inom kort framträdde gubben ur berget.

»Min husbonde helsar Er höfviskt en god dag», sade drängen, »och beder Er, att Ni, såsom ofta tillförne, ville hjelpa honom vid hans fiske i morgon, så att han måtte få icke blott många, utan ock stora fiskar.»

»Hvad står nu på», sporde gubben, »eftersom din husbonde denna gång behöfver stora fiskar? Förr var han alltid belåten äfven med små, när det icke föll sig bättre.»

»Jo, se! saken är den, att hans hustru blifvit välsignad med en lifs-arfvinge, och han skall ställa till barndop, hvadan det också är hans ödmjuka bud och begäran, att Ni skall komma och stå fadder till den nyfödde gossen. Han räknar

på, att Ni skall bevisa honom och hans tarfliga hus denna stora ära.»

Af denna inbjudning blef gubben synbarligen mycket smickrad, och han svarade:

»Så gammal och grå jag är, har ännu aldrig någon visat mig en sådan uppmärksamhet. Helsa derföre din husbonde, och säg, att jag skall komma. Och hvad hans fiske angår, så skall jag se till, hvad jag kan göra. Men, hör på: hvem skall mer än jag bli' fadder?»

»Sankt Per.»

»Är Sankt Per bjuden, så vet jag icke, om jag kan komma. Vi likas icke väl med hvarandra. Dock, efter din husbonde gjort mig den glädjen, att bjuda mig, så skall jag nog komma. Jag får försöka att reda mig med Sankt Per. Men hvem är vidare bjuden?»

»Sankt Mikaël».

»Jaså, då lär jag väl näppeligen komma. Ty med Sankt Per ensam torde jag väl hafva redt mig, men kommer Sankt Mikaël till, så blir det mig omöjligt. Men — lika godt, efter som ingen förut har hedrat mig på detta sätt, skall jag väl ändå komma, om jag ock skall sitta afsides i spiselvrån och endast se på, hur de andra dricka barns-öl. Skall det kanske ännu blifva några fler manfolks-faddrar?»

»Nej!»

»Hvem skall bland qvinfolks-faddrarna bära barnet?»

»Sankt Gertrud.»

»Han slår fasligt stort på, din fattige husbonde, med förnäma faddrar. Kanske har han också tingat på några spelemän, enär allt annat är så stort och ståtligt?»

»Äfven derpå har min husbonde varit betänkt. Trumslagaren skall bli' speleman, och han har bestämdt lofvat att komma.»

När den allt hitintills vänlige och blide Hobergs-gubben fick höra detta, blef han plötsligt trumpen och tvär. Med »Trumslagaren» betecknades på den tiden thordönet, och guden Thor's utrotnings-krig mot jättar och troll var allom bekant.

Efter en stunds besinning yttrade gubben:

»Då jag nu hör, att också Trumslagaren kommer dit, så måste jag tvärt afslå din bjudning. Ty han är mig så barsk och bister, och han står städse efter mitt lif. För några dagar sedan var jag ute och vandrade, för att se om mina hvalf och kamrar här i berget; då uppväxte med ens ett svart moln på himmelen, och Trumslagaren begynte slå på sin trumma så hårdt, att jag blef ganska förfärad. Jag skyndade hem hals öfver hnfvud; men när jag kom till porten af min sängkammare, slungade han efter mig sin ena trumpinne» (— hvarmed gubben menade en thors-kil eller åsk-vigg —) »och träffade mig på det ena lårbenet, hvaraf jag ännu har mycket men. Kommer han nu att spela vid gästabudet, så sårar han mig kanske också på det andra benet, ifall han ej gör något vida värre. Helsa du din beskedlige husbonde och tacka honom för hans vänlighet; men denna gång är det mig platt omöjligt att komma. Säg mig dock i förtroende: är det öfligt, att de bjudne vid sådana tillfällen gifva faddergåfvor?»

»Alldenstund Ni spörjer derom, måste jag nämna, att det så är skick och sed. Alla de, som vilja något hedersamma vara, underlåta det icke.»

Då gick Hobergs-gubben in i sin kammare och vinkade åt drängen att följa med. De vandrade genom en hvälfd sal, som på ett underbart sätt upplystes af skimret från gnistrande bergkristaller å väggar och tak, och stannade slut-

ligen i ett litet rum, vid hvars sidor stodo stora skrin och prydliga kärl fulla med silfver och guld.

»Håll hit den säck, som du bär under armen!» sade Hobergs-gubben, i det han tog en stor skofvel och öste med den ur ett af kärlen en massa silfvermynt i säcken. — »Säg mig», fortfor gubben, »plär någon gifva mer än detta?»

»Nog har jag sett en och annan som gifvit mer», sade drängen, döljande sin glädje under en lugn och menlös uppsyn.

»Icke vill jag vara den sämste», återtog Hobergs-gubben, och öste på nytt en skofvel silfvermynt i drängens säck. »Säg mig nu sannfärdigt, om någon plär gifva mer än hvad nu jag gifvit?»

»Sanningen att säga», genmälte drängen, »*en* har jag sett, som gaf mycket mer.»

»Nåväl! Ingalunda vill jag vara den sämste.» Och för tredje gången öste Hobergs-gubben i säcken en full skofvel med silfvermynt, och frågade:

»Har du sett någon gifva mer, än hvad detta är?»

Men drängen, som redan af säckens tyngd förstod, att han icke skulle orka bära mera, försäkrade nu, med en djup bugning, att han aldrig hade sett någon gifva mer.

»Så gack då hem och bär till din husbonde den helsning, att han, som nu är en riker karl, skall uppfostra sin son till sparsamhet och arbete, ty fylda lador såg jag ofta den rike lemna sina barn, men inom kort gingo dessa barn med tiggarstafven. Rikedom är flyktig vän! — Och hvad fiskarna vidkommer, så kan du säga honom, att om han med båt, åror och garn noga iakttager hvad jag förut lärt honom, samt i morgon, när det qvällas, lägger ut garnen midt emot Grumpe-vik, så skall han få fisk nog för sig och sina gäster». —

Med detta besked och med den tunga faddergåfvan återvände den flinke och trogne tjenaren till sin husbonde, och blef af denne högligen prisad. Bonden blef nu en mäkta förmögen man; och drängen blef qvar hos honom till döddagar, och der hade han det så godt, att han aldrig kunde få det bättre.

Här slutar sagan om Hobergs-gubben och hans faddergåfva.

Anmärknings-värdt är, att bilden af Hobergs-gubben framskymtar äfven i Gotlands båda grannprovinsers, i Smålands och Östergötlands, fornsägner.

I Lofta' socken af Kalmar' län bodde gubben, som här kallades »Puken», i det efter honom benämnda »Pukeberget», der en grotta finnes af fem alnars höjd, men ingången till grottan liknar öppningen till en bak-ugn, så att man måste krypa för att komma in. Denne gubbe skildras i folkets berättelser såsom rik, hedersamt gifmild, förbittrad på och rädd för de kristne och deras helgon. När »den hvita bjellrekon» (Lofta' kyrka med sin klock-ringning) började besvära honom, slungade han i vredesmod från sitt höga berg en stor sten för att krossa kyrkan, men stenen träffade icke, och ligger der qvar ännu, helt nära till helgedomen. Nu lastade han flera vagnar med guld och silfver för att flytta öfver till Gotland. En af vagnarna sjönk i hafs-viken nedanför berget, och skall, såsom det heter, än i dag emellanåt vara synlig. Många försök hafva gjorts, för att få upp den dyrbara skatten, t. ex. med hjelp af tvillingfödda oxar, m.m.; men intet har velat lyckas, fastän man stundom varit nära målet. (Meddeladt ur C. Rydström's samlingar till Tjust's historia.)

Sägnen från Östergötland förmäler, att i ett berg, ej långt från Kisa' kyrka i Kinds härad, bodde ett bergatroll, som, när klock-ljuden från den åt »hvite Krist» invigda kyrkan för honom blefvo odrägliga att höra, flyktade derifrån till en stor ö ute i hafvet. Innan han med sina skatter drog åstad, röfvade han klockan från kyrkan och sänkte den i en djup å ett stycke derifrån. Sägnen tillägger, att många försök blifvit gjorda, att med hjelp af ej mindre än tolf par oxar och på flera andra sätt få tempelklockan upp ur djupet, men alla försök hafva varit fruktlösa, och än i denna dag ligger hon, der hon ligger.

Hobergs-gubben och de tio tjenste-andarna.

Efter en gammal folksaga.

Tidigt en December-morgon, kort före jul, var stor rörelse på Gunnar Carlsons gård, belägen ett stycke från den sago-frejdade Hoburgen på södra udden af Gotland.

Från en aflägsen skogs-bygd skulle ved hemforslas; till julbakningen, brygden och slagten skulle allt göras i ordning; ljus skulle stöpas, golf skuras samt rum och kök städas till den stundande helgen. Alla gingo krya och muntra till sina sysslor — alla, utom den unga hus-modern, Gunnars hustru. Hon syntes mulen och tvär mot alla, liksom vore henne intet till lags. Och dock var det den första jul, som hon skulle tillbringa i sitt nya hem.

Vid ett så kalladt »våg» eller täflings-spel, der Gunnar med de andra bondsönerna och drängarna i socknen sistlidna sommaren hade utmanat grann-socknens ungdom till täfling i de på Gotland vanliga folk-lekarna, och dit de unga flickorna i trakten, efter gammal sed, hade samlats såsom åskådarinnor — vid ett sådant »våg» hade Fridarve-Gunnar och Gullbjers-Elsa, grann-socknens vackraste tärna, förnyat en gammal bekantskap. Sedan täflings-lekarna slutat, började dansen i gröngräset. Gunnar och Elsa svängde om med hvarandra i många dansar, och mycket godt hade de att säga hvarandra. Några månader derefter voro de man och hustru.

Elsa var ett dejligt blomster och hade många goda anlag; men den uppfostran, hon fått i sitt hem på Gullbjers', hade icke varit den bästa. Sina oförståndiga och högfärdiga föräldrars enda dotter, hade hon tidigt fått göra allt hvad hon ville, och sluppit att deltaga i hushållets vanliga bestyr. Ehuru faderns hemmans-del numera var mycket skuldsatt, lefde han dock fortfarande i öfverflöd och lätja — ett otyg, som inrotat sig i slägten, hvilken förut varit mycket rik och betydande. Hans manbyggning af sten, med två våningar, med tegeltak och stora fönster, var den största i hela pastoratet, och maken till speglar, gardiner och kakel-ugnar fanns icke i hela trakten. Men sitt åkerbruk skötte han illa, och sin ladugård ännu sämre. När Elsa fyllt sitt femtonde år och »stått i koret» (såsom man på Gotland kallar att konfirmeras), skickades hon till en slägting i staden, för att lära sig sömoch seder, såsom det hette. Men hvad hon egentligen der fick lära, var att kläda sig grannt och att än mer, än förut, förakta husliga göromål och kroppsliga arbeten.

När hon återkom till sitt hem, häpnade väl i början de andra bondflickorna öfver den nymodiga snitten på Elsas kläder och öfver hennes tillgjorda, »bänska» (by- eller stadsaktiga) sätt att tala; men den gamla förtroligheten återkom snart, och alla tyckte, såsom förut, att Elsa var en söt flicka, ehuru litet bortskämd, kinkig och något för mycket »oblyg», hvilket på landets språk betyder ungefär det samma som lätt till sinnes. Alla tyckte, att det var stor synd, att hennes föräldrar slogo så stort på: det kunde ju ej bära sig länge.

Emellertid fick Elsa snart, såsom nämndt är, friare och man.

Gunnar Carlson var en rask och glad, hederlig och sjelfständig ung danneman. Det fanns i hans sätt att vara något godt och städadt, som gjorde, att alla höllo af honom.

Det låg öfver hans enkla väsende en polityr, hvilken dock icke var af det tillkonstlade och flyktiga slag, som blänker på vissa grannlåts-saker, utan som tvärtom liknade den glansslipning, plogbillen får i följd af sin kraftiga och trogna gång genom åkertegarna. Hans lynne hade utvecklat och artat sig under möda och lek. På samma gång som han var den styfvaste boll-spelaren, kapp-löparen, stång-störtaren och fogelskytten, var han den flitigaste och trägnaste arbetaren. Han ansåg för både pligt och nöje, att sjelf, ehuru en förmögen hemmans-ägare, deltaga i alla sysslor, och detsamma fordrade han äfven af sin hustru, fastän han beklagligen sällan fick sin vilja fram.

Vi återtaga nu tråden af vår lilla berättelse.

»Kära mor!» sade drängen Ole, som klef in i kökskammaren och närmade sig till Elsa, der hon framför en helt liten vägg-spegel — på Gotländska kallad »söndags-öga» — ordnade sin klädsel. — »Hon har väl matkorgen i ordning, vi måste tidigt sta', om vi ska' hinna hem till qvällen med våra vedlass.» —

»Nu jäser kakdegen», rapporterade den ena pigan —; »om kära mor nu ville komma, så vore det okristligt bra.»

Slagtar-Zakris, som redan hade stuckit en stor galt och några små grisar, kom nu för att efter landsens sed få »stick-supen», och ville dessutom gerna ha' sig en »kaffe-halfva», innan han fortsatte sitt blodiga arbete.

Gamla Brita ville hafva besked om ljus-vekarna, som skulle behörigen beredas och talgstrykas.

Slutligen kom Gunnar sjelf, misslynt att drängarna ännu icke kommit åstad.

»Salig mor min», sade han med vänligt allvar, »gjorde alltid qvällen förut i ordning till den följande dagens »orkor», och det har jag ju också bedt dig om, kära Elsa! — Hvad var

det eljest som jag ville be' dig om?» fortfor han. »Jo, glöm inte bort väf-stolen, Elsa! Det går aldrig an, att den står och skräpar i ny-stugan under helgen: det är blott några alnar qvar.»

Men nu var det rakt slut med Elsas tålamod, som för öfrigt icke var af den spänstigaste sorten. Under förevändning, att gå efter ett par sockerbitar till Zakris' kaffe-halfva, skyndade hon ur köks-kammaren in i ny-stugan, slog dörren i lås efter sig så att det sang i tak och väggar, och föll storgråtande ned i hörnet af soffan.

»Nej, jag står ej ut med detta trälande lif», snyftade hon. »Kan tänka, att mor hans kunde hinna med allt detta, förstod allt detta, var road af allt detta! Inte' kunde jag ana, att Gunnar ville ha' mig till en så'n der köks-björn, som skall träla, rusta och rifva med allt. Ack, hvad jag är olycklig! Jag känner, att mina krafter snart äro uttömda. Hvem hjelper och tröstar mig, stackars qvinna?» —

Knappt hade hon, som nästan afdomnad kastat sig omkull på soffan, uttalat dessa ord, förr än — plötsligen — en främmande gammal man stod framför henne. Hans gestalt var stark och undersätsig. Hår och skägg voro silfverhvita. Öfver det skrynkliga anletet, hvars djupa runor vittnade om århundradens erfarenhet, log ett godmodigt allvar, och en förunderlig eld gnistrade ur de qvicka ögonen. På hufvudet bar han en bred-skyggig mörk-röd hatt, hvars band strålade som vore det virkadt af guld och diamanter. En vid, silfvergrå mantel hängde öfver hans skuldror.

Elsa bäfvade till vid hans anblick. Hvarifrån hade den besynnerlige gubben kommit?

Hon ville helsa, ville fråga, men orden fastnade på hennes tunga.

»Blif icke rädd för mig!» sade med djup, men mild och vänlig röst den gamle. »Jag kommer med den hjelp och tröst, som du behöfver, och hvarom du bad helt nyss. I mina salar dernere, som sträcka sig långt in under Fridarve' ägor, hörde jag din klagan. Hobergs-gubben, såsom man kallar mig, hörer allt hvad som timar här uppe. När det bygges och timras och odlas, när plogbillen stundom rifver vid taket öfver mina kamrar, när lien susar genom den gyllene skörden, när slagbommen slår och tramporna knarra i väf-stolen, när spinnrocken surrar och kardorna skrapa — då fröjdar sig den gamle i berget. Men höres pjunk och olåt, då sörjer han såsom en fader sörjer öfver klenmodiga barn. Du jemrar dig öfver ditt öde, öfver tyngden af dina pligter och bestyr. Det kommer sig af din ungdoms oerfarenhet. Du har ännu icke med mången gäckad förhoppning, med sorger och lidanden köpt dig förklaringen af lifvets gåta. Du vet ännu icke, att endast den är verkligt lycklig, hvars lif är arbete, hvars kost kryddas af den friska hungern, och åt hvars hårda bädd trötthetен ger ejderduns mjukhet. Lätjan förgiftar helsa och glädje, vekligheten är en långsam död.»

Efter några ögonblicks uppehåll fortfor den gamle:

»Se icke på mig så förfärad! Jag känner dig och hela din slägt i tionde och elfte led. Det var af din stamfader, som jag bjöds att stå fadder åt hans förstfödda barn. Jag hade mina goda skäl, att ej infinna mig vid barndopet, men jag tackade honom för hans bjudning med en faddergåfva, ojemförligt dyrbarare än hvad de andra faddrarna gåfvo, ty ingalunda ville jag vara den sämste. Ja, ingen annan skulle hafva förmått gifva mer, än hvad jag då gaf. Men — det blef ingen välsignelse med min gåfva. Det silfver, jag skänkte, födde högmod och lätja. Rikedomen har från din slägt länge sedan gått sin kos: högmodet och lätjan sitta

qvar. Dock, dig vill jag hjelpa, ty du är i botten en god själ. Hvad önskar du af mig?»

Den unga hus-modern hade under gubbens blida och förståndiga tal småningom hemtat sig, och af ofrivillig rörelse sträckte hon mot honom sina knäppta händer.

Med darrande stämma bad hon:

»Gif mig icke silfver och guld! Gif mig ihärdighet och flit! Gör mig arbetet lätt, gör mig mödan kär!»

Hobergs-gubben nickade vänligt och sade leende:

»Hör på! Jag skall göra mer än det. Jag skall gifva dig tio trotjenare, tio slafvar till din tjenst, tio lydiga, flinka och oförtrutna redskap för din vilja» . . . .

»Och hvar äro de?» afbröt honom qvinnan med nyfiken glädje.

»Dina hörsamma tjenare skola genast infinna sig», sade Hobergs-gubben, hvars röst och anlete nu antogo ett uttryck af nästan skälmsk hjertlighet.

Han skakade sin silfvergråa mantel, och tio små figurer hoppade fram, två och två, liksom fem par tvillingbröder, det ena paret olikt det andra till utseende och storlek.

De tvenne första voro ganska korta, tjocka och knubbiga.

»Dessa här», sade han, »äro de starkaste; de skola hjelpa dig med alla dina arbeten. Sin otymplighet ersätta de med sin styrka. Och dessa båda, som nu komma i ordningen, äro större, smärtare och skickligare: de förstå till exempel konsten att mjölka, spinna, och mycket mera. Och dessa två, deras närmaste bröder, hvilkas höga, raka växt du ser, äro framför allt snälla att sköta sy-nålen. Och här äro två andra, som hafva ring om lifvet: dessa äro bra att i allmänhet hjelpa till vid arbetet. Lika så dessa två späda, som komma sist: deras goda vilja skall du snart lära känna. Alla tio äro, såsom jag vågar påstå, rigtiga små troll att kunna ordna,

skapa, styra och ställa. De äro visserligen små, men naggande goda. De räcka till för allt.»

På gubbens vink satte sig de små tjenste-andarna ögonblickligen i rörelse. Der blef eld i spiseln, surr i spinnrocken, slammer i väf-stolen, lif på sybordet. Stugan blef i hast uppstädad: hvar sak kom på sin rätta plats. Otåligt sågo de sig nu omkring efter något mer, något vigtigare att göra.

»Och dem får jag behålla?» frågade Elsa, utom sig af häpnad.

»Dem får du till arf och eget», smålog Hobergs-gubben. »Dock, det är sannt, om du har dem hos dig eller förer dem med dig, skall du lätt kunna blifva misstänkt för trolldom. Derföre skall jag på något sätt söka gömma dem hos dig», fortfor gubben med en hemlighetsfull blinkning.

»Gömma dem?» inföll Elsa.

»Ja visst. Jag skall befalla dem att göra sig ännu mindre, och att inqvartera sig någonstädes, till exempel i . . . dina fingrar. Se så, I flitens och arbetets välborne små-svenner, I Elsas nye underdånige tropligtige undersåter:

Tummetott!
Slickepott!
Långestång!
Hjertehand! och slutligen du
Lille Per Roligman!

Enhvar af Er med broder sin krype nu in och bosätte sig i denna unga qvinnas fingrar!»*)

De tio tjenste-andarna lydde och försvunno.

Elsa satt en lång stund och stirrade på sina händer, som hon höll utspärrade framför sig.

*) Jemför de i norska folkspråket förekommande fingerbenämningarna: »Tommeltot, Slikkepot, Langemand, Guldbrand, Lille Peter Jensen Spillemand» (Vinc. Lerche, »Smaa Billeder för store Börn»).

»Och nu», återtog gubben, »nu vet du, hvilken skatt du äger i dina händer, hvilken makt som bor i dina fingrar. Din lycka, din helsa, din trefnad beror nu helt och hållet af dig sjelf. Kom väl i håg, att dessa dina tjenare aldrig vilja latas: ju mer i rörelse, desto kryare och bättre befinna de sig. Allt ditt arbete skall gå som en lek, och kring den unga hus-modern skall ymnigt välstånd blomstra upp. Och om din Gunnar», fortsatte gubben småleende, »snart skulle vilja hedra mig med samma slags bjudning, som din stamfader engång gjorde, så är det visserligen ej troligt, att jag kommer, men bland faddergåfvorna skall du få se något äfven från mig, och ingalunda vill Hobergs-gubben vara den sämste!»

Rodnande som en ros slog den unga hustrun ned sina vackra ögon.

När hon åter såg upp, var gubben försvunnen.

En lång stund förflöt.

»Men, du store Gud!» utbrast hon med en förut ovanlig munterhet och raskhet. »Jag tror verkligen, att jag sitter här och drömmer och förspiller en dyrbar tid. Klockan är redan sju, och snart är det dager. Och jag, som har så brådtom, så brådtom. Gunnar, Ole, Kajsa, Brita och Zakris — alla vänta de på mig!»

Och den dagen och följande dagar gick hon till sina sysslor som till en dans.

Alla undrade öfver hennes plötsliga förvandling.

Men icke ens för Gunnar omtalade hon hvad som hade händt. Derföre kom det också icke alls i fråga, att sända någon fadderbjudning till Hobergs-gubben, när det en tid derefter reddes till barns-öl i den glade Gunnars hem. Och så godt var det. Gamle Hobergs-gubben hade mången gång, der nere i sina kamrar under Gunnars gård, suttit och hört, hur väf-stolen slamrade, hur spinnrocken surrade, och hur Elsa,

sjelf den första och den sista i alla bestyr, ledde och ordnade hushållet. Och sedan hade han försport ovanliga ljud från Elsas hvardags-stuga: det var från en vagga, som gick vid en lycklig moders vyssjande sång.

Och då gladde sig gubben så innerligt och godt, ehuru ingen fadderbjudning kom.

Ännu gladare skulle han blifvit, om han hade fått se, huru den unga bond-hustrun mången gång i ensamheten knäföll vid vaggan, der en pojke, som var Gunnar upp i dagen, låg mysande af helsa och oskuld, samt hur hon då mellan sina händer sammanpressade gossens små söta, knubbiga händer, och kysste dem gång på gång, och kysste hvarje finger särskildt, under det hon hviskade:

»Måtte äfven här inne de små snälla tjenste-andarna bosätta sig!»

Konrektor Lyth's Minnes-runa.

— Visby d. 10 Nov. 1852 —

Läroverket och fosterbygden hafva denna dag genom konrektorn Jakob Eberhard Lyth's plötsliga frånfälle lidit en stor och smärtsam förlust. Efter några få dygns sjukdom föll äfven han ett offer för den rödsots-epidemi, hvilken under höst-månaderna med lidanden och död, med sorg och jemmer hemsökt så många boningar i detta samhälle, och om hvilken man redan hoppades, att den, tillräckligt mättad, skulle hafva slutat sin härjning, sedan den med sitt rof fyllt nära hundrade grafvar. Säkerligen har den i dag hädangångne länge burit inom sig ett frö till denna sjukdom, som redan i hans familjekrets i egentlig mening gått laget rundt — lagt maka, barn och tjenare, den ena efter den andra, på sjuksängen, och ett af barnen samt i hans grannskap en huld svärmoder och en annan, nära anförvandt i grafven. Af ansträngningar, vakor och sorger medtagen, flera gånger sjelf opasslig, men ändå med oförminskadt nit, i det längsta, fullgörande sitt lärarekall — förmodas han vid sång-repetitionen till en, med anledning af prins Gustaf's död, nyss firad*) fosterländsk sorgefest, hafva ådragit sig en förkylning, som bragte det länge slumrande, af hans själs-styrka beherskade sjukdoms-anlaget

*) Den 26 Okt. 1852.

till fullt utbrott. Och med en sällspord häftighet, som icke af de ömmaste omsorger kunde lindras, lade sjukdomen honom på den bädd, som snart — efter endast fem dygn — skulle bära hans stelnade, af plågorna hårdt förvandlade stoft-hydda. De tvenne läkare, som vårdat den sjuke, hafva förklarat, att de aldrig sett svårare dysenteri-symptomer, än dem, för hvilka konrektor Lyth dukade under.

Om hans sista natt berättas det, att när den led mot sitt slut, och när hans kroppsliga ögon började slockna, då bad han med bruten röst förnyade gånger om »mera ljus» i det skumma sjuk-rummet, till dess att han med ens och med obeskriflig rörelse utbrast: »Nu ser jag Herrans ljus». Och hans händer knäppte sig till bön — till morgonbön i det eviga ljusets rymder.

Det var en egen, högtidlig tillfällighet, att den sista gången, som konrektor Lyth offentligen uppträdde, var vid nyss nämnda sorge-fest, då han på den till ett graf-chor dystert smyckade skådeplatsen i Oscars-salen, efter att hafva deltagit i sång-chörerna, med sin sällsamt vackra, djupa och gripande bas-stämma föredrog den store tempel-skaldens, Johan Olof Vallin's svane-sång: »Dödens engel». Denna sång blef nu hans egen svane-sång, blef hans afskeds-helsning till ett samhälle, som inneslöt allt hvad han ägde kärast på jorden, och der ett slägte vuxit upp, hvars outtröttlige lärare han varit, och der han dessutom i flera rigtningar gagnat med nitisk, medborgerlig verksamhet. Icke anade han då, att trösten af de sköna ord, som han framsade:

»Hvad vore lyckan? Hvad vore glädjen
I kärleks-ringen så ljuf och ren,
Om, när den bryt's, I ej återkedjen
Dess brutna länkar vid hoppets sken? . . .
O, hvad I laden
Med sorg i grafven,

Hvad kärt i haden,
Hvad kärt I hafven,
Det är ej borta — men dock ej der,
Det är hos *Honom*, som evigt *är!*» —

icke anade han då, att trösten af dessa skaldens ord inom kort skulle af talrika, ömt deltagande vänner ställas till *henne*, som då satt med ögon, glänsande af rörelse och hänryckning, i den andaktsfullt lyssnande kretsen. Nu sitter hon med sina barn en ung, tår-ögd enka på spillrorna af sitt lifs lycka, invid den bår, på hvilken föreläsaren med den starka stämman ligger tyst och för alltid förstummad. Inom några få veckor har »Dödens engel» slitit från hennes känslofulla, ödmjuka hjerta först hennes moder, så ett af hennes barn och nu hennes make — slitit trenne de starkaste band, som fästa menniskan vid jorden.

Men när stoft-verldens band brista, när jordens ljus flämta och slockna, då, såsom en af våra ädlaste siare har yttrat —

»då återstår det, att blicka upp till himmelens stjernor. De finnas, som äro vane, att vandra i detta stjerne-ljus. Man känner dem på blicken. Sköna blick af en lidande, tålig själ! En mor, som från faderlösa barn ser upp: — vore förbarmandet ofvan ifrån för verlden okändt — hon skulle uppsöka och nedkalla det.»

Dessa Geijer's oförgätliga ord vid Carl Georg Rogberg's lik-bår passa äfven här. —

Den utförlighet, hvarmed vi teckna Lyth's minnes-runa, är säkert ett troget uttryck af det allmänna, oförstälda deltagande, som budskapet om hans död har härstädes väckt i vidsträckta kretsar. Det hedrande minne, han efterlemnar, hvilar på sjutton års tjenstgöring vid härvarande läroverk och på en privat-undervisning, som, ända till dess att ökade

tjenste-pligter nödgade honom, att allt mer och mer inskränka den, kommit en talrik mängd isynnerhet yngre, men äfven äldre personer af båda könen till godo. Så hade, till exempel, flere af hans kamrater vid läroverket icke försummat, att begagna hans undervisning i afseende på isynnerhet uttalet af tyska och engelska språken. Utrustad i allmänhet med en för lärare-kallet synnerlig duglighet och med säkra kunskaper i många undervisnings-ämnen, var han förnämligast i nyss nämnda språk en högt värderad lärare. Och i följd ej blott af en längre tids vistande i de båda länderna, utan ock af grundliga studier, behandlade han hvartdera af dessa språk med en bildad infödings hela säkerhet. Såsom undervisare torde man länge få söka hans like: hans kunskaper öfverträffades dock af hans lefvande nit, hans orubbliga uppmärksamhet, hans nästan underbara ihärdighet. I hänsigt till ordnings-sinne och pligt-trohet torde man länge få söka hans öfverman.

Uppfostrad hufvudsakligen vid ett preussiskt läroverk och sjelf såsom lärare i unga år anställd i England, tycktes han i utbildningen af sin personlighet hafva mottagit några, så att säga, tyska och engelska intryck. Man bemärkte der tysk flit, fogsamhet, mångsidig användbarhet, och — hvad hans enskilda lif angick — en hemkärlek, en huslighet, som fördelade hans fristunder mellan lekar med hans barn och skötsel af hans blommor, — och derjemte en utsökt engelsk punktlighet, håg för det praktiskt nyttiga, en viss metod äfven i små saker, ordning i alla saker. Och med allt detta förenade han en förbindlig artighet, hvilken dock stundom förekom mången nästan alltför stor, och som också, missförstådd, höll mången liksom på afstånd. En stark hänförelse i både sorg och glädje röjde sig ock emellanåt i hans väsende. — Det presterliga kallet var han varmt tillgifven,

och han var en omtyckt predikant: om en framtid såsom religions-lärare på landsbygden drömde han ofta leende drömmar. Såsom make och fader var hans förhållande, såsom antydt är, kärleksfullt och vördnads-värdt. —

Här på Gotland finnes, isynnerhet inom handels-klassen, en hel mängd unge män, som ledigt både skrifva och tala Tyska och Engelska: de kunna alla vittna om läraren. Genom sin utgifna tyska språklära, som upplefvat många starka, hvarje gång förbättrade upplagor, och som för närvarande*) är antagen vid omkring tretio offentliga läroverk (enskilda skolor oberäknade), har han äfven vidt utomkring sin egentliga verknings-krets ganska mycket bidragit till att göra tyska språket, och derigenom dess rika literatur, bekant inom fädernes-landet, likasom han ock genom sin för Tyskar utgifna svenska språklära med dertill fogade läsebok berömligt velat medverka till att göra moders-målet kändt i Tyskland, och derigenom med svensk valuta af bästa klang, nämligen med våra store författares odödliga tankar och ord, afbetala någon del af den skuld, i hvilken vi sedan länge stå till Goethe's och Schiller's land. Om detta hans sednare arbete har Svenska akademien gifvit det vits-ord, att det är »med insigt och skicklighet utarbetadt».

Jakob Eberhard Lyth föddes i Visby d. 29 Juni 1810. Hans fader var handlanden härstädes Per Lyth, prestson från Fårö. Försakelse och nöd fördystrade hans ungdom och yng - linga-ålder, och det kan om honom sägas, att han såsom gosse, yngling och man hade endast sitt eget arbete att tacka för sin fortkomst. I följd af ekonomiska motgångar lemnade hans fader födelsebygden och begaf sig till Königsberg. I denna stads lärdoms-skola och gymnasium tillbragte sonen åren

*) År 1852.

1819—1827; återkom sistnämnda år till Visby och var läseåret 1827—1828 inskrifven vid gymnasiet härstädes. År 1828 tog han student-examen i Upsala, erhöll och antog året derpå anbud, att såsom underlärare i latinska och grekiska språken tjenstgöra vid Thomas Wright & Son's uppfostringsanstalt å Hazelwood nära Birmingham, och stannade der trenne år, samt återvände 1833 till fäderneslandet.

Efter återkomsten, och sedan han afböjt erhållet anbud, att få öfvertaga ledningen af nyss nämnda engelska läroverk, blef han anställd såsom lärare i tyska språket vid Hill'ska skolan på Barnängen vid Stockholm, och tjenstgjorde der 1833—1835. Sistnämnda år flyttade han till fäderne-ön och blef utnämnd till förste apologist vid högre lärdoms- och apologistskolan. År 1840 blef han, jemte nyssnämnda tjent, förordnad till lärare i främmande lefvande språk vid gymnasiet, hvilken befattning han innehade till slutet af år 1850. — Tio år förut hade han ånyo blifvit hedrad med ett anbud från England, näml. att med Arthur Hill öfvertaga styrelsen af en uppfostringsanstalt å Bruce-Castle vid Tottenham nära London, hvilket anbud, likasom det att få öfvertaga rektoratet vid skolan på Barnängen, af honom icke antogs. — År 1842 gifte han sig med Kristina Elisabet Anna Gahne, dotter af handlanden J, P. Gahne. Sistnämnda år blef han prestvigd och tog pastoralexamen med betyget »godkänd». Vår-terminen 1844 var han förordnad, att föreståfolkskole-lärare-seminariet. År 1847 blef han konrector vid lärdoms- och apologist-skolan, sedan han hos kungl. maj:t öfverklagat den af domkapitlet gjorda utnämningen och deri vunnit ändring. Förestod rektors-embetet vid nämnda skola ett par terminer 1848 och 1850, samt matematiska lektionen vid gymnasiet en del af höst-terminen 1848. — I Augusti innevarande år (1852) hade han ånyo aflagt pastoral-examen och derför erhållit betyget »med beröm

godkänd». Kort derefter blef han uppförd i första rummet å förslaget till Sanda' pastorat, men dog sju dagar efter förslagets uppsättande — d. 10 Nov. —, djupt sörjd närmast af maka samt tvenne söner och en dotter*). Före fadern äro tvenne barn hädangångne.

Om konrektor Lyth's ofvan kortligen nämnda författareverksamhet, må nu något utförligare meddelas, att af

»Tysk språklära jemte förberedande explikations- och skrif-öfningar samt läsebok och ord-register»

utkom 1:a upplagan i Stockholm 1834, och den 8:e, i 2:ne delar, 1851**). Förlags-rätten till 1:a och följande upplagor hade han år 1834 mot ett ganska obetydligt honorar försålt till en bokhandlare i hufvudstaden (A. Bonnier d. ä.), som dermed gjorde en lysande affär. År 1850 utgaf han, på samme bokhandlares förlag:

»Schwedische Grammatik nebst einer Auswahl prosaischer und poëtischer Musterstücke mit erläuterndem Wörterbuche.»

Vi hafva här försökt en teckning af den alltför tidigt hädangångnes lifs gerning.

Af det föregående torde nogsamt synas, att nit och duglighet kan med rätta nämnas såsom detta lifs kännetecknande, vackra skaplynne.

Tillfredsställelsen af en för honom, hans maka och barn

*) Enkan flyttade, några år efter sin makes död, till Upsala, öfvertog der husmoders-befattningen vid Fjellstedt'ska skolan, och dog i nämnda stad. Enda dottern, Emma, blef gift i Upland och dog i unga år. Af de båda sönerna lefver den äldre, Per Gustaf, filosofie-doktor och skol-lärare, författare till flera arbeten i klassisk filologi. Den yngre sonen, Axel, blef prest i Visby' stift och dog såsom vice pastor år 1876.

**) År 1875 utgafs femtonde upplagan af den tyska språkläran. (Tillägg 1882).

högligen behöflig, bekymmerfri och tryggad ekonomisk ställning fick han icke upplefva. Han var just nu färdig, att inhösta sina mödors lön. Och värdig dertill hade han länge varit. Men det leende hoppet föll med hans lif för dödens lie.

Förebilden af en redlig arbetares flit, äran af troget fylda pligter har han lemnat till minnes-vård på sin graf, till arf åt de sina.

Jordiska arfvedelar har den på sin anspråks-lösa plats rikligt gagnande, men torftigt lönade skolmannen icke kunnat lemna åt dem.

Men de i timlig mening arflöse — de välsigna hans namn; vänner och lärjungar bevara af honom ett minne, som icke skall förgå med klock-ljuden öfver hans grift.

Han hvile der i ro!

Vid
prins Gustaf's minnes-fest i Visby
d. 26 Okt. 1852.*)

All jordens lycka är en flygtig hägring;
En dröm, en skugga är dess fröjd och lust.
O, minn's du sommarn nyss i solvarm fägring
Och milda flägtars lek kring hemmets kust?
I »*Minnets stad*» hvad sorl af glada gäster,
Bland gråa murar — o, hvad sång och fester!

---

*) Denna i nästföregående stycke (sid. 366) omnämnda fest var anordnad af Musikaliska sällskapet å Oskars-salen, hvars teater blifvit smakfullt dekorerad såsom graf-chor. Chorets svartklädda tak och väggar voro beströdda med silfverstjernor. Uppe i bakgrunden syntes det Allseende ögat, hvars strålar bildade en sex-uddig stjerna. Framme på skådeplatsen syntes ett antikt, med murgrön bekransadt altare, hvarpå stod en flor-omhöljd graf-urna. Mot altarets fot lutade sig tvenne sköldar, den ena med Sveriges, den andra med Norges vapen. Något framom och på hvardera sidan om altaret stod en pyramid, smyckad med prins Gustaf's namnchiffer under furstlig krona i genomskinliga färger; på hvardera pyramidens fotställning voro lagerkransar anbragta i silfver, och pyramiderna voro från spetsen till foten omvirade med murgröns-rankor. Kring öppningen till graf-choret svarta draperier med silfverfransar.

Festprogrammet upptog: Sorg-ouverture af Krauss (författad till sorgefesten i anledning af konung Gustaf den 3:es död). — Deklamatorium (ofvanstående verser, framsagda af förf:n). — Tvenne af prins G. författade sånger för mans-röster. — »Integer vitæ» (hymn af Horatius, musiken af Fleming). — Deklamatorium (»Dödens engel», framsagdt af konrektor Lyth). — Och slutligen: den Vallin-Hæffner'ska choralen: »Jag går mot döden, hvar jag går», utförd

Minn's du, hur sommarn slöt? Der steg en annan,
En bister gäst i våra hyddors frid.
Med dödens vallmo knuten omkring pannan,
Båd' ung och gammal bjöd han upp till strid.
Ack, innan sommarns blomstring var fullbordad;
Låg vissnad mången kind och mångens glädje jordad.

Och innan gula löfven börjat falla,
Föll mångens stöd, och mången stängel brast.
Och dofva tempelklockor hördes kalla
Hvar dag till grafvens fester, utan rast.
Och stormen, länge söfd, begynte rasa,
Och strö kring kusten spillror, död och fasa.

Af jord, af stoft vi äro alla komna,
Vi skola alla åter varda stoft.
Men hjertan, som i sorg och kyla domna,
Gud! gif dem hopp om nya vårars doft,
Och låt i öde tjell, der kärlek gråter
Sin svunna lycka, lyckan blomstra åter!

Dock — icke blott till *hyddan* hittar sorgen.
Hit flög ett ilbud öfver land och haf,
Att härjarn brutit in i kungaborgen,
Och lagt dess älskling i förtidig graf;
Och att, i slocknadt sol-ljus, hårda smärtan
Nyss hemsökt höga, konungsliga hjertan.

Ej inom kungens hus den smärtan stannat:
Från tvenne folk en suck af vemod ljöd.

---

af 80 röster med orchester (såsom bekant, en af den hädangångne furstens älsklings-psalmer). — Vid festens slut begärdes och afsjöngs folksången. Åhörare-kretsen var så talrik, som lokalen kunde rymma.

Och Nordens lyror sjunga nu ej annat
Än sorge-runor om PRINS GUSTAF's död.
Ej kung, som huld och högsint är, står ensam,
Han med sitt folk har fröjd, har sorg gemensam.

Så sörjer äfven enslig ö, hvars bygder
PRINS GUSTAF's milda öga aldrig såg.
Hit kom blott ryktet om hans blida dygder,
Hans sångar-gratie och hans svenska håg.
Sjelf kom han icke. Öfver andra sjöar
Han styrde kosan till de sällas öar.

Men utur strängaspelet i hans hjerta,
Det sällsamt rika, mången ljuflig ton
Af aning, längtan och af stilla smärta
Har klingat hit från templet kring hans thron
Vid diktens källa, der nyss sångens svanor
Till ädel täflan vigde sina banor.

Och när vi nu begå den ädles minne,
Hans själ i toners skrud skall sväfva här.
Som deras samljud fridfullt var hans sinne,
Som deras klang, så var hans tanke skär.
O, lyssna då, när GUSTAF's sånger klinga,
Och göm dem qvar: en engels frid de bringa.

Det säg's: han ofta sågs i festligt skimmer
Så tankfull, tyst och drömmande. Så ler,
Så lyssnar den, som sfèrers klang förnimmer,
Så drömmer den, som himmeln öppen ser.
På himmelns harmoni, när ögat blänkte,
I dödsberedning gick han tyst och tänkte.

Och när till orgeln, med dess språk förtrogen,
Han qvad om *Kronan, som den fromme får*,

Då för ett högre rike vardt han mogen;
Och när han sjöng: »*Mot döden, hvar jag går*»,
Då löstes snart de *jordiskt* sköna banden
Omkring den fångna, *himmelskt* sköna anden.

Du höge, ljufve yngling, du har farit
Till rätta hemmet, dit din längtan drog!
Ditt furste-lif har frid och kärlek varit,
En »*Rosens dröm*», en sång i nordanskog.
En stämma nu i stjerne-sången vorden
Gif tonen du till frid och tro i Norden!

Vid

Hertigens af Gotland födelse-fest,

firad i Visby den 27 Nov. 1859.

Den högtid, vi i dag begå, är på en gång tacksamhetens och hoppets fest.

Den är tacksamhetens fest, ty när gotländske män, såsom nu, mötas i medborgerligt samqväm; när de lyfta sig öfver hvardags-lifvets bestyr och stiga utom det lilla hemmets trånga krets, och i sina tankar gästa i det stora hem, som heter fäderneslandet; då måste de djupt känna, och högt erkänna, att de äga ett ädelt fädernesland — ett fädernesland, i lif och död värdt deras tillit och kärlek, och hvars kung och folk icke förglömma, icke ringa akta det lilla, ensliga landskap, der vi bygga och bo.

Det slägte, som nu lefver på Gotland, har varit vittne till den allt rikare huldhet, hvarmed Sveriges konung behjertat, befrämjat och uppfylt så många af provinsens önskningar, böner och behof. För icke så lång tid sedan spordes ej sällan i våra trakter en dyster klagan, att modern Svea bland sina barn ofta glömde bort det aflägsna ö-barnet. Men försvunnen är denna tid och förstummad denna klagan. Af regering och riksdag hafva ynnestfulla gåfvor blifvit strödda öfver vår

foster-ös bygder, och vid Östersjöns vaktskepp, hvilket ligger såsom en utpost framför de svenska skären, hafva så starka band blifvit fästade, att man der ombord nu för visso vet, från hvilken strand räddningen skall komma på farans dag, likasom man der på fridens dag för visso vet, att för de stora gåfvorna är tacksamhet, trohet och oförtröttadt nit, att tillgodogöra sig frukterna af dessa gåfvor, den bästa, den värdigaste gengåfvan.

Till de många redbara, dyrbara förmåner, som blifvit Gotland förunnade, till de många band, som *öfver* vågorna förena oss med fastlandet, kom ej länge sedan *under* vågorna och på sjelfva hafvets botten den *underbara tråd*, medelst hvilken vi, oberoende af afstånd, af storm och töcken, af köld och is, kunna samtala med vår konung och med våra bröder, kunna sända dem bud och helsning, och inom några minuter eller timmar få mottaga deras svar. Hvad som för ett århundrade sedan ingen kunnat ens drömma om, det har snillet och vetenskapen förverkligat; och hvad många i det längsta ansågo såsom otänkbart och omöjligt, såsom för dyrbart och stort för den lilla ön, det afgjorde en rask och beslutsam regerande furste, och den stora saken gick i fullbordan. I glansen af en vårsol, hvars like i blidhet kanske aldrig strålat öfver Thjelvar's bygd, blef i det kyliga djupet den kostbara telegraf-kabeln nedlagd*), och nästa vårdags sol gick

*) *Måndagen d. 16:e Maj 1859.* Middagstiden denna dag blef undervattens-telegrafkabeln, som qvällen förut från Skanvik i Vesterviks skärgård börjat utläggas, lyckligen förd i land vid Kopparsvik, strax söder om Visby, och helsades med jubel och kanonsalut. Sedan provisoriska stationer medelst s. k. fält-telegrafer vid kabelns båda ändpunkter blifvit i hast ordnade, afsändes redan kl. 3 e. m. af landshöfdinge-embetet en underdånig tacksägelse till konungen.

Dagen derpå firades den stora tilldragelsen med ett talrikt besökt och festligt samqväm å hotell Gotland, dervid, näst efter underdåniga, tacksamma skålar för konungen och konunga-huset,

leende ned öfver en högtid, hvars like i betydelse-fullhet icke ofta förut torde här hafva blifvit firad: man firade nämligen den nya »förenings-akten» mellan det kärleks-rika moderlandet och den tacksamma dotter-provinsen.

Samma Carla-hand, som skref beslutet om det elektriska telegrafbandet, har nu virat ett nytt, elektriskt band omkring Gotlands hjerta, och det bandets knut och lycka har kung Carl lagt i ett barns rena och varma hand. Löftes-rikt och betydelsefullt har han åt den nyborne ättlingen af konungahuset förlänat titeln: »Hertig af Gotland», och han, som sålunda har satt en furstlig krona öfver vårt landskaps förut obemärkta vapensköld, skall genom allt fortfarande huldhet och genom kraftigaste hjelp i nödens stund sätta kronan på sin konungsliga tanke, på sin huldhet mot vår foster-ö. Han har ju härmed ådagalagt, att Gotland, fast litet, är för ho-

---

en varm hyllning egnades åt länets vid riksdagen varande höfding, *Gillis Bildt*, hvars namn alltid bör med lifligaste erkänsla ihågkommas såsom på det närmaste förenadt med åvägabringandet af telegraf-förbindelsen mellan fastlandet och Gotland, likasom ön ock har honom att tacka för mycket annat nyttigt och godt. Friherre Bildt var landshöfding på Gotland åren 1858—1862.

Kabelns nedläggning hade verkstälts medelst engelska ångfartyget Berwick af öfveringeniör Canning, hvilken förut tjenstgjort vid nedläggandet af den stora atlantiska kabeln mellan Europa och Nord-Amerika. — Den gotländska kabeln, förfärdigad af firman Glass Elliot & k:i i London, hade kostat vidpass 10,000 pund sterling (180,000 kronor), och nedläggnings-kostnaden gick till omkring 20,000 kronor.

Sedan denna kabel i nära 12 år varit i verksamhet, och många gånger varit i olag, men åter satt i brukbart skick, väcktes 1870 fråga om dess fullständiga iståndsättande; men då dess läge befunnits vara otjenligt isynnerhet i följd af lokala förhållanden å Vesterviks-sidan; beslöt kungl. maj:t nådigst, att en ny kabel skulle anskaffas, och denna blef i Augusti 1871 nedlagd mellan Bölinge i Böda socken på Öland och Kronvalls fiskeläge, 1 1/3 mil söder om Klintehamn. Denna kabel kostade 160,000 kronor: den är 1/3:del kortare än den tills vidare qvarliggande, obegagnade gamla kabeln, och anses äga ett utmärkt och mot is-gång skyddadt läge på en jemn och klippfri hafsbotten. — (Tillägg 1882.)

nom vigtigt och stort; att Gotland, fast aflägset, ligger nära hans hjerta, och att han känner detta landskaps rika anlag och dess möjlighet af en härlig uppblomstring; — han har dermed ådagalagt, att våra hjertans förhoppningar om dessa anlags kraftiga utveckling i hans varma bröst funnit en mäktig genklang. Oftare än förut, skall nu Gotland nämnas i de konungsliga salarna, och ju mera den nyborne furstesonens hjerta blir hans ättefäders likt, desto mera skall han blifva fäderneslandets älskling, blifva en ära för sitt land, och strålarna af hans ära skola dröja äfven öfver den ö, hvars namn han bär.

Konungen har lagt det nya elektriska bandets knut och lycka i ett barns späda hand! Men denna späda hand skall, med Guds nåd, engång blifva manlig och stark.

I Nordens gamla hjeltesagor, som så ofta med ärlig och oförställd sanning uttala folkets förhoppningar och anspråk på sina furstar och höfdingar, men som också tacksamt och troget upptecknat ädla furstars pris — i dessa gamla häfder står det skrifvet:

»Furstesonen vare vis och mild, hugfull och djerf!»

Samma urgamla, äkta svenska förhoppning, samma manliga anspråk ställa vi utan skrymtan och ur våra hjertans djup till prins Oscar's nyss födde son: Blifve han vis och mild, hugfull och djerf! Blifve han karlavulen i tänkesätt och i bragd, i vett och vapen, i fred och härnad! Blifve han föresynlig i äkta riddarskap! Och blifve han sedan, — hur Nordens nornor än må väfva hans ödens trådar — lika årsäll, som han då redan är älskad och vänsäll!

Konungen har lagt det nya elektriska bandets knut och lycka i ett barns späda, rena och varma hand!

Ett barn — det är ju hoppets leende bild, dess blick är ju morgonstrålen till en ny dag. Låtom oss derföre i

dag fira äfven hoppet — och hoppet ej blott om välgång och ära för honom, hvars födelse-fest talrikt församlade män från land och stad nu hjertligt begå, utan ock hoppet om det stora, gemensamma fosterlandets lycka, trefnad och trygghet, om dess friskhet och frihet, om dess utveckling och blomstring! Samt derjemte och till sluts vårt enskilda hopp om blomstring för det våg-ombrusade land, der vi byggt våra hyddor och hem, der våra arbets-dagar förrinna! Låtom oss vid denna fest helsa det ungdomliga, det föryngrade Gotlands framtid! Öfver ett idogt och tarfligt, manligt och tappert, enigt, fromt och gudfruktigt Gotlands-folk stige i morgonrodnadens hela prakt en ny dag! Blifve Gotland värdigt sin konungs huldhet, sina svenska bröders kärlek!

Då skall han, som vår hertig är, bära sitt namn med stolthet, och varda vår målsman och föra våra runor och hägna vår välgång med kraft och glädje.

Register.

(Siffrorna hänvisa till sidor.)

Agardh, C. A., 277.
Allehage 342.
Angelin, N. P., 286.
Antonius Kolding 32.
Apoteket, hanseatiskt borgarehus, 119.

Bilde, Jens, 111.
Bild-stenar 288.
Bildt, G., 380.
Birger Magnusson 117.
Bodisco år 1808, 150.
Bolin, J. P. A., 325.
Bondbröllop 238.
Botaniska trädgården 118, 130, 171, 196.
Burmeister, M. 141.
Burmeister'ska (Bolling'ska) huset 114, 133.
Börsen 117.

Carl d. 15:e, 384.
Carl d. 10:e Gustaf 93, 211.
Carlén, Emelie, 53, 122.
Cramér, C., 192.

D. B. V. och Snäckgärdet 152.
D. B. V:s jubelfest 184.
Domedags fisken 27.
Donner. G. M. & J.. N., 113.
Draga hank 235.
Drotten, S:t, 40.
Dubbe'ska huset 116.
Diger-rör 6.

Eisen, G., 270, 326.
Ekengren, Dines, 78, 87.
Ekström, Göran, 49.
Eneqvist Carl, 88.
Eneqvist, J., 52.
Erasmus Roterodamus 227.
Erik af Pommern 29, 317.

Fineman, J., 293, 320.
Fiskare-holmen, norra och södra, 108.
Fiskar-torget 116.
Fiskar-roten 121.
Foglarna på Karls-öar 313.
Folk-lekar 214.
Fornsalen 116, 119.
Fribyggare-orden 173.
Fridhem 335.
Fries, E., 200, 327.

Galgberget 46.
Gardell, L. J., 192.
Gautau Minning 227.
Geologiska antydningar 297, 327, 333, 347.
Gerhardus de Gotlandia 49.
Getsvältan 334.
Gillen 66.
Gotska Sandön 269.
Grajpr's graf 6.
Grönhagen, J. D., 294.
Guldgåsen i S:t Klemens 11.
Gunfjaun's kapell 6.
Gustafson, H. P., 189, 192.
Guta saga 1.
Gymnasii-huset och dess källa 109.
Gute i Bäl 6.

Hafdi, Hafdhem, 1, 5.
Hallbeck, C. S., 339.
Hamnen, gamla, 108.
Herlitz, Georg, 159, 160, 179, 188, 192.
Hilfeling, C. G. G., 54.
Hoburg 343.
Hobergs-gubben 345,350, 357.
Hoppnings-lekar 228.
Hohenhausen, M. S. von, 98, 125, 207, 287.
Horn, R., 311.
Hvita-stjerna 1, 4.
Hångers källa 157.
Hägg, J. A., 218.
Högklint 332.

Is-blockaden år 1844, 123.
Ivar Stråben 7.

Jagten på Karls-öar 310, 315.
Jakob's, S:t, kyrka 119.
Jungfrutornet 128.
Jägare-gillet 98, 207.
Järtecknen i S:t Maria 29.
Jättebenen i S:t Maria 28.

Kalfskinns-huset 117.
Kapplöpning 229.
Karfunkel-stenarna 35, 307, 308.
Karls-öar 290.
Kasta varpa 230.
Kimning 252.
Kisa socken o. kyrka 356.
Klemens, S:t, 9, 14.
Klingvall, J. G., 49.
Klintberg, M., 218, 256.
Klinte-berget 285.
Klintehamn 288.
Kobell, Franz v., 36.
Kolmodin, C. J., 189.
Kolmodin, I, 157.
Kopparstenarna 277.
Kronobränneriet 116.
Krono-stallet 111.
Krut-tornet 120.
Kullands' spisstolpe 54.
Kungs-stugan 93.
Kuten (Sjelen), Kut-is, 124.
Kämpendal, Sv. P., 114.
Kyrkostölden i S:t Maria 26.

Lallerius M. I., 270, 277.
Landshöfdinge-residenset, gamla och nya, 108, 110.
Lange'ska (Johanson'ska) huset 115.
Lars, S:t, 18. 40.

Laurin, J. C., 162.
Liljevalch'ska huset 110.
Lilla Karls-ö 320.
Linné, C. von, 28, 29, 197, 226, 280, 282, 308, 309, 314, 345, 346.
Lindström, G., 348.
Lofta socken o. kyrka 355.
Lutteman, N. J:son, 37.
Lyth, J. E., 366.

Mandelgren, N. M., 55.
Maria, S:t, 24.
Meukow, G. 315.
Munk-tegel 112.
Müller, D., 130, 197.

Neogard, N. L:son, 282.
Neogard, L. N:son, 227.
Nikolaus, S:t, 35.
Nils Guldsmed 30.
Norby, Johan, 141.
Norderhamn 292.
Norderstrands fiskeläge 121.
Norra kyrk-risten 26.
Nygårds i Vesterhejde 335.

Orkan-natten 1845, 333.
Orre, Sven, 93, 211.
Oscar d. 1:e, 58, 207, 212.

Passarge, L., 337.
Per, S:t, skatten i, 37.
Planterings-gillet 109.
Polhem's hus 119.
Prins Gustaf 374.
Prins Oskar Carl August 378.
Prinsessan Eugénie 335.
Psilander, G. von, 110.
Pukeberget 355.
Pärkspelet 218, Puttpärk 225.

Qvarnbacken vid Slite 99.

Ringbom, L. J., 125, 169, 192.
Rydström. C., 355.
Ryska invasionen år 1808, 149.
Ränteriet, gamla, 111.
Röfvar Lilja's håla 338.
Röfvare-kulan 46.
Sandön, Gotska, 269.
Sankt Drotten's kyrk-ruin 40, S:t Jakob's 119; S:t Klemen's 9, 14; S:t Lars' 18, 40; S:t Nikolaus' 35; S:t Olof's 119, 130; Sankt Maria 24.
Segerdahl, T., 163, 173, 188.
Silfverhättan 120, 127.
Skeppar-gillet 65, 78.
Skytteförbund 209.
Slite 99.
Slotts-parken 108.
Slägt-namn, utländska, 134.
Snäckgärdet 152.
Solnedgången 131.
Sparbanken 168, 192.
Spela pärk 218, springa i kapp, 229; springa stikel 228;
Spis-stolpen fr. Kullands 54.
Stads-hotellet 111.
Stenen i grönan dal 40.
Stora Karls-ö 292.
Strandgatan 105.
Strelow, H. N:son, 24, 25, 28, 33, 96, 117, 156, 307, 318, 329.

Student-alléen 127.
Stuxberg, A., 270, 326.
Störta stång 234.
Systerkyrkorna 40.
Säve, C., 55, 326, 327.
Säve, P. A., 111, 116, 119.
Söderberg, D., 277.

Telegrafkabeln 379.
Thjelvar 1; hans namn 6.
Trojeborg (Tröborg) 42.
Turitz, Hans, 9.

Ulfsparre, Åke Hansson, 110.
Unghanse och hans dotter 128.

Valdemar d. 4:e Atterdag 24, 33, 128, 307, 308.
Vallin, Jöran, 13, 17, 27, 32, 268, 330, 344.
Varpa 230.
Vernet, Horace 102.
Vestöö, A., 49.
Vimpelsången 73.
Vingård, J. af, 143.
Vinhuset 117.
Wobiszer, Ladislaw, 111.
Välkomster 67.
Vänge-stenen 5.

Århus' stads och domkyrkas sigill 16.

Ängens fägring 282.

Östergarns-berget 280.
Österväg (Austerwegr) 66, 127.

Innehåll:

Thjelvar's saga . . . . . *sidan* 1.
Ivar Stråben och Svea konung . . . . . » 7.
Skomakare-gesällen och skatten i Sankt Klemens . . » 9.
Legenden om Sankt Klemens med ankaret . . . . . » 14.
Den drömda skatten i Sankt Lars . . . . . » 18.
Sägner om Sankt Maria eller Vårfrukyrkan . . . . » 24.
A. Kyrkans skatter år 1427 och kyrkostölden år 1496 . . . . . » 24.
B. Domedags-fisken . . . . . » 27.
C. Jättebenen . . . . . » 28.
D. Järteeknen år 1449 . . . . . » 29.
Nils Guldsmed . . . . . » 30.
Magister Antonii tårar . . . . . » 32.
Valdemars-dansen . . . . . » 33.
Karfunklarna på Sankt Nikolaus . . . . . » 35.
Skatten i Sankt Per's kyrka och fältpresten Nils Johansson Lutteman . . . . . » 37.
Systerkyrkorna . . . . . » 40.
Stenen i grönan dal . . . . . » 40.
Trojeborg och dess sagor . . . . . » 42.
Galgberget och Röfvarekulan . . . . . » 46.
Munken Gerhard's sigill . . . . . » 49.
Spis-stolpen från Kullands gård . . . . . » 54.
Den lille trumslagaren . . . . . » 57.
Skeppargillet i Visby och dess »Välkomst» . . . . » 65.
Dines Ekengren och Engelsmännen . . . . . » 78.
Dines Ekengren's död . . . . . » 87.
Kungs-stugan i Visby. Carl (den 10:e) Gustaf och Sven Orre . . . . . » 93.

Porträttet och bröstnålen. Ett minne från Qvarnbacken vid Slitehamn . . . . . sidan 99.
Strandgatan i Visby . . . . . » 105.
Kalfskinns-huset . . . . . » 117.
Jungfrutornet . . . . . » 128.
Burmeister'ska huset . . . . . » 114, 133.
Öfverste Norby's död . . . . . » 141.
Snäckgärdet och D. B. V. Tal på D. B. V:s högtidsdag d. 9 Juli 1848 . . . . . » 152.
D. B. V:s jubelfest. Tal på högtidsdagen 1864 . . » 184.
Gotlands skarpskytte- och jägare-gilles klenoder . . . » 207.
Om Gotlands folk-lekar . . . . . » 214.
Att spela pärk . . . . . » 218.
Att springa stikel . . . . . » 228.
Att springa i kapp . . . . . » 229.
Att kasta varpa . . . . . » 230.
Att störta stång . . . . . » 234.
Att draga hank . . . . . » 235.
Boll-lekar. Dans- och sång-lekar. Spring-lekar . » 236.
Bondbröllop på Gotland i forna tider . . . . . » 238.
Gotska Sandön. Några strödda anteckningar . . . » 269.
En sommar-afton på Östergarns-berget . . . . . » 280.
Utsigten från Klinte-berget . . . . . » 285.
Karls-öar. Rese-anteckningar . . . . . » 290.
Stora Karls-ö . . . . . » 292.
Lilla Karls-ö . . . . . » 320.
Högklint . . . . . » 332.
Röfvar Liljas håla . . . . . » 338.
Hoburg . . . . . » 343.
Hobergs-gubben och den rika faddergåfvan . . . . « 350.
Hobergs-gubben och de tio tjenste-andarna . . . . . » 357.
Konrektor Lyth's minnes-runa . . . . . » 366.
Vid Prins Gustaf's minnes-fest i Visby d. 26 Okt. 1852 » 374.
Vid Hertigens af Gotland födelse-fest, firad i Visby d. 27 Nov. 1859 . . . . . » 378.

Anmälan se omslagets sista sida!

GOTLÄNDSKA SKILDRINGAR OCH MINNEN

TECKNADE

AF

C. J. BERGMAN

INNEHÅLL:

Thjelvar's saga. — Ivar Stråben. — Skomakaregesällen och skatten i S:t Klemens. — Legenden om S:t Klemens. — Den drömda skatten i S:t Lars. — S:t Maria's skatter och kyrkstölden 1496. — Domedagsfisken. — Jättebenen. — Järtecken 1443. — Nils Guldsmed. — Valdemars-dansen. — Karfunklarna på S:t Nikolaus. — Skatten i S:t' Per och Nils Johansson Lutteman. — Systerkyrkorna. — Magister Antonii tårar. — Stenen i grönan dal. — Trojeborg. — Galgberget och Röfvarkulan. — Gerhard's sigill. — Kullands spisstolpe. — Kungsstugan och Sven Orre. — Skeppargillet och dess välkomst. — Ekengren och Engelsmännen. — Ekengren's död. — Porträttet och bröstnålen. — Lille trumslagaren. — Strandgatan. — Kalfskinnshuset. — Jungfrutornet. — Burmeister'ska huset. — Joh. Norby's död. — Snäckgärdet och D. B. V. — D. B. V:s jubelfest. — Jägaregillet. — Folklekar. — Bondbröllop. — Sandön. — Östergarnsberget. — Klinteberget. — Karls-öar. — Högklint. — Röfvar Lilja's håla. — Hoburg. Hobergsgubben och faddergåfvan. — Hobergsgubben och de tio tjensteandarna.

VISBY

GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI

DISTRIBUENT: SEELIG & K:I STOCKHOLM.

Första häftet. ***Pris: 50 öre.***

Anmälan.

Författaren af detta arbete, Karl Johan Bergman, eger ett namn, som inför svensk allmänhet icke behöfver någon särskild rekommendation. Det är väl nu omkring 40 år sedan han, efter att hafva erhållit svenska akademiens pris, ådrog sig uppmärksamhet, då han i förening med Bernhard Elis Malmström utgaf den poetiska kalendern Linnæa Borealis. Och sedan dess har han förnyade gånger skänkt den läsande allmänheten alltid med nöje mottagna alster af en fint skuren penna.

Dessa samlade berättelser, som härmed framträda, härflyta således från en författare, hvars skrifter sedan långt tillbaka äro kända för angenäm och poetisk stil samt alltid fängslande innehåll, och de böra derför kunna påräkna stor spridning bland läsare af alla åldrar. Ungdomen finner deri en samling med smak valda och med talang berättade, fosterlandskänslan tilltalande historiska skildringar och den mera mognade åldern bör med intresse taga del af de bidrag till kulturens historia och de teckningar ur folkets lif, som författaren med säker blick och i ledig form har lemnat.

Arbetet utkommer under loppet af våren och försommaren i 5 häften om 80 sidor till 50 öre häftet, hvilket pris för ett svenskt originalarbete måste anses ovanligt billigt.

Lösa häften säljas icke.

Första häftet innehåller:

Thjelvar's saga. — Ivar Stråben och Svea konung. — Skomakaregesällen och skatten i Sankt Klemens. — Legenden om Sankt Klemens med ankaret. — Den drömda skatten i Sankt Lars. — Sägner om Sankt Maria eller Vårfru-kyrkan: A. Kyrkans skatter år 1427 och kyrkostölden år 1496. B. Domedags-fisken. C. Jättebenen. D. Järtecknen år 1449. — Nils Guldsmed. — Magister Antonii tårar. — Valdemar's-dansen. — Karfunklarna på Sankt Nikolaus. — Skatten i Sankt Per's kyrka och fältpresten Nils Johansson Lutteman. — Systerkyrkorna. — Stenen i grönan dal. — Trojeborg och dess sagor. — Galgberget och Röfvarekulan. — Munken Gerhards sigill. — Spis-stolpen från Kutlands gård. — Den lille trumslagaren. — Skeppargillet i Visby och dess »Välkomst». — Dines Ekengren och Engelsmännen (forts.).

Visby i Mars 1882.

För Gotlands Tryckeriaktiebolag:

Ossian Jeurling.

VISBY, GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI, 1882.

Anmälan se omslagets sista sida!

GOTLÄNDSKA

SKILDRINGAR OCH MINNEN

TECKNADE

AF

C. J. BERGMAN

INNEHÅLL.

Thjelvar's saga. — Ivar Stråben. — Skomakaregesällen och skatten i S:t Klemens. — Legenden om S:t Klemens. — Den drömda skatten i S:t Lars. — S:t Maria's skatter och kyrkstölden 1496. — Domedagsfisken. — Jättebenen. — Järtecken 1443. — Nils Guldsmed. — Valdemars-dansen. — Karfunklarna på S:t Nikolaus. — Skatten i S:t Per och Nils Johansson Lutteman. — Systerkyrkorna. — Magister Antonii tåtar. — Stenen i grönan dal. — Trojeborg. — Galgberget och Rofvarkulan. — Gerhard's sigill. — Kullands spisstolpe. — Kungsstugan och Sven Örre. — Skeppargillet och dess välkomst. — Ekengren och Engelsmännen. — Ekengren's död. — Porträttet och bröstnålen. — Lille trumslagaren. — Strandgatan. — Kalfskinnshuset. — Jungfrutornet. — Burmeister'ska huset. — Joh. Norby's död. — Snäckgärdet och D. B. V. — D. B. V:s jubelfest. — Jägaregillet. — Folklekar. — Bondbröllop. — Sandön. — Östergarnsberget. — Klinteberget. — Karls-öar. — Högklint. — Rofvar Lilja's håla. — Hoburg. Hobergsgubben och faddergåfvan. — Hobergsgubben och de tio tjensteandarna.

VISBY

GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI.

DISTRIBUENT: SEELIG & KJ STOCKHOLM.

Andra häftet. *Pris: 50 öre.*

Anmälan.

Författaren af detta arbete, Karl Johan Bergman, eger ett namn, som inför svensk allmänhet icke behöfver någon särskild rekommendation. Det är väl nu omkring 40 år sedan han, efter att hafva erhållit svenska akademiens pris, ådrog sig uppmärksamhet, då han i förening med Bernhard Elis Malmström utgaf den poetiska kalendern Linnæa Borealis. Och sedan dess har han förnyade gånger skänkt den läsande allmänheten alltid med nöje mottagna alster af en fint skuren penna.

Dessa samlade berättelser, som härmed framträda, härflyta således från en författare, hvars skrifter sedan långt tillbaka äro kända för angenäm och poetisk stil samt alltid fängslande innehåll, och de böra derför kunna påräkna stor spridning bland läsare af alla åldrar. Ungdomen finner däri en samling med smak valda och med talang berättade, fosterlandskänslan tilltalande historiska skildringar och den mera mognade åldern bör med intresse taga del af de bidrag till kulturens historia och de teckningar ur folkets lif, som författaren med säker blick och i ledig form har lemnat.

Arbetet utkommer under loppet af våren och försommaren i 5 häften om 80 sidor till 50 öre häftet, hvilket pris för ett svenskt originalarbete måste anses ovanligt billigt.

Lösa häften säljas icke.

Visby i Mars 1882.

För Gotlands Tryckeriaktiebolag:

Ossian Jeurling.

VISBY, GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI, 1882.

Anmälan se omslagets sista sida!

GOTLÄNDSKA SKILDRINGAR OCH MINNEN

TECKNADE

AF

C. J. BERGMAN

INNEHÅLL:

Thjelvar's saga. — Ivar Stråben. — Skomakaregesällen och skatten i S:t Klemens. — Legenden om S:t Klemens. — Den drömda skatten i S:t Lars. — S:t Maria's skatter och kyrkstölden 1496. — Domedagsfisken. — Jättebenen. — Järtecken 1443. — Nils Guldsmed. — Valdemars-dansen. — Karfunklarna på S:t Nikolaus. — Skatten i S:t Per och Nils Johansson Lutteman. — Systerkyrkorna. — Magister Antonii tårar. — Stenen i grönan dal. — Trojeborg. — Galgberget och Röfvarkulan. — Gerhard's sigill. — Kullands spisstolpe. — Kungsstugan och Sven Orre. — Skeppargillet och dess välkomst. — Ekengren och Engelsmännen. — Ekengren's död. — Porträttet och bröstnålen. — Lille trumslagaren. — Strandgatan. — Kalfskinnshuset. — Jungfrutornet. — Burmeister'ska huset. — Joh. Norby's död. — Snäckgärdet och D. B. V. — D. B. V:s jubelfest. — Jägaregillet. — Folklekar. — Bondbröllop. — Sandön. — Östergarnsberget. — Klinteberget. — Karls-öar. — Högklint. — Röfvar Lilja's håla. — Hoburg. Hobergsgubben och faddergåfvan. — Hobergsgubben och de tio tjensteandarna.

VISBY

GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI

DISTRIBUENT: SEELIG & K:I STOCKHOLM.

Tredje häftet. ***Pris: 50 öre.***

Anmälan.

Författaren af detta arbete, Karl Johan Bergman, eger ett namn, som inför svensk allmänhet icke behöfver någon särskild rekommendation. Det är väl nu omkring 40 år sedan han, efter att hafva erhållit svenska akademiens pris, ådrog sig uppmärksamhet, då han i förening med Bernhard Elis Malmström utgaf den poetiska kalendern Linnæa Borealis. Och sedan dess har han förnyade gånger skänkt den läsande allmänheten alltid med nöje mottagna alster af en fint skuren penna.

Dessa samlade berättelser, som härmed framträda, härflyta således från en författare, hvars skrifter sedan långt tillbaka äro kända för angenäm och poetisk stil samt alltid fängslande innehåll, och de böra derför kunna påräkna stor spridning bland läsare af alla åldrar. Ungdomen finner deri en samling med smak valda och med talang berättade, fosterlandskänslan tilltalande historiska skildringar och den mera mognade åldern bör med intresse taga del af de bidrag till kulturens historia och de teckningar ur folkets lif, som författaren med säker blick och i ledig form har lemnat.

Arbetet utkommer under loppet af våren och försommaren i 5 häften om 80 sidor till 50 öre häftet, hvilket pris för ett svenskt originalarbete måste anses ovanligt billigt.

Lösa häften säljas icke.

Visby i Mars 1882.

För Gotlands Tryckeriaktiebolag:

Ossian Jeurling.

VISBY, GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI, 1882.

Anmälan se omslagets sista sida!

GOTLÄNDSKA SKILDRINGAR OCH MINNEN

TECKNADE

AF

C. J. BERGMAN

INNEHÅLL:

Thjelvar's saga. — Ivar Stråben. — Skomakaregesällen och skatten i S:t Klemens. — Legenden om S:t Klemens. — Den drömda skatten i S:t Lars. — S:t Maria's skatter och kyrkstölden 1496. — Domedagsfisken. — Jättebenen. — Järtecken 1443. — Nils Guldsmed. — Valdemars-dansen. — Karfunklarna på S:t Nikolaus. — Skatten i S:t Per och Nils Johansson Lutteman. — Systerkyrkorna. — Magister Antonii tårar. — Stenen i grönan dal. — Trojeborg. — Galgberget och Röfvarkulan. — Gerhard's sigill. — Kullands spisstolpe. — Kungsstugan och Sven Orre. — Skeppargillet och dess välkomst. — Ekengren och Engelsmannen. — Ekengren's död. — Porträttet och bröstnålen. — Lille trumslagaren. — Strandgatan. — Kalfskinnshuset. — Jungfrutornet. — Burmeister'ska huset. — Joh. Norby's död. — Snäckgärdet och D. B. V. — D. B. V:s jubelfest. — Jägaregillet. — Folklekar. — Bondbröllop. — Sandön. — Östergarnsberget. — Klinteberget. — Karls-öar. — Högklint. — Röfvar Lilja's håla. — Hoburg. Hobergsgubben och faddergåfvan. — Hobergsgubben och de tio tjensteandarna.

VISBY

GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI

DISTRIBUENT: SEELIG & K:I STOCKHOLM.

Fjerde häftet. *Pris: 50 öre.*

Anmälan.

Författaren af detta arbete, Karl Johan Bergman, eger ett namn, som inför svensk allmänhet icke behöfver någon särskild rekommendation. Det är väl nu omkring 40 år sedan han, efter att hafva erhållit svenska akademiens pris, ådrog sig uppmärksamhet, då han i förening med Bernhard Elis Malmström utgaf den poetiska kalendern Linnæa Borealis. Och sedan dess har han förnyade gånger skänkt den läsande allmänheten alltid med nöje mottagna alster af en fint skuren penna.

Dessa samlade berättelser, som härmed framträda, härflyta således från en författare, hvars skrifter sedan långt tillbaka äro kända för angenäm och poetisk stil samt alltid fängslande innehåll, och de böra derför kunna påräkna stor spridning bland läsare af alla åldrar. Ungdomen finner deri en samling med smak valda och med talang berättade, fosterlandskänslan tilltalande historiska skildringar och den mera mognade åldern bör med intresse taga del af de bidrag till kulturens historia och de teckningar ur folkets lif, som författaren med säker blick och i ledig form har lemnat.

Arbetet utkommer under loppet af våren och försommaren i 5 häften om 80 sidor till 50 öre häftet, hvilket pris för ett svenskt originalarbete måste anses ovanligt billigt.

Lösa häften säljas icke.

Visby i Mars 1882.

För Gotlands Tryckeriaktiebolag:

Ossian Jeurling.

VISBY, GOTLANDS ALLEHANDAS TRYCKERI, 1882.

Uppsala universitetsbibliotek

16000003122838

BERGMAN.

GOTLÄNDSKA
SKILDRINGA
OCH MINNEN

VISBY 1882.

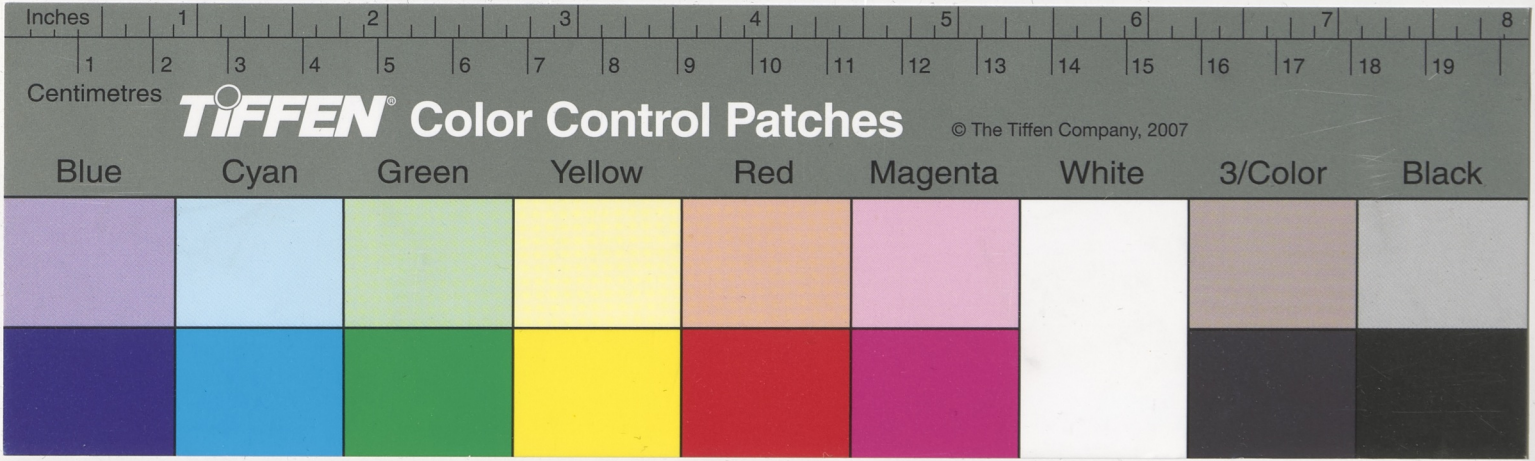
Inches
1
2
3
4
5
6
7
8
Centimetres
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
TIFFEN® Color Control Patches
© The Tiffen Company, 2007
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black